

प्रकाशक

व्याम क्रिणन्सु

पासबुक आनंदाचे

दिवाळी अंक २०२२

बँक कर्मचाऱ्यांच्या साहित्याने नटलेला आगळा-वेगळा विशेषांक

पेजा

उत्क्रांती ते वित्तव्यवस्था

संपादक - नीलेश वसंत गायकवाड

किंमत
रु. २००/-

व्यास क्रिएशन्स ग्रुप ऑफ कंपनीज्

श्वास तोच, ध्यास नवा...

व्यास क्रिएशन्स प्रा. लि

VYAS
Publication House

वुमन वेलफेअर असोसिएशन
आनंद | अस्व | उन्नत

फॅमिली कॅरेंट
दापोली
आपलं कमावणारं घर

सिद्धार्थ
गुहागर
ज्योत्सव
मानसिकरं घर

Vyas Infra

17 वर्षांची यशस्वी घाडदौड

वाचकांच्या विश्वासाची
१७ वर्षे व्यास क्रिएशन्स ची!!

अनंत आठवणींची
वाचकांच्या प्रेमाची

मित्रांच्या विश्वासाची
ज्येष्ठांच्या आशीर्वादाची
बालमित्रांच्या हास्याची
सळसळत्या तरुणाईची

काहींच्या हट्टाची अन् काहींच्या हक्काची
सुंदर, कल्पक उपक्रमांची

सामाजिक जाणिवांची
मराठी मनांच्या संस्कृतीची

सकस लेखनाची, वैविध्यपूर्ण विचारांची
वर्तमानाच्या भानाची... भविष्याच्या वेधाची

आढानांची... ध्यासाची... बदलांची
१७ वर्षे समृद्धतेची...
समृद्ध 'व्यास चळवळीची'

प्रवास स्वप्नपूर्तीचा...
प्रवास संपन्नतेचा...

प्रामाणिक प्रयत्नाचे विजयी तोरण म्हणजेच व्यास क्रिएशन्स

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255 / 9920949177

powered by

आर्थिक यशाची गुरुकुल्ली स्मार्ट गुंतवणूक

गुंतवणूक म्हणजे उत्पन्नाच्या अपेक्षेने अथवा भविष्यातील फायद्याच्या उद्देशाने विकत घेतलेली मालमत्ता. संत तुकाराम सांगतात, त्याप्रमाणे साधन व अर्थसूचिता बाळगून व्यवहार केला तर सुखाचे दार दूर नाही. उत्तम व्यवहार म्हणजे सचोटीचा, नैतिकतेच्या पायावर झालेला व्यवहार. दिवाळीचा आनंद निरंतर जीवनात राहायचा असेल तर आपल्या मातीतील अशा विचारांचा प्रकाश आपल्या आजूबाजूला दाटला पाहिजे. मग अशा गुंतवणुकीतून मिळणारे आत्मिक समाधान जीवनाची गोडी वाढवते.

निसर्गाने मुक्त हस्ताने उधळण केलेला प्रदेश म्हणजे **कोकण**. या कोकणात जागा, घर अशा मालमत्तांसाठी केलेली गुंतवणूक आपणास सदैव भरभराट करून देणारी ठरेल.

गेली **१७ वर्षे** नैतिकतेची **कास धरत** समाजात मानाचे स्थान मिळवणाऱ्या **व्यास क्रिएशन्स प्रा. लि.**चा **फॅमिली कट्टा** हा प्रकल्प दापोली येथे साकारत आहे. निसर्गरम्य कोकणात आपले स्वतःचे घर असावे अशी प्रत्येकाच्या मनात एक **सुप्त इच्छा** असते.

व्यास क्रिएशन्स आपल्या व्यावसायिक अनुभवाच्या जोरावर रियल इस्टेटच्या व्यवसायात आत्मविश्वासाने यशस्वी पाऊल टाकले आहे. सेकंड होम म्हणून **फॅमिली कट्टा** प्रकल्प हा सर्वोत्कृष्ट पर्याय आहे.

दापोली तालुक्यातील कोलथरे समुद्रकिनारी **पंचनदी गावात १०.७५ एकरवर** हा भव्यदिव्य प्रकल्प उभारला जातोय. २४ तास सुरक्षा व्यवस्था, आलिशान अॅमेनिटीज, शेकडो झाडांची वनराई आणि हाकेच्या अंतरावर अथांग पसरलेला समुद्रकिनारा आपल्याला नक्कीच भुरळ घालतो.

झिरो मेटनन्स आणि कमावणारं घर... ही संकल्पना म्हणजे **फॅमिली कट्टा**. या प्रकल्पात आपण विकत घेतलेल्या घराची संपूर्ण काळजी फॅमिली कट्टा घेईल. आपणास या घरासाठी कोणताही मेटनन्स द्यावा लागणार नाही आणि आपणास दरमहा यातून भाडे स्वरूपात (**रेंट बॅक**) उत्पन्नही मिळेल. वर्षातून पंधरा दिवस आपण कोकणातील आपल्या स्वतःच्या घरात सुट्टीचा मनसोक्त आनंदही लुटू शकता.

आपणही एकदा या प्रकल्पाला भेट दिलीच पाहिजे. 'फॅमिली-कट्टा'मध्ये आपल्या स्वप्नातील आलिशान घर प्रत्यक्षात आकार घेत आहे. आपणही या 'फॅमिली कट्टा'च्या कुटुंबात सहभागी व्हा. आपल्या कुटुंबातील सर्वांना आत्मिक समाधान आणि आर्थिक बळकटी देणारा हा गृहप्रकल्प **फॅमिली कट्टा-कमावणारं घर...** आपल्या **उज्वल भविष्यासाठी** मोलाची संधी आहे. धन्यवाद!

एक घर सुखावणारं, क्षणाक्षणाला बहरणारं..
एक घर कमावणारं तनामनाला सावरणारं...

- अधिक माहितीसाठी संपर्क -

9967637255 / 9920949177

संपदकीय

अर्थ तेजाची दिवाळी

यंदाची दिवाळी जरा औरच आहे. गेल्या दोन वर्षातील मळभ आता दूर झाले आहे. भीतीची, अस्थिरतेची, निराशेची भावना काही अंशी मिटली आहे. पुन्हा हे चराचर आनंदाने, चैतन्याने, समाधानाने भरून जात आहे. दिवाळीचा सणच असा आहे अंधाराचा, दुःखाचा नाश करून अनंत दिव्यांच्या साथीने मनामनात सुखाची लहेर निर्माण करतो.

उत्साहाचा आणि चैतन्याचा उदय होत असताना आपल्या समोर यंदाचा 'पासबुक आनंदाचे' हा दिवाळी विशेषांक सादर करताना अतीव समाधान लाभत आहे. यंदा आपल्या या अंकाचे दहावे वर्ष. ही दशकपूर्ती वर्ष साजरे करताना प्रकाशक या नात्याने निश्चितच आनंद होत आहे.

यशस्वी उद्योजकापासून प्रत्येक सामान्य माणसाच्या जिवाभावाची असते ती बँक. आपण बँकेशी तिथल्या व्यवहाराशी जोडले जातो. कधी फक्त व्यवहाराने तर कशी भावनेने. पण ही भावना जपतात आपले बँक कर्मचारी. प्रत्येक माणूस का कलाकार असतो. फक्त त्याला तशी संधी मिळत नाही. म्हणून जरा हटके विचार करत आम्ही बँकर्स साहित्यिकांचा शोध घेतला आणि जाणवलं बँकेतील आकडेवारी करत करत शब्दांशी असलेली यांची मैत्रीही विशेष आहे. म्हणूनच बँकिंग साहित्यिकांना लिहिते करण्यासाठी 'पासबुक आनंदाचे' या अंकाचं घाट घातला. आज बघता बघता या अंकाने बँक, बँकिंग सहयोगी आणि सारेच रसिक वाचक यांच्या मनात आदराचे स्थान निर्माण केले. आम्ही साऱ्यांचे शतशः ऋणी आहोत!

दरवर्षी एक विशिष्ट विषय आपल्यासमोर मांडतो. यंदाचा विषय हा सगळ्यांच्या जिव्हाळ्याचा आहे. 'पैसा'. ज्याच्यावर आपली अवघी जिंदगी अवलंबून आहे, हा पैसा नक्की काय आहे, तो आपल्या आयुष्यात कसा आला आणि पर्यायाने उभी राहिलेली वित्त व्यवस्था या साऱ्यावर प्रकाश टाकणारा 'पैसा : उत्क्रांती ते वित्तव्यवस्था' हा विशेषांक प्रकाशित करित आहोत.

खरं तर 'पैसा' ही संकल्पना मोठी आहे. भौतिक, व्यावहारिक, मानसिक, अशा विविध पातळ्यांवर ती विराजमान आहे. जसा प्रत्येकाला त्याचा श्वास प्रिय असतो, तसा त्याचा पैसा प्रिय असतो. पैसा हा आपल्या जगण्याचा आधार आहे. पैसा म्हणजे सगळं काही मानणारी एक मानसिकता आहे, तर पैसा म्हणजे सगळं काही नाही असं मानणारीही आहे. पैसा म्हणजे काय याचं वर्णन आपल्या प्राचीन साहित्यात वेगवेगळ्या पद्धतीने केले आहे. आपल्या संत साहित्यात सर्वच संतांनी या विषयी लिहिले. 'पैसा' याला प्रतिशब्द धन, वित्त, अर्थ, पुंजी, संपदा, लक्ष्मी, दौलत, संपत्ती, माल, रुपया अशी कितीतरी आहेत. पण संत साहित्यात 'धन' हा शब्द अधिक वापरला आहे. धन या शब्दातच त्यांना समजावून सांगायचे होते की, पैसा हे दुधारी शस्त्र आहे. त्याला किती महत्त्व द्यायचं आणि तो कसा जपायचा याचं सखोल मार्गदर्शन आपल्याला संतसाहित्यात वाचायला मिळतं. संत ज्ञानेश्वर सांगतात, 'धनत्यागे दवडणे, भय जैसे'. पैशाचा

त्याग केला की आपोआप भयाचा त्याग होतो. संत नामदेव पुढे जाऊन सांगतात, 'संपत्तीच बळे, एक जाले आंधळे'. पैशाने लोक आंधळे होतात.

यापुढे जाऊन संत एकनाथांनी पैशावर जवळपास पत्रास-साठ ओव्या लिहिल्या आहेत. पैसा कसा घातक आहे याचे अनेक दाखले ते देतात. 'निधी सापडलिया सांग, अत्यंत वाढे विषयभोग' 'द्रव्यापाशी आधिव्याधी, द्रव्यापाशी दुष्ट बुद्धी, द्रव्यापाशी सलोभ क्रोधी, असत्य निरवधी, द्रव्यापाशी अति विकल्प, द्रव्यापाशी असे पाप, द्रव्यापाशी अति संताप, पूर्ण दुःखरूप ते द्रव्य.' रामदासांनी राष्ट्रप्रेम आणि शक्ती उपासना हेच धन मानले. सारे काही पैशाने होत नाही तर इच्छेने होते, असे ते सांगतात. संत तुकाराम म्हणतात, 'तुका म्हणे धन भाग्य आशाश्वत जाण'. धनाने मिळालेले भाग्यही आशाश्वत असते.

**आम्हा घरी धन शब्दांचीच रत्ने
शब्दांचीच शस्त्रे यत्ने करू
शब्दचि आमच्या जीवीचें जीवन,
शब्द वाटे धन जनलोका
तुका म्हणे पहा शब्दचि हा देव,
शब्देचि गौरव पूजा करू**

अशी शब्दांचीच पूजा बांधणारे तुकाराम महाराज लेखकांचे आश्रयस्थान आहेत. दिलेला शब्द कधी मोडू नये असे का म्हणतात तर शब्द हे धन आहे. शब्द धनासारखे वापरले तर धन आपोआप हाती येते. तेव्हा शब्द जपून वापरा, तेच धन होते, हे खरे आहे.

वस्तुस्थिती आणि भविष्य याची सांगड कशी नैतिकतेने घालायची यासाठी हे विचार मोलाचे ठरतात. बाकी काही असलं तरी पैसा हा आता अविभाज्य घटक बनला आहे. पण ती मिळवण्याची साधनसूचिता ही ज्याने त्याने ठरवली पाहिजे. पुन्हा एकदा संत तुकारामच आठवतात -

जोडोनिया धन, उत्तम व्येहारे!

उदास विचारे वेच करी!!

जीवन जगत असताना माणसाला धनसंपत्तीची गरज असते. ही धनसंपत्ती आपण नीतिमत्ता किंवा नीतिभावाच्या व्यवहाराने संपादन केली पाहिजे. संपत्तीची जपणूक करत असताना त्यात कुठलीही आसक्ती नसावी, मोह नसावा. केवळ आपल्याच सुखाचा विचार करून आपण कृतिसिद्ध होणे हे अधमपणाचे लक्षण आहे. त्यामुळे समाजजीवनाच्या गतितत्वात खीळ निर्माण होते. म्हणूनच आपल्या बरोबरच आपण इतरांचाही विचार करणे ही बाब सर्वांच्याच हिताची असते.

ही दिवाळी अशा उच्च विचारांनी साजरी करू या! आपण अंगणात दिवे उजळतो, ते अंधारावर मात करण्याच्या उमेदीनेच ना? अर्थ तेजाची दिवाळी साजरी करत घराघरातला आनंद भरभरून उतू जाऊ दे! शुभंकराचा स्पर्श लाभलेलं सुखाचं भरलं माप घराघरात ओसंडून वाहू दे! या वर्षीच्या 'व्यास दीपोत्सवा'चा तोच तर सांगावा आहे! या दिवाळी अंकाच्या निर्मितीत हातभार लावणारे लेखक, वाचक, निर्मिती प्रक्रियेतील सर्व घटक, विक्रेते या सगळ्यांनाच, येत्या काळात प्रकाशाचे पर्व अनुभवण्यास मिळो. याच शुभेच्छा!

- नीलेश वसंत गायकवाड

अं

त

रं

ग

विभाग १ – नाणी ते डिजिटल

१	खुळखुळणारी नाणी	प्रा. भूषण देशमुख	११
२	नाण्यांचा विकास	डॉ. भूपाल देशमुख	१५
३	कागदी चलनाचा इतिहास	व्यास टीम	१९
४	पैशाचे डिजिटल रूप.	डॉ. अभय मंडलिक	२२

विभाग २ – अर्थव्यवस्था आणि पैसा

५	पैसा म्हणजे काय ?	उदय पेंडसे	२७
६	दाम करी काम...	डॉ. विनायक गोविलकर	२९
७	नोटांची छपाई ते वितरण	राजीव जोशी	३२
८	डिजिटल रूपया आणि डिजिटल बँकिंग	अविनाश जोशी	३५
९	गुंतवणूक – पोर्टफोलिओ आणि सोने	अजय वाळिंबे	३९
१०	क्रिप्टोकरन्सी आणि बरेच काही...	कांचन कुलकर्णी	४३
११	नोटाबंदीचे धोरण आणि चलन बदल	श्रीपाद पेंडसे	४८
१२	अर्थसंकल्प आणि पैसा	गणेश निमकर	५१
१३	शेअर मार्केटशी मैत्री	विलास गोरे	५४
१४	काळ्या पैशांचे गणित	शशिकांत जाधव	५८

विभाग ३ – पैशाचे नियोजन

१५	गुंतवणूक नियोजन	डॉ. अभिजित फडणीस	६३
१६	बचत आणि गुंतवणूक	केदार रायकर	६६
१७	गुंतवणूक भविष्यकालीन अर्थवाहिनी	प्रा. सुधाकर अत्रे	६९
१८	महिलांच्या आर्थिक स्वातंत्र्यासाठी	विजय तावडे	७३

विभाग ४ – बँकिंग अभ्यास आणि दूरदृष्टी

१९	मुलाखत डॉ. सतीश मराठे	शब्दांकन : उदय पेंडसे	८१
२०	मुलाखत शरद गांगल	शब्दांकन : महेंद्र कोथळे	८४
२१	द प्रॉब्लेम ऑफ द रुपी.	डॉ. सुनील दादोजी भंडगे	८९

विभाग ५ – साहित्य 'धन'

२२	अर्थाने समर्थ होणारा स्वार्थ	विद्यानंद वाचस्पती	९५
२३	अलक – पैसा	लक्ष्मीकांत रांजणे	९८
२४	अनुभव	संध्या सिनकर	९९
२५	बँक आणि छोटे उद्योजक	शब्दांकन : शिबानी जोशी	१०२
२६	कविता – पैसा	नंदकुमार गोपाळे	१०४

अं

त

रं

ग

विभाग ६ - माझा अर्थानुभव

२८	रंजक किस्से	श्रीकांत जोशी	१०७
२९	कुराण शपथ	अनंत जोशी	१०९
३०	मोट्टा धडा	नेहा तळवेलकर	११०
३१	टोकन	सुधीर तळवेलकर	११०
३२	छंद नाण्यांचा	अनिल कालेकर	१११
३३	माणुसकी	अमिता परब	११३
३४	लाखांची गोष्ट	मीना जोशी	११५
३५	कॅश व्हॅन	सुनील भिडे	११६
३६	फोटो झिंको	प्रदीप जोशी	११८
३७	अविस्मरणीय क्षण	माधवी मसुरकर	१२१
३८	एक आठवण	शशी जाधव	१२३
३९	आम्हा नित्य दिवाळी	स्मिता जोगळेकर	१२५
४०	येरे येरे पैसा	प्रीती बक्षी	१२६
४१	जोशी काकांची छत्री	सुजाता तांडेल	१२७
४२	ऑनलाइन लूट	अतिश म्हात्रे	१२९
४३	सतर्क ग्राहक	रामदास कामत	१३०
४४	आठवणी पैशांच्या...	विष्णु यादव	१३२
४५	चाणाक्षपणा	श्रीनिवास डोंगरे	१३३
४६	ऋणानुबंध	अलका साठे	१३४
४७	आनंदाचे ठसे	अरविंद लिमये	१३५
४८	संगणकाची सवारी	सतीश वैद्य	१३६
४९	४२ नंबरचे लेजर	विजय वैद्य	१३७
५०	हिपनॉटीझम	सीमा हरकरे	१३८
५१	ताकद पैशाची	प्रकाश जोशी	१३९
५२	पैसा माहात्म्य	नंदकुमार वडेर	१४०
५३	कसोटी रक्कम हाताळणीची	अनंत बोरसे	१४२
५४	हास्यबँक	अंजली कोनकर	१४३
५५	हास्यबँक	सूर्यकांत भोसले- गुरुप्रसाद पणदुरकर	१४४
५६	स्टार नंबरच्या नोटा	मकरंद करंदीकर	१४५
५७	मी बँकेमुळे घडलो...	विजय कदम	१४६
५८	स्टेट बँक माझी सखी	आनंद म्हसवेकर	१४८
५९	गलेलट्टु नोटांच्या गट्ट्यांनो	रामदास खरे	१५०

- संपादक
नीलेश वसंत गायकवाड
- समन्वयक
प्रतिष्ठा कुलकर्णी-सोनटक्के
- मुखपृष्ठ व सजावट
मिलिंद नावेंकर,
- मांडणी
हेमंत गोखले
- मुद्रित शोधन
नागेश धावडे
- हास्यचित्रे
खलिल खान
- विशेष सहकार्य
उदय पेंडसे
महेंद्र कोथळे
सुबोध पटवर्धन
अविनाश जोशी
- मूल्य : ₹ २००/-

पासबुक आनंदाचे

विशेषांक 2022

बँक कर्मचाऱ्यांच्या साहित्याने नटलेला
आगळा-वेगळा विशेषांक

पैसा उत्क्रांती ते वित्तव्यवस्था

- प्रकाशक
नीलेश वसंत गायकवाड
व्यास क्रिएशन्स
डी-१, सामंत ब्लॉक, श्री घंटाळीदेवी
मंदिर पथ, नौपाडा, (प.) ४०० ६०२.
संपर्क : ०२२-२५४४ ७०३८
९९२०९४९१७७

सदर अंक व्यास क्रिएशन्स करिता मालक, मुद्रक व प्रकाशक **नीलेश वसंत गायकवाड** यांनी आर्यादुर्गा एन्टरप्रायजेस येथून मुद्रित करून डी-१, सामंत ब्लॉक्स, श्री घंटाळीदेवी मंदिर पथ, नौपाडा, ठाणे (प) येथून प्रकाशित केला. या विशेषांकातील लेखांमधील लेखकांची मते ही त्यांची वैयक्तिक असून या संदर्भात प्रकाशक जबाबदार राहणार नाहीत. सदर विशेषांकातील लेखांबाबत आपल्या प्रतिक्रिया/सूचना आम्हाला जरूर कळवा.

Each time you open a book and read it,
a tree smiles knowing there's life after death.

● vyascreations@gmail.com ● www.vyascreations.com
● www.facebook.com/joinVyascreations

powered by

व्यास क्रिएशन्स

फॅमिली
कट्टा
दापोली
आपलं कमावणारं घर

तारांकित
सोयीसुविधांमह

66 बंगले व
3 इमारतींचा

गृहप्रकल्प

फॅमिली कट्टा

Nilesh Gaikwad (Regd. No. A51700023669)

निर्भरशक्ती
कोकणात आपलं कमावणारं घर

दरमहा मेंटनन्स फ्री दरमहा शाश्वत उत्पन्न

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255-9920949177

www.sanjraaivc.com

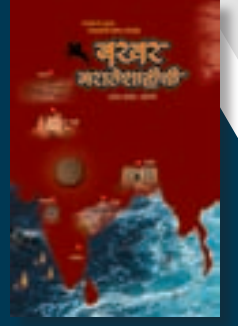
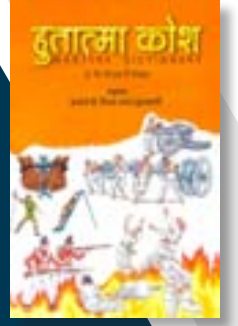
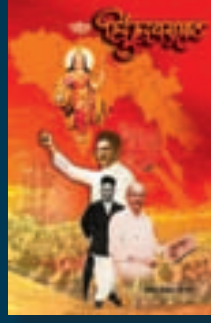
<https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/>

<https://www.youtube.com/channel/UC9LS01muxxtVBjOIE8rdHgA>

व्यास क्रिएशन्स प्रकाशन संस्था

६५० हून
अधिक दर्जेदार
पुस्तके आणि
सहा विशेषांक

व्यास क्रिएशन्स

फक्त
रुपये
५०००/-

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255-9920949177

निमित्त दशकपूर्तीचे

यं दा 'पासबुक आनंदाचे' या आपल्या दिवाळी वार्षिकांकाचे दहावे वर्ष! व्यास क्रिएशन्स् प्रकाशन संस्था ही नेहमीच साहित्याच्या क्षेत्रात नवनवीन प्रयोग करित असते. समाजातील विविध प्रवाहांना साहित्य चळवळीत सामावून घेणे यासाठी आम्ही नेहमीच प्रयत्नशील असतो. यातूनच बँकिंग क्षेत्रात विविध पातळ्यांवर कार्य करणाऱ्या साहित्यिक मनाच्या रसिकांना एकत्र आणण्यासाठी 'पासबुक आनंदाचे' या दिवाळी अंकाचा घाट घातला. बँकेतील आकडेमोड करत करत त्यांच्यातील सुप्त गुण मांडण्याची संधी आम्ही निर्माण केली आणि बघता बघता या अंकाने दहावे वर्ष कधी गाठले ते कळलेच नाही.

दहा वर्षे हा प्रवास नक्कीच मोठा आहे. अनेक स्थित्यंतरे आली, कोविडसारखा काळ अनुभवला पण तरीही यातून हा प्रवास समृद्ध होत गेला. बँक, सामान्य वाचक आणि प्रकाशक असे एक वेगळे नाते यानिमित्ताने निर्माण झाले. अंक अधिक बहरतोय.. नवनवीन विषय मांडले जातायत.. बँकिंग आणि एकूणच आपली अर्थव्यवस्था याविषयी सकारात्मक विचारमंथन घडतंय..

या दहा वर्षांच्या प्रवासात अनेकांची साथ लाभली. अनेकांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. अगदी सुरुवातीच्या काळात आमच्या ठाण्याचे ग्रंथ चळवळीचे कार्यकर्ते विनायक गोखले यांच्या अनुभवाचा आणि संपर्काचा अंकबांधणीसाठी मोठा सहयोग लाभला. सारस्वत बँकेचे संचालक पी. एन. जोशी, रिझर्व्ह बँकेचे माजी अधिकारी अविनाश जोशी, विनायक गोविलकर, अविनाश शिंतरे, शिबानी जोशी अशा कितीतरी लेखक, बँकर्स यांच्या सहयोगाशिवाय अंक यशस्वी झाला नसता. आम्ही साऱ्यांचे मनःपूर्वक आभारी आहोत!

या प्रवासात ज्यांचे मोलाचे मार्गदर्शन मिळायचे ते आमचे मार्गदर्शक ज्येष्ठ पत्रकार श्री. वा. नेलेंकर, पी. एन. जोशी, दिलीप जोशी यांचे अचानक निघून जाणे अतीव दुःखकारक आहे. पण आजही त्यांचे आशीर्वाद आम्हाला लाभतायत असा आमचा दृढ विश्वास आहे.

आपले असेच प्रेम आम्हाला मिळत राहो... या अंकांची व्याप्ती आपल्याला अधिकाधिक वाढवायची आहे. यासाठी आपले मार्गदर्शन, सदिच्छा आम्हाला बळ देऊन जातील!! आपल्यातलं हे नातं असंच वृद्धिंगत होवो, ही मनोकामना!!

सर्वांना दिवाळीच्या चैतन्यमयी शुभेच्छा!!

- प्रतिष्ठा कुलकर्णी-सोनटके

समन्वयक

पासबुक

आनंदाचे

दिवाळी अंक २०२२

विभाग १

नाणी ते डिजिटल

powered by

व्यास क्रिएशन्स

COMMUNITY
LIVING FOR
SENIOR
CITIZEN

ज्येष्ठत्व आणि वार्धक्य हे शब्द विरोधी वाटतात. आयुष्य वेचून घरकुल उभे करणारे हात वयाच्या संधिकाली प्रेमाच्या छत्रासाठी हतबल झालेले दिसतात, कारण अनेक आहेत जसे वार्धक्यामुळे समाजप्रवाहापासून दूर होणे, शारीरिक गतिमंदत्व, मुले देश-परदेशात असणे, एकट्याने जगणे... असे काही.

ज्येष्ठ ही राष्ट्रीय संपत्ती आहे, त्यासाठी आपण काहीतरी करावे हा विचार व्यास क्रिएशन्समध्ये प्रवाहित झाला. याची सुरुवात मनोरंजन आणि ज्ञान याचा मिलाफ असलेला, नेहमीच housefull ठरलेला ज्येष्ठ महोत्सव कार्यक्रम व राज्यभर आत्यंतिक पसंतीच्या ज्येष्ठविश्व अंकाने झाला. या निमित्ताने व्यास क्रिएशन्सचे ज्येष्ठांशी असलेले ऋणानुबंध वाढतच गेले. ज्येष्ठांच्या समस्यांचे निवारण एका समृद्ध विचाराने परिपूर्ण होण्यासाठी व्यास परिवारात सतत विचारमंथन होत आहे. यातूनच निर्माण झाली ज्येष्ठांसाठी असलेली आत्मनिर्भर घराची संकल्पना...

कल्पना करा एका अशा वास्तूची, जेथे समान आचार- विचार, गरजा, समस्या(त्यांचे समाधान) असलेले लोक एकत्र आनंदाने जगणे enjoy करत आहेत, आणि ही सर्व मंडळी ज्येष्ठ आहेत बरं! अं हं ! (नकारार्थी) हे वृद्धाश्रम नाही, वृद्धाश्रमाला एक प्रकारची नकारात्मक किनार आली आहे. व्यास क्रिएशन्स घेऊन आले आहे सांजराई, ज्येष्ठ नागरिकांसाठीचे community living. सांजराई : कोकणात वसते सांजराई, 6.75 एकर मधली टुमदार घरे, सर्व ज्येष्ठ मंडळींसाठीची हक्काची वसाहत!

गुहागरच्या निसर्गरम्य देवराईमधे
रुजतात नवी नाती, नाती सर्वगड्यांची,
मैत्रीपलीकडच्या भाषेची;

समान गरजांच्या गर्दीत,
हसण्याला नाही तोटा,
दुःख सरते अलगद, आनंदासाठी
कशाला मोजाव्या नोटा;

दगदगीच्या आयुष्याची
कात टाकूनी, शांत सागरी वसू,
इवलेसे घरकुल आपले,
अखंड प्रेमाने जपू.

वार्धक्य नव्हे ज्येष्ठत्व करुया साजरे,
वाढणारे वय येथेच थांबावे.
नव्याने रंगता हृदयी वसंत,
त्याचा मुक्काम 'सांजराई' सांगावे.

project by

Organic
फळे-भाज्यांची
शेती

आरोग्य
धनसंपत्ती

राहून
गेलेल्या

गोष्टी
पूर्णत्वास नेणारे
घर

काय आहे...
आणि काय असेल....

सांजराई...

- Service at your finger tips
- आनंदोत्सवाचा गंध
- नव्या मैत्रीचा बहर
- चलो पिकनिक जायेंगे...

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

◆ POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023

◆ PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255 / 9920949177

www.sanjraaivc.com

https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/

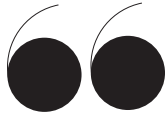
https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBj0IE8rdHgA

Nilesh Gaikwad Regd. No. A51700023669

खुळखुळणारी नाणी

◆ प्रा. भूषण देशमुख

गुप्तकाळात मातृदेवतांचा उठाव झाल्यानंतर त्यांनाही नाण्यांवर स्थान मिळू लागले. जसे सिंहासनाधिष्ठीत लक्ष्मी किंवा उमा, पार्वती. पुढे मुस्लिम राज्यकर्ते आल्यावर मानवी आकृत्याच गायब झाल्या. एका राजाने खलिफाचे चित्र असलेली नाणी काढली म्हणून असंतोष निर्माण झाला व नाणे मागे घ्यावे लागले. अशा काळात स्त्रियांना कोण स्थान देणार. तरीही एका मुस्लिम राजाने आपल्या रूपवती राणीची जन्मपत्रिकाच नाण्यावर छापली होती.

नाण्यांच्या पद्धतशीर अभ्यासाला 'नाणकशास्त्र' (Numismatics) असे म्हणतात. दुर्मिळ नाणी व नोटा जमवणे हा एक चांगला छंद मानला जातो. चलनावरील चित्रे, चिन्हे व लेखन यातून त्या देशाची संस्कृती व प्रकृती यावर प्रकाश पडतो.

नाण्यांचा उदय

इ. स. पूर्व सहाव्या शतकात इराणने भारतावर आक्रमण केले होते. त्यांच्या प्रभावातून भारतात चलन हा प्रकार रुजला. त्याआधी वैदिक संस्कृतीत कृष्णाल, शतमान, निष्क अशा प्रकारचे धातूचे तुकडे वापरले जात. नाण्यांच्या उदयातून व्यापार व दळणवळण यांना चालना मिळाली. अर्थातच ही नाणी धातूची होती व धातूच्या दुर्मिळतेनुसार त्यांचे बाजारातील मूल्य निर्धारित होई. त्यामुळे मग सोने, चांदी, तांबे लोखंड यांना उतरत्या क्रमाने महत्व मिळाले. हे धातू टिकाऊ, हलके (निदान गाई-म्हशीपेक्षा), तुकडे पाडायला सोपे असे होते.

खरी चलन पद्धत

या नाण्यांचे वैशिष्ट्य असे होते की त्याचे अंतर्गत व बाह्य मूल्य समान असे. म्हणजेच त्या चलनाचे बांगडीत रूपांतर केले तरी त्या बांगडीची किंमत तीच राहिल जी

चलनाची किंमत होती. या प्रकाराला खरी चलन पद्धत (real currency system) असे म्हणतात. यात एक फायदा असतो की शासनाच्या हमीची गरज या चलनाला लागत नाही. धातूच्या किंमतीची हमी कार्यरत असते. त्यामुळे कोणत्याही राज्यातील नाणी कोठेही चालतात. या पद्धतीचे तोटे असे होते की कोणीही नाणी पाडू शकतं. त्यामुळे खरे व खोटे चलन यात फरक करणे जड जाई. यावर उपाय म्हणून राजघराणी आपला शिक्का नाण्यांवर पाडू लागले.

खऱ्या चलनातील दोष

धातूच्या किंमतीवर आधारित खरी चलने कोणीही काढू शकत त्यामुळे अर्थव्यवस्थेत पुरवठा वाढून गोंधळ व्हायची शक्यता असे. खऱ्या चलनांसारखी नाणी पाडणारे कुशल कारागीरही काही कमी नव्हते. उदा. रोमन नाण्यांना भारतात खूप मागणी असे, तेव्हा सातवाहन काळात डिट्टो रोमन नाण्यांसारखी दिसणारी नाणी कारागीर बनवून खपवत. त्याशिवाय धातूचा पुरवठा मर्यादीत असणे ही एक समस्या होती. विशेषतः भारतात सोने व चांदी पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध नाही. धातूच्या आयातीवर अवलंबून राहावे लागल्याने बऱ्याचवेळा चलनाचा तुटवडा असे. सुदैवाने प्राचीन भारतात निर्यात जास्त व आयात कमी असल्याने धातूची आयात शक्य असे. पण अर्थव्यवस्था मोठी असली व धातू कमी पडले की वस्तुविनिमयाचा आधार घ्यावा लागे. त्यामुळे अर्थव्यवस्थेची गती व क्षमता अवरुद्ध होई.

नाण्यांचे वैविध्य

नाणी वेगवेगळ्या आकाराची असत. कधी ती चौकोनी, आयताकृती, पेल्याच्या आकाराची, तर कधी अष्टकोनी असत. चिनी लोकांनी पहिल्यांदा गोल नाणी काढली असे मानले जाते. गोल नाणी हाताळायला सोपी पडत. सामान्य माणूस व्यवहारात तांब्याची नाणी जास्त वापरे, तर व्यापार प्रामुख्याने चांदीच्या नाण्यात होई. सोन्याची नाणी राखीव पैसा म्हणून साठवली जात. नाणे पाडण्यासाठी टांकसाळी असत. नाण्यातून त्या काळची तांत्रिक कुशलता, समृद्धी, राज्याचे क्षेत्र, परकीय व्यापार यावर प्रकाश पडतो.

वसा व वारसा

मौर्य काळात नाण्यांचा वापर शिखरावर

पोहोचला होता. 'पण' हे वेगवेगळ्या धातूत पाडले जाणारे नाणे प्रमुख असे. आजही आपण म्हणतो की, माझे सर्वस्व मी 'पणाला' लावले आहे. पुढे जेव्हा वेतनाच्या जागी जमीन दयायची पद्धत रूढ झाली तेव्हा प्राचीन युगाच्या शेवटी नाण्यांचा वापर कमी होत गेला.

राजे व नाणी

समुद्रगुप्त हा गुप्त राजा वीणा वादन करताना दाखवला आहे. त्याच्या नाण्यावर त्याचे नाव उभे लिहिले आहे. त्यातून चिनी लिपीचा प्रभाव गुप्त नाण्यांवर दिसतो. विशिष्ट प्रसंगी नाणी पाडत, जसे समुद्रगुप्त याने अश्वमेध यज्ञ केल्यावर 'अश्वमेध पराक्रम' लिहिलेली नाणी काढली.

इतिहासाचे साधन

भारतातील अनेक प्राचीन राजांचे अस्तित्व केवळ त्यांच्या नाण्यांमुळे सिद्ध झाले आहे. इंडो-ग्रीक, शक, कुशाण, क्षत्रप, सातवाहन इ. राजवंशांतील कित्येक राजे केवळ त्यांच्या नाण्यांमुळे आपल्याला माहित झाले यांशिवाय संघ, निगम, जनपद, गण इत्यादींचे अस्तित्वही त्यांच्या नाण्यांमुळे सिद्ध झाले. मालव, शिबी, यौधेय इ. गणराज्यांचे प्रदेश आपल्याला नाण्यांच्या पुराव्यामुळे जवळजवळ निश्चित करता आले.

सार्वभौमता

नाणी पाडणे हे सार्वभौमत्वाचे प्रतिक मानले जाई. तुर्क तैमूर याने १३९९ रोजी दिल्लीवर स्वारी केली. या आक्रमणात त्याने लुटारूची भूमिकेत लूट व हत्याकांड केले. आपल्या तात्पुरत्या वास्तव्यात देखील त्याने आपल्या नावाची नाणी पाडली. तैमूरच्या या कृतीमुळे त्याचा वारस बाबर याला भारतावर स्वारी करण्यासाठी आयतेच कारण मिळाले.

नाण्यांची काही वैशिष्ट्ये

जीवदामन शक क्षत्रप राजाच्या कारकीर्दीपासून (इ. स. १७८) दर्शनी बाजूवर कालदर्शक आकडा देण्यास सुरुवात झाली. मुसलमान राजे बव्हंशी मूर्तिभंजक असल्याने नाण्यांवरील मानवी आकृत्या नाहीशा झाल्या. जहांगीराने पाडलेल्या बारा राशीची चिन्हे असलेल्या मोहरा वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत.

सबसे बडा रुपय्या

हुमायूननंतर सत्तेवर आलेला दिल्लीचा अफगाण

बादशाह शेरशहा सुरीने नाण्यांमध्ये फार मोठे बदल केले. त्याने चांदीच्या आणि तांब्याच्या नाण्यांची वजन वाढवली. तांब्याच्या नाण्याचे १/२, १/४, १/८, १/१६ असे भाग केले. तांब्याच्या नाण्याला दाम म्हणत, तर चांदीच्या नाण्याला 'रुपया' हे नाव दिले गेले. चांदीला संस्कृतमध्ये 'रूप' म्हणतात. म्हणून हा चांदीचा रुपया. या शब्दानेच आपले आजचे चलन ओळखले जाते. थोडाफार फरक करून हे नाणे मुघल, ब्रिटिश व आज आपण कायम राखले आहे. भारतीय उपखंडातील इतर देशांच्या नाण्याचे नावही रुपया आहे यातून रुपयाचे एकेकाळी असलेले महत्व दिसते. दाम ही गाजले 'दाम करी काम' ही म्हण प्रसिद्ध आहे.

शिवकाळ

शिवकाळात सोन्याचा होन, चांदीची 'लारी' व तांब्याची शिवराई ही प्रमुख नाणी आढळतात. शिवाजी महाराजांच्या नाण्यांवर एका बाजूला नागरी लिपीत 'छत्रपती' व दुसऱ्या बाजूला 'श्री राजा शिव' असे शब्द आहेत. होन म्हणून ओळखली जाणारी ही नाणी दुर्मिळ आहेत.

टांकसाळी खासगी आणि शासकीय अशा दोन प्रकारच्या असत. नाणे पाडण्याचे वतन देत असत. अशा वतनदारास 'पोतदार' म्हणत. टांकसाळीसाठी कच्चा माल सरकार देत असे. ज्या नाण्यांवरील मजकूर स्पष्टपणे दिसत नाही असे झिजलेले रुपये आटवून त्याची चांदी बनवली जायची. त्या काळीसुद्धा खोटी नाणी पाडणारे होते. खोट्या रुपयास 'करडा रुपया' म्हणत.

ब्रिटिश काळ

१८३५ सालच्या चलनविषयक सुधारणेप्रमाणे ठराविक वजनाचा, आकाराचा व शुद्धतेचा रुपया हे ब्रिटिश सत्तेखालील संबंध भारताचे एकमेव चलन झाले. एकूण १८० ग्रॅनपैकी १६५ ग्रॅन शुद्ध चांदी असणारा असा हा कंपनीचा रुपया होता.

पैसा, ढबू पैसा आणि पै ही तांब्याची नाणी या नाण्यांबरोबर सुरू करण्यात आली. तांब्याच्या नाण्यांच्या एका बाजूवर तारखेबरोबर कंपनीची मुद्रा आणि तारिख असे.

इंग्रजी अमदानीतली रानी व्हिक्टोरियापासून सहाव्या जॉर्जपर्यंतची नाणी १९४७ पर्यंत पाडली गेली

आणि भारत स्वतंत्र झाल्यावर ती पाडण्याचे थांबवण्यात आले.

बदलती नावे

१८६२ सालापासून ईस्ट इंडिया कंपनीचे नाव नाण्यांवरून काढून टाकण्यात आले. १८६२ ते १८७६ च्या दरम्यान पाडलेल्या नाण्यांवर राणीचा उल्लेख 'Victoria Queen', तर १८७७ ते १९०१ या नाण्यांवर 'Victoria Empress' असा आहे.

व्हिक्टोरिया राणीनंतर १९०१ ते १९१० दरम्यान सातव्या एडवर्डच्या नावाने नाणी पाडली गेली. या नाण्यांवरील एडवर्ड मुकुटविरहित होता. भारतीयांनी 'बोडक्या राजाचा रुपया' अशी या नाण्यांची संभावना केली. भारताला स्वातंत्र्य मिळाले तेव्हा भारतात ६०० च्या वर संस्थाने होती. त्यातील १२५ जणांची स्वतःची नाणी होती.

एक नवा पैसा

भारत स्वतंत्र झाल्यावर ऑगस्ट १९४७ ते मार्च १९५० यादरम्यान भारतातील टांकसाळीतून १९४७ या गोठवलेल्या सालाची (Forzen Dates) नाणी पाडण्यात आली. १९५० साली भारतीय प्रजासत्ताकाची रुपया-आणा-पैसा ही नाणी चलनात आली. तोपर्यंत सहाव्या जॉर्जची नाणी प्रचलित होती. त्यावेळी ४ पैशांचा १ आणा व १६ आण्यांचा (६४ पैशांचा) १ रुपया असे विनिमय होते. १९५७ साली भारताने दशमान पद्धत स्वीकारली व १०० नव्या पैशांचा १ रुपया झाला, तर १९६४ साली नाण्यांवरील 'नवे पैसे' या शब्दप्रयोगातील 'नवे' हा शब्द काढून टाकला व फक्त 'पैसे' असा उल्लेख नाण्यांवर करण्यात येऊ लागला.

नाणी व महिला

पुरुषप्रधान संस्कृतीत नाण्यांवर महिलांना नाण्यांवर स्थान मिळणे दुर्मिळ होते. प्राचीन काळातील काही नाण्यांवर यज्ञ करणारा राजा व त्याच्यामागे उभी असलेली त्याची राणी जिला एकेकाळी यज्ञात आहूती द्यायचा समान हक्क होता (सहधर्मचारिणी) ती दिसते. गुप्त सम्राट चंद्रगुप्त पहिला याच्या नाण्यावर तो व त्याची राणी कुमारदेवी दिसतात. यामागे राजकीय कारण असावे. गुप्त वैश्य होते तर कुमारदेवी ही लिच्छवी राजकुमारी क्षत्रिय कुळातील होती. असे असावे की या प्रतिलोम विवाहामुळे (वरच्या वर्गातील स्त्री व खालच्या

वर्गातील पुरुष, उलट प्रकारच्या विवाहाला अनुलोम असे म्हणत) गुप्तांचे राजकीय स्थान उंचावले असावे.

मातृदेवता ते व्हिक्टोरिया

गुप्तकाळात मातृदेवतांचा उठाव झाल्यानंतर त्यांनाही नाण्यांवर स्थान मिळू लागले. जसे सिंहासनाधिष्ठीत लक्ष्मी किंवा उमा, पार्वती. पुढे मुस्लिम राज्यकर्ते आल्यावर मानवी आकृत्याच गायब झाल्या. एका राजाने खलिफाचे चित्र असलेली नाणी काढली म्हणून असंतोष निर्माण झाला व नाणे मागे घ्यावे लागले. अशा काळात स्त्रियांना कोण स्थान देणार. तरीही एका मुस्लिम राजाने आपल्या रूपवती राणीची जन्मपत्रिकाच नाण्यावर छापली होती. सुलतान काळात रझिया, मुघल काळात नूरजहाँ यांच्या नावाने नाणी काढली गेली.

नाण्यांच्या मर्यादा

शतकानुशतके नाण्यांनी मानवी विकासात महत्वाची भूमिका बजावली. त्यांचे महत्व आजही आहे. नाणी आहेतच व त्यांचे छोट्या व्यवहारातील महत्व (जे आपल्याकडे भरपूर होतात) कमी झालेले

नाही. एखादी व्यक्ती 'नाणावलेली' असते तर एखाद्याचे काम हे 'खणखणीत नाणे' असते. हे सर्व असले तरी नाण्यांच्या मर्यादाही स्पष्ट होत गेल्या. धातूंची कमतरता, प्रमाणित नाण्यांचा अभाव, धातूंच्या शुद्धतेबद्दल असलेला अविश्वास, जास्त वजन व त्यामुळे प्रवासातील अडचण, छोट्या मूल्यांची नाणी उपलब्ध नसणे इत्यादी. हजार प्रकारची चलने असल्यामुळे त्यांचे एकमेकांशी असलेले मूल्य ठरवणे कठीण जाई. त्याहून महत्वाचा मुद्दा पुढे निर्माण झाला की अर्थव्यवस्था विस्तारायला लागल्या. अशावेळी व्यवहार वाढले पण त्याप्रमाणात नाण्यांचा पुरवठा काही वाढेना. मग निव्वळ चलन नाही म्हणून अर्थव्यवस्था संकुचित राहू द्यायची का हा मूलभूत प्रश्न उभा राहिला. या उत्तरांचा शोध माणसाला कागदी चलनाकडे घेऊन गेला.

(राज्य प्रशासकीय प्रशिक्षण सस्थांचे मार्गदर्शक आणि अभ्यासक)

ॐ ॐ ॐ

सारस्वत बँक
सारस्वत को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.
(शेड्युल्ड बँक)

आमचे सर्व ग्राहक, सभासद व हितचिंतकांना

दीपावलीच्या हार्दिक शुभेच्छा!

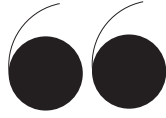
www.saraswatbank.com | f | e | t | in

नाण्यांचा विकास

◆ डॉ. भूपाल देशमुख

मुघलांच्या काळात ९ रुपयांची ५ मोहोर व ५ मोहरांचे एक नाणेसुद्धा होते. अकबराच्या काळात नाण्यांमध्ये भरपूर वैविध्य होते. त्यावर राजाचे नाव टांकसाळीचे नाव, हिजरीसन, चार खलिफांची नावे, कलिमा, ईश्वराकडे मागितलेले आशीर्वाद आणि काही नाण्यांवर हिंदू देवदेवता इतके वैविध्य होते. नंतर जहांगीरने १२ राशींची १२ नाणी काढली. १००० मोहरांपासून १२ किलो वजनाचे सर्वात मोठे नाणे काढले.

पूर्वी जेव्हा एक मनुष्य दुसऱ्या मनुष्यास भेटला असावा. तेव्हा समोरच्या जवळ जे आहे ते आपल्यालाही हवं - आपल्या जवळही असावं! ही भावना जागली असावी व यातून विनिमयाची कल्पना जन्माला आली असावी. मग विनिमय सुरू झाला असावा. पैशाशिवाय! नाणी नोटांशिवाय. पैशाचा शोध लागण्यापूर्वी व्यापाराचे स्वरूप वस्तुविनिमयाचेच होते. आजही जगाच्या अनेक भागात/देशांमध्ये अप्रगत, अशिक्षित समाजांमध्ये विनिमय हा वस्तू स्वरूपातच होतो.

वस्तुविनिमयाचे ठळक उदाहरण स्तब्ध व्यापार/ निःशब्द व्यापार (सायलेंट ट्रेड) हे होय. निःशब्द व्यापाराची उदाहरणे हीरोडोटस, इब्नबनूना यासारख्या प्राचीन/मध्ययुगीन इतिहासकारांनी नोंदवल्याचे आढळते व तसे विचारवंतही सांगतात. कॅलिफोर्निया-इंडियन जमाती, कांगोमधले बांटू व पिग्मी समूह, न्यू गिनीमधील स्थानिक समूह यात अशाप्रकारचा व्यापार आजही चालत असावा, असे वित्त तत्त्वज्ञ सांगतात.

मग ऑनर जगात साखळी व्यापार सुरू झाला. असा साखळी व्यापार हा शेकडो किलोमीटर अंतरावर पसरत गेला. अशाप्रकारच्या साखळी व्यापार विनिमयाची उदाहरणे ऑस्ट्रेलियन जमातीत आढळतात. पुरातत्वीय उत्खननात मेक्सिकोच्या आखाताचाही संदर्भ मिळतो.

आजही स्वॅपिंग हा वस्तुविनिमयाचा विशुद्ध प्रकार अमेरिकेतील संयुक्त संस्थानात आढळतो. वृत्तपत्र स्तंभातून तेथे विनिमय व्यापार/व्यवहार केले जातात. अशा व्यवहारात वस्तूचे मूल्य पैशात ठरवून वस्तू विनिमय व्यापार केला जातो.

आपल्या जवळ असणाऱ्या वस्तू, समोरच्याची गरज, त्या गरजेचे महत्त्व, वस्तूचे असणारे मूल्य (निकड स्वरूपात वा जरूरीचे स्वरूपात) ते न्याय्य मूल्य वा योग्य मूल्य (फेअर व्हॅल्यू) असावे व मग समान मूल्य जुळवून विनिमय वा व्यापार व्हावा ही यथायोग्य संकल्पना या मागे पूर्वीपासूनच निर्माण झाली, विकसित झाली व तसा व्यापार सुरू झाला. पण पुढे आपल्याजवळ असणाऱ्या वस्तूची किंमत व आपल्याला हव्या असणाऱ्या वस्तूची किंमत यात जर खूप फरक असेल वा आपल्या जवळच्या वस्तूच्या किंमती येवढ्या समोरच्या जवळ वस्तू नसतील तर दोघे जण आपल्या जवळच्या वस्तूंची देवाण-घेवाण करू शकणार नाहीत! मग अशा वेळेस काय करावे? यातूनच पुढे रुप्यकाचा जन्म झाला. थोडक्यात वस्तूंची मूल्ये ठरविणे. आपल्याला हवी असलेली वस्तू आपल्या जवळील वस्तूचे मोबदल्यासाठी शोधणे या गोष्टी खूप कठीण जात असल्याने वस्तुविनिमय व्यापार वा अर्थव्यवस्थेतील व्यवहारांना फार मोठी मर्यादा असते. ही मर्यादा नाहीशी करण्याच्या प्रयत्नातून मुद्रा-पैसा-नाणी-नोटा यांचा उगम झाला. तो उत्कर्ष आजमितीस बिटकॉईनपर्यंत येऊन थांबला आहे.

पूर्वी मुद्रेच्या प्रादुर्भावामुळे सारी देवाण-घेवाण (विनिमय) ही वस्तुविनिमयात (Bartering) होत होती. पण आजही जिथे मुद्रासंकट असते तिथे (जेव्हा मुद्रा खूप परिवर्तशील असते वा अति महागाईमुळे मुद्रेचे खूपच अवमूल्यन झालेले असते तिथे) वस्तुविनिमयाचा आधार घेतला जातो. काही आंतरजालीय स्थळांवर (जसे क्रेग्लिस्ट आदि) ही वस्तुविनिमय आजही सुरू आहे.

वर्तमानकाळात मुद्रेचे खूपच महत्त्व आहे. त्याच्या गुणदोषांचे अध्ययन हा अर्थशास्त्राचा मूलभूत अभ्यास विषय होऊन बसला आहे. त्याचे -

१) आर्थिक क्षेत्रातील मुद्रेचे महत्त्व प्रत्यक्ष महत्त्व-उपभोग क्षेत्र, उत्पादन क्षेत्र, विनिमय क्षेत्र, व्यापार क्षेत्र, वितरण क्षेत्र व पुंजी निर्माण.

२) आर्थिक क्षेत्रातील मुद्रेचे अप्रत्यक्ष महत्त्व - विनिमयातील असुविधांपासून सुटका, खात्रीलायकता,

आर्थिक विकासाचा सूचकांक, पुंजीच्या गतिशीलतेतील वृद्धी, सामाजिक कल्याणाचे मापदंड.

३) अनार्थिक क्षेत्रातील मुद्रा महत्त्व - सामाजिक क्षेत्र, राजकीय क्षेत्र, कला क्षेत्र असे तीन मुख्य व इतर उपविभाग करून त्यांचा अभ्यास केला जातो.

असो. आपण आता उगमाकडे वळू.

वस्तुविनिमय - वस्तुमुद्रा - धातुमुद्रा - शिक्रे धातुमुद्रा - पत्रमुद्रा - साख्र मुद्रा (चेक वा हुडी) - प्लास्टिक मुद्रा असा विकास मुद्रेचा झालेला आपणास आढळतो.

युगानुसार हंटिंग एजमधील मुद्रा, जास्टोरल एजमधील मुद्रा, इंडस्ट्रीअल एजमधील मुद्रा आणि मॉडर्न एजमधील मुद्रा असे वर्गीकरण केलेले आढळते.

धातूंची उपलब्धी, धातूंचे व्यवहारातील/मानवी जीवनातील महत्त्व, धातूंचा टिकाऊपणा या सर्व गोष्टींचा विचार करून प्राचीन काळी सोने व चांदी या धातूंचा वापर मुद्रा वा नाणी (पैसा) म्हणून सुरू झाला. काही ठिकाणी शुद्ध सोने, काही ठिकाणी शुद्ध रूपे (चांदी) व काही ठिकाणी इलेक्ट्रम म्हणजे सोने व चांदी यांचे मिश्रण अशा स्वरूपात सुरू झाला. काही ठिकाणी चांदी व तांबे एकत्र करून नाणी तयार झाली. जगात नाणी वापरण्याची सुरुवात भारत, चीन व मध्य पूर्वेतील लिडियन समुदाय यांनी केली. नाण्यांची निर्मिती इ.स.पूर्व सहाव्या शतकात गांधार, कुंतल, कुरू, पांचाल, शाक्य, सुरसेना आणि सौराष्ट्र येथील महाजनपदांनी केली होती. पूर्वीच्या काळी जी सोन्याची नाणी होती त्यावर वातावरणाचा कुठलाही परिणाम झाला नाही, हे संशोधनात दिसून येते. ब्रिटिश काळात सोने व तांब्याचे मिश्रण वापरले गेले. गेल्या काही वर्षात इलेक्ट्रोप्लेटेड लोखंड व इस्पातपासून बनवलेली नाणी अनेक देशांच्या चलनात आली, कारण अशी नाणी बनवण्यासाठी येणारा कमी खर्च. १९९२ पासून ब्रिटिश कांस्य नाणी कॉपर प्लेटेड स्टीलपासून बनविण्यात आली. नाणे सुरू होण्याचा सर्वात जुना उल्लेख इ.स.पूर्व चौथ्या व तिसऱ्या शतकातील मौर्यांच्या सत्तेत (चांदी आणि तांब्याच्या ओतीव नाण्यांचा) सुरू झाल्याचा सापडतो वा आढळतो. तद्नंतर सम्राट अशोक, पांचाल, गांधार, इंडोग्रीक, कुशाण, गुप्त घराणे, चंद्रगुप्त (राणी कुमारदेवीचे चिन्हांकित नाणे), समद्रगुप्त (कुहाड, वीणा, अश्वमेघ अशी मुद्रांकित नाणी), क्षत्रप, सातवाहन (चांदी, तांबा याचबरोबर शिशाचेही नाणे) नंतर दिल्लीची सुलतान

घराणी यांनी सर्वांनी नाणी काढली. दिल्लीतील सुलतानांच्या काळात देव-देवता, पशु, पक्षी यांची चिन्हे नाहीशी होऊन नवीन चिन्हे व लिपी झाली. महंमद गझनीच्या काळात एका बाजूस अरेबिक, तर दुसऱ्या बाजूस देवनागरी लिपी होती. खलिफा व सुलतानांची नावे होती. त्यावेळेस सर्वात प्रसिद्ध नाणे म्हणजे टांका. हा इल्टुमिशने काढला. त्या वेळेस जीताल हे छोटे नाणे. ४७ जीताल म्हणजे एक टांका. मग आलेल्या अल्लाउद्दीन खिलजीने जुनी सर्वांची नावे काढून नाण्यावर स्वतःचा उल्लेख दुसरा अलेक्झांडर म्हणून सुरू केला. नंतर महंमद बिन तुघलकने सोन्याच्या ऐवजी तांब्याचा वापर नाण्यांसाठी केला. त्याने उत्तम व कलात्मक नाणी चलनात आणली. यात विजयनगरचा सुवर्णहोन, तसेच यादव, फारुखी व बहामनी राज्यांची ही नाणी होतीच. मुघलांच्या काळात नाण्यांचा दर्जा सांभाळला गेला व नाण्यांमध्ये विविधता आणली गेली. शेरशहा सुरीने नाण्यांमध्ये बदल केले. त्याने नाण्यांची वजने वाढवून नाण्याचे अर्धा, एकचतुर्थांश, एकअष्टमांश व एकसोळांश असे भाग केले. इथूनच चांदीचे नाण्यास 'रुपया' नावानेच ओळखले जाते. मुघलांच्या काळात ९ रुपयांची ५ मोहोर व ५ मोहरांचे एक नाणेसुद्धा होते. अकबराच्या काळात नाण्यांमध्ये भरपूर वैविध्य होते. त्यावर राजाचे नाव टांकसाळीचे नाव, हिजरीसन, चार खलिफांची नावे, कलिमा, ईश्वराकडे मागितलेले आशीर्वाद आणि काही नाण्यांवर हिंदू देवदेवता इतके वैविध्य होते. नंतर जहांगीरने १२ राशींची १२ नाणी काढली. १००० मोहरांपासून १२ किलो वजनाचे सर्वात मोठे नाणे काढले. जे जगातले सर्वात मोठे नाणे आजही गणले जाते. त्यानेच ५००, २००, १०० मोहरांची नाणी काढली. नाण्यांवर काव्यात्मक लिखाण होते. तदनंतर औरंगजेबाने नाण्यांवरील धार्मिक गोष्टी काढून टाकल्या. आदिलशहाचे स्त्रियांचे केसात अडकवायच्या पिनसारखे नाणे पर्शियाच्या लार येथे बनवले जायचे. म्हणून हे चांदीचे नाणे 'लारी' नावाने पुढे आले. पुढे शिवाजी महाराजांच्या काळात सोन्याचा 'होन', चांदीची 'लारी' व तांब्याची 'शिवराई' पुढे आली. नाणे पाडण्याचे वतनदारास 'पोतदार' म्हणत. त्या काळातही खोटी नाणी पाडणारे होते. अशा खोट्या रुपयास त्या काळात 'करडा रुपया' म्हणत. पेशव्यांच्या काळात शुद्ध धातूची नाणी बाजारात आली. ब्रिटिशांनी मराठी राज्य जिंकल्यावर पैसा, रुपया व आणा ही नाणी चलनात आली.

१८३५ पर्यंत विविध राज्यातील विविध नाणी, विविध वजने, कमीअधिक असणारी छिद्रे आणि कमीजास्त होणारे मूल्य या अडचणींवर मात करण्याची ईस्ट इंडिया कंपनीकडून एक छत्री चलनाचा कायदा करण्यात आला. त्याअगोदर नाणी सुलभपणे चलनात रहावी म्हणून एक जाहीरनामा काढून कंपनीच्या कायद्यानुसार चौथ्या विल्यमचा रुपया आणि रुपयाचे भाग मूल्यांक हे ब्रिटिशांचे भारतातील कायदेशीर चलन म्हणून जाहीर झाले. रौप्यमान पद्धती लागू झाली. १८६२ सालापासून नाण्यांवरून ईस्ट इंडिया कंपनीचे नाव काढले गेले. तोपर्यंत तांब्याचा अर्धा आणा, एकचतुर्थांश आणा व एकबारांश आणा ही नाणी बाजारात आलेलीच होती. १८६२ ते १८७६ नाण्यांवर 'व्हिक्टोरिया क्वीन' असा उल्लेख सापडतो. १८७७ ते १९०१ 'व्हिक्टोरिया एम्प्रेस' असा उल्लेख सापडतो. पण त्यावेळेस भारतात ६०० च्या वर संस्थाने होती. त्यातील १२५ संस्थानांची स्वतःची नाणी होती. काहींनी 'लंडनझ मैत्री' तर काहींनी 'श्री माताजी' असे नाण्यांवर मुद्रांकित केले होते.

अवध हैदराबादचा तांब्याचा फलूस व सोन्याची अश्रफी, म्हैसूरचा पागोडा, भावनगर, कच्छ व पोरबंदर यांची चांदीची कोरी, तांब्याचा ढिगलो, डोकडो, तांबियो अशी नाणी होती.

१९०१ ते १९१० मध्ये सातव्या एडवर्डच्या नावाने मुकुट विहरित 'बोडक्या राजाचा रुपया' या उपहासात्मक नावाने रुपया गणला जायचा. १९१० साली रुपया व आण्यावर मुकुटधारी एडवर्ड आला. १९१० ते १९३६ पंचम जॉर्जचे नावाने नाणी पाडली गेली. १९३६ ते १९४७ सहाव्या जॉर्जच्या नावाने नाणी होती. १९४७ ते १९५० या दरम्यान भारतातील टांकसाळीतून गोठवलेल्या सालाची नाणी (Frozen water) होती. १९५० साली भारतीय प्रजासत्ताकाची रुपया, आणा व पैसा ही नाणी चलनात आली. तोवर ४ पैशांचा १ आणा व १६ आण्यांचा (६४ पैशांचा) एक रुपया असा विनिमय होता. १९५७ साली दशमान पद्धतीचा अवलंब होवून १०० पैशांचा रुपया झाला. १९६४ साली 'नवे पैसे' शब्दातील 'नवे' जाऊन फक्त 'पैसे' हा शब्द राहिला.

एक पैसा, अर्धा आणा (चौरस), एक आणा (१२ कोनी नागमोडी कडा), दोन आणे (चवली - एकअष्टमांश) (चौरस), पाव रुपया (पावली), अर्धा रुपया (अधेली - अर्धा रुपया - आठ आणे - वर्तुळाकार) आणि एक रुपया

(वर्तुळाकार) अशी नाणी १९४७ पर्यंत होती. १९५७ -६३ दरम्यान एक नया पैसा, दोन नवे पैसे, पाच नवे पैसे, दहा नवे पैसे, पंचवीस नवे पैसे, पन्नास नवे पैसे व रुपया अशी नाणी, निकेल+पितळ-कांसे-तांबे+निकेल. निकेल अशा धातूंची ५० पैसे, एक रुपया, दोन रुपये, दहा रुपये अशी नाणी आली व इतर धातूंच्याबरोबर स्टेनलेस स्टील धातूही वापरला गेला.

केवळ ईस्ट इंडिया कंपनीच्या वेळेस १) सोन्याची दुंडी मोहोर, मोहोर, अर्धी मोहोर, पाव मोहोर, तीन स्वामी पॅगोडा (होन), पोर्टोनोनो पॅगोडा (होन), जुना तारा पॅगोडा (होन), नवा तारा पॅगोडा (होन), नीम, अश्रफी, टुंडा (होन), पाच व एक रुपयाचे नाणे, २) रुप्याची - पाच रुपये, रुपया, टुंडा रुपया, अर्धा रुपया, पाव रुपया, दुणेली, आणेेली, अर्धा होन, पाव होन, पाच फलम्, टुंडा फलम्, फलम्, पहिला जॉर्ज तीन फलम् व दोन फलम्, ३) तांब्याची - आणा, अर्धा आणा, पाव आणा, एकबारांश आणा, चाळीस कास, तीन-पंधरा-दहा या पाच-अडीच व एक कास, टुंडा ढबू, तीन ढबू, अर्धा ढबू, चार पै, दोन पै, एक पै, अर्धा पै, पाव पैसा (पै = पैसा), एक अठ्ठेचाळीसांश रुपया, एक शहाण्णवांश रुपया, शिशाचा टुंडा पैसा, त्रिशुळी पैसा इत्यादी अनेक नाणी होती.

भारतेतर नाण्यात आशिया मायनरमध्ये लिडियात इ.स.पूर्व सातव्या शतकात इलेक्ट्रमचे नाणे एका व्यापाऱ्याने आणले. नंतर ते अधिकार तेथील राजाने घेतले. नंतर इराणमध्ये चांदी व सोन्याची नाणी पाडली गेली. ग्रीसची नाणी चांदीची होती. द्राक्या व ओबोल अशा दोन प्रकारची होती. रोममध्ये ब्राँझच्या गोळ्याचा उपयोग होत असे. गोळा १ पौंड वजनाचा असे. इ.स.पूर्व तिसऱ्या शतकात रोममध्ये ब्राँझ व चांदीचा वापर नाण्यांसाठी झाला. चीनमध्ये कवड्यांचा वापर शतकानुशतके झाला. नंतर चांदी, तांबे व लोखंडाचा वापर झाला. शकांची नाणी वेगळी होती. इंडो-पर्शियनांची तांबे व चांदीची नाणी होती. कुशाणांची नाणी सोने, चांदी व तांब्याची होती. गुप्त राजांची नाणी सोन्याची होती. भारतातील पल्लवांची नाणी चांदी, तांबे व सोन्याची होती. चोल सम्राटांची नाणी सोने, चांदी व पितळेची होती. याशिवाय पांडय राजे, विजयनगरचे सम्राट, मुसलमानी राजवटी (खास करून हैदर व टिपू सुलतान यांची नाणी विशिष्ट), फ्रेंच, डच, पोर्तुगीज यांच्याही नाण्यांचा उल्लेख जाणून घेण्यासारखाच आहे.

काहींच्या मते भारतात वैदिक काळातही नाणी प्रचलित होती. कृष्णल, सुवर्ण, शतमान, निष्क व पाद अशी त्यांची नावे असल्याचा दावा काही करतात तर काहींचे 'ते सोन्याचे तुकडे असावेत' हे मत आहे. शतमान हे १२ ग्रॅमचे होते. अर्ध शतमान, पाव शतमान, अर्धपाव शतमानही असावे असे मानतात. पाणिनीच्या अष्टाध्यायीतही नाण्याचे उल्लेख आहेत.

पूर्वीच्या भारतातील नाण्यांच्या किमतीचे कोष्टक

१) ३ फुटी कवडी = १ कवडी

२) १० कवडी = १ दमडी

३) २ दमडी = १ घेला

४) १.५ पाई = १ घेला

५) ३ पाई = १ पैसा (जुना)

६) ४ पैसे = १ आणा

७) १६ आणे = १ रुपया

८) १०० पैसे = १ रुपया

* २५६ दमडी = १९२ पै = १२८ घेला = ६४ पैसे = १६ आणे = १ रुपये

* कवडीपासून दमडी, दमडीपासून घेला, घेल्यापासून पाई (पै), पैपासून पैसा, पैशापासून आणा, आण्यापासून रुपया आणि आज क्रेडिट कार्ड व बिटकॉईनचे जग झाले आहे.

ही सर्व कथा मुद्रा वा नाणी विकासाची! आजही काहींचे उदरभरणम पैशानेच होत! म्हणून शेवटी एवढेच 'आमची कथा सरो, तुमचे पोट भरो!'

इत्यलम्।

(अर्थ, साहित्य, वैद्यक विषयाचे अभ्यासक)

ॐ ॐ ॐ

कागदी चलनाचा इतिहास

◆ व्यास टीम

सर्वप्रथम १३ व्या शतकात कागदी नोटा चलनात आल्या. त्यावेळी चीनने या कागदी नोटा चलनासाठी वापरल्या. पण १५ व्या शतकात येईपर्यंत चीनमध्ये कागदी नोटा बंद करण्यात आल्या. त्यानंतर १७ व्या आणि १८ व्या शतकात पश्चिम युरोपातील देशांचा व्यापार आंतरराष्ट्रीय पातळीवर मोठ्या प्रमाणात वाढला आणि तिथे खासगी बँका विकसित झाल्या.

पैसा ही एक मानवनिर्मित संकल्पना आहे. या संकल्पनेचा जन्म गरज म्हणून झाला असला तरी या पैशाने अवघं विश्व व्यापलं आहे. अँडम स्मिथने १७७६ मध्ये लिहिलेल्या 'वेल्थ ऑफ नेशन्स' या पुस्तकातील एक वाक्य आहे. 'देवाण-घेवाण हा इतर सर्व प्राणी जगतापेक्षा वेगळा असणारा गुणधर्म माणसाच्या अंगी आहे.'

थोडक्यात पैसा हा अनेक प्रकारांनी आपल्या आजूबाजूला असतो. आपण वापरतो ते कागदी चलन म्हणजे त्या पैशाचं एक दृश्य स्वरूप आहे. श्रीमंत असो वा गरीब प्रत्येकाला जगण्यासाठी पैसे हवेच असतात. चलनाचा आजवरचा प्रवास रंजक आहे. पण आजच्या काळात वापरले जाणारे कागदी चलनाची निर्मिती कशी होते हे जाणून घेण्यात अनेकांना रस असतो.

कागदी चलनाची निर्मिती कशी होते हे जाणून घेण्याआधी या कागदी चलनाच्या इतिहासातील काही टप्पे जाणले तर ही प्रक्रिया समजून घेणे अधिक सोपे जाईल. कागदी चलन निर्माण करण्याचे श्रेय चीन या देशाकडे जाते. चीनने जगाला अनेक गोष्टी दिल्या त्यापैकी एक म्हणजे कागदी चलन.

चीनमध्ये धातूची कमतरता जाणवल्याने हार्डन संग या राजाच्या कारकिर्दीत म्हणजे इ.स.न ८०६-८२१ या काळात चलन म्हणून कागदी नोटा वापरण्यास सुरुवात झाली. नाणी वजनाला

अधिक असतात त्यामुळे या नोटा वापरणे अधिक सोयीचे होते. पण प्रश्न विश्वासाहतेचा देखील होता. त्यामुळे या चलनाचा प्रसार एकदम झाला नाही. हळूहळू या चलनाचा प्रसार होऊ लागला. इ.स. १२९४ नंतर युरोपमध्ये कागदी चलन स्वीकारले गेले. पण मोठ्या प्रमाणावर हे चलन स्वीकारायला बराच अवधी जावा लागला. कागदी चलनाचा उगम चीनमध्ये झाला असला तरी त्याचा जोरदार प्रसार झाला तो अमेरिका आणि युरोपमध्ये. या प्रसाराला क्रांतीची पार्श्वभूमी आहे. इतिहासामध्ये कागदी चलनाचा जनक म्हणून बेंजामिन फ्रँकलिनचं नाव घेतलं जातं. त्यांनी कागदी चलनाला अधिक महत्त्व दिलं होतं.

अमेरिकेत कागदी नोटा स्वीकारायला जनतेमध्ये आधी साशंकता होती तेव्हा सरकारने जो कागदी चलन वापरून कर भरेल त्याला ५ टक्के सूट देण्याचा निर्णय घेतला. परिणामी चलन स्वीकारलं गेलं. आता कागदी चलन म्हणून आपण नोटांचा उल्लेख करतो कारण आधी या नोटा तुतीच्या झाडापासून लगदा करून बनवल्या जात. पुढे बनावट नोटा निर्माण होऊ नये म्हणून वॉटरमार्क आले. अशा प्रकारे नोटा अधिक सुरक्षित केल्या जाऊ लागल्या.

या दरम्यान गुटेनबर्गने छपाईच्या आधुनिक तंत्रज्ञानाचा शोध लावल्यानंतर युरोपमध्ये कागदी चलनाच्या प्रसाराला चालना मिळाली. तेव्हा युरोपमध्ये दोन प्रश्न उभे राहिले होते. प्लेगमुळे माणसे मरत आणि त्यांच्या कपड्यांचे काय करायचे हा पहिला प्रश्न आणि छपाई करायची पण एवढा कागद निर्माण कसा करायचा. दोन्ही प्रश्नांचा ताळमेळ बसवण्यात आला, समस्या सुटल्या. भारतात १८३५ मध्ये इंग्रजांनी देशभर एकच चलन असण्याचे ठरवले. आजही नोटा छापण्यासाठी जो कागद तयार केला जातो त्यात सुती कापड आणि ताग यांचाच वापर केला जातो. जगात सर्वत्र नोटा। बनविण्याची प्रक्रिया जवळपास सारखीच आहे. जगात नोटांसाठी कागद बनवणारे चार प्रमुख कारखाने आहेत.

कागदी नोटा चलनात आल्या तो इतिहास काही फार जुना नाही. १५०० वर्षापूर्वी जगात देवाणघेवाणीसाठी बार्टर सिस्टमचा वापर केला जाई म्हणजे एका वस्तूच्या बदल्यात दुसरी वस्तू दिली जाई. (उदा. गहूच्या बदल्यात तांदूळ) त्यानंतर ८०० इ.स.पूर्व धातूपासून बनलेल्या नाण्यांचा वापर करण्यात आला. तसेच, ५०० इ.स.पूर्व चित्रलिखित नाणी (Punch Marked) चलनात आली.

३०० इ.स.पूर्व सोने आणि चांदीची नाणी दळणवळणासाठी चलनात आली. लोक खरेदीसाठी आणि व्यापारासाठी सोने आणि चांदीच्या नाण्यांचा वापर करू लागले. त्यानंतर अनेक वर्षांनी कागदी नोटा चलनात आल्या.

असं मानलं जात की, सर्वप्रथम १३ व्या शतकात कागदी नोटा चलनात आल्या. त्यावेळी चीनने या कागदी नोटा चलनासाठी वापरल्या. पण १५ व्या शतकात येईपर्यंत चीनमध्ये कागदी नोटा बंद करण्यात आल्या. त्यानंतर १७ व्या आणि १८ व्या शतकात पश्चिम युरोपातील देशांचा व्यापार आंतरराष्ट्रीय पातळीवर मोठ्या प्रमाणात वाढला आणि तिथे खासगी बँका विकसित झाल्या. त्यानंतर पहिल्यांदा खासगी बँकांनी कागदी नोटा चलनात आणल्या आणि त्यानंतर जगभरात कागदी नोटा चलनात आल्या.

स्वतंत्र भारत आणि कागदी नोटा

भारत इंग्रजांच्या गुलामगिरीतून मुक्त झाल्यानंतर देखील इंग्रजांनी चलनात आणलेल्या मुद्राच भारतात सुरू राहिल्या. भारताच्या स्वातंत्र्यानंतरच भारतीय रुपयाचा इतिहास - History of Indian Currency सुरू होतो. १९४९ साली जेव्हा भारताची पहिली नोट चलनात आली तेव्हा तिचे स्वरूप अगदी भिन्न होते, पहिली नोट ही एक रुपयाची होती, या नोटेवर सारनाथ च्या सिंहाची अशोक स्तंभाची प्रतिकृती छापण्यात आली होती. पुढे नोटांचे स्वरूप वारंवार बदलत गेले, RBI ने भारतातील वेगवेगळ्या इमारतींची छायाचित्र दर्शविणाऱ्या अनेक नोटा चलनात आणल्या. यात गेटवे ऑफ इंडिया (Gateway of India), बृहदेश्वर मंदिर (Brihadisvara Temple) चे छायाचित्र देखील छापण्यात आले. इतकेच नव्हे तर १९५३ साली भारत सरकारने जी नोट छापली त्यावर हिंदी भाषेत लिहिण्यात आले.

भारतात कागदी नोटांचा वापर १९व्या शतकातच सुरू झाला होता. त्याआधी ब्रिटिश ईस्ट इंडियाच्या अधिपत्याखालील बंगाल प्रांतातही कागदी चलन वापरात आलं होतं. पण चलनाचा पाया मानला जाणारा रुपया १९१७पर्यंत नाण्याच्या रुपात मिळायचा. ब्रिटिश अधिपत्याखालील भारतात एक रुपयाची नोट चलनात आल्यावर भारतातील इतर युरोपीय वसाहतींनीही मग एक रुपयाची नोट जारी केली. भारतातील काही संस्थानिकांनीही अंतर्गत व्यवहारांसाठी स्वतंत्र चलन जारी केलं होतं. हैदराबाद आणि काश्मीरच्या संस्थानिकांना एक रुपयाची

नोट छापण्याची परवानगी मिळाली होती.

दुसऱ्या महायुद्धादरम्यान ब्रह्मदेशामध्ये (आताचं म्यानमार) वापरासाठी एक रुपयाच्या नोटा जारी करण्यात आल्या. दुबई, बहारीन, ओमान अशा मध्यपूर्वे तील देशांमध्येही एके काळी भारतीय चलन वापरलं जायचं. त्यासाठी भारत सरकारनं मग १९५९ साली खास 'पर्शियन एक रुपया'ही छापला होता. भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर इंग्लंडच्या राजाऐवजी भारतीय राजमुद्रेला एक रुपयाच्या नोटेवर स्थान मिळालं. पण स्वातंत्र्य मिळाल्यावर जारी करण्यात आलेली एक रुपयाची नोट काही काळ पाकिस्तानातही चलनात होती.

गेल्या शंभर वर्षांत एक रुपयाच्या १२५ वेगवेगळ्या नोटा चलनात आल्या. एकूण २८ वेळा या नोटांचं डिझाईन बदललं गेलं.

एक रुपयाचं महत्त्व आजही कायम

एक रुपयाचं मूल्य आज जरी खूप जास्त नसलं तरी एक रुपयाच्या नोटेचं महत्त्व मात्र कायम आहे. भारतीय चलनात एक रुपयाची नोट ही सर्वांत लहान, पण तरीही सर्वांत मोठी म्हणायला हवी. कारण केवळ एक रुपयाची

नोटच भारत सरकार थेट चलनात आणतं, तर बाकीच्या नोटा रिझर्व्ह बँकेमार्फत जारी केल्या जातात. त्यामुळं एक रुपयाच्या नोटेवर 'भारत सरकार' असा उल्लेख असतो आणि भारताच्या वित्त सचिवांची स्वाक्षरी असते. अन्य नोटांवर 'भारतीय रिझर्व्ह बँक' असं छापलं असतं आणि रिझर्व्ह बँकेच्या गव्हर्नरची स्वाक्षरी असते.

छपाईसाठी बराच खर्च

व्यवहारात एक रुपया मूल्य असलेल्या या नोटेच्या छपाईसाठी मात्र बराच खर्च येतो. त्यामुळं १९९५ साली एक रुपयाच्या नोटांची छपाई थांबवण्यात आली होती. आता कॅशलेस सोयीसुविधा उपलब्ध झाल्या आहेत. पण कागदी चलनाची जादू अजूनही कायम आहे. भविष्यात या कागदी चलनाचा प्रवास कसा असेल, त्या टिकतील का? असे प्रश्न आहेत पण लोकांचा कागदी चलनावरचा विश्वास अजूनही कायम आहे. अगदी प्रगत देशातसुद्धा! स्वीडन हा देश कॅशलेस दिशेने गेला आहे पण तो एक अपवादच म्हणावा लागेल.

ॐ ॐ ॐ

व्यास क्रिएशन्स ग्रुप ऑफ कंपनीज

श्वास तोच, ध्यास नवा...

VYAS
Publication House
क्रियाशील नवनिर्मितीची
नवी क्षितिजे...

D-1, Samant Blocks, Shree Ghanatali Devi Mandir path, Naupada, Thane (W)-400 602.
Tel : 022-25447038 / 9920947177 ▶ www.vyascreations.com ▶ jionvyascreations.com

पैशाचे डिजिटल रूप

◆ डॉ. अभय मंडलिक

रिझर्व बँक ऑफ इंडियाने भारतामधील पैशाच्या आधुनिकीकरणाला सर्वात मोठा हातभार लावलेला आहे. नॅशनल पेमेंट कार्पोरेशन ऑफ इंडिया (NPCI) आणि युनिफाईड पेमेंट इंटरफेस (UPI) या दोन संगणकीकृत सुविधांमुळे रोख पैशा ऐवजी सरसकट कार्डाचा वापर करता येणे शक्य झाले.

पैशाचा इतिहास हा मानवी इतिहासाइतका जुना आहे. फक्त शिकार करून उदरनिर्वाह करण्याची माणसाची पद्धत होती, त्याकाळी पैशाची आवश्यकता नव्हती. मात्र माणसाने शेती करायला सुरुवात केली, पशुपालन करायला सुरुवात केली आणि तिथून पैसा या संकल्पनेचा जन्म झाला. वस्तूच्या मोबदल्यात वस्तू किंवा अर्थशास्त्रात ज्याला वस्तू विनिमय असे म्हटले जाते अशा पद्धतीने ही व्यवहार केले जात असत, मात्र त्यात अडचणी आल्यानंतर विनिमयाचे काहीतरी माध्यम असावे या हेतूने पैशाची निर्मिती झाली. सुरुवातीला हत्तीचे दात, कवड्या किंवा काही पशु यांचा पैसा म्हणून वापर झाला. प्रगतीनंतर पैसा हा नाण्यांच्या स्वरूपात अस्तित्वात आला. सुरुवातीच्या काळात सोन्याची नाणी, चांदीची नाणी ही पैशाचे काम करीत असत. या नाण्यांना राजमान्यता असे आणि त्याच्या किमतीबाबत राज्याने हमी घेतलेली असे. पुढे धातूची नाणी आली आणि इंग्रजांच्या कालावधीमध्ये नाण्याच्या ऐवजी नोटा चा वापर सुरू झाला. या नोटा वेगवेगळ्या रकमेच्या असत आणि यावर किमतीची हमी घेतलेली असे. नोटांपासून

डिजिटल रुपयांपर्यंतचा १९९० नंतरचा प्रवास हा अतिशय मनोरंजक आहे.

तत्पूर्वी पैशाच्या कार्याबद्दल थोडेसे!

पैशाची कार्ये : पैसा हे विनिमयाचे माध्यम आहे, पैसा हे मूल्यमापनाचे साधन आहे, एखाद्या वस्तू किंवा सेवेचे मूल्य ठरवताना पैशामुळे ते सहज शक्य होते, पैसा हा विलंबित देणे देण्याचे उत्तम साधन आहे. पैशामुळे संपत्तीचा साठा करता येऊ शकतो आणि संपत्तीचे हस्तांतरणही करता येते. पैशांच्या अंगभूत असलेल्या या कार्यामुळे मागील काही वर्षात पैशांच्या स्वरूपामध्ये मोठ्या प्रमाणावर बदल होत आहे. नाणे आणि नोटांच्या स्वरूपात असलेला पैसा हळूहळू चेकच्या स्वरूपात व्यवहारांमध्ये येऊ लागला. नोटा आणि नाण्या ऐवजी चेकने व्यवहार करणे सोयीचे ठरले. चेक मध्ये सुरुवातीला साधे चेक, नंतर एमआयसीआर (MICR) चेक आणि आताचे सिटीएस पद्धतीचे चेक्स असा चेकचा प्रवास सुरू झाला. दरम्यान नव्वदच्या काळात डेबिट कार्ड आणि क्रेडिट कार्ड या पैशांच्या नव्या स्वरूपाने आर्थिक क्षेत्रात पाऊल टाकले.

डेबिट कार्ड म्हणजे आपल्या खात्यात शिल्लक असलेले पैसे मिळण्या साठीचे कार्ड तर क्रेडिट कार्ड मध्ये कर्जाची विशिष्ट मर्यादा देऊन खर्चासाठी वापरता येणारे कार्ड. रिझर्व बँक ऑफ इंडिया ने भारतामधील पैशांच्या आधुनिकीकरणाला सर्वात मोठा हातभार लावलेला आहे.

नॅशनल पेमेंट कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (NPCI) आणि युनिफाईड पेमेंट इंटरफेस (UPI) या दोन संगणकीकृत सुविधांमुळे रोख पैशा ऐवजी सरसकट कार्डाचा वापर करता येणे शक्य झाले. दुकानांमधील खरेदी, ऑनलाईन खरेदी, एटीएम मधून अहोरात्र (२४x७) मिळणारे पैसे ही सारी या दोन सुविधांचीच कृपा आहे. पैशा ऐवजी कार्डाचा वापर हे या कार्डाचे वैशिष्ट्य आहे, काही बँका तर आंतरराष्ट्रीय खरेदीसाठी देखील कार्ड देतात. डेबिट क्रेडिट कार्डमुळे नाणी आणि नोटा यांचे अस्तित्व हळूहळू कमी होत आहे. आता याच्या पुढील टप्प्या बाबत भारत सरकार आणि रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया विचार करत असून नजीकच्या काळात डिजिटल रुपया हा भारतात अस्तित्वात येईल. डिजिटल रुपयाबाबत सन २०२२ च्या अर्थसंकल्पात

घोषणा करण्यात आलेली असून त्याबाबत तयारी करण्यात येत आहे.

डिजिटल रुपयाचे स्वरूप आणि वैशिष्ट्य

१) या डिजिटल रुपयाला भारत सरकारची आणि रिझर्व बँक ऑफ इंडियाची मान्यता असल्यामुळे CBDC (सेंट्रल बँक बँकड डिजिटल करन्सी) असे या रुपयाचे नाव असेल.

२) हा रुपया पूर्वापर नाणी किंवा नोटांच्या स्वरूपात नसेल, तर आभासी स्वरूपात (Digital, Virtual) असेल. आपल्या खात्यामध्ये किंवा वॉलेट मध्ये हा दिसेल मात्र त्याला स्पर्श करता येणार नाही तो अदृश्य, अमूर्त स्वरूपात असेल.

३) या रुपयाच्या साहाय्याने भौतिक रुपया सारखी सर्व कामे करता येतील, खरेदी ऑनलाईन खरेदी सर्व प्रकारच्या पेमेंटसाठी या रुपयाच्या माध्यमातून खर्च करता येईल.

४) डिजिटल रुपयामुळे वेळेच्या बंधना शिवाय व्यवहार करता येतील सारे व्यवहार अहोरात्र (२४x७) करता येऊ शकतील.

५) डिजिटल रुपया हा आभासी स्वरूपात असल्यामुळे या रुपयाच्या साठवणुकीसाठी बँकेच्या खात्यासोबत, अन्यवॉलेट्सचा सहजपणे उपयोग करता येईल.

६) बँकांना सध्या रोख पैशांच्या साठवणुकीसाठी आणि त्याच्या उपलब्धतेसाठी मोठ्या प्रमाणावर खर्च करावा लागतो हा खर्च डिजिटल रुपयामुळे पूर्णपणे वाचेल.

७) डिजिटल रुपयामुळे परदेशी चलनांचे व्यवहार अधिक गतिमान होऊ शकतील.

८) डिजिटल रुपया सोबतच सध्या अस्तित्वात असलेले चलन म्हणजे नोटा, नाणी तसेच चेक्स या साऱ्यांच्या माध्यमातून व्यवहार करता येऊ शकतील.

९) डिजिटल रुपया आभासी स्वरूपात असल्यामुळे चोरीची भीती अजिबात राहणार नाही आणि पैशांच्या सुरक्षतेसाठीचा खर्च वाचू शकेल.

१०) डिजिटल रुपयाच्या माध्यमातून होणारे सारे व्यवहार हे डिजिटल स्वरूपात असतील आणि त्यामुळे त्यांची कायदेशीर नोंद असेल परिणामी काळ्या पैशांचे व्यवहार अजिबात होणार नाहीत.

पूर्व तयारी

डिजिटल चलनाची संकल्पना जगासाठी नवीन आहे. त्यामुळे जगातील मोजक्या देशांमध्ये सध्या डिजिटल चलनाद्वारे व्यवहार सुरू आहेत. अन्य देशांमध्ये यावर अजूनही संशोधन सुरू आहे.

भारतामध्ये हा डिजिटल रुपया सुरू करण्यापूर्वी त्याच्या व्यवहाराचे नियम ठरवावे लागतील, केवायसी बाबतचे नियम तसेच चलनाबाबतचे कायदे यामध्ये बदल करावे लागतील. बँकांच्या कोअर बँकिंग प्रणालीमध्ये आवश्यकतेनुसार बदल करावे लागतील तसेच पेमेंटचे व्यवहार करणाऱ्या बँकेतर वित्त कंपनी (नॉन बँकिंग फायनान्शियल कंपनीज) यांना देखील त्यांच्या व्यवहारात बदल करावे लागतील. त्यांच्या संदर्भातील काही कायदेही बदलावे लागतील.

ग्रामीण भागामध्ये डिजिटल रुपया ही संकल्पना समजावून सांगण्यासाठी खास प्रयत्न करावे लागतील. डिजिटल रुपया हे भारतासाठी आर्थिक क्षेत्रातील महत्त्वाची क्रांती ठरेल.

(लेखक बँकिंग विषयाचे अभ्यासक आहेत.)

ॐ ॐ ॐ

विभाग २

अर्थव्यवस्था आणि पैसा

powered by

व्यास क्रिएशन्स

सांजराई : प्रवास ज्येष्ठत्वापासून श्रेष्ठत्वाकडे

आम्ही काळजी घेतो
कुटुंबासारखी

project by

इथे वृद्धपकाळ ठरतो समृद्धकाळ

कोकणातील निसर्गरम्य वातावरणात व्यास क्रिएशन्सचा
भव्य-दिव्य प्रकल्प, सांजराई - ज्येष्ठांसाठी कम्युनिटी लिव्हिंग

इथे तुम्हाला मिळते वैद्यकीय सेवांसह सर्व आधुनिक सुविधा आणि
जिवाला जीव लावणारी नाती...
इथे या, रहा आणि आनंदाने आयुष्य उजळून टाका...

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

● POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023 ● PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क **9967637255 / 9920949177**

www.sanjraaivc.com

<https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/>

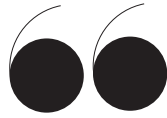

<https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBJoIE8rdHgA>

पैसा म्हणजे काय ?

◆ उदय पेंडसे

दैनंदिन व्यवहारांतील शेकडो वस्तूंच्या व विविध सेवांच्या किंमती ठरविण्याचे साधन म्हणून पैशांचा उपयोग होतो. पैसा विलंबित देण्याचे साधन म्हणून कार्य करतो. रोखीचे व्यवहारच नव्हे तर पूर्वी केलेले व्यवहार पुरे करण्यासाठी किंवा वर्तमानकाळात केलेले व्यवहार भविष्यकाळात पूर्ण करण्यासाठी पैशाचा उपयोग होतो. मूल्यमापन हे पैशाचे महत्त्वाचे कार्य आहे. संपत्तीचा साठा करण्याचे साधन म्हणून पैशाचा उपयोग होतो.

पैसा म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व मनुष्याच्या व्यक्तीगत जीवनात आणि एकूणच अर्थव्यवस्थेत पैशांचं महत्त्व / त्याचे विविध प्रकार

पैसा या विषयावरच्या अंकात लेख लिहायला सांगितल्यावर माझ्या मनात 'पैसा ये पैसा, पैसा ये कैसा, नही कोई ऐसा! आ मुसिबत, न हो मुसिबत- आ आ आ' कर्ज सिनेमातलं ऋषी कपूरचं हे गाणं डोळ्यासमोर नाचू लागलं. पैसा म्हणजे काय तर विनिमयाचं एक साधन. मग ती खरेदी असो, व्यवसाय असो की घेतलेली सेवा.

जेव्हा चलन स्वरूपात पैसा नव्हता तेव्हा वस्तूंची देवाण - घेवाण करून व्यापार - आपापसातले व्यवहार चालत असत. शेतकरी आपल्या जवळचं धान्य देऊन मीठ मसाला घेत असे. तर मजूराला आपल्या कष्टाच्या बदल्यात धान्य मिळत असे. ज्यावेळी प्रगत मनुष्यजातीला हे व्यवहार गैरसोयीचे वाटू लागले त्यावेळी वस्तू विनिमय पध्दत सुरू झाली. पिसे, हाडे, धान्य, हत्तीचे दात, वाघाचे कातडे, घोडे, हत्ती आदी वस्तूंचा आणि जनावरांचा जगाच्या विविध भागात विनिमय माध्यम म्हणून उपयोग सुरू झाला. त्याचा पुढील टप्पा म्हणजे नाणी, कागदी चलन आणि पतपैसा हे होत.

दाम करी काम

दैनंदिन जीवनात पैशांचं महत्त्व फार मोठं आहे. आज

आपल्याकडे पैसा असेल तर बरेच प्रश्न सुटतात. मग ते प्रश्न निवासाचे असोत, शिक्षणाचे असोत वा रोटीचे असोत. व्यक्तिगत जीवनात पैसा नसेल तर अनेक गोष्टींची पूर्तता आपल्याला करता येत नाही. पैसे असतील तर आपण मुलांना चांगले शिक्षण देऊ शकतो. पैसे असतील तर आई- वडिलांचा औषधोपचाराचा खर्च करू शकतो. पैसे असतील तर चांगला आहार करू शकतो. पैसे असतील तर सुट्टीमध्ये मुला-बाळांना घेऊन प्रेक्षणीय स्थळांना भेटी देऊ शकतो. अशी अनेक उदाहरणे देता येतील. एकूण काय तर जवळजवळ आपल्या प्रत्येक कृतीला पैशांची साथ आवश्यक असते. पैसा कमी अथवा जास्त असू शकतो. मात्र तो असलाच पाहिजे, अशी परिस्थिती आहे. आजच्या काळातील बहुतांश सुजाण नागरिक, आपला खिसा तपासूनच, आपल्या खर्चाच्या मर्यादा ओळखूनच जीवनाचा आनंद घेत असतात. 'सगळी सोंग घेता येतात पण पैशांचं सोंग घेता येत नाही'. ही म्हण प्रचलित होण्याचं कारणचं हे आहे की, पैसा नाही तर काही नाही.

पैसा म्हणजे सबकुछ हे खरं असलं तरी, काही बाबतीत मात्र पैशामुळे नाते संबंध बिघडतात. अती पैशामुळे माणसाला घमेंड, गर्व होऊ शकतो. सुरुवातीला नमूद केल्याप्रमाणे पैसा ही एक मुसिबत होऊ नये याची काळजी मात्र सर्व संबंधितांनी घ्यायला हवी.

अर्थव्यवस्थेतील पैशांच महत्त्व

दैनंदिन व्यवहारांतील शेकडो वस्तूंच्या व विविध सेवांच्या किंमती ठरविण्याचे साधन म्हणून पैशांचा उपयोग होतो. पैसा विलंबित देण्याचे साधन म्हणून कार्य करतो. रोखीचे व्यवहारच नव्हे तर पूर्वी केलेले व्यवहार पुरे करण्यासाठी किंवा वर्तमानकाळात केलेले व्यवहार भविष्यकाळात पूर्ण करण्यासाठी पैशाचा उपयोग होतो. मूल्यमापन हे पैशाचे महत्त्वाचे कार्य आहे. संपत्तीचा साठा करण्याचे साधन म्हणून पैशाचा उपयोग होतो.

पैशाचे मूल्य पैशाच्या खरेदीशक्तीवर अवलंबून असते. वस्तू महागल्या की पैशाची खरेदीशक्ती कमी होते. उलटपक्षी वस्तूंच्या किंमती खाली आल्या म्हणजे पैशाची खरेदीशक्ती वाढते. वस्तूंच्या किंमतीचा आणि पैशांचा असा परस्पर संबंध असतो. चलनवाढीमुळे भाववाढ होत असते. परंतु तूटीचे अंदाजपत्रक सरकारकडून सादर केले जाते आणि तूट भरून काढण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेला नोटा छापण्याचा आदेश दिला जातो. याचा प्रत्यक्ष परिणाम भाववाढीत होतो.

पैशाचे विविध प्रकार

आज भारतात आपण ज्या प्रकारात पैसे बघतो,

त्याचा प्रारंभ इ.स. पूर्व ६ व्या शतकात झाला. काशी, मगध, गांधार, पांचाल, कलिंग या राजवटींनी सर्वप्रथम नाणी पाडली. विविध आकारांची, तसेच विविध धातूची उदा. चांदी, तांबे, शिसे इतकचं नव्हेतर सोन्याचीही नाणी पाडण्यात आली. या नाण्यांवर त्या त्या काळातील व राजवटीतील प्रभावाप्रमाणे चिन्हे - मुद्रा अक्षरे उमटवण्यात येत असत. त्यामध्ये बुध्द, बोधीवृक्ष, स्वस्तिक, अश्वमेध, श्री राजा शिवछत्रपती असेही आढळून येत असे.

नाणी वापरायला जड म्हणून कागदी नोटा वापरायला सुरुवात झाली. कागदी नोटांचे जनक म्हणून चीन देशाकडे पाहिले जाते. परंतु कागदी नोटांचा प्रसार अमेरिका, व युरोपमध्ये अधिक झाला. भारतात १८ व्या शतकात कागदी चलन छापण्यास प्रारंभ झाला. १९४४ पासून कागदी चलनात सुधारणा होऊन त्यात सुरक्षा धागा व वॉटरमार्क टाकण्यात आला. स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर १९४९ साली सारनाथ येथील अशोक स्तंभावरील चौमुखी सिंहाची मुद्रा भारताच्या कागदी चलनावर छापण्यात आली.

या ज्ञात चलनाबरोबरच चलनाचे विविध प्रकार अस्तित्वात यायला सुरुवात झाली. ज्याला प्लॅस्टिक मनी असं म्हटलं जातं, ते म्हणजे डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड, गिफ्ट कार्ड याची चलती सुरू झाली. भारतामध्ये १९८७ साली आयसीआयसीआय बँकेने डेबिट कार्ड द्यायला सुरुवात केली. ज्याद्वारे बँकेत न येता, थेट एटीएम मधून रोख रक्कम काढणे शक्य झाले. डेबिट कार्ड म्हणजे ज्याद्वारे स्वतःच्या खात्यातील रक्कमेचा वापर बँकेत न जाता करता येणे. त्यापुढची पायरी म्हणजे क्रेडिट कार्ड म्हणजे थोडक्यात उधारीवर खरेदी करण्याची मुभा. भारतात पहिले क्रेडीट कार्ड सेंट्रल बँक ऑफ इंडियाने द्यायला सुरुवात केली.

या अदृष्य स्वरूपाच्या पैशात नेट बँकींग, मोबाईल बँकींगची भर पडली आहे. एन्पीसीआय या आस्थापनेने युनिफाईड पेमेंट इंटरफेस (UPI) च्या माध्यमातून पैशांची देवाण घेवाण सहज सोपी केली आहे. आपला देश कॅशलेस होणे अशक्यप्राय असले तरी, लेस कॅशकडे मात्र जोमाने वाटचाल सुरू आहे. आज करोडो व्यवहार युपीआय मार्फत होत आहेत, हे निश्चितच उल्लेखनीय आहे.

काळाबरोबर गरजा बदलल्या, पैशांचं स्वरूप बदललं पण पैशांचं महत्त्व काही कमी झालं नाही, होणारंही नाही. पैसा माणसाला जोडतो, तसंच माणसाला तोडतोही. फक्त त्याचा उपयोग करण्याचं तारतम्य बाळगणं गरजेचं आहे, एवढंच!!

(बँकिंग अभ्यासक)

ॐ ॐ ॐ

दाम करी काम...

◆ डॉ. विनायक गोविलकर

देशात पुरेसा पैसा चलनात असला तर उपभोगासाठी त्याचा वापर करून काही रक्कम बचत केली जाऊ शकते.

या बचतीने बँकातील ठेवी वाढतात आणि त्यामुळे बँका अधिक कर्ज देऊ शकतात. उपभोक्ते, उद्योजक, शेतकरी, व्यापारी यांना अधिक कर्ज मिळाल्याने अधिक उत्पादन, अधिक विक्री आणि अधिक निर्यात शक्य होते. आणि त्यातून देशाची आर्थिक प्रगती साधता येते.

आपल्या वैयक्तिक आयुष्यात जसे पैशाचे महत्व आहे तसेच ते देशाच्या अर्थव्यवस्थेत सुद्धा आहे. अर्थव्यवस्थेत असणारा पैसा आणि त्याची कॉस्ट यावर अनेक बाबी अवलंबून असतात. म्हणून त्यासाठी एक धोरण आखावे आणि राबवावे लागते. हे काम देशाची मध्यवर्ती बँक करते आणि त्या धोरणाला नाणे व पत धोरण असे म्हणतात.

पैसा आणि पैशाचे स्रोत

देशात पैसा चलनात असतो. देशातील एकूण पैसा म्हणजे देशवासीयांच्या हातात असलेले सरकारी चलन, बँकातील चालू व बचत खात्यातील शिल्लक, तसेच बँका आणि पोस्ट खात्यातील मुदत ठेवी यांची बेरीज. या सर्व पैशाचा बाजार म्हणजे नाणे बाजार. याला मुद्रा बाजार किंवा चलन बाजार असेही म्हणतात.

अर्थव्यवस्थेत असणारा पैसा तीन मार्गांनी येतो - मध्यवर्ती बँकेने अधिकृतपणे प्रसृत केलेले प्रत्यक्ष चलन, बँकांनी कर्ज देऊन निर्माण केलेला कृत्रिम पैसा (पत पैसा) आणि परदेशातून परकीय चलनात आलेला पैसा.

अर्थव्यवस्थेतील काही घटकांकडे त्यांच्या उपभोगापेक्षा जास्त पैसा असतो म्हणून ते पैशाची बचत करू शकतात आणि असा वाचवलेला पैसा गुंतवू शकतात. या उलट

काही घटकांकडे उपभोग व गुंतवणूक यांच्या गरजेपेक्षा कमी पैसा असतो. सबब ते पैसा कोठून मिळू शकतो का याचा शोध घेत असतात. म्हणजेच काही घटक बाजारात आपल्याकडील जास्तीचा पैसा पुरवतात, तर काही घटक पैशाची मागणी नोंदवतात. या मागणी आणि पुरवठ्याच्या आंदोलनांवर व्याजाचा दर ठरतो. पैशाची मागणी वाढली, तर ज्यांच्याकडे गुंतवणूकयोग्य जास्तीचा पैसा आहे, ते जास्त व्याज दराची अपेक्षा करतात व त्यामुळे बाजारातील व्याजदर उंचवतात. या उलट परिस्थितीत व्याजदर घटतात. परकीय गुंतवणूकदार कोणत्या देशात गुंतवणूक करायची हे ठरवताना अन्य घटकांबरोबर व्याजदराचाही विचार करतात. जास्त व्याजदर असणाऱ्या देशात (अन्य घटक समान असतील तर) विदेशी गुंतवणुकीचा ओघ सुरू होतो. व्याजदर कमी झाले तर, ही गुंतवणूक देशा बाहेर जाऊ लागते. म्हणजेच पैशाचा ओघ दुसऱ्या देशाकडे वळतो.

शासन अनेक वेळा आपल्या महसुलापेक्षा जास्त खर्च करते. ही तूट भरून काढण्यासाठी मध्यवर्ती बँकेला अधिक चलन छपावे लागते. किंवा शासनास कर्ज उपलब्ध करून द्यावे लागते. अशा स्थितीत देशातील एकूण चलनात वाढ होते.

नाणे/ मुद्रा व पत धोरण

अर्थव्यवस्थेतील चलनाचा पुरवठा, बँकांनी कर्ज रूपाने तयार करायचा पतपैसा, परकीय पैशाचा ओघ आणि व्याजदर या चार गोष्टींवर मध्यवर्ती बँकेला नियंत्रण ठेवावे लागते आणि त्या संदर्भात एक नीती/ धोरण ठरवावे लागते. अशा धोरणाला मुद्रा व पत धोरण म्हणतात. थोडक्यात, मध्यवर्ती बँक काही उपाय योजून अर्थव्यवस्थेतील प्रत्यक्ष चलन आणि उपभोक्ते, शेतकरी व उद्योजक, व्यापारी यांच्यासाठीचा पतपैसा नियंत्रित करते, हे उपाय ज्या धोरणात जाहीर केले जातात त्याला नाणे व पत धोरण म्हणतात.

पैशाची उपलब्धता हा जसा नाणेधोरणाचा एक पैलू आहे तसाच दुसरा पैलू आहे 'मुद्रा बाजाराची संरचना'. मुद्राबाजारात कार्यरत असणारे विविध घटक , पैसा उभारणीचे विविध प्रकार, व त्यासाठीचे स्वातंत्र्य इत्यादि बाबी मुद्रा बाजारच्या संरचनेत येतात. नाणे व पत धोरणाने या बाबतही दिशा निश्चित केली जाते.

पैशाच्या मात्रेचा (quantity) अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम

वस्तु आणि सेवा यांची मागणी ही जनतेच्या हातात असणाऱ्या पैशाच्या उपलब्धतेवर अवलंबून असते. हातातील हा पैसा जनतेची क्रयशक्ति ठरवत असतो. आणि जनतेची मागणी देशातील मंदी किंवा भरभराट ठरवत असते. देशात पुरेसा पैसा चलनात असला तर उपभोगासाठी त्याचा वापर करून काही रक्कम बचत केली जाऊ शकते. या बचतीने बँकातील ठेवी वाढतात आणि त्यामुळे बँका अधिक कर्ज देऊ शकतात. उपभोक्ते, उद्योजक, शेतकरी, व्यापारी यांना अधिक कर्ज मिळाल्याने अधिक उत्पादन, अधिक विक्री आणि अधिक निर्यात शक्य होते. आणि त्यातू देशाची आर्थिक प्रगती साधता येते. कर्जावरील व्याजदर माफक असेल तर कर्ज घेण्याकडे कल वाढतो. थोडक्यात, पुरेसा पैसा चलनात असणे, बँकांमध्ये योग्य प्रमाणात बचत होणे आणि व्याजदर माफक असणे या बाबींमुळे सर्व क्षेत्रास कर्ज पुरवठा व्यवस्थित होऊ शकतो. या बाबी नाणेधोरणाचा भाग आहेत.

देशातील मंदी दूर करण्यासाठी नाणेधोरण उपयोगी पडते. मध्यवर्ती बँक स्वतःहून मंदी हटवू शकत नसली तरी उपभोक्ते, शेतकरी, व्यापारी आणि उद्योजक यांना पुरेशी आणि कमी व्याजदराने कर्जाची उपलब्धता करून देता येते. त्यातून जनतेची क्रयशक्ति वाढून मंदी दूर होऊ शकते. शासन विकास कामांचे काही प्रकल्प (उदा. रस्ते बांधणी पूल बांधणी इ.) हाती घेते. त्यावर मोठ्या प्रमाणात खर्च करते. शासनाने असा खर्च केला की जनतेचे उत्पन्न वाढून हातात पैसा येतो. जनतेची क्रयशक्ति वाढते, त्यामुळे मागणी वाढते, उत्पादन वाढते, रोजगार वाढतो आणि मंदीतून वाट काढता येते.

बाजारातील किंमतवाढ रोखण्यासाठी पैशाची मात्रा कमी करणे हा जालिम उपाय आहे. वस्तु आणि सेवा यांची मागणी त्यांच्या पुरवठ्यापेक्षा जास्त असली तर त्यांच्या किमती वाढतात. ही मागणी ग्राहकांच्या क्रयशक्तीवर अवलंबून असते आणि क्रयशक्ति त्यांच्याकडील पैशावर अवलंबून असते. बाजारातील प्रत्यक्ष चलन आणि पतपैसा कमी केला की क्रयशक्ति कमी होऊन मागणी घटते आणि किंमत वाढीला आळा बसू शकतो. नाणे धोरणाने हे शक्य होते.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर एका देशाच्या चलनाचे दुसऱ्या देशाच्या चलनाशी मूल्य निर्धारित होत असते. त्यास ढोबळ मानाने विनिमय दर म्हणता येईल. विदेशी चलनाची

देशांतर्गत मागणी आणि त्या चलनाचा पुरवठा यावर हा विनिमय दर अवलंबून असतो. आयात व निर्यात यासाठी प्रामुख्याने विदेशी चलनाचा वापर होतो, तसाच परकीय गुंतवणुकीचा प्रवाह सुद्धा विदेशी चलनाच्या साठयास कारणीभूत होतो. विदेशी व्यापार तूट आणि देशाबाहेर जाणारी विदेशी गुंतवणूक येणाऱ्या गुंतवणुकीपेक्षा जास्त असणे या कारणाने चलनावर ताण पडतो व विनिमय दर अस्थिर होतो. अस्थिर विनिमय दराने आयात, निर्यात आणि विदेशी गुंतवणूक, तिची परतफेड यावर परिणाम होत असतो. म्हणून विनिमय दर स्थिर ठेवण्यासाठी सुद्धा नाणे धोरण महत्वाचे असते. स्थिर विनिमय दर हा देशाच्या आर्थिक स्थिरतेचा एक मापदंड आहे.

समन्वय

थोडक्यात देशातील भाव पातळी, उत्पादन पातळी, रोजगार पातळी, निर्यात पातळी, विदेशी चलनाची आवक- जावक, कर्जपुरवठा, शासनाचे विकास धोरण या सान्या बाबींवर नाणे आणि पत धोरणाचा परिणाम होत असतो. देशातील पैशाची मात्रा आणि पैशाची कॉस्ट या गोष्टी मध्यवर्ती बँक नाणे धोरणातून ठरवते आणि त्यावर

बाजारातील वस्तू आणि सेवा यांची मागणी अवलंबून असते. परंतु केवळ नाणे धोरण पुरेसे नाही. देशाचे राजकोषीय धोरण शासन ठरवते. राजकोषीय धोरण बेशिस्तीचे असेल तर तूट सतत राहते, ती वाढत जाते. अशी तूट भरून काढण्यासाठी शासन मध्यवर्ती बँकेकडून सोयीचे नाणे धोरण राबवून घेते. त्यामुळे चलन पुरवठा वाढतो. महागाई वाढते. शासनाची कर्जे वाढतात. व्याजदर चढे राहतात. सबब मध्यवर्ती बँकेचे नाणे धोरण आणि शासनाचे राजकोषीय धोरण यात सुसूत्रता हवी, समन्वय हवा. अर्थव्यवस्थेच्या भल्यासाठी हे दोन स्तंभ अतिशय महत्वाचे आहेत.

(बँकिंग विषयाचे अभ्यासक)

नोटांची छपाई ते वितरण

◆ राजीव जोशी

काही दिवसांपूर्वी काही राज्यांमध्ये नोटांची टंचाई निर्माण झाली होती. अनेक ठिकाणच्या एटीएम मशिनमध्ये खडखडाट निर्माण झाला होता. या चलनटंचाईच्या पार्श्वभूमीवर एकूण नवीन नोटा, नाणी यांची निर्मिती आणि वितरण व्यवस्थेचा घेतलेला आढावा....

आपल्या महाकाय देशात चलन म्हणजे कागदी नोटा आणि धातूरूपातील नाणी उत्पादन व पुरवठा करण्याची म्हणजेच एकूण अधिकृत चलनाची-निर्मिती व वितरणाची संपूर्ण जबाबदारी ही रिझर्व्ह बँकेकडे असते. अर्थात हे काम केंद्र सरकारच्या सल्ल्यानुसार केले जाते. देशातील अर्थ-व्यवहार सुकर होण्यासाठी नोटा आणि नाणी ह्यांचा सुयोग्य साठा आणि नित्य पुरवठा होण्याची जरूरी असते. कारण आज जरी डिजीटल व्यवहार होत असले आणि रोकडविरहित व्यवहार करण्यास प्रोत्साहन मिळत असले तरीही अनेक व्यवहार रोखीने होत असतात.

आपल्या दैनंदिन व्यवहारासाठी चलन-सुट्टे पैसे हाताशी असावे लागतात. नव्या नोटा आणि नाण्यांची निर्मिती जितकी महत्त्वाची तितकेच महत्त्व व्यवहारातील बाद नोटा (ज्या वापराकरिता अयोग्य आहेत अशा खराब

नोटा छापणे, नाणी तयार करणे याव्यतिरिक्त देशाचे चलन अधिक सुरक्षित करणे आणि त्याद्वारे बनावट चलनाला दूर ठेवणे ही देखील मोठी जबाबदारी असते. आपली रिझर्व्ह बँक, नोटांची प्रेस आणि नाण्यांची टांकसाळ इथून आवश्यक चलन निर्माण करून त्याची वितरण व्यवस्था करते जी सक्षम आहे.

झालेल्या) रद्द करणे हेही सातत्याने करावे लागते. आणि योग्यवेळी नवीन नोटा व नाणी व्यवहारात आणून देशाला होणाऱ्या चलन पुरवठ्यामध्ये सातत्य राखणे हेदेखील रिझर्व्ह बँकेच्या अखत्यारीत येते. अनेकदा आपण वाचतो की अमूक मूल्यांच्या नोटांची चणचण जाणवते किंवा काही नाणी पुरेशी मिळत नाहीत. ही परिस्थिती का निर्माण होते? अमूक नोटा न मिळणे किंवा नाणेटंचाईने त्रस्त होणे आपण अधून मधून अनुभवत असतो. म्हणून आपण आपल्याकडील नोटा आणि नाणी ह्यांची निर्मिती यंत्रणा ते वितरण व्यवस्था, कशी असते ते पाहणार आहोत.

जेव्हा चलनाची-नोटांची कमतरता जाणवायला लागते तेव्हा लागलीच काही नोटा निर्मिती केली जात नाही. कारण नोटा कधी आणि किती प्रमाणात व्यवहारात आणायच्या ह्याबाबत सरकारचे धोरण असते, त्यानुसार नवीन चलनाबाबत सरकार निर्णय घेत असते. चलनातून बाद होणाऱ्या खराब नोटांच्या बदल्यात नवीन नोटांची निर्मिती केली जाते. केवळ अमूक रुपयाच्या नोटा कमी झालेल्या आहेत किंवा तमूक रुपयाची नोट अधिक प्रमाणात वापरली जाते म्हणून काही छपाई केली जात नाही. नोटा आणि नाणी ह्यांच्याबाबतीत पद्धतशीरपणे माहिती आणि आकडेवारी घेऊन मगच तसा निर्णय घेतला जातो. अर्थव्यवस्थेच्या विकासदराच्या अनुषंगाने बँक नोटांची अंदाजे किती मागणी अपेक्षित आहे अशी आकडेवारी रिझर्व्ह बँकेतर्फे पाहिली जाते. तसेच जुन्या-फाटलेल्या-खराब नोटांना चलनातून काढून टाकण्याबाबत अंदाज घेतला जातो. शिवाय चलनाचा राखीव कोटा किती असावा, याचा आढावा घेतला जातो आणि मग नोटा छपाई-नाणी उत्पादन करण्यासाठी शिफारस केली जाते.

रिझर्व्ह बँकेला नवीन नाणी किंवा नोटा काढण्याआधी खालील निकष पडताळून पहावे लागतात :-

१. आजवर किती नोटा, चेक्स आणि क्रेडीट किती प्रमाणात वापरले गेले आहे, त्याची आकडेवारी -ह्यातून अमूक कालावधीत नेमक्या किती नोटा-नाणी वापरात राहिल्या. चेक्स वापरले जात आहेत? कार्ड सिस्टीम वा डिजिटल पद्धतीने किती व्यवहार केले जातात? या माहितीतून व्यवहार करण्याची प्रवृत्ती आणि

कल प्रतिबिंबित होतो. नोटा हा प्रकार घेतला तर किती मूल्यांच्या नोटा अधिक वापरल्या जातात हे समजले तर त्यानुसार निर्णय घेता येतो. वापर, सोय आणि परिणाम असा तुलनात्मक विचार करता येतो.

२. सर्व बँक्स आणि सरकार ह्यांच्याकडे किती पैसा जमा आहे, हे पाहणे महत्त्वाचे कारण एकूण किती चलन वापरात असावे आणि किती बँका आणि सरकारच्या तिजोरीत आहे हे पडताळून पाहिल्यावर एकूण किती चलन व्यवहारात असायला हवे हे कळते.

३. आजवर किती पैसा नष्ट केला गेला आहे? हा घटक तितकाच महत्त्वाचा आहे, कारण जितक्या नोटा बाद केल्या त्याच प्रमाणात नवीन नोटा व्यवहारात आणणे, हे व्यवहार्य असते कारण नाहीतर अपुरेपणाने अमूक नोटा उपलब्ध नाहीत, त्यांची कमतरता जाणवून गोंधळ होऊ शकतो.

४. देशातील भांडवली बाजार स्थितीबाबतचा अहवाल समजून घ्यावा लागतो. भांडवली बाजारातील गुंतवणुकीचे प्रमाण आणि त्यात होणाऱ्या व्यवहार-उलाढाली यांचा संदर्भ तपासला जातो.

वरील निकष आणि त्याबाबतची आकडेवारी तपासल्यावर नवीन नाणी-नोटा छपाईबाबत निर्णय घेतला जातो. नेमक्या किती चलनाच्या आणि संख्येच्या काढायच्या हे ठरवले जाते. त्यानंतर छपाई-उत्पादन केले जाते.

आपल्याला लागणाऱ्या नोटा व नाणी यांची निर्मिती आणि पुरवठा यासाठी देशभरात एकूण चार केंद्रे मुंबई, कोलकाता, हैद्राबाद आणि नोएडा इथे कार्यरत आहेत. तसेच नाशिक व देवास इथे नोटा छपाई प्रेस आहेत. नाणी निर्मिती प्रक्रिया सरकारच्या अधिकारात मात्र त्यांचे वितरण हे रिझर्व्ह बँकेतर्फे केले जाते. त्याकरिता अनेकस्तरीय यंत्रणा कार्यरत असते. टांकसाळीतून तयार झालेली नाणी आणि प्रेसमधून छापलेल्या नोटा थेट रिझर्व्ह बँकेच्या विभागीय ऑफिसातून देशभरातील ३१ विविध लोकेशन्सवरील करन्सी चेस्ट आणि कॉइन डेपोमध्ये पाठवल्या जातात. आणि तिथून त्या-त्या भागातील बँक शाखांना मिळू शकतात. या चेस्ट आणि डेपो ह्यांची देखभाल आणि व्यवस्थापन बँक्स आणि सरकारी ट्रेझरीमार्फत केले जाते. एकूण करन्सी चेस्टची संख्या ४४२२ आणि कॉइन डेपोज हे ३७८४

इतके आहेत. इथून बँक्स, त्यांचे एटीएमस, ट्रेझरी अशा माध्यमातून थेट ग्राहक आणि सर्वसामान्य नागरिकांपर्यंत पोहोचतात. ही वितरण व्यवस्था संपूर्ण देशातील नोटा आणि नाणी ह्यांचा ओघ प्रवाहित ठेवते. कधी कधी मात्र एखाद्या राज्यात, भागात पैसे काढण्याचे प्रमाण अचानक वाढते किंवा एटीएम यंत्रणा ठप्प होते किंवा पुरवठा व्यवस्था अडकून पडते. मग मात्र अमूक भागात नोटा - पैसे यांची चणचण निर्माण होते. परंतु अशी परिस्थिती सर्वच ठिकाणी नसते. कारण मागणी आणि पुरवठा यांचा समन्वय उत्पादन-चक्र कार्यरत ठेवून सांभाळला जातो. काही ठिकाणी अशी परिस्थिती निर्माण झाली तर लागलीच पुरवठा करण्याची व्यवस्था केली जाते.

नोटा छापणे, नाणी तयार करणे याव्यतिरिक्त देशाचे चलन अधिक सुरक्षित करणे आणि त्याद्वारे बनावट चलनाला दूर ठेवणे ही देखील मोठी जबाबदारी असते. आपली रिझर्व्ह बँक, नोटांची प्रेस आणि नाण्यांची टांकसाळ इथून आवश्यक चलन निर्माण करून त्याची वितरण व्यवस्था करते जी सक्षम आहे. मात्र कधी कधी मागणी-पुरवठा यातील चढ-उतारांतील होणारे बदल कसोटी निर्माण करणारे असतात. वितरण अधिक सोयीचे

व्हावे म्हणून सिंगल विंडो, मोबाइल काऊंटर व कॉइन डीस्पेन्सिंग मशीन्सचा वापर केला जातो. आपणही एक जबाबदार नागरिक म्हणून नोटा खराब न करता वापर करावा आणि जुन्या नोटा बदलून घ्याव्यात. एखाद्या ठिकाणी होणारी नाणे-नोटा टंचाई ही तात्कालिक असू शकते कारण चलनाची दळणवळण यंत्रणा सक्षम आहे. एखाद्या ठिकाणची नित्य गरज आणि आकस्मिक मागणी ह्या कारणाने किंवा संपर्क-समन्वयाचा अभाव अशी काही कारणे असू शकतात. कृत्रिम टंचाई, साठेबाजी करून तुटवडा करण्याची विघातक प्रवृत्ती मात्र रोखली पाहिजे. चलनाची छपाई आणि वितरण यंत्रणा अव्याहतपणे चालू कशी राहिल हे रिझर्व्ह बँकेमार्फत पाहिले जाते. देशाची वाढती लोकसंख्या, बँकिंग परिघाचा होणारा विस्तार हे गृहीत धरून अधिकाधिक करन्सी चेस्ट आणि प्रभावी वितरण होणे ही काळाची गरज आहे, अन्यथा सुट्टे पैसे वेळीच न मिळाल्याने टंचाईस्त नागरिकांचा रोष निर्माण होऊ शकतो. या समस्येकडे दुर्लक्ष होऊ नये.

(नाटककार, नाट्य समीक्षक आणि बँकिंग अभ्यासक)

ॐ ॐ ॐ

डिजिटल रुपया आणि डिजिटल बँकिंग

◆ अविनाश जोशी

नॅशनल पेमेंट कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया आणि भारतीय रिझर्व्ह बँक यांनी संयुक्तपणे 'लेस कॅश व्हीजन २०१८' असे पत्रक तयार केले. ज्यात ग्राहकांसाठी मजबूत पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यावर भर देण्यात आला आहे. डिजिटल बँकिंग आणि डिजिटल रुपी लोकप्रिय करण्यासाठी केंद्र सरकार व रिझर्व्ह बँक सातत्याने प्रयत्न करताना दिसतात. त्यामध्ये व्यापारी बँकांचाही फार मोठा सहभाग व सहकार्य आहेच.

भारतात कागदी चलन आणि धातूंची नाणी आज वस्तुविनिमयाचे साधन म्हणून प्रचलित आहेत. परंतु आता या बरोबरच आभासी चलन म्हणजेच डिजिटल करन्सी ही नवी संकल्पना प्रत्यक्षात येत आहे. याचा मूळ उद्देश कागदी वा प्रत्यक्ष चलनाचा वापर कमी करणे, हाच आहे. मग या आभासी चलनात एटीएम पीओएस, डेबीट कार्ड्स, इंटरनेट, मोबाईल बँकिंग, आरटीजीएस, एनईएफटी, ईसीएस सारखी इलेक्ट्रॉनिक पेमेंट यांचाही समावेश आहे. आजही बाहेरील काही देशांत क्रिप्टो करन्सीमध्ये व्यवहार होताना दिसतात. इतरम, सोलाना टेथर, कार्दोनो, युएसडी क्राईन अशा आभासी चलनामध्ये नायझेरीया, स्वीडन, रशिया या देशांत साधारण दहा टक्के व्यवहार होतात. परंतु या प्रकारचे आभासी चलनास भारतात भारतीय रिझर्व्ह बँकेची परवानगी, मंजूरी नाही.

मात्र डिजिटल रुपया लवकर व्यवहारात आणावा, या बाबतची तयारी रिझर्व्ह बँकेने सुरू केली आहे. दि. ०१ फेब्रुवारी, २०२२ चे अर्थसंकल्पीय भाषणांत केंद्रीय अर्थमंत्री श्रीमती निर्मला सीतारामन यांनी याबाबतची घोषणा केली आहे. सन २०२२-२३ मध्ये ब्लॉक चेन तंत्रज्ञानावर

आधारित डिजीटल रुपी हे चलन सुरू करण्यात येईल. त्याला सेंट्रल बँक डिजीटल करन्सी (सीबीडीसी) असे नाव असेल, या आभासी चलनास भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे पूर्ण समर्थन व पाठिंबा असेल, ते एक लीगल टेंडर म्हणून मान्यताप्राप्त असेल. त्यातील व्यवहार पूर्ण सुरक्षित असतील. याची किंमत आपल्या देशाच्या वास्तविक चलनाएवढी असेल. प्रत्यक्ष चलनासाठी समर्थ पर्याय म्हणून डिजीटल चलनाचा उपयोग होईल. तसेच विदेशांतील व्यवहार पूर्ततेसाठी पैशांचा भरणे, बिले भरणे तसेच विदेशात रक्कम हस्तांतरित करणे, सुलभरित्या व्हावे, यासाठी डिजीटल रुपयाचा मोठ्या प्रमाणावर उपयोग होईल, असा दावा रिझर्व्ह बँकेचे डेप्युटी गव्हर्नर टी. रवीशंकर यांनी नुकताच केला आहे.

डिजीटल रुपया अर्थात सेंट्रल बँक डिजीटल करन्सी (सीबीडीसी) याचवर्षी रिझर्व्ह बँक बाजारात आणणार आहे. या चलनाचा वापर सुरू झाल्यावर व्यवहार पूर्तीचा कालावधी कमी होईल, असा रिझर्व्ह बँकेला विश्वास आहे. त्याचबरोबर कागदी चलनाची निर्मिती, छपाई, वितरणाचा खर्च, खराब नोटा परत घेऊन नष्ट करण्याची पद्धती यांवर होणारा बराच खर्च, वेळ यात मोठ्या प्रमाणावर बचत होईल. मात्र यासाठी म्हणजे डिजीटल चलन लोकप्रिय होण्यासाठी एकंदरच तांत्रिकदृष्ट्या अदायगी प्रणाली मजबूत असणे महत्वाचे आहे. डिजीटल पेमेंट प्रभावी होण्यासाठी त्यातील गैरव्यवहारांचे व्यवस्थापन करणे तेवढेच महत्वाचे आहे. माहितीची, व्यवहारांची गोपनीयता आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी चलन व्यवस्थेची कायदेशीर जबाबदारी असणाऱ्या भारतीय रिझर्व्ह बँकेने याबाबत अधिक काम करण्याची गरज आहेच. थोडक्यात म्हणजे यापुढील काळात बँकांचे कार्य प्रभावी अद्ययावत ग्राहकाभिमुखी, स्पर्धात्मक, जलद व्हायचे असेल, तर बँकांनी आभासी चलनाचा स्वीकार करणे, अपरिहार्य आहे. आता विज्ञान तंत्रज्ञानामुळे पैशाचे रूप पूर्वीसारखे प्रत्यक्ष हाताळण्याजोगे राहिले नसून डिजीटल रुपयाचे स्वरूपात ते स्वीकारावे लागेल. स्वस्त आणि कार्यक्षम चलन व्यवस्थापन प्रणाली तयार करण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेला आरबीआय अॅक्ट १९३४ मध्ये योग्य ते यासाठी बदल करावे लागतील आणि त्याचबरोबर या चलनाच्या अधिकाधिक वापरासाठी योग्य प्रचार, प्रशिक्षण

याचीही व्यवस्था करावी लागेल. तरच डिजीटल रुपया अर्थव्यवस्थेत मोठ्या प्रमाणावर स्वीकारता जाईल. डिजीटल बँकिंगविषयी साक्षरता सामान्य लोकांमध्ये निर्माण करणे यासाठी गरजेचे आहे. त्यासाठी रिझर्व्ह बँक आणि आपले मध्यवर्ती सरकार यापूर्वीपासूनच प्रयत्नशील आहे.

भारतातील बँकिंग व्यवस्थेचे नियंत्रण आणि चलन व्यवस्थापन या महत्त्वाच्या उद्दिष्टपूर्तीसाठी १९३४ चे आरबीआय अॅक्टनुसार भारतात एका मध्यवर्ती बँकेची स्थापना झाली. तिचे नाव भारतीय रिझर्व्ह बँक, जिथे मला ३७ वर्षे सेवा करण्याची संधी मिळाली. स्वायत्त रिझर्व्ह बँकेचे स्थापनेनंतर कागदी चलनाचे वापरांतील प्रमाण वाढत गेले. याचसुमारास डिजीटल क्रांतीचा उदय झाला. २१ व्या शतकाच्या सुरुवातीस त्यास वेग आला. बँकांमध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर सुरू झाला आणि डिजीटल पेमेंटमध्येही आमूलाग्र बदल येऊ लागले. परंतु यातच अर्थव्यवहारात रोखीचे प्रमाणही वाढतच गेले आणि याचबरोबर समांतर अर्थव्यवस्था, काळा पैसा, अवैध संपत्ती, नकली नोटा आणि दहशतवादी कृत्यांना पैसा पुरवठा, असमाजिक कृत्यांना पैशांचे पाठबळ या प्रकाराचे धोकेही मोठ्या प्रमाणात वाढू लागले. यातूनच पुढे डिजीटल बँकिंगची गरज भासू लागली. ज्यायोगे रोखीचे व्यवहार कमी होऊन डिजीटल व्यवहार वाढीस लागण्याची गरज भासू लागली.

याच पार्श्वभूमीवर ०८ नोव्हेंबर, २०१६ रोजी केंद्र सरकारने रु. १००० व रु. ५०० च्या नोटा चलनातून बाद ठरविल्या. एकूण रोख चलनांत ८३ टक्के भाग असलेल्या नोटा चलनातून काढून घेतल्याने सामान्य जनतेस खूपच त्रासाला तोंड द्यावे लागले. पण त्याचा उद्देश पटल्याने जनतेने हे निमूटपणे सहनही केले. कॅशलेस बँकिंग व्यवहार निर्माण करण्यासाठी डिजिटल बँकिंग हे एक महत्त्वाचे साधन आहे, याची जाण ठेवून डिजिटल इंडिया ही संकल्पना सरकारने जाहीर केली. निश्चलीकरणाच्या निर्णयानंतर ग्रामीण जनेतमध्ये डिजिटल आर्थिक साक्षरता निर्माण करणे, हे सरकारपुढील मोठे आव्हान होते. कॅशलेस व्यवहारांना आणि याद्वारे डिजिटल बँकिंगला प्रोत्साहन देण्यासाठी बँक खाते असणे अनिवार्य आहे आणि ही डिजिटल बँकिंगची सुरुवात आहे, हे लक्षात घेऊन जनधन योजना

मोठ्या प्रमाणात आणून या योजनेतर्गत २२ कोटी बँक खाती बँकांमध्ये उघडली गेली. यासाठी नॅशनल पेमेंट कॉर्पोरेशन ऑफ इंडीया (एनपीसीआय) आणि भारतीय रिझर्व्ह बँक यांनी संयुक्तपणे 'लेस कॅश व्हीजन २०१८' असे पत्रक तयार केले. ज्यात ग्राहकांसाठी मजबूत पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यावर भर देण्यात आला आहे. डिजिटल बँकिंग आणि डिजिटल रुपी लोकप्रिय करण्यासाठी केंद्र सरकार व रिझर्व्ह बँक सातत्याने प्रयत्न करताना दिसतात. त्यामध्ये व्यापारी बँकांचाही फार मोठा सहभाग व सहकार्य आहेच. आज बँकिंगमध्ये यासाठी सर्वसाधारणपणे महत्त्वाचे काही प्रकार उपलब्ध आहेत. उदाहरणार्थ, चेकने केले जाणारे व्यवहार, इंटरनेट/मोबाईल माध्यमांतून केले जाणारे व्यवहार, युनिफाईड पेमेंट इंटरफेस (युपीआय), भीम अॅप, आधारकार्डवरून केले जाणारे व्यवहार (ईपीएस) क्रेडीट, डेबीट रुपे कार्डस, मोबाईल कॅशलेस वगैरे अशा प्रकारच्या कॅशलेस व्यवहारांना डिजिटल बँकिंग असेही नाव प्रचलित आहे.

आजही भारतात एकूण व्यवहारांचे साधारण ९० टक्केहून अधिक व्यवहार रोखीचे स्वरूपातच होतात. अशिक्षितता / निरक्षरता शेतीवर अवलंबून असणारे शेतकरी / शेतमजूर, ८५ टक्के रोजंदारीवर असलेले असंघटित क्षेत्रांतून मिळते. शिवाय ४० टक्के खेड्यात वीज नाही किंवा खंडीत स्वरूपात आहे. अशा परिस्थितीत डिजिटल बँकिंग म्हणजे रोखविरहित चेक, कार्डस एटीएम, पॉईंट ऑफ टर्मिनलद्वारे व्यवहारांची फार मोठी अपेक्षा असणे योग्य होणार नाही. कॅशलेस बँकिंग वा डिजिटल बँकिंग अवघड नाही. पण त्याबद्दलची भीती दूर करून त्यावरचा विश्वास निर्माण करून सामान्य जनतेला त्या वापरासाठी तयार करणे, त्यांचा आत्मविश्वास वाढविणे, याची नितांत गरज आहे. योग्य प्रशिक्षणाद्वारे डिजिटल बँकिंगचा वापर भविष्यकाळात निश्चितच वाढेल. पेटीएम, गुगल पे, फोन पे, भारत पे आदी युपीआय आधारित अॅपद्वारे रु. १ लाखांपर्यंतचे व्यवहार दररोज सहज सोप्या पद्धतीने करता येऊ शकतात. डिजिटल बँकिंग आणि डिजिटल रुपी जर देशांत रुजवायचे असेल तर इंटरनेट सुविधा जलद व संरक्षित करावी लागेल. ग्रामीण भागातील वीज, इंटरनेट कनेक्टिव्हिटी, बँकिंग सुविधा विस्तृत करणे आवश्यक आहे.

काळा पैसा, कर चुकवेगिरी याला आळा बसवायचा असेल, तर कॅशलेस व्यवहारांचे प्रमाण इतर देशांबरोबर आणणे, जरूरीचे आहे. ते केवळ डिजिटल बँकिंगमध्ये ट्रॅझॅक्शन कॉस्ट अत्यंत कमी असते. कारण सर्व कामे संगणकाद्वारे झाल्याने मानवी सहभाग खूप कमी असतो. ग्राहकांनी डिजिटल व्यवहार कशा पद्धतीने करता येतील, यासाठी बँकांनी मोठ्या प्रमाणावर प्रशिक्षण देणे गरजेचे आहे. आरटीजीएस, एनईएफटी या रिझर्व्ह बँकेने विकसित केलेल्या इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्स्फरच्या पद्धती आहेत. त्वरेने आणि विश्वासाने पैसे एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी पाठवणे शक्य झाले आहे.

इंटरनेट बँकिंगद्वारे बँकिंग व्यवहार रोकडरहित पूर्ण करता येतात. एटीएमद्वारे तर पैसे केव्हाही काढता येतात. त्याचबरोबर मिनी स्टेटमेंट, फंड ट्रान्स्फर, क्रेडीट-डेबीट कार्ड पेमेंट, विमा पेमेंट, चेकबुक मागणी, बिल पेमेंट अशा अनेक विविध सेवा एटीएमच्या माध्यमांतून उपलब्ध आहेत. मोबाईल बँकिंगसाठी बऱ्याच बँकांना सोपी व सुरक्षित अॅप्स उपलब्ध करून दिली आहेत. आता तर भीम-भारत इंटरफेस फॉर मनी या सेवेचा लाभ स्मार्ट फोनद्वारे ग्राहक घेऊ शकतात. भारत सरकारने एनपीसीआयच्या मदतीने दिलेली ही सुविधा आहे. ज्यामार्फत पैसे पाठवणे, जमा करणे व इतर व्यवहार जोखीम विरहित होऊ शकतात. डिजिटल बँकिंगमुळे रोख रक्कम जवळ बाळगण्याची जरूरी उरणार नाही आणि जोखीमही कमी होईल.

डिजिटलायझेशनमध्ये मोठे आव्हान आहे की, सायबर सिक्युरिटी वा सायबर क्राईमचे सायबर हल्ले परतवून लावणे, ही गोष्ट अवघड आहे. त्यासाठी सक्षम व संरक्षक व्यवस्था असणे, गरजेचे आहे. डिजिटल बँकिंगसाठी खूप मोठ्या प्रमाणावर माहिती तंत्रज्ञान विभागात बँकांना गुंतवणूक करावी लागते. छोट्या व सहकारी बँकांना ती शक्य नाही. त्यासाठी प्रशिक्षित आयटी क्षेत्रातील तंत्रज्ञ नोकरवर्ग मिळवावा लागेल. त्यासाठी खर्चही मोठा आहे. त्यातच नव्याने सुरू होणाऱ्या पेमेंट बँका ज्या प्रामुख्याने टेलिकम्युनिकेशन क्षेत्रांत आहेत. त्यामध्ये पेटीएम बँक, एअरटेल बँक, पोस्टल बँक या सुरूही झाल्या आहेत. त्यांनी इतर जुन्या बँकांसमोर मोठेच आव्हान निर्माण करून ठेवले

आहे. स्मॉल फायनान्स बँकांनाही परवानगी मिळाली असून त्यातील काही सुरूही झाल्या आहेत. नजिकचे भविष्यकाळात सुरू होणाऱ्या दीर्घ मुदतीची कर्जे देणाऱ्या बँकासुद्धा माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून डिजिटल बँकिंगमध्ये अग्रेसर राहतील. या सर्व प्रकारच्या नव्या बँका इतर बँकांसमोर नवी आव्हाने उभी करतील आणि डिजिटल बँकिंगकडे जाण्याशिवाय इतर व्यापारी बँकांना पर्यायच उरणार नाही.

डिजिटल बँकिंग आणि डिजिटल रुपया जर यशस्वीरित्या राबवायचे असेल आणि त्याद्वारे सरकारी उद्दिष्टांची पूर्तता आणि स्वतःची प्रगतीही साधायची असेल तर बँकेचे संचालक, अधिकारी व कर्मचारी यांना त्यांची मानसिकता बदलावी लागेल. पारंपरिक बँकिंगबरोबरच तरुण नव्या पिढीच्या अपेक्षा पूर्ण करणारे डिजिटल बँकिंग आत्मसात करावे लागेल. आपण माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रांत तरबेज व ज्ञानी बनले पाहिजे. नव्या सॉफ्टवेअर खरेदीसाठी निधीची तरतूद वार्षिक देखभाल खर्च, हार्डवेअर खर्च त्यासाठीचे नेटवर्क यामुळे खर्चाचे प्रमाणही वाढणार आहे. डिजिटल बँकिंगचे धोके ओळखून उदाहरणार्थ, पासवर्ड चोरी व यामुळे नुकसान ट्रॅकिंग, नेटवर्क उपलब्ध नसणे, विजेचा अनियमित पुरवठा या अडचणींवरही मात करावी लागेल.

आज प्रमुख व्यापारी बँका, खासगी क्षेत्रांतील बँका आणि नव्याने उदयास येणाऱ्या बँका बऱ्याच प्रमाणात डिजिटल बँकिंगचा अवलंब करित आहेत. ग्राहकांच्या अपेक्षा वाढल्या आहेत. तरुण पिढीतील ग्राहकांना आता बँकेत जाऊन व्यवहार करण्यास वेळ नाही. त्यांना घरबसल्या बँकिंग पाहिजे आहे. त्यामुळे सर्व बँकिंग सुविधा त्यांचे हातात असलेल्या साधन उपकरणांवरच उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे. त्यामुळेच ज्या बँका डिजिटल बँकिंगची सोय उपलब्ध करून देतील, त्याच भविष्यकाळात स्पर्धेमध्ये टिकून राहतील आणि आपली प्रगती साधतील. अन्यथा त्या प्रवाहाबाहेर आपोआपच फेकल्या जातील. आपले अस्तित्व टिकवण्यासाठी आता दुसरा त्यांचेसमोर पर्यायच नाही. भारत हा आता तरुणांचा देश आहे. निम्म्याहून अधिक लोकसंख्या ३५ ते ४० वर्षांचे वयाचे आतच आहे. २०३० पर्यंत सरासरी वयाचे भारताचे प्रमाण ३० पर्यंत घटेल, असे भाकीत आहे. त्यामुळेच या वेळेपर्यंत डिजिटल बँकिंगला

पर्यायच उरणार नाही. त्यामुळे सर्व बँकांनी आपली मानसिकता बदलून अडीअडचणींचा बागुलबुवा न करता डिजिटलायझेशन स्वीकारले पाहिजे. तरच सहकारी बँका किंवा छोट्या बँका या स्पर्धेच्या युगात टिकू शकतील.

आपल्या देशाचे पंतप्रधान मा. नरेंद्र मोदी यांनी डिजिटल इंडियाचे पाहिलेले स्वप्न आपण सर्वांनी डिजिटल रुपया आणि डिजिटल बँकिंगचा अंगीकार करून कॅशलेस (रोकड विरहित) व्यवहार करण्यास सुरुवात करून आपल्या पंतप्रधानांचे स्वप्न साकार करण्यास मदत करू या.

(निवृत्त अधिकारी, भारतीय रिझर्व्ह बँक)

ॐ ॐ ॐ

BOO Ganga.com
Creation | Publication | Distribution

सर्व लेखक आणि प्रकाशकांची
विविध विषयांवरील सर्व पुस्तके
२५% सवलतीत* घरपोच उपलब्ध!

२ लाख+ प्रिंट बुक्स
१५,०००+ ई-बुक्स
१००+ ऑडिओ बुक्स

www.BookGanga.com

Please use

8888 300 300

For WhatsApp communication only

बुकगंगा इंटरनॅशनल बुक सर्व्हिस,
डेक्कन जिमखाना, पुणे

*अटी लागू

गुंतवणूक - पोर्टफोलिओ आणि सोने

◆ अजय वाळिंबे

गेल्या काही वर्षात सोन्याच्या किमती प्रचंड वेगात वाढल्या त्यामुळे सध्या सोने हे खूप महागडी गुंतवणूक ठरू शकते असे काहींचे म्हणणे आहे. यात थोडेसे तथ्य जरी असले तरीही आतापर्यंतचा इतिहास पाहता सोन्याच्या किमती खाली येण्याची शक्यता तशी कमी वाटते आणि घसरले तरीही जास्त घसरणार नाही. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे प्रत्यक्ष बाळगलेले सोने कायम तुमच्या जवळ राहते,

गुंतवणुकीचा पोर्टफोलियो तयार करताना कुठलाही गुंतवणूकदार उपलब्ध असलेले गुंतवणूकेचे पर्याय, किमान गुंतवणुकीची रक्कम, गुंतवणुकीचा कालावधी, रोकड सुलभता आणि अर्थातच मिळणारा परतावा इत्यादी बाबींचा विचार करत असतो. अजूनही सर्वसाधारण गुंतवणूकदार आपल्या पोर्टफोलियोत शेअर्स, म्यूचुअल फंड, मुदत ठेवी, कर बचतीच्या योजना, रोखे/बॉण्ड इत्यादी पर्यायांचा विचार करताना दिसतो. मात्र आपल्या पोर्टफोलिओत सोन्यातील गुंतवणूक समाविष्ट करावी का आणि करायची असल्यास त्याचे प्रमाण किती असावे याचाही विचार करायला हवा. गेल्या दशकभरातील बाजाराचा ट्रेंड पहिला तर पोर्टफोलियोमध्ये सोन्यातील गुंतवणूक आवश्यक वाटू लागली आहे. याच मुख्य कारण म्हणजे सोन्यातील गुंतवणुकीमुळे तुमचा तोटा कमी होऊ शकतो. हे कसे ते आपण आता सोदाहरणचं पाहूया :

एखाद्या आर्थिक वर्षात शेअर बाजार निर्देशांकात १२% घट झाली. मात्र त्याच आर्थिक वर्षात सोन्यात ९.५% नि वाढ झाली. म्हणजे तुमचा संपूर्ण पोर्टफोलियो शेअरमधील गुंतवणुकीत असेल तर तुम्हाला १२% तोटा होईल पण पोर्टफोलिओतील केवळ ५% गुंतवणूक जरी सोन्यात केली

असेल तर तुमचा तोटा १% नि कमी होऊन तो ११% वर येईल. आणि हेच प्रमाण २५% असते तर तुमचं तोटा कमी होऊन ६.७% आला असता. म्हणजेच पोर्टफोलियोमध्ये सोन्यातील गुंतवणूक ही तुमचा शेअर बाजारातील गुंतवणुकीचा धोका कमी करते. अर्थात हेच उदाहरण शेअर बाजारवर गेला तर बदलूही शकते म्हणूनच पोर्टफोलियो बॅलेन्सड असावा. पोर्टफोलिओत सर्वच गुंतवणूक पर्यायांचा विचार करून समतोल गुंतवणूक केली तर ती फायद्याची आणि सुरक्षित ठरते. तज्ज्ञांच्या मते पोर्टफोलिओत सोन्यातील गुंतवणुकीचे प्रमाण १५% पेक्षा जास्त नसावे. सध्याची शेअर बाजाराची परिस्थिती पाहता पोर्टफोलियोमध्ये सोन्याचा अंतर्भाव आवश्यक वाटतो.

रोकड सुलभता

कुठल्याही गुंतवणुकीच्या तुलनेत सोन्याची रोकड सुलभता सर्वात जास्त आहे. म्यूचुअल फंड, मुदत ठेवी, शेअर्स किंवा पोस्टातील गुंतवणूक या सर्वांची द्रवणीयता चांगली असली तरीही रोकड मिळायला तुम्हाला १-२ दिवस लागतातच. सोन्यात गुंतवलेले पैसे मात्र तुम्हाला सराफाकडून ताबडतोब मिळू शकतात. गेल्या काही वर्षात सोन्याने उच्चांक गाठल्यापासून तर सोने तारण ठेवून तुम्हाला कर्जही लगेच मिळते. मुथुत, मन्नापुरमसारख्या कंपन्या तर केवळ सोन्यावरच धंदा करीत आहेत. सध्या आपल्या देशातील चालू खात्यातील तूट कमी करण्याकरिता सरकारने आणि रिजर्व्ह बँकेने सोन्याच्या आयातीवर कर लावून तसेच इतरही निर्बंध लादून या आणि दागिने बनवणाऱ्या कंपन्यांवर चाप बसवला आहे. अर्थात सोने आयातीवर मर्यादा घालून किंवा त्यावर शुल्क लावून देखील सोन्याच्या उलाढालीत फारसा फरक पडलेला दिसत नाही. आतापर्यंतचा इतिहास पाहता मंदीच्या काळात, चलनवाढीत, युद्धाच्या वेळी किंवा अस्थिर राजकीय परिस्थितीत तुम्हाला तारणहार ठरत ते सोनेच. सोने आपण स्वतः जवळ बाळगत असल्यास शेअर्स किंवा इतर युनिट्स प्रमाणे ते हस्तांतर करायला कागदपत्रे किंवा स्टॅम्प ड्यूटी लागत नाही. सासूकडून सुनेला किंवा आजीकडून नातवाला अगदी सहजपणे सोने दिले जाते.

सोन्याचा भाव ठरतो कसा?

गेली काही वर्षे सर्वच गुंतवणूकदारांच्या चर्चेचा विषय असलेल्या या बहुमूल्य सोन्याचा भाव ठरवतं कोण आणि कसा? लंडनमध्ये रोज सकाळी १०.३० आणि दुपारी ३ वाजता लंडन बुलियन मार्केट असोसिएशन

(LBMA) सोन्याच्या किमती ठरवते आणि जाहीर करते. या असोसिएशनमध्ये जगातील १०० हून अधिक मोठ्या बँका तसेच वित्तीय संस्था आणि सोन्याचे मोठे साठेदार सहभागी आहेत. याच असोसिएशनतर्फे सोन्या-चांदीचे प्रमाणीकरण, उलाढालीचे नियम आणि अर्थात किमतीचे नियंत्रण होते. या असोसिएशनमधल्या बहुतांश कंपन्या मार्केट मेकर्स म्हणून ओळखल्या जातात. रोज ठरलेल्या वेळी दोन कॉन्फरन्स कॉल्समध्ये मागणी आणि पुरवठा तत्वावर या किमती ठरवल्या जातात. जगभरातील एकूण सोन्याच्या उलाढालीपैकी ८०% उलाढाल लंडन येथील या OTC (over the counter) वर होते. पुरवठा आणि मागणीबरोबरच आर्थिक परिस्थिती, कच्च्या तेलाच्या किमती, चलनवाढ आणि चलन व्यवहारवरही सोन्याच्या भावाचा संबंध जोडता येतो. थोडक्यात जितकी अनिश्चितता वाढेल तेवढा सोन्याचा भाव चढेल. लंडनखेरीज न्यूयॉर्क, दुबई येथेही सोन्याच्या मोठ्या उलाढाली होतात. अर्थात तुम्हा आमहाला प्रत्येक क्षणाला दिसणारा सोन्याचा भाव हा स्पॉट एक्स्चेंजवर ठरत असतो. लंडन मार्केटवरील ठरलेल्या किमतीवरून स्पॉट एक्स्चेंज वर (NSEL) उलाढालीत दिसणारे भाव हे त्या वेळचे भाव असतात. त्यामुळेच गुंतवणूकदारांसाठी स्पॉट एक्स्चेंज वरचे भाव तर सर्वसामान्य माणसांसाठी पेढीवर दिसणारे भाव. पेढीवर किंवा सराफाकडे दिसणारे भाव हे जाहीर झालेल्या भावापेक्षा कमी जास्त आढळतात. याची दोन मुख्य कारणे म्हणजे एकतर घाऊक बाजारातील आणि किरकोळ बाजारातील दारातील फरक तसेच लागू असलेले कर. त्यामुळे सोन्याचा भाव जो जाहीर होतो त्यात २% फरक आढळेल. अर्थात सोनं विकत घ्यायचं असेल तर २% जास्त आणि विकायचं असेल तर २% कमी. लंडन, न्यूयॉर्क, झुरिक, इस्तंबूल, दुबई, सिंगापूर, हाँगकाँग, टोकियो, मुंबई ही सोन्याच्या व्यापाराची महत्त्वाची जागतिक केंद्रे असून त्यांपैकी हाँगकाँग, झुरिक, लंडन व न्यूयॉर्क ह्या सोन्याच्या बाजारपेठा दररोज चोवीस तास व्यापारासाठी खुल्या असतात.

गेल्या काही वर्षात सोन्याच्या किमती प्रचंड वेगात वाढल्या त्यामुळे सध्या सोने हे खूप महागडी गुंतवणूक ठरू शकते असे काहींचे म्हणणे आहे. यात थोडेसे तथ्य जरी असले तरीही आतापर्यंतचा इतिहास पाहता सोन्याच्या किमती खाली येण्याची शक्यता तशी कमी वाटते आणि घसरले तरीही जास्त घसरणार नाही. सर्वात महत्त्वाचे

म्हणजे प्रत्यक्ष बाळगलेले सोने कायम तुमच्या जवळ राहते, ते दागिन्यांच्या स्वरूपात वापरता येते. शेयर्सच्या बाबतीत मात्र गुंतवणूक केलेली कंपनी बुडल्यास शेअर सर्टिफिकेटला रद्दीचा भाव येतो. सोन्याचे चढेभाव हा कृत्रिम फुगावलेला फुगा नाही हे निश्चित. त्यामुळेच अजूनही सोन्यातील गुंतवणूक आकर्षक वाटते.

सोन्यातील गुंतवणुकीचे पर्याय

लेखात वर म्हटल्याप्रमाणे सोने आता गुंतवणूक पर्याय म्हणून आपण स्वीकारू लागलो आहोत किंबहुना पोर्टफोलियोमध्ये सोन्याची किमान ५% ते १५% तरी गुंतवणूक हवी असं अर्थतज्ज्ञांचेही म्हणणे आहे. पण मग ही गुंतवणूक करायची कशी? त्या आधी आपण सोन्यातील गुंतवणुकीसाठी कुठली माध्यमे उपलब्ध आहेत ते पाहू.

(१) प्रत्यक्ष सोने खरेदी (फिजिकल फॉर्म) : सरळ सराफाच्या पेढीवर जाऊन सोने खरेदी करणे ही आपली पारंपरिक पद्धत आहे. परंतु ही खरेदी आपण दागिन्यांच्या स्वरूपात करत असल्याने यात घडणावळ आणि मजुरीचा समावेश होतो. त्यामुळे गुंतवणूक म्हणून सोने खरेदी करताना शक्यतो ते बँकेतून खरेदी करावे. हे सोने ९९.५% शुद्ध असून ते नाण्यांच्या स्वरूपात मिळते आणि विक्री करताना यात घट होत नाही. तसेच यात घडणावळ आणि मजुरीचा खर्च देखील वाचतो. ही नाणी तुम्हाला ५ ग्राम ते १०० ग्रामपर्यंतच्या वजनात मिळू शकतात.

(२) ईटीएफ अर्थात एक्स्चेंज ट्रेडेड फंड: सामान्य गुंतवणूकदाराला पेपर स्वरूपात सोने खरेदी करायची ही उत्तम संधी ईटीएफतर्फे मिळू शकते. म्यूचुअल फंडचाच हा एक प्रकार असल्याने गुंतवणूकही म्यूचुअल फंडच्या यूनितसारखीच करायची असते. गुंतवणूकदाराने गुंतवलेल्या रकमेचे सोने खरेदी केले जात असल्याने सोन्याच्या भावाच्या चढ उतारा प्रमाणे याच्या युनिट्सचे निव्वळ मालमत्ता मूल्य (एनएव्ही) बदलत असते. ईटीएफचा महत्त्वाचा फायदा म्हणजे याची युनिट्स शेअरप्रमाणे शेअर बाजारात ट्रेड करता येतात.

(३) म्यूचुअल फंड : म्यूचुअल फंडच्या या योजनेत ज्या कंपन्या सोन्याच्या किंवा संबंधित व्यवसायात आहेत त्या कंपन्यांच्या शेअर्समध्ये गुंतवणूक केली जाते. तसेच मल्टी असेट्स फंड किंवा फंड ऑफ फंडतर्फे देखील सोन्यात गुंतवणूक केले जाते. सोन्याचा भाव वधारल्यावर साहजिकच त्याचा फायदा गुंतवणूकधारकाला होतो. सोन्यातील ही एक

प्रकारची अप्रत्यक्ष गुंतवणूक म्हणायला हरकत नाही.

(४) इ गोल्ड : स्पॉट एक्स्चेंजमध्ये बुलियनप्रमाणे सोने खरेदी करता येते. अर्थात हे ही सोने डी मॅट स्वरूपातच असते आणि तुम्हाला ट्रेडिंग अकाउंट उघडणे आवश्यक असते. तुम्हाला हवे तेव्हा तुम्ही तुमचे सोने री मॅट करून त्याचे प्रत्यक्ष सोन्यात रूपांतर करून घेऊ शकता. इ गोल्ड हे कधीही प्रत्यक्ष सोन्यात रूपांतर करता येणे शक्य असल्याने दीर्घकालीन भांडवली नफ्याप्रमाणे कर कपातीसाठी किमान ३ वर्ष बाळगणे आवश्यक असते.

(५) सोवरीन गोल्ड बॉन्ड : गेली काही वर्ष केंद्र सरकारच्या रिजर्व्ह बँकेतर्फे राबवण्यात येणाऱ्या या योजनेला उत्तम प्रतिसाद मिळत आहे. या योजने अंतर्गत १ ग्रॅम सोन्याच्या भावाप्रमाणे प्रत्येक बॉन्ड विक्रीस काढला जातो. बॉन्डचा कालावधी ८ वर्षांचा असून पाच वर्षांनंतर सहाव्या, सातव्या आणि आठव्या वर्षी तुम्हाला त्या वेळच्या सोन्याच्या बाजारभावाने रक्कम परत मिळते. तोपर्यंत गुंतवणूकदाराला दर साल २.५०% व्याजही मिळते.

वरील सर्व पर्याय अभ्यासल्यावर मला ईटीएफ मधील गुंतवणूक सोपी, सुटसुटीत आणि फायदेशीर वाटते. प्रत्यक्ष सोने खरेदी केवळ जिकिरीची नाही तर जोखमीची आणि महागही आहे. ईटीएफमार्फत सोन्यातील गुंतवणूक फायद्याची का याची प्रमुख कारणे पुढीलप्रमाणे देता येतील :

(१) छोटे गुंतवणूकदार आपल्या ऐपतीप्रमाणे युनिट्स खरेदी करून पोर्टफोलियोमध्ये सोन्याचा समावेश करू शकतो.

(२) खरेदी/विक्री शेअर बाजारात शेअर्सप्रमाणेच होत असल्याने हवे तेव्हा आणि चढ-उताराप्रमाणे शक्य होते. म्यूचुअल फंडातील गुंतवणूक असल्याने SIP देखील करता येते.

(३) युनिट्स डी-मॅट स्वरूपात असल्याने सोन्याची राखण करणे, त्याची सुरक्षा बघणे इत्यादी प्रकार करावे लागत नाहीत. तसेच आपल्याकडे सोन्यातील गुंतवणूक किती आहे आणि त्यातील फायदा व तोटा ऑनलाइन कळू शकतो,

(४) शेयर्सच्या तुलनेतही ईटीएफ खूपच फायद्याचे ठरतात कारण ईटीएफ ला STT (security transaction tax) लागू होत नाही. तसेच ईटीएफ वर्षभर ठेवल्यास ते दीर्घकालीन भांडवली करास पात्र ठरतात. या उलट प्रत्यक्ष खरेदी केलेले सोने दीर्घकालीन भांडवली नफ्यास पात्र

ठरण्यासाठी ३ वर्ष ठेवावे लागते.

(५) ईटीएफ स्वरूपातील सोन्याच्या गुंतवणुकीला संपत्ती कर लागू होत नाही.

इतके फायदे पाहिल्यावर ईटीएफमधील गुंतवणूक उत्तम का याची कारणे लक्षात आली असतीलचं. ईटीएफच्या खरेदी-विक्रीसाठी शेअर्स प्रमाणे ब्रोकरेज द्यावे लागते हे ही ध्यानात घ्यायला हवे.

सोने गुंतवणुकीची योग्य वेळ कुठली ?

१९२५ मध्ये १० ग्रॅम सोने १८.७५ रुपयांना मिळत होते. तर गेल्या दहा वर्षात सोन्याच्या भावाची चढती कमान पहिली, तर सोन्यातील गुंतवणूक किती फायद्याची ठरू शकते याची कल्पना येईल. २००३ मध्ये १० ग्रॅम सोन्याचा भाव ५६०० रुपये होता. तो सध्या ५०,००० वर आहे. इतका उत्तम परतावा दूसऱ्या कुठल्याही गुंतवणुकीने दिला नसेल. मात्र इतक्या वेगात वाढलेले हे सोन्याचे दर या पुढेही असेच चढे राहतील का, हा खरा प्रश्न आहे.

सध्याची जागतिक आणि देशांतर्गत परिस्थिती, वाढते कर्ज, कच्च्या तेलाच्या किमती, घरसरात रुपया, चलनांचे युद्ध आणि अवमूल्यन, चलनवाढ इत्यादी पाहता शेअर बाजाराची परिस्थिती अशीच राहिल. सोन्याच्या भावातही चढउतार अटळच आहेत मात्र तरीही सोन्यातील गुंतवणूक शहाणपणाची ठरेल. सामान्य गुंतवणूकदाराला कमी धोका पत्करून गुंतवणूक करायची असेल तर ईटीएफमधील SIP दीर्घकालीन गुंतवणूक, सुरक्षित आणि फायद्याची ठरू शकेल. परिपूर्ण पोर्टफोलियोमध्ये सोन्याला विसरून नाही चालणार. (लेखातील काही माहिती आणि संदर्भ मराठी विश्वकोशातून घेतले आहेत.)

(शेअर गुंतवणूक विश्लेषक)

ॐॐॐ

मूल्य
रु.50/-

गोष्टींचा मळा

विशाल कुलकर्णी

आपल्या अवतीभवती घडणाऱ्या घटना गोष्टी रूपाने शब्दबद्ध करित लेखक

विशाल कुलकर्णी यांनी बाल विश्वाला अनोखी मेजवानी दिली आहे हे पुस्तक आपल्यासाठी गोष्टी रूप सहल होईल याची खात्री आहे

मूल्य
रु.160/-

रोज नवी गोष्ट होवी

सुमन नवलकर

रोज रात्री गोष्ट ऐकत ऐकत झोपण्याचे सुख काही औरच असते अशा गोष्टी सांगताना पालकांची मोठी अडचण होते हीच अडचण समजून घेत लेखिका डॉक्टर सुमन नवलकर यांनी मुलांसाठीच्या खास पन्नास धमाल गोष्टी मुलांना भेट दिल्या आहेत...

मूल्य
रु.125/-

गोष्टीरूप गांधी

रामदास खरे

हिंदुस्थानालाच नव्हे तर अवध्या विश्वाला सत्य अहिंसा आणि शांतीचा संदेश देणारे राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या जीवन प्रवासातल्या घटनांचा शोध व बोध घेणारे पुस्तक म्हणजेच गोष्टीरूप गांधी....

पोस्टल सेवा मोफत

क्रिप्टोकरन्सी आणि बरेच काही...

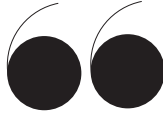
◆ कांचन कुलकर्णी

गेल्या अनेक वर्षांपासून क्रिप्टोकरन्सी अधिकाधिक लोकप्रिय झाल्या आहेत - २०१८ पर्यंत, त्यापैकी १,६०० पेक्षा जास्त होत्या! आणि संख्या सतत वाढत आहे. त्यामुळे ब्लॉकचेन (बिटकॉइन सारख्या क्रिप्टोकरन्सीचे मूलभूत तंत्रज्ञान) विसकांच्या मागणीत वाढ झाली आहे. ब्लॉकचेन डेव्हलपरचे पगार ते किती मूल्यवान आहेत हे दर्शवतात: खरंच, पूर्ण-स्टॉक डेव्हलपरचा सरासरी पगार ११२,००० पेक्षा जास्त आहे. क्रिप्टोकरन्सी नोकऱ्यांसाठी एक समर्पित वेबसाइट देखील आहे.

क्रिप्टोकरन्सीचा संक्षिप्त इतिहास

केव्हमॅन युगात, लोकांनी वस्तु विनिमय प्रणाली वापरली, ज्यामध्ये दोन किंवा अधिक लोकांमध्ये वस्तु आणि सेवांची देवाणघेवाण केली जाते. उदाहरणार्थ, कोणीतरी सात सफरचंद सात संन्यांसाठी बदलू शकतो. वस्तु विनिमय प्रणाली लोकप्रिय वापरतून बाहेर पडली कारण त्यात काही स्पष्ट त्रुटी होत्या:

लोकांच्या गरजा जुळल्या पाहिजेत - जर तुमच्याकडे व्यापार करण्यासाठी काहीतरी असेल, तर दुसऱ्याला ते हवे असेल आणि दुसरी व्यक्ती काय ऑफर

क्रिप्टोकरन्सी ही एक डिजिटल किंवा आभासी चलन आहे जी देवाणघेवाण करण्याचे माध्यम आहे. हे वास्तविक-जागतिक चलनासारखेच आहे, त्याशिवाय त्याचे कोणतेही भौतिक स्वरूप नाही आणि ते कार्य करण्यासाठी क्रिप्टोग्राफी वापरते.

करत आहे ते तुम्हाला हवे आहे.

मूल्याचे कोणतेही सामान्य माप नाही - तुम्ही इतर आयटमसाठी तुमच्या किती वस्तूंचा व्यापार करू इच्छिता हे तुम्हाला ठरवावे लागेल आणि सर्व आयटमची विभागणी करता येणार नाही. उदाहरणार्थ, आपण जिवंत प्राण्याला लहान युनिट्समध्ये विभाजित करू शकत नाही.

आमच्या आधुनिक चलनाप्रमाणे, जे वॉलेटमध्ये बसते किंवा मोबाइल फोनवर साठवले जाते, त्याप्रमाणे वस्तू सहज वाहून नेता येत नाहीत.

वस्तुविनिमय प्रणाली फारशी चांगली काम करत नाही हे लोकांच्या लक्षात आल्यानंतर, चलन काही पुनरावृत्तीमधून गेले: ११० B.C. मध्ये, अधिकृत चलन तयार केले गेले; AD. १२५० मध्ये, सोन्याचा मुलामा असलेला फ्लोरिन्स संपूर्ण युरोपमध्ये आणला गेला आणि वापरला गेला; आणि १६०० ते १९०० पर्यंत, कागदी चलनाने व्यापक लोकप्रियता मिळवली आणि ती जगभर वापरली जाऊ लागली. अशा प्रकारे आधुनिक चलन अस्तित्वात आले हे आपल्याला माहित आहे.

आधुनिक चलनामध्ये कागदी चलन, नाणी, क्रेडिट कार्ड आणि डिजिटल वॉलेट्स यांचा समावेश होतो- उदाहरणार्थ, Apple Pay, Amazon Pay, Paytm, PayPal आणि असेच. हे सर्व बँका आणि सरकारांद्वारे नियंत्रित केले जाते, याचा अर्थ असा की एक केंद्रीकृत नियामक प्राधिकरण आहे जे कागदी चलन आणि क्रेडिट कार्ड कसे कार्य करतात यावर मर्यादा घालतात.

पारंपारिक चलने विरुद्ध क्रिप्टोकरन्सी

अशा परिस्थितीची कल्पना करा ज्यामध्ये तुम्हाला दुपारचे जेवण विकत घेतलेल्या मित्राला त्याच्या खात्यावर ऑनलाइन पैसे पाठवून परतफेड करायची आहे. हे चुकीचे होऊ शकते असे अनेक मार्ग आहेत, यासह:

वित्तीय संस्थेला तांत्रिक समस्या असू शकते, जसे की तिची सिस्टीम बंद आहे किंवा मशीन योग्यरित्या काम करत नाहीत.

तुमचे किंवा तुमच्या मित्राचे खाते हॅक केले जाऊ शकते-उदाहरणार्थ, सेवा नाकारणे किंवा ओळख चोरी होऊ शकते.

तुमच्या किंवा तुमच्या मित्राच्या खात्यासाठी

हस्तांतरण मर्यादा ओलांडली गेली असती.

अपयशाचा एक मध्यवर्ती मुद्दा आहे: बँक

म्हणूनच चलनाचे भवितव्य क्रिप्टोकरन्सीवर आहे. आता बिटकॉइन अॅप वापरून दोन लोकांमधील समान व्यवहाराची कल्पना करा. त्या व्यक्तीला खात्री आहे की तो किंवा ती बिटकॉइन्स हस्तांतरित करण्यास तयार आहे की नाही हे विचारणारी एक सूचना दिसते. होय असल्यास, प्रक्रिया होते: प्रणाली वापरकर्त्याची ओळख प्रमाणित करते, वापरकर्त्याकडे तो व्यवहार करण्यासाठी आवश्यक शिल्लक आहे की नाही हे तपासते आणि असेच. ते पूर्ण झाल्यानंतर, पेमेंट हस्तांतरित केले जाते आणि पैसे प्राप्तकर्त्याच्या खात्यात जमा होतात. हे सर्व काही मिनिटांत घडते.

क्रिप्टोकरन्सी, नंतर, आधुनिक बँकिंगच्या सर्व समस्या दूर करते: तुम्ही हस्तांतरित करू शकणार्या निधीला मर्यादा नाहीत, तुमची खाती हॅक केली जाऊ शकत नाहीत आणि अपयशाचा कोणताही मध्यवर्ती मुद्दा नाही. वर नमूद केल्याप्रमाणे, २०१८ पर्यंत १,६०० पेक्षा जास्त क्रिप्टोकरन्सी उपलब्ध आहेत; Bitcoin, Litecoin, Ethereum आणि Zcash हे काही लोकप्रिय आहेत. आणि प्रत्येक दिवशी एक नवीन क्रिप्टोकरन्सी तयार होते. या क्षणी ते किती वाढ अनुभवत आहेत हे लक्षात घेता, आणखी बरेच काही येण्याची चांगली संधी आहे!

क्रिप्टोकरन्सी म्हणजे काय ?

क्रिप्टोकरन्सी ही चलन युनिटचे प्रतिनिधित्व करणारी डेटाची कोडेड स्ट्रिंग असते. पीअर-टू-पीअर नेटवर्क ज्यांना ब्लॉकचेन म्हणतात ते क्रिप्टोकरन्सी व्यवहारांचे निरीक्षण करतात आणि व्यवस्थापित करतात, जसे की खरेदी, विक्री आणि हस्तांतरण आणि तसेच व्यवहारांचे सुरक्षित खाते म्हणून काम करतात. एन्क्रिप्शन तंत्रज्ञानाचा वापर करून, क्रिप्टोकरन्सी चलन आणि लेखा प्रणाली दोन्ही म्हणून काम करू शकतात.

क्रिप्टोकरन्सी ही एक डिजिटल किंवा आभासी चलन आहे जी देवाणघेवाण करण्याचे माध्यम आहे. हे वास्तविक-जागतिक चलनासारखेच आहे, त्याशिवाय त्याचे कोणतेही भौतिक स्वरूप नाही आणि ते कार्य करण्यासाठी क्रिप्टोग्राफी वापरते.

कारण क्रिप्टोकरन्सी स्वतंत्रपणे आणि विकेंद्रित

पद्धतीने चालतात, बँक किंवा केंद्रीय प्राधिकरणाशिवाय, काही अटी पूर्ण झाल्यानंतरच नवीन युनिट्स जोडता येतात. उदाहरणार्थ, बिटकॉइनसह, ब्लॉकचेनमध्ये ब्लॉक जोडल्यानंतरच खाण कामगाराला बिटकॉइन्सचे बक्षीस दिले जाईल आणि नवीन बिटकॉइन्स निर्माण करण्याचा हा एकमेव मार्ग आहे. बिटकॉइन्सची मर्यादा २१ दशलक्ष आहे; यानंतर, आणखी बिटकॉइन्स तयार होणार नाहीत.

क्रिप्टोकरन्सीचे फायदे

क्रिप्टोकरन्सीसह, व्यवहाराची किंमत अगदीच कमी आहे- याउलट, उदाहरणार्थ, डिजिटल भिंतीवरून पैसे हस्तांतरित करण्यासाठी शुल्क.

क्रिप्टोग्राफी म्हणजे काय ?

क्रिप्टोग्राफी ही तृतीय पक्षांच्या उपस्थितीत वॉर्ड हेतूने संप्रेषण सुरक्षित करण्यासाठी एन्क्रिप्शन आणि डिक्రిप्शन वापरण्याची एक पद्धत आहे-म्हणजेच तृतीय पक्ष ज्यांना तुमचा डेटा चोरायचा आहे किंवा तुमचे संभाषण ऐकायचे आहे. क्रिप्टोग्राफी संगणकीय अल्गोरिदम वापरते जसे की SHA-256, हे हॅशिंग अल्गोरिदम आहे जे बिटकॉइन वापरते; एक सार्वजनिक की, जी प्रत्येकासह सामायिक केलेल्या वापरकर्त्याची डिजिटल ओळख आहे; आणि खाजगी की, जी वापरकर्त्याची डिजिटल स्वाक्षरी असते जी लपवून ठेवली जाते.

बिटकॉइन व्यवहारांमध्ये क्रिप्टोग्राफी

सामान्य बिटकॉइन व्यवहारात, प्रथम, व्यवहाराचे तपशील असतात: तुम्हाला बिटकॉइन कोणाला पाठवायचे आहेत आणि तुम्हाला किती बिटकॉइन पाठवायचे आहेत. नंतर माहिती हॅशिंग अल्गोरिदमद्वारे दिली जाते. Bitcoin, नमूद केल्याप्रमाणे, SHA-256 अल्गोरिदम वापरते. आउटपुट नंतर वापरकर्त्यांच्या खाजगी कीसह स्वाक्षरी अल्गोरिदमद्वारे पास केले जाते, वापरकर्त्याची अद्वितीय ओळख करण्यासाठी वापरली जाते. डिजिटल स्वाक्षरी केलेले आउटपुट नंतर इतर वापरकर्त्यांना सत्यापित करण्यासाठी नेटवर्कवर वितरित केले जाते. हे प्रेषकाच्या सार्वजनिक की वापरून केले जाते.

व्यवहार वैध आहे की नाही हे पाहण्यासाठी जे वापरकर्ते ते खाण कामगार म्हणून ओळखले

जातात. हे पूर्ण झाल्यानंतर, व्यवहार आणि इतर अनेक ब्लॉकचेनमध्ये जोडले जातात, जेथे तपशील बदलता येत नाहीत.

बिटकॉइन विरुद्ध इथरियम

आता तुम्हाला माहिती आहे की बिटकॉइन हे एक डिजिटल चलन आहे जे विकेंद्रित आहे आणि ब्लॉकचेन तंत्रज्ञानावर कार्य करते आणि ते व्यवहार करण्यासाठी पीअर-टू-पीअर नेटवर्क वापरते. इथर हे आणखी एक लोकप्रिय डिजिटल चलन आहे आणि ते इथरियम नेटवर्कमध्ये स्वीकारले जाते. विकेंद्रित ऍप्लिकेशन्स तयार करण्यासाठी आणि तैनात करण्यासाठी एक मुक्त-स्रोत प्लॅटफॉर्म तयार करण्यासाठी इथरियम नेटवर्क ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान वापरते.

समानता

बिटकॉइन आणि इथर सध्या सर्वात मोठी आणि सर्वात मौल्यवान क्रिप्टोकरन्सी आहेत. ते दोघेही ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान वापरतात, ज्यामध्ये ब्लॉक नावाच्या कंटेनरमध्ये व्यवहार जोडले जातात आणि ब्लॉक्सची एक साखळी तयार केली जाते ज्यामध्ये डेटा बदलता येत नाही. दोन्हीसाठी, कामाचा पुरावा नावाची पद्धत वापरून चलन उत्खनन केले जाते, ज्यामध्ये ब्लॉकचेनमध्ये ब्लॉक जोडण्यापूर्वी एक गणितीय कोडे सोडवणे आवश्यक आहे. शेवटी, बिटकॉइन आणि इथर दोन्ही जगभरात मोठ्या प्रमाणावर वापरले जातात.

फरक

बिटकॉइनचा वापर एखाद्याला पैसे पाठवण्यासाठी केला जातो. ज्या पद्धतीने ते कार्य करते ते वास्तविक जीवनातील चलनाच्या कार्यपद्धतीसारखेच असते. इथरियम नेटवर्कमध्ये चलन म्हणून इथरचा वापर केला जातो, जरी ते वास्तविक जीवनातील व्यवहारांसाठी देखील वापरले जाऊ शकते. बिटकॉइन व्यवहार मॅन्युअली केले जातात, याचा अर्थ जेव्हा तुम्हाला हे व्यवहार करायचे असतील तेव्हा तुम्हाला वैयक्तिकरित्या हे व्यवहार करावे लागतील. इथरसह, तुमच्याकडे व्यवहार मॅन्युअल किंवा ऑटोमॅटिक करण्याचा पर्याय आहे - ते प्रोग्राम करण्यायोग्य आहेत, याचा अर्थ काही अटी पूर्ण झाल्यावर व्यवहार होतात. वेळेसाठी, बिटकॉइन व्यवहार करण्यासाठी सुमारे १० मिनिटे लागतात - ब्लॉकचेनमध्ये ब्लॉक जोडण्यासाठी हा वेळ लागतो. इथरसह, व्यवहार

करण्यासाठी सुमारे २० सेकंद लागतात.

किती बिटकॉइन अस्तित्वात असू शकतात याची मर्यादा आहे: २१ दशलक्ष. हा आकडा २१४० पर्यंत पोहोचला असे मानले जाते. इथर काही काळासाठी असेल आणि १०० दशलक्ष युनिट्सपेक्षा जास्त नसावे अशी अपेक्षा आहे. वस्तू आणि सेवांचा समावेश असलेल्या व्यवहारांसाठी बिटकॉइनचा वापर केला जातो आणि विशिष्ट अट पूर्ण झाल्यावर व्यवहार ट्रिगर करण्यासाठी खातेवही तयार करण्यासाठी इथर ब्लॉकचेन तंत्रज्ञान वापरते. शेवटी, बिटकॉइन SHA-256 अल्गोरिदम वापरतो आणि इथरियम इथॅश अल्गोरिदम वापरतो.

मे २०२० पर्यंत, १ बिटकॉइन ८७४१.८१ डॉलर्स आणि १ इथर ११०.०० च्या बरोबरीचे आहे

क्रिप्टोकरन्सीचे भविष्य

क्रिप्टोकरन्सीच्या बाबतीत जग स्पष्टपणे विभागलेले आहे. एका बाजूला बिल गेट्स, अल गोर आणि रिचर्ड ब्रॅन्सन सारखे समर्थक आहेत, जे म्हणतात की क्रिप्टोकरन्सी नियमित चलनांपेक्षा चांगल्या आहेत. दुसऱ्या बाजूला वॉरेन बफे, पॉल क्रुगमन, रॉबर्ट शिलर यांसारखे लोक आहेत, जे याच्या विरोधात आहेत. क्रुगमन आणि शिलर, जे दोघेही अर्थशास्त्राच्या क्षेत्रातील नोबेल पारितोषिक विजेते आहेत, याला पॉन्झी योजना आणि गुन्हेगारी क्रियाकलापांचे साधन म्हणतात.

भविष्यात, नियमन आणि अनामिकता यांच्यात संघर्ष होणार आहे. अनेक क्रिप्टोकरन्सी दहशतवादी हल्ल्यांशी जोडल्या गेल्या असल्याने, सरकारांना क्रिप्टोकरन्सी कसे कार्य करते याचे नियमन करायचे आहे. दुसरीकडे, क्रिप्टोकरन्सीचा मुख्य भर म्हणजे वापरकर्ते निनावी राहतील याची खात्री करणे.

भविष्यवाद्यांचा असा विश्वास आहे की २०३० पर्यंत, क्रिप्टोकरन्सी २५ टक्के राष्ट्रीय चलन व्यापतील, याचा अर्थ जगातील एक महत्त्वपूर्ण भाग क्रिप्टोकरन्सीवर व्यवहाराचा एक प्रकार म्हणून विश्वास ठेवू लागेल. हे व्यापारी आणि ग्राहकांकडून वाढत्या प्रमाणात स्वीकारले जाणार आहे आणि त्याचे स्वरूप अस्थिर राहिल, याचा अर्थ किमतीमध्ये चढ-उतार होत राहतील, जसे ते गेल्या काही वर्षांपासून करत आहेत.

सतत विचारले जाणारे प्रश्न

१. तुम्ही क्रिप्टोकरन्सी कशी खरेदी करता?

Bitcoin चे व्यवहार एक्सचेंजेसवर केले जाऊ शकतात, जे गुंतवणूकदारांना सुरक्षित आणि सुरक्षित व्यासपीठ प्रदान करतात. भविष्यात क्रिप्टोकरन्सी आहेत. गुंतवणूक सुरू करण्यासाठी, तुम्ही प्रथम एक प्रतिष्ठित क्रिप्टोकरन्सी एक्सचेंज निवडणे आवश्यक आहे जिथे तुम्ही बिटकॉइन, इथरियम, ट्रॉन आणि इतर क्रिप्टोकरन्सी खरेदी, विक्री आणि व्यापार करू शकता. ब्रोकर किंवा क्रिप्टो एक्सचेंज निवडा. बिटकॉइन खरेदी करण्यासाठी तुम्ही प्रथम ब्रोकर किंवा क्रिप्टोकरन्सी एक्सचेंज निवडणे आवश्यक आहे. मग तुम्ही तुमचे खाते तयार करून प्रमाणित करणे आवश्यक आहे. गुंतवणूक सुरू करण्यासाठी रोख ठेव करा आणि नंतर तुमची क्रिप्टोकरन्सी ऑर्डर द्या. स्टोरेज पद्धत निवडा.

२. क्रिप्टोकरन्सीचा मुद्दा काय आहे?

पीअर-टू-पीअर पेमेंट सिस्टम वापरून कोणीही कुठेही पैसे पाठवू आणि प्राप्त करू शकतो. वास्तविक जगामध्ये, क्रिप्टोकरन्सीचे व्यवहार मूर्त पैशांप्रमाणे केले जात नाहीत आणि विशिष्ट व्यवहार ओळखणाऱ्या ऑनलाइन डेटाबेसमध्ये डिजिटल नोंदी म्हणून बदलले जातात. क्रिप्टोकरन्सीच्या फायद्यांमध्ये स्वस्त आणि जलद पैशाचे व्यवहार आणि विकेंद्रित प्रणाली यांचा समावेश होतो ज्या एका क्षणी अपयशी होत नाहीत.

३. तुम्ही क्रिप्टोकरन्सी निर्माण करू शकता का?

कोणीही क्रिप्टोकरन्सी स्थापन करू शकते, परंतु त्यासाठी वेळ, पैसा आणि इतर संसाधने तसेच विस्तृत तांत्रिक कौशल्ये लागतात. तुमची स्वतःची ब्लॉकचेन तयार करणे, विद्यमान नाणे बदलणे, विद्यमान नाणे तयार करणे किंवा ब्लॉकचेन अभियंता नियुक्त करणे या प्राथमिक शक्यता आहेत. निवडलेल्या पर्यायावर अवलंबून बिटकॉइन उत्पादनाची किंमत १०,००० ते ३०,००० पर्यंत असते.

४. सर्वात लोकप्रिय क्रिप्टोकरन्सी काय आहेत?

आजच खरेदी करण्यासाठी आणि कायमस्वरूपी ठेवण्यासाठी ठरविण्यासाठी, एरिहशीर्शी आणि इर्लीलेळप चा विचार करा. त्यांच्या अस्थिरतेमुळे, जोखीम सहन करू शकणार्यांसाठी क्रिप्टोकरन्सी सर्वात योग्य आहेत. या गुंतवणूकदारांसाठी, सध्या आघाडीच्या क्रिप्टोकरन्सीमध्ये गुंतवणूक केल्याने, बाजार अविश्वसनीय असताना, दीर्घ

मुदतीत पैसे देऊ शकतात. जगातील सर्वात मोठ्या क्रिप्टोकरन्सी एक्सचेंजपैकी एक, इळपरपलश, इछ्छ नावाचे स्वतःचे नाणे आहे. जरी इळपरपलश उेळप ची रचना कमी झालेल्या व्यवहारांसाठी पैसे देण्यासाठी टोकन म्हणून केली गेली असली तरी, आता ते पेमेंट करण्यासाठी आणि विविध वस्तू आणि सेवा खरेदी करण्यासाठी वापरले जात आहे.

५. क्रिप्टोकरन्सी सिक्युरिटीज आहेत ?

शिकागो मर्केटाइल एक्सचेंजवर, जगातील सर्वात मोठी आणि सर्वात जटिल आर्थिक बाजारपेठ, बिटकॉइन फ्युचर्स सारख्या क्रिप्टो डेरिव्हेटिव्ह ऑफर केल्या जातात. सिक्युरिटीज अँड एक्सचेंज कमिशन (इएउ) नुसार, इथरियम आणि बिटकॉइन सिक्युरिटीज नाहीत.

६. क्रिप्टोकरन्सी कसे कार्य करतात ?

डिजिटल चलन, किंवा क्रिप्टोकरन्सी, एनक्रिप्शन पद्धतीचा वापर करून विकसित केलेली पर्यायी पेमेंट पद्धत आहे. एनक्रिप्शन तंत्रज्ञानाचा वापर करून, क्रिप्टोकरन्सी एक्सचेंजचे माध्यम आणि आभासी लेखा प्रणाली दोन्ही म्हणून काम करू शकतात. क्रिप्टोकरन्सी वापरण्यासाठी तुम्हाला क्रिप्टोकरन्सी वॉलेटची आवश्यकता आहे. ब्लॉकचेन नेटवर्क क्रिप्टोकरन्सी पॉवर करतात. ब्लॉकचेन हा फक्त डिजिटल ब्लॉक्सचा वाढता संग्रह आहे जो खातेवही म्हणून काम करतो. ब्लॉकचेनचे वितरित खातेवही नेटवर्कमधील अनेक संगणकांवर डेटा साठवण्याची परवानगी देते. नोड्स हे वैयक्तिक संगणक आहेत जे डेटा प्रमाणित आणि संग्रहित करतात.

७. क्रिप्टोकरन्सीमध्ये गुंतवणूक कशी करावी ?

तुमच्या आवडीच्या बिटकॉइन एक्सचेंजची निवड करा. त्यानंतर बिटकॉइन एक्सचेंजमध्ये खाते तयार करा. तुमचे खाते भरण्यासाठी फिएट पैसे खर्च करा. तुम्हाला खरेदी करायची असलेली क्रिप्टोकरन्सी निवडा. तुमच्या आवडीच्या क्रिप्टोकरन्सीसाठी खरेदी ऑर्डर करा.

८. क्रिप्टोकरन्सी खरेदी करण्यासाठी कोणते महत्त्वाचे टप्पे आहेत ?

पायरी १ : सर्वोत्तम क्रिप्टोकरन्सी एक्सचेंज निवडा.

पायरी २ : ट्रेडिंग खाते उघडा आणि तुमच्या ईमेलची पुष्टी करा. आता तुमचा फोन कनेक्ट करा.

पायरी ३ : पायरी तीन मध्ये तुमची ओळख सत्यापित करा. पुढे तुमच्या खात्यात निधी द्या.

पायरी ४ : क्रिप्टोकरन्सीमध्ये खरेदी आणि गुंतवणूक.

पायरी ५ : तुमची क्रिप्टोकरन्सी साठवा.

पायरी ६ : शेवटच्या टप्प्यात एक धोरण निवडा.

९. तुम्ही क्रिप्टोकरन्सीमध्ये किमान किती रक्कम गुंतवू शकता ?

तुम्ही डिजिटल मनी खरेदी किंवा विक्री करू शकता कमीत कमी २.०० (२ किंवा ए२) जे तुमच्या घरच्या चलनात आहे.

१०. ऑनलाइन खरेदी करण्यासाठी क्रिप्टोकरन्सीचा वापर केला जाऊ शकतो का ?

निश्चितपणे, क्रिप्टोकरन्सी हा सामान्यतः वापरला जाणारा पेमेंट पर्याय नसूनही, अनेक व्यवसायांनी त्यांच्या वस्तू आणि सेवांच्या बदल्यात ते स्वीकारण्यास सुरुवात केली आहे. क्रिप्टोकरन्सी वापरून ऑनलाइन खरेदी वाढत आहे. वॅगनरच्या मते, आता अनेक व्यापारी बिटकॉइन स्वीकारतात. तुमच्या घरासाठी क्रिप्टोकरन्सीसह फर्निचर खरेदी करण्यासाठी तुम्ही Overstock.com वर खरेदी करू शकता. तुम्ही नॉर्डस्ट्रॉम येथे खर्च करण्याच्या मोहिमेला सुरुवात करू शकता, जे ग्राहकांकडून बिटकॉइन देखील स्वीकारते.

११. किती क्रिप्टोकरन्सी आहेत ?

आधीच १२,००० पेक्षा जास्त क्रिप्टोकरन्सी आहेत आणि वाढीचा दर आश्चर्यकारक आहे. २०२१ आणि २०२२ दरम्यान क्रिप्टोकरन्सींची संख्या दुपटीहून अधिक झाली आहे. २०२१ च्या अखेरीस, बाजाराने दरमहा सुमारे १,००० नवीन क्रिप्टोकरन्सी जोडल्या.

१२. क्रिप्टोचे विविध प्रकार काय आहेत ?

Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Tether (USDT), USD Coin (USDC), आणि Binance Coin (BNB) हे काही लोकप्रिय आहेत.

(निवृत्त अधिकारी आयसीआयसीआय बँक)

ॐ ॐ ॐ

नोटा बंदीचे धोरण आणि चलन बदल

◆ श्रीपाद पेंडसे

पैसा पैसा पैसा - आपल्या जीवनामध्ये फार महत्त्वाची गोष्ट. आपल्याकडे या पैशाचे महत्त्व नेहमीच सांगितले जाते

‘जोवरी पैसा तोवरी बैसा’, ‘दाम करी काम वेड्या दाम करी काम’, इंग्रजीमध्ये Money can make Mayor go इत्यादी.

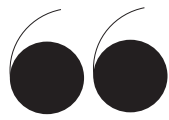
या पैशाचे अधिकृत रूप म्हणजे चलन. जे भारतामध्ये रुपया, अमेरिकेत डॉलर, युरोपमध्ये युरो, ब्रिटनमध्ये पौण्ड इत्यादी स्वरूपात तो आपण वापरतो .

आता हा पैसा येतो कुठून? यावर नियंत्रण कोणाचे? तो किती असावा? आणि या पैशावर (चलनावर) एकदम/अचानक बंदी कोण आणू शकतो? आणि का? कोणत्या परिस्थितीत हा निर्णय घेतला जातो?

पाच वर्षापूर्वी (०८ नोव्हेंबर २०१६)ला ही नोटा बंदी आपण सर्वांनी अनुभवली त्याचे काय परिणाम झाले? याआधी अशी नोटा बंदी भारतात केव्हा झाली? जगातील इतर देशात पण झाली का? असे अनेक प्रश्न आपल्या मनात येतात त्या आणि आनुषंगिक प्रश्नांची उत्तरे शोधण्याचा हा एक छोटासा प्रयत्न

आपले पासबुक ‘आनंदा’चे होण्याच्या दृष्टीने ही त्याचा उपयोग होईल असे मला वाटते

पैसा निर्मिती त्याची उपलब्धता, मूल्य आणि नियंत्रण करून बाजारातील पैसा योग्य दिशेला वळवणे आणि त्यासाठी

नोटाबंदीचा सर्वात मोठा परिणाम लघु उद्योगांवर झाला, नोटाबंदीपूर्वी बहुतांशी उद्योगांमध्ये रोखीने व्यवहार होत होते. नोटाबंदीच्या काळात या उद्योगांमध्ये रोखीने व्यवहार होणे बंद झाले, रोख रकमेचा तुटवडा निर्माण झाल्याने अनेकांचे उद्योग ठप्प झाले. परंतु पुढील काळात परिस्थिती सुधारली.

व्याजदराचे नियमन करणे म्हणजे चलनविषयक धोरण होय. आर्थिक वृद्धीला स्थिरता प्राप्त करून देण्यासाठी देशातील कागदी चलन व पतचलन यांच्या पुरवठा व वापरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी आखण्यात येणाऱ्या धोरणाला चलनविषयक धोरण म्हणतात. चलनविषयक धोरणाचा हेतू स्थैर्यासह आर्थिक वाढ हाच असतो आणि हे सर्व वित्त क्षेत्राची नियामक रिझर्व्ह बँक करित असते. रिझर्व्ह बँकेच्या अनेक कार्यामधील हे एक महत्त्वाचे कार्य मानले जाते.

१. चलनविषयक धोरण - उद्दिष्टे

- १) विनिमय दर स्थिर राखणे.
- २) आर्थिक स्थिरता प्रस्थापित करणे.
- ३) आर्थिक वाढ होण्यासाठी पैशाचा प्रवाह वाढवणे.
- ४) रोजगार वृद्धी करणे.
- ५) अर्थव्यवस्थेच्या तेजी-मंदीच्या चक्राचे दुष्परिणाम टाळणे.
- ६) व्यापारी बँकांच्या पतनिर्मिती प्रक्रियेवर नियंत्रण ठेवणे.

रिझर्व्ह बँकेचे पतनियंत्रणाचे धोरण

अनियंत्रित पतनिर्मिती देशासाठी किंवा अर्थव्यवस्थेसाठी धोकादायक ठरते. म्हणून बँकांच्या पतनिर्मिती प्रक्रियेवर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी मध्यवर्ती बँकेवर असते. अर्थव्यवस्थेतील पत व्यवहारांची एकूण आर्थिक व्यवहाराच्या आकारमानाशी संख्येची योग्यरीतीने सांगड घालणे म्हणजे पतनियंत्रण करणे होय.

२. पांच वर्षापूर्वी झालेल्या नोटा बंदीचे स्वरूप/अंमलबजावणी

२०१६ मध्ये भारत सरकारने १,००० व ५०० रुपयांच्या चलनी नोटांचे विमुद्रीकरण केले. पंतप्रधान नरेंद्र मोदींनी या योजनेची घोषणा केली त्या योजनेनुसार :

* ८ नोव्हेंबरच्या मध्यरात्रीपासून (००.०० तास) ते ९ व १० नोव्हेंबरपर्यंत भारतातील सर्व बँकांचे एटीएम बंद राहतील.

* भारतातील सर्व बँका ९ नोव्हेंबर २०१६ ला बंद राहतील.

* ८ नोव्हेंबर २०१६ च्या मध्यरात्रीपासून सध्या भारताच्या चलनात असलेल्या रु. ५०० व १,००० च्या सर्व नोटा व्यवहारासाठी बंद करण्यात आल्या आहेत.

लवकरच रु. ५०० च्या व २००० च्या नवीन नोटा भारताच्या चलनात व व्यवहारात येतील. या नोटा विशेष प्रकारच्या असतील.

कोणीही नागरिक त्याचेजवळ असलेल्या जुन्या ५०० व १००० च्या नोटा १० नोव्हेंबर २०१६ ते ३० डिसेंबर २०१६ या कालावधीत कोणत्याही बँकेत अथवा पोस्ट ऑफिसमध्ये भरू शकेल व त्याऐवजी पर्यायी चलन प्राप्त करू शकेल.

त्यानंतर या नोटा ३१ मार्च २०१७ पर्यंत एक प्रतिज्ञापत्र भरून रिझर्व्ह बँकेत जमा करता येतील.

सीएनजी गॅस, पेट्रोल पंप, हॉस्पिटल आणि घाऊक बाजारात ११ नोव्हेंबर २०१६ पर्यंत जुन्या ५०० आणि एक हजार रुपयांच्या नोटा स्वीकारल्या जातील.

नोटा बँकेत अथवा पोस्टात बदलण्यासाठी/जमा करण्यासाठी आधार कार्ड/पॅन कार्ड आवश्यक करण्यात आलेले आहे.

यामुळे भारतातील अनेकांना आपली बेहिशेबी संपत्ती नाइलाजाने बँकेत जमा करावी लागली. त्यांची मोठीच पंचाईत झाली.

नोटाबंदीमुळे लोक डिजिटल पेमेंट मोठ्या प्रमाणात करू लागले. अगदी पान टपरीवाल्यापासून ते भाजीवाल्यापर्यंत कुठंही स्कॅन आणि पे सुविधा उपलब्ध झाल्याने खिशात पैसे वागवायची गरज उरली नाही आहे.

लोक पैसे बँकेत ठेऊ लागले, पैशाच्या घड्या करून डब्यात ठेवायचे प्रकार कमी झालेत व जवळपास सर्वांकडे बँक खाते आणि एटीएम कार्ड आलं आहे.

रोख रकमेत व्यवहार कमी होऊन चेकचा वापर भरपूर वाढला आहे त्यामुळे त्यामुळे चोरांच जरा अवघड झालं आहे.

सगळा पैसा बँकेत भरावा लागल्याने इन्कम टॅक्स भरणाऱ्यांची संख्या वाढली आहे.

सर्वसामान्य माणसाने या योजनेचे स्वागत केले / सहकार्य केले असे दिसून आले.

काळ्या पैशात जमिनी खरेदी करणाऱ्या लोकांच अवघड झालं आहे कारण जागा मालक रोख घेत नाहीत.

नोटाबंदीचा प्रमुख हेतू होता, काळा पैसा बाहेर काढणे.

३. नोटाबंदीचा निर्णय का घेतला गेला ?

देशात नोटाबंदी आणण्यासाठी सरकारने अनेक कारणे दिली.

* पहिलं म्हणजे काळा पैसा संपवणे.

* चलनात असलेल्या बनावट नोटा नष्ट करणे,

* कॅशलेस अर्थव्यवस्थेला चालना देणे,

* दहशतवाद आणि नक्षलवादी कारवायांना आळा घालणे यासारखी अनेक कारणे सांगण्यात आली.

४. नोटाबंदीचा परिणाम काय झाला ?

नोटाबंदीमुळे देशात निर्माण झालेली परिस्थिती वेगळीच होती जुन्या नोटा बदलण्याची परवानगी आणि निश्चित मर्यादा, यामुळे बँका आणि एटीएमबाहेर लांबच लांब रांगा लागल्या. कुणाच्या घरी लग्न होतं, तर कुणाला उपचारासाठी पैशांची गरज होती. नोटा बदलण्यासाठी बराच वेळ रांगेत उभे राहावे लागत होते. जुन्या नोटा जमा करण्यासाठी आणि नवीन नोटा घेण्यासाठी देशभरातील लोक बँकांमध्ये लांबच लांब रांगेत उभे होते. मात्र तरीही रांगेत उभे राहूनही लोकांना पैसे मिळत नव्हते. परंतु ती अनिश्चितता पुढील काही महिन्यात संपली.

लघु उद्योगांवर सर्वाधिक फटका बसला

नोटाबंदीचा सर्वात मोठा परिणाम लघु उद्योगांवर झाला, नोटाबंदीपूर्वी बहुतांशी उद्योगांमध्ये रोखीने व्यवहार होत होते. नोटाबंदीच्या काळात या उद्योगांमध्ये रोखीने व्यवहार होणे बंद झाले, रोख रकमेचा तुटवडा निर्माण झाल्याने अनेकांचे उद्योग ठप्प झाले. परंतु पुढील काळात परिस्थिती सुधारली.

६. नोटाबंदीचा अर्थव्यवस्थेवर परिणाम

नोटाबंदीचे फायदे आणि तोटे यावर केलेल्या सर्वेक्षणात अनेक लोक नोटाबंदी हे देशातील आर्थिक मंदीचे प्रमुख कारण मानतात. एका अहवालानुसार, नोटाबंदीनंतर जीडीपीला मोठा फटका बसला होता. नोटाबंदीच्या घोषणेनंतर पहिल्या तिमाहीत जीडीपी वाढीचा दर ६.१ टक्क्यांवर आला होता. केवळ १०७ अब्ज रुपयांच्या नोटा परत आल्या नाहीत.

माहितीच्या अधिकारांतर्गत असेही सांगण्यात आले की, ८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी नोटाबंदीची घोषणा झाली तेव्हा आरबीआयच्या पडताळणीनुसार एकूण १५,४१७.९३ अब्ज रुपयांच्या ५०० आणि १,००० रुपयांच्या नोटा चलनात होत्या. नोटाबंदीनंतर, यातील १५,३१०.७३ अब्ज नोटा बँकिंग व्यवस्थेत परत आल्या.

७. डिजिटल व्यवहारात मोठी तेजी

नोटाबंदीच्या पाच वर्षांनंतर रोखीचा कल नक्कीच वाढला आहे, पण या काळात डिजिटल व्यवहारही झपाट्याने वाढले आहेत. अधिकृत आकडेवारीनुसार, डेबिट/क्रेडिट

कार्ड, नेट बँकिंग आणि युनिफाइड पेमेंट्स इंटरफेस (UPI) यासारख्या माध्यमांद्वारे डिजिटल पेमेंटमध्येही मोठी वाढ झाली आहे. नॅशनल पेमेंट्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (NPCI) चे UPI हे देशातील पेमेंटचे प्रमुख माध्यम म्हणून वेगाने उदयास येत आहे.

या आधीची नोटाबंदी

भारतात १९३८ मध्ये पहिल्यांदा १०००, ५००० आणि १०,००० रुपयांच्या नोटा चलनात आल्या होत्या, पण जानेवारी १९४६ मध्ये ब्रिटिश सरकारने नोटाबंदीचा निर्णय घेतला आणि अचानक या नोटा बंद केल्या. १६ जानेवारी १९७८ साली भारत सरकारने १ हजार, ५ हजार आणि १० हजार रुपयांच्या नोटांवर बंदी घातली होती

तर ८ नोव्हेंबर २०१६ रोजी भारतात तिसऱ्यांदा नोटाबंदी झाली. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी याच काळात ५०० आणि १००० रुपयांच्या नोटांवर बंदी घातली होती. आजपासून ५०० आणि १००० रुपयांच्या नोटा चालणार नाहीत, अशी घोषणा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी केली होती.

अर्थतज्ञ अनिल बोकील यांच्या मते, नोटाबंदीचा निर्णय यशस्वी झाला आहे. नोटाबंदीमुळे व्यवहारात चलनी नोटांचे प्रमाण कमी होऊन पारदर्शकता वाढली आहे. यापूर्वी रोख चलनामुळे व्यवहार ट्रॅक करणे अवघड होते. आता ही रक्कम व्यवहारांमध्ये आल्याने आज बँकांकडून अत्यंत कमी व्याजदरात कर्जे उपलब्ध आहेत.

चलनी नोटा भ्रष्टाचाराचा सर्वात मोठा स्रोत होता, मात्र आता डिजिटायझेशनद्वारे व्यवहार होऊ लागल्याने असे प्रकार होणार नाहीत मोठ्या रकमेच्या नोटांचे चलन कमी झाल्याने खोट्या नोटा, दहशतवाद आणि नक्षलवादासह, देशभरातील एकूणच अर्थव्यवस्थेवर सकारात्मक परिणाम झाला असल्याचे बोकील यांचे म्हणणे आहे

आतापर्यंत जगात ८ देशांमध्ये अशा स्वरूपाची नोटा बंदी झाली.

१. नायजेरिया १९८४ मध्ये २. घाना १९८२ मध्ये ३. पाकिस्तान डिसेंबर २०१६ ४. झिम्बाब्वे ५. उत्तर कोरियामध्ये ६. सोविएत युनिअन १९९४ ७. ऑस्ट्रेलिया ८. म्यानमार १९८७ मध्ये.

तर असा आहे या नोटाबंदी विषयक प्रश्नांचा छोटसा आढावा.

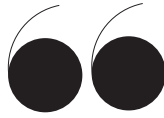
ॐॐॐ

अर्थसंकल्प आणि पैसा

◆ गणेश निमकर

आर्थिक विकासाला चालना देण्यासाठी तुटीचा अर्थसंकल्प फायदेशीर ठरत असल्याने भारतासारख्या विकसनशील देशात तुटीचा अर्थसंकल्प मांडला जातो. तुटीचा अर्थसंकल्प भाववाढ घडवून आणणारा असल्याने त्यावर योग्य नियंत्रण नसेल तर चलनवाढीचे भय संभवते.

संकल्प म्हणजे निर्णय. माणसाच्या ठिकाणी ज्या विविध क्षमता आहेत, त्यामध्ये संकल्प म्हणजे निर्णय करण्याच्या क्षमतेला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. संकल्प एखाद्या कृतीविषयी असू शकतो. ही कृती एखादा उपक्रम, उद्दिष्ट वा ध्येयप्राप्ती ह्यांच्याशी निगडित असते.

विशिष्ट आर्थिक परिस्थितीने लादलेल्या आर्थिक मर्यादांनुसार जमाखर्चाची तोंडमिळवणी करण्याची कला म्हणजे अर्थसंकल्प. प्रत्येक व्यक्तीला आणि संघटनेला अर्थसंकल्प आखावा लागतो. त्यानुसार आपले खर्चाचे आणि उत्पादनाचे उद्दिष्टे ठरवावी लागतात. प्रत्येक कोणतेही सरकारदेखील याला अपवाद नाही. त्यामुळे शासनाकडे पुढील येणाऱ्या आर्थिक वर्षातील शासकीय जमा खर्चाचे वार्षिक विवरणपत्र मांडून जाहीर केलेल्या धोरणाला शासनाचा अर्थसंकल्प असे म्हणतात.

प्रतिवर्षी समाजातील प्रत्येक घटकाला केंद्रीय अंदाजपत्रकाबाबत उत्सुकता असते. समाजातील प्रत्येक घटकाचे स्वतःचे आर्थिक अंदाजपत्रक या केंद्रीय अंदाजपत्रकावर अवलंबून असते.

अर्थसंकल्पाला इंग्रजीमध्ये 'बजेट' असे म्हणतात. बजेट हा शब्द सर्वप्रथम १७३३ मध्ये इंग्लंडमध्ये वापरण्यात

आला. भारतीय अर्थसंकल्पाची सुरुवात स्वातंत्र्यापूर्वीच ७ एप्रिल १८६० रोजी झाली. तत्कालीन वित्त सदस्य जेम्स विल्सन यांनी हा पहिला अर्थसंकल्प मांडला होता. स्वतंत्र भारताचा पहिला अर्थसंकल्प आर. के. षण्मुखम् चेट्टी यांनी २६ नोव्हेंबर १९४७ रोजी मांडला होता .

भारत सरकारचा अर्थसंकल्प पुढील दोन विभागात असतो. १) महसुली अर्थसंकल्प २) भांडवली अर्थसंकल्प.

महसुली अर्थसंकल्पात महसुली किंवा चालू खात्यावरील जमा व खर्चाचा समावेश असतो. तर भांडवली अर्थसंकल्पात भांडवली खात्यावरील जमा व खर्चाचा समावेश असतो.

महसुली अर्थसंकल्प

महसुली अर्थसंकल्पात सरकारचा एकूण महसुली जमा आणि यातून सरकारला करावा लागणारा एकूण महसुली खर्च दर्शवलेला असतो. महसुली जमामध्ये प्रत्यक्ष कर, अप्रत्यक्ष महसुली कर व व्याज, लाभांश, प्रशासन व्यवस्थेतून मिळणारी फी, दंड यासारख्या माध्यमातून मिळणाऱ्या रकमांचा समावेश होतो. सरकारला आपली प्रशासन व्यवस्था चालवण्यासाठी प्रशासकीय खर्च होतो, त्याला महसुली खर्च असे म्हणतात. याचे विभाजन योजना खर्च, गैर योजना खर्च असे केले जाते. योजनेअंतर्गत केलेल्या खर्चात सार्वजनिक मालमतेच्या देखभालीच्या खर्चाचा समावेश होतो. गैर योजना खर्चात अनुदाने व्याज खर्च, संरक्षणावरील महसुली खर्च, प्रशासनावरील खर्च इत्यादींचा समावेश होतो. जेव्हा महसुली खर्च जास्त होतो आणि महसुली जमा मात्र तितक्या प्रमाणात होत नाही, तेव्हा महसुली तूट निर्माण होते.

भांडवली अर्थसंकल्प

भांडवली अर्थसंकल्पात भांडवली जमा व खर्चाचा समावेश होतो. भांडवली खर्च म्हणजे मालमत्ता निर्माण करण्यासाठी होणारा खर्च आणि कर्ज दिल्याने होणारा खर्च होय. भांडवली जमा म्हणजे कर्ज घेऊन किंवा कर्ज परत मिळवून आणि मालमत्ता विकून मिळालेला पैसा होय. शासकीय मालकीच्या मालमत्ता विकणे म्हणजेच निर्गुतवणुकीकरण करणे होय. भांडवली जमामध्ये कर्ज उभारणी, इतर देणी, कर्ज पुनर्प्राप्ती, इतर उत्पन्न यांचा समावेश होतो. भांडवली खर्चाचे विभाजन योजना खर्च व गैरे योजना खर्च असे केले जाते.

योजना खर्चात शासकीय योजनासाठी भूमिअधिग्रहण, यंत्र साधनावरील खर्च, इमारत बांधकाम, सार्वजनिक उपक्रम गुंतवणूक इत्यादी समावेश होतो. गैर योजना खर्चात सरकारने पुरवलेल्या विविध सेवा वरील भांडवली खर्चाचा समावेश होतो.

अर्थसंकल्पाचे प्रकार - १) समतोल अर्थसंकल्प २) शिलकी अर्थसंकल्प ३) तुटीचा अर्थसंकल्प.

१) समतोल अर्थसंकल्प

शासकीय अर्थसंकल्पात जेव्हा खर्च व उत्पन्न यांच्यामध्ये समतोलता साधलेली असते तेव्हा त्याला समतोल अर्थसंकल्प असे म्हणतात.

२) शिलकी अर्थसंकल्प

अर्थसंकल्पात मांडलेल्या आकडेवारीत सरकारचे उत्पन्न हे होणाऱ्या खर्चापेक्षा अधिक मांडलेले असते तेव्हा त्याला शिलकी अर्थसंकल्प असे म्हणतात.

३) तुटीचा अर्थसंकल्प

सरकारने मांडलेल्या अर्थसंकल्पात जेव्हा खर्च जास्त असतो व मिळणारे उत्पन्न कमी असते, अशा स्वरूपाच्या अर्थसंकल्पाला तुटीचा अर्थसंकल्प असे म्हणतात.

आर्थिक विकासाला चालना देण्यासाठी तुटीचा अर्थसंकल्प फायदेशीर ठरत असल्याने भारतासारख्या विकसनशील देशात तुटीचा अर्थसंकल्प मांडला जातो. तुटीचा अर्थसंकल्प भाववाद घडवून आणणारा असल्याने त्यावर योग्य नियंत्रण नसेल तर चलनवाढीचे भय संभवते.

अर्थसंकल्पीय तूट म्हणजे एकूण उत्पन्न - एकूण खर्च

तुटीचा अर्थ भरणा भरून काढणेसाठी पुढील पर्याय उपलब्ध असतात - १) नवीन चलन निर्मिती २) मध्यवर्ती बँकेकडून (रिझर्व्ह बँक) कर्ज ३) संचित रोख पैशातून पैसे वापरणे.

सरकारी अंदाजपत्रकाचा प्रमुख उद्देश पैसे मिळविणे हा नसून एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाचे प्रमाण, रोजगारीचे प्रमाण व प्रभावी मागणीचे प्रमाण समाजात स्थिर राहिल व त्यायोगे आर्थिक विकास साधणे, विकासात प्रादेशिक समतोल साधणे, किंमतीचे स्थैर्य साधणे असा असल्याने सरकारी अंदाजपत्रकातील उत्पन्न व खर्च ही साध्ये नसून साधने आहेत हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे .

सरकारी खर्चात झालेल्या प्रचंड वाढीमुळे

सर्वसामान्य उत्पन्नाच्या बाबींमधून मिळणारा पैसा पुरेसा होत नाही. म्हणून कित्येकदा सरकारला कर्जाचा आधार घ्यावा लागतो. मात्र पुरेशा प्रमाणात कर्ज न मिळल्यास व खर्चात कपात करणे शक्य न झाल्यास, चलन निर्माण करावे लागते. मात्र अतिरिक्त चलननिर्मितीमुळे महागाई वाढते.

चलन किंवा पैसा आपल्या ओळखीचा असूनसुद्धा आपण पैशाची व्याख्या व्यवस्थित करत नाहीत. चलन किंवा पैसा म्हणजे केवळ रुपये किंवा डॉलर आहे असे नसून ते विनिमयाचे माध्यम म्हणून काम करणारे साधन आहे. कोणत्याही अर्थव्यवस्थेत पैशाचा उपयोग विनिमयाचे माध्यम म्हणूनच सर्वत्र केला जात असला तरी अपवादात्मक प्रसंगी करवसुली ही सेवा वस्तूंच्या स्वरूपातसुद्धा करता येते. पैशाचे मूल्य पैशाच्या खरेदीशक्तीवर अवलंबून असते. वस्तू महाग झाल्या म्हणजे पैशाची खरेदी शक्ती कमी झाली.

पैशाचे व्यवहार करण्यासाठी माध्यम म्हणून प्रत्येक देश चलनी नोटा किंवा नाणे तयार करतो. प्रत्येक देशाचे वेगवेगळे चलन असते .

चलन म्हणजे मध्यवर्ती बँकेने निर्गमित व नियंत्रित केलेला सामान्य स्वीकृती असलेला पैसा होय.

भारतात नोटा चलनात आणण्याचा एकाधिकार रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया या बँकेकडे आहे. विनिमयाचे माध्यमाबरोबर संपत्ती संचयाचे साधन म्हणून देखील पैसा महत्त्वाचा आहे .

वस्तू विनिमय, धातू चलन, कागदी चलन यापासून आता डिजिटल (अभासी चलन) चलनापर्यंत विनिमय माध्यमाची व पर्यायाने पैशाची रूपे बदलली आहेत.

आर्थिक वर्ष २०२२-२३ च्या अर्थसंकल्पात रिझर्व्ह बँकेतर्फे 'सीबीडीसी' नावाने ओळखणारे डिजिटल चलन बाजारात येणार असल्याची घोषणा झाली आहे. एवढेच नव्हे तर सध्या 'बिटकॉइन' 'बेरियम' 'इथेरियम' यासारख्या आभासी चलन (क्रिप्टो) व्यवहाराची व्याप्ती वाढताना दिसत आहे .

आजही अर्थसंकल्पामुळे नागरिक म्हणून केवळ मला वैयक्तिक पातळीवर नेमकं काय मिळाल आणि मी काय गमावलं एवढाच तात्कालिक आणि दृश्य परिणामाबाबत विचार केला जातो. मात्र यामुळे चलनवाढ किंवा चलन निर्मितीवर तसेच पैशाच्या मूल्यावर नेमके

दीर्घकालीन अदृश्य असणारे अनुकूल किंवा प्रतिकूल परिणामाबाबत ज्यावेळी सर्वसामान्य व्यक्ती विचार करेल त्यावेळी खऱ्या अर्थाने अर्थसंकल्प आणि पैसा व चलन यातील परस्पर संबंध व महत्त्व समजल्याने सर्वसामान्य व्यक्ती अंदाजपत्रकाकडे केवळ राजकीयदृष्ट्या न पाहता त्याच्या आयुष्यात अर्थसंकल्पाची नेमक्या प्रतिमेबद्दलच प्रतिक्रिया देईल हे मात्र नक्की.

एकूणच अर्थसंकल्प आणि पैसा व चलन यातील परस्पर परिणामाबद्दल थोडक्यात आढावा घेण्याचा हा अगदी छोटासा प्रयत्न असून यात व्यक्त केलेले विचार माझे वैयक्तिक स्वरूपात असून याबाबतीत अजूनही काही वेगळी मते अथवा सूचना असल्यास त्या निश्चितच स्वागतार्ह आहेत..

ॐ ॐ ॐ

संपर्क :

०२२-२५४४७०३८

९८९९२००८८७

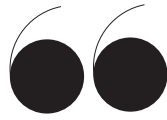

शेअर मार्केटशी मैत्री

◆ विलास गोरे

शेअर मार्केट हा अनेकांच्या जिह्वाळ्याचा विषय आहे. ज्यांनी त्यातून पैसा मिळवलाय व यशस्वीपणे त्या मार्केट मध्ये रमताहेत ते तर अनेकांच्या कौतुकास पात्र होतात. त्याच प्रमाणे शेअर मार्केट मधून कोणी कसा पैसा मिळवला कोण श्रीमंत झाले तसाच पैसा आपण मिळवावा असे अनेक लोकांना वाटत असते. कोणीतरी शेअर मार्केट मधून पैसा मिळवून घर घेतलं, गाडी घेतली, असे कानावर येते त्याचबरोबर शेअर मार्केट मध्ये बुडालेले कंगाल झालेले सर्व गमावून बसलेले लोक पण दिसतात. शेअर मार्केट मधील झालेल्या तोट्यामुळे घरदार विकाव लागलं असं पण ऐकू येत.

अनेकदा कंपन्या भांडवल वाढीसाठी पब्लिक ऑफर न आणता कंपनीच्या भागधारकांनाच नवीन समभाग अग्रहकाने विकतात. बहुतेकदा अशा वेळी ऑफर करण्यात आलेले शेअर प्रचलित बाजारभावापेक्षा कमी असतात. त्यामुळे भागधारक ही ऑफर स्वीकारतात व कंपनीची भांडवल उभारणी होते.

या जगात पैसा सहज मिळत नसतो. त्यासाठी कष्ट, मेहनत, परिश्रम घ्यावेच लागतात शेअर मार्केट हा काही जुगार नव्हे तर तो एक अभ्यासाचा विषय आहे हे लक्षात ठेवले पाहिजे. आर्थिक गुंतवणूक ही एक कला आहे व ती आत्मसात करण्यासाठी सखोल अभ्यास व अनुभव लागेल. शेअर मार्केटमध्ये गुंतवणूक का करावी याचं उत्तर आहे की, महागाई ज्या प्रमाणात वाढतेय म्हणजेच महागाई वाढतेय त्यामुळे बँका, कर्जरोखे, पोस्टल डिपॉजिट यामधून मिळणारा परतावा हा चलनवाढीचा मुकाबला करू शकत नाही. महागाई वाढीचा मुकाबला करण्यासाठी शेअर गुंतवणुकीतून मिळणारा

फायदा हाच एकमेव पर्याय आहे, गेल्या अनेक दशकांपासून शेअरबाजारातील गुंतवणूक ही सर्वात वेगाने वाढ देणारी गुंतवणूक आहे, मात्र शेअर गुंतवणुकीत धोके पण तेवढेच आहेत. त्यासाठी अभ्यासाची जरूर आहे नाहीतर आपण नफा कमावणे सोडाच आपले भांडवल देखील गमावून बसू. पण मी गेली २५ वर्षे नियमित पणे शेअर मार्केट मध्ये गुंतवणूक करत आहे. माझ्या स्वतःच्या अनुभवावरून मी सांगतो की व्यवस्थित अभ्यास करून काळजी पूर्वक शेअर मार्केट मध्ये गुंतवणूक केली, योग्य संयम पाळला, व आपल्या लोभावर नियंत्रण ठेवले तर अगदी सामान्य माणूस बँक किंवा पोस्टल ठेवीवर मिळणाऱ्या व्याजापेक्षा निश्चित ज्यास्त पैसे शेअर मार्केट मधून मिळवू शकतो.

आपला मराठी माणूस शक्यतो शेअर मार्केट मध्ये रमत नाही. पण आज गुंतवणुकीला खूप अनुकूल वातावरण आहे. अनेक टीव्ही चॅनल आहेत, मार्गदर्शक आहेत त्यामुळे न घाबरता ज्यास्तीत ज्यास्त मराठी माणसांनी यात पडावं असं माझं मत आहे. शेअर मार्केट लोकांना आता नवीन नाही या बाबतीत माहिती इन्टरनेट, या विषयावरील पुस्तके यातून पण मिळू शकते.

त्याच प्रमाणे सुरवातीला निवडक Mutual Fund मध्ये पैसा गुंतवून शेअर मार्केटचा लाभ मिळू शकतो. यासाठी पण स्वतः थोडा अभ्यास करावा किंवा तज्ञांचे मार्गदर्शन/सल्ला घ्यावा. दीर्घ कालीन Mutual Fund SIP चांगला लाभ मिळवून देतात.

माझ्या अनुभवातून काही गोष्टी शिकलो त्यामुळेच हा विषय सोप्या मराठी भाषेत मांडण्याचा हा माझा एक प्रयत्न करतोय...

शेअर समभाग म्हणजे काय

प्रथम आपण शेअर म्हणजे काय ते समजून घेऊ. मराठीत आपण शेअरला समभाग म्हणतो. समभाग म्हणजे समान भाग, कुठलाही व्यवसाय सुरू करताना भांडवल लागतेच, साधारण पणे मोठे उद्योग उभारताना मोठ्या प्रमाणात भांडवलाची गरज असते, भांडवलाची समान भागात विभागणी म्हणजेच समभाग. प्रत्येक समभागाची किंमत समान असते म्हणजेच इक्वल त्यामुळे इंग्रजीत इक्विटी शेअर असा शब्द प्रचलित आहे.

समभागाचे दर्शनी मूल्य : आपण यापूर्वी पाहिले की भांडवलाची समान भागात विभागणी म्हणजेच समभाग. म्हणजे उदारणार्थ भांडवल १ कोटी रुपये भांडवलाचे आपण

१० लाख समान भाग केले तर एका भागाची किंमत १० रुपये येईल. म्हणजे शेअरचे दर्शनी मूल्य १० रुपये. याप्रमाणे प्रत्येक कंपनी आपल्या समभागांचे दर्शनी मूल्य ठरवत असते. आपल्याला समभागावर मिळणारा लाभांश हा दर्शनी मूल्यावर मिळत असतो. आज शेअरचे दर्शनी मूल्य साधारणपणे १० रुपये ५ रुपये २ रुपये व १ रुपया अशी आहेत. आज रिलायन्स च्या समभागाचे दर्शनी मूल्य १० रुपये आहे. तर इम्फोसीस, ल्युपिन यांच्या समभागाचे दर्शनी मूल्य ५ रुपये आहे. एल एंड टीचे दर्शनी मूल्य २ रुपये तर टीसीएसचे १ रुपया. मात्र या समभागांची बाजारातील किंमत दर्शनी मूल्यापेक्षा कितीतरी पट अधिक आहे. शेअर खरेदी करताना त्याचे दर्शनी मूल्य माहित असणे जरूरी आहे, आजकाल शेअरचे विभाजन करण्याची प्रथा अनेक कंपन्या करतात. उदारणार्थ युनायटेड ब्रुवरिस या कंपनीने १० रुपयाच्या शेअरचे दर्शनी मूल्य आता २ रुपये केले आहे. त्यामुळे जर एखाद्याकडे युनायटेड ब्रुवरिस चे १० रुपयाचे ५० शेअर असतील तर कंपनीने आता दर्शनी मूल्य २ रुपये केल्याने त्याच्याकडे आता युनायटेड ब्रुवरिस चे २ रुपये मूल्याचे २५० शेअर्स होतील. शेअरची संख्या वाढेल पण मूल्य रुपये ५०० एवढीच राहील. शेअरचे दर्शनी मूल्य कमी झाल्याने कंपनीचा बाजारभाव पण त्या प्रमाणात कमी होईल.

हक्क समभाग किंवा राईट शेअर : अनेकदा कंपन्या भांडवल वाढीसाठी पब्लिक ऑफर न आणता कंपनीच्या भागधारकानाच नवीन समभाग अग्रहक्काने विकतात. बहुतेकदा अशा वेळी ऑफर करण्यात आलेले शेअर प्रचलित बाजारभावापेक्षा कमी असतात. त्यामुळे भागधारक ही ऑफर स्वीकारतात व कंपनीची भांडवल उभारणी होते.

बक्षीस किंवा बोनस शेअर : काही कंपन्या त्यांच्या नफ्याचे वाटप त्यांच्या भागधारकांना बोनस शेअर देऊन करतात. समजा कंपनीने १;१ असा बोनस शेअर रेशो ठरवला तर एका शेअर वर एक बोनस मिळून असणारे शेअर /समभाग दुप्पट होतात. रिलायन्स, आय टी सी, लार्सें न अंड टुब्रो, इन्फोसिस इत्यादी कंपन्या वेळो वेळी बोनस देत असतात त्यामुळे या कंपन्याचा शेअर्सना बाजारात खूप मागणी असते.

शेअर्सची खरेदी विक्री

१. प्रायमरी मार्केट : प्रचलित कंपनी किंवा अगदी नवीनच निर्माण झालेली कंपनी जेव्हा भांडवल उभारणी

करण्यसाठी लोकांना आपले समभाग ऑफर करते यालाच पब्लिक शेअर इश्यू से म्हणतात. कंपनी जेव्हा पहिल्यांदा लोकांना शेअर ऑफर करते तेव्हा त्याला आय पी ओ (initial public ऑफर) असे म्हणतात. कंपनी हे समभाग दर्शनी मूल्याला किंवा premium घेऊन विक्रीस काढले जातात. म्हणजे १० रुपये मूल्याचा समभाग जेव्हा ५० रुपया किमतीने विक्रीस काढला जातो तेव्हा हा शेअर ४० रुपये प्रीमियम घेऊन लोकांना घ्यावा लागतो. या आयपीओसाठी तज्ज्ञ लोक मार्गदर्शन करायला असतात. शेअरची वाटणी झाल्यावर त्याची शेअर बाजारात नोंदणी होते. जर समभागाची नोंदणी ऑफर केलेल्या भावापेक्षा ज्यास्त झाल्यास आपणाला लगेच ते विकून अल्पावधीत चांगला नफा कमावता येतो. यालाच लिस्टिंग गेन असा शब्द प्रचलित आहे. प्रायमरी मार्केट मध्ये शेअर घेण्याचे फायदा म्हणजे चांगल्या कंपन्यांचे शेअर रास्त भावात मिळू शकतात व तोटा होण्याची शक्यता कमी असते. शेअर बाजारात बरेचदा अशा शेअर्सची नोंदणी चढ्या भावाने होते व अल्पावधीत फायदा (लिस्टिंग गेन) कमावता येतो. मात्र चांगल्या कंपन्यांच्या समभागांना खूप मागणी असते त्यामुळे समभाग मिळतीलच याची खात्री नसते. त्याच प्रमाणे मार्केटच्या तेजीचा लाभ उठवण्यासाठी अनेक बनावट कंपन्या भरपूर प्रीमियम घेऊन शेअर विक्री करतात परिणामतः लोकांचे पैसे बुडतात कारण अशा समभागांना मागणी नसते व मार्केट मध्ये कमी भावात नोंद होते.

सेकंडरी मार्केट : ज्या कंपन्यांचे समभाग हे शेअर बाजारात नोंदले जातात अशा शेअर्सची खरेदी विक्री शेअर बाजारात नियमित पणे होत असते. आपण शेअर बाजारातून या शेअर्स ची खरेदी विक्री करू शकतो. शेअर बाजारातून हे शेअर आपण विकत घेऊ शकतो व भाव वाढल्यावर विकू पण शकतो. यात दीर्घकालीन गुंतवणुकीसाठी खरेदी, अल्पकाळासाठी खरेदी, शेअर ट्रेडिंग, फ्युचर/ ऑप्शन असे अनेक गुंतवणुकीचे प्रकार असतात. मात्र इथे शेअर चे भाव खूप वाढलेले असतात तसेच मागणी पुरवठा या तत्व नुसार त्यात सतत वाढ घट होत असते .

आता एखाद्याला शेअर गुंतवणूक सुरु करायची असेल तर त्याला काय पूर्व तयारी करावी लागेल ते पाहू.

१. Demat Account : आता शेअर इलेक्ट्रॉनिक फॉर्म मध्ये म्हणजेच डीमटेरिल स्वरूपात खरेदी किंवा विक्रीला उपलब्ध असतात. त्यामुळे NSDL किंवा CDSL

सलंग्र डीपौझीटरी मध्ये आपले Demat खाते काढावे लागेल, आज सर्व राष्ट्रीयकुत बँका, खाजागी बँका, वित्तीय संस्था, ब्रोकिंग कंपनी या सर्वांकडे उझारी खाते काढता येते. त्यामुळे आपण जेव्हा खरेदी करतो तेव्हा ते इलेक्ट्रॉनिक फॉर्ममध्ये आपल्या उझारी खात्यात जमा होतात. व शेअर विकतो तेव्हा आपल्या खात्यातून वजा होतात. जसे आपल्याकडे किती पैसे आहेत हे आपल्या बँक पासबुकावरून समजते, तसेच कोणत्या कंपन्यांचे किती शेअर आपल्याकडे जमा आहेत हे आपल्याला उझारी खाते दाखवते.

२. ट्रेडिंग खाते : शेअर्सचे खरेदी विक्री साठी ट्रेडिंग खाते पण असणे आवश्यक आहे. भारतात अनेक ब्रोकिंग कंपनी आहेत. त्यांच्या मार्फत आपण शेअरची खरेदी विक्री करू शकतो, ट्रेडिंग अकौंट साठी PAN कार्ड आवश्यक आहे. कारण शेअर वर होणारा नफ्यावर आपणाला सरकारला कर द्यावा लागतो. म्हणून शेअरचे व्यवहार ट्रेडिंग खात्यामार्फत केले जातात.

३. बँक खाते : बहुतेक सर्वांचे बँक खाते असतेच आपण ते आपल्या ट्रेडिंग अकौंटला/ डीमैट अकौंटला लिंक करू शकतो म्हणजे आपल्या शेअर्स वर जेव्हा कंपनी dividand जाहीर करते तेव्हा ते आपल्या बँक खात्यात जमा होतात, तसेच जेव्हा शेअर्स विकतो तेव्हा त्याचे पैसे आपल्या बँक खात्यात जमा होतात. आपणाला शेअर विकत घ्यायचे असतात तेव्हा या खात्यातून आपण ब्रोकरला पैसे देऊ शकतो.

आज अनेक बँका, वित्तीय संस्था ही तीनही खाती एकत्र देतात. त्याला थ्री इन वन account म्हणतात. यावर आपण स्वतः शेअर ची खरेदी विक्री करू शकतो. हे account उघडण्यासाठी खालील कागदपत्र लागतात-

(KYC documents)

- फोटोग्राफ
- Identity proof Address proof - आधार कार्ड, पासपोर्ट, ड्रायविंग लायसेन्स इत्यादि
- Pan card.
- इतर कागदपत्र गरजेनुसार

थ्री इन वन खाती माझ्या माहितीनुसार खालील ठिकाणी उपलब्ध आहेत. या व्यतिरिक्त ठिकाणी पण असतील. खाती उघडताना मिळणारी सेवा, द्यावे लागणारे चार्जेस व इतर बाबींचा नीट अभ्यास करून ज्याला जिथे

सोयीचे वाटले तिथे त्याने खाते उघडावे. थ्री इन वन उघडायचे नसेल तर तीन वेगळ्या ठिकाणी वशारी, trading व बँक account उघडू शकता, मात्र ही तीनही खाती शेअर खरेदी विक्रीसाठी आवश्यक आहेत.

- * ICICI Bank - ICICI Direct
- * IDBI Bank - IDBI Capital Market
- * HDFC Bank - HDFC Securities
- * State Bank of India - SBI capital
- * Kotak Mahindra Bank- Kotak Securities
- * Axis Bank
- * Angel Broking
- * Motilalal Oswal
- * India Bull Finance
- * Sherekhan
- * Wisdom capital

ह्या गोष्टी लक्षात असुद्या...

शेअर गुंतवणूक सोपी नाहीये. यासाठी अनुभवी मान्यवरांनी, तज्ञांनी केलेले मार्गदर्शन आपल्या माहितीसाठी दिले आहे...

◆ टिप्स वर शेअर खरेदी करू नका. बाजारात अनेक वाईट प्रवृत्तीचे लोक असतात. त्यामुळे अनेकदा स्वतःच्या स्वार्थासाठी ते चुकीचे शेअर सांगतात. त्यामुळे अशावेळी स्वतः अभ्यास करून गुंतवणूक निर्णय घ्यावा किंवा योग्य मार्गदर्शक निवडावा. त्यामुळे आपली गुंतवणूक फसणार नाही.

◆ आपण ज्या कंपनीचे शेअर खरेदी करणार आहोत त्या कंपनीची पूर्ण माहिती मिळवा. म्हणजे कंपनी कोणत्या क्षेत्रात आहे, प्रमोटर कोण, आर्थिक स्थिती, इत्यादी.

◆ शेअर खरेदी किंवा विक्री याची वेळ महत्वाची आहे, शेअरचा भाव वरती जाणे खाली येणे हे चक्र चालू असते. प्रत्येक शेअरचा कमाल किमान भाव समजू शकतो (high Low) आपली शेअर खरेदी त्या शेअरचा भाव किमान पातळीवर असताना करावी आणि विक्री भाव कमाल पातळीवर गेल्यावर करावी. अर्थात मार्केट time करणे सोपे नाही.

◆ सर्व खरेदी एकाच वेळी करू नका. टप्या टप्याने गुंतवणूक करा. त्यामुळे मार्केटच्या चढ उताराचे तोटे कमी होऊन आपल्या खरेदीची सरासरी किंमत कमी राहिल.

◆ शेअर खरेदी करतना आपणाला किती नफा

अपेक्षित आहे ते ठरवून विक्रीचा भाव ठरवून ठेवा, आणि तो भाव येताच शेअर विका.

◆ एकाच कंपनीत सर्व पैसे गुंतवू नका. आपली गुंतवणूक निवडक ८-१० शेअर्स मध्ये करा. त्याने जोखीम विभागली जाईल. कारण काही कारणाने १-२ कंपन्यांच्या भावात घट झाली तरी बाकीच्या कंपन्या तो तोटा भरून काढतील. यालाच Risk diversion म्हणतात.

◆ लक्षात असुद्या की शेअर गुंतवणूक नफा मिळवण्यासाठी आहे. त्यामुळे योग्य नफा मिळत असेल तर शेअर विका. अति लोभ टाळा. जर आपला गुंतवणूक निर्णय चुकला असेल असे वाटले तर प्रसंगी थोडा तोटा सहन करून शेअर विका. भावनेच्या आहारी जाणे टाळले पाहिजे.

◆ शेअर गुंतवणूक ही दीर्घकालीन असुद्या. योग्य अशा शेअर मध्ये केलेली दीर्घकालीन गुंतवणूक फायदेशीर ठरते. कंपनी कारण चांगल्या कंपनी बोनस शेअर्स देतात त्याने आपली गुंतवणूक वाढत जाते. शिवाय दरवर्षी नियमित dividend मिळत असतो. अशा कंपन्यांना मागणी खूप असते त्यामुळे त्यांचे भाव पण वाढत असतात.

◆ आपणाकडे असणारे गुंतवणूक योग्य असे पैसेच शेअर्स मध्ये invest करा. कर्ज काढून कधीही शेअर्समध्ये गुंतवणूक करू नका, शेअर खरेदी करताना रिस्क - रिवाइड बघा. नेहेमी रिस्क कमी व मिळणारा फायदा ज्यास्त असला तरच रिस्क रिवाइड योग्य समजावे.

◆ आपण शेअर गुंतवणूक केल्यावर आपल्या वेळोवेळी आपल्या गुंतवणुकीचा आढावा घ्या आणि त्यानुसार निर्णय घ्या.

नव्याने शेअर मार्केटमध्ये गुंतवणूक करणाऱ्यांनी शक्यतो सेन्सेक्स निफ्टी मधील निवडक शेअर पासून सुरवात करावी. हे शेअर जरी महाग वाटले तरी आपली गुंतवणूक सुरक्षित राहिल. जर काही कारणामुळे भाव खाली आले तरी त्यात सुधारणा पण लवकर होईल. या बाबतीत तज्ञांचा सल्ला घ्यावा.

..ॐॐॐ

काळ्या पैशाचे गणित

◆ शशिकांत जाधव

काळ्या पैशाचा संग्रह सामान्यपणे 'हाय डिनॉमिनेशन' चलनी नोटांमध्ये केला जातो. काळ्या पैशाला आळा घालण्यासाठी चलनी नोटांमध्ये व्यवहार करण्यासाठी चलनी नोटांमध्ये आर्थिक व्यवहार रोखीने करताना, व्यवहारात चलनी नोटांच्या रोख किमतीवर मर्यादा घालण्यात आली आहे. या मर्यादेचे उल्लंघन करून व्यवहार केल्याचे आढळून आल्यास त्याला दंडात्मक कारवाईची तरतूद करण्यात आली आहे.

आजकाल कोणतेही वर्तमानपत्र उघडले म्हणजे त्यात प्रामुख्याने कोणत्या सरकारी यंत्रणेने किती आणि कोणावर धाडी घातल्या आणि त्यात किती कोटी रुपये काळा पैसा, सोने-नाणे, जडजवाहिर आणि बेनामी संपत्तीविषयक कागदपत्रे तसेच किती बँकांच्या सुरक्षित जमाकक्ष चाव्या मिळाल्या याविषयी बातमी असते. थोडक्यात म्हणजे काळ्या पैशाविषयी बातमी असते.

काळा पैसा म्हणजे काय ?

खरे म्हणजे अर्थशास्त्रात काळ्या पैशाची व्याख्या नाही. पण सर्वसामान्य माणसाच्या भाषेत, तो पैसा जो अवैध मार्गाने, बेकायदेशीर मार्गाने मिळविलेला आहे आणि ज्यासाठी सरकारी खजिन्यात यथायोग्य उत्पन्न कर भरलेला नाही.

जेव्हा काळ्या पैशाचा विचार केला जातो, तेव्हा त्याला काही बेकायदेशीर प्रक्रियेद्वारा अवैध मार्गाने कमावलेली रक्कम असे म्हटले जाते. काळ्या पैशाची कमाई करणारी व्यक्ती आणि संस्था त्यांच्या उत्पन्नाचे स्रोत लपविण्यासाठी आणि महसुलावर लावले जाणारे कायदेशीर कर दायित्व टाळण्यासाठी उत्पन्नाची रक्कम

लपविण्यासाठी प्राधान्य असते.

काळा पैसा सरकारपासून लपविला जातो. तो राष्ट्राच्या सकळ राष्ट्रीय उत्पन्न (जीडीपी)मध्ये परावर्तित होत नाही. काळ्या पैशाचा योग्य हिशेब ठेवला जात नाही आणि त्यावर उत्पन्न कर आणि इतर कर भरले जात नाहीत. योग्य हिशेब न ठेवता रोखीच्या व्यवहारांना काळा पैसा म्हणतात. आदर्श अर्थव्यवस्थेत व्यवहार केलेल्या प्रत्येक पैशाचा हिशेब ठेवला जातो. त्यामुळे सरकारला कर संकलन सुलभ करण्यास मदत होते.

काळा पैसा कसा निर्माण होतो ?

काळापैसा विविध मार्गांनी निर्माण होतो. त्यापैकी काही खालीलप्रमाणे -

अ) बेकायदेशीर क्रियाकलाप : काळापैसा निर्माण करणारी बेकायदेशीर कृत्ये खालीलप्रमाणे आहेत.

१) गुन्हेगारी, २) भ्रष्टाचार, ३) कर आवश्यकतांचे पालन न करणे, ४) जटिल प्रक्रियात्मक नियम, ५) अवैध सावकारी, ६) तस्करी.

ब) कर चुकविणे : एखादी व्यक्ती किंवा संस्था अधिकृत अथवा अनधिकृत, हेतुपुरस्सरपणे जाणूनबुजून सरकारला देय असलेला करभरणा करीत नाही. सर्वाधिक पगार, उत्पन्न व्यक्तींनी अवलंबिलेल्या पद्धतीपैकी एक म्हणजे त्यांचे उत्पन्न लपविणे, कर वाचविण्यासाठी कर विभागाला उत्पन्नाची खोटी माहिती देणे, त्याचा उत्पन्नाचा स्रोत लपविणे इत्यादी.

क) कर टाळणे : एखादी व्यक्ती किंवा संस्था करप्रणाली व्यवस्थापन पद्धतीतील विद्यमान त्रुटीचा गैरफायदा घेणे आणि हेतुपुरस्सर कमी कर भरते किंवा कर भरण्याचे टाळते.

भारतातील काळ्या पैशाचे स्रोत

काळ्या पैशाचे काही प्रमुख स्रोत खाली नमूद केले आहेत -

- बिले किंवा पावती न देणारे आणि रोखीने व्यवहार करणारे विक्रेते आणि व्यापारी काळा पैसा निर्माण करतात.

- बहुतांशी व्यक्ति आणि संस्था सराफा किंवा सोन्याचे दागिने, जडजवाहिर यामध्ये गुंतवणूक करतात. जेणेकरून त्यांचे वास्तविक उत्पन्न सरकारी अधिकार्यांपासून लपविले जाते. योग्य करमूल्य उत्पन्न ठरविणे कठीण होते.

- स्थावर जंगम मालमत्ता जमीन जुमला, घरे इत्यादी स्थावर मालमत्तेत गुंतवणूक आणि स्थावर मालमत्ता निर्माण व्यवसाय करणाऱ्या अनेक व्यक्ती आणि व्यावसायिक, मालमत्तेच्या वास्तविक मूल्यापेक्षा कमी मूल्य उत्पन्न दाखवितात आणि मालमत्ता कर कमी भरून सरकारची फसवणूक करतात.

- काही स्वयं-सहायता गट आणि विश्वस्थ संस्था त्यांना मिळालेले निधी आणि देणग्या आंतरदेशीय आणि परदेशी यांचा योग्य स्रोत प्रकट करीत नाहीत आणि परिणामी कमी उत्पन्न दाखवून कर चोरी करतात.

- टॅक्स हेव्हन्स देश हे सामान्यपणे लहान देश असतात. त्यांचे सकल राष्ट्रीय उत्पन्न (जीडीपी) कमी असते. त्या देशांचे उत्पन्नाचे स्रोत अगदी मर्यादित असतात. असे देश परदेशस्थ व्यक्ती, संस्था आस्थापना अशांना कर सवलती देतात. या कर सवलतीचे प्रमाण कमी किंवा शून्यही असू शकते. या देशाचे परदेशी गुंतवणूक आणि करप्रणाली याविषयीचे धोरण अतिशय उदार असते. या धोरणांचा गैरफायदा भारतातील श्रीमंत व्यक्ती आणि आस्थापना घेतात. अशा परदेशात बेनामी संस्था स्थापन करून गुंतवणूक करतात. आणि भारतात करपात्र उत्पन्न कमी दाखवून उत्पन्न कर कमी भरून अथवा न भरता कर चोरी करतात.

हवाला : हवाला ही एक अनौपचारिक व्यवहार करण्याची पद्धत आहे. यात पैशाचा व्यवहार करताना बँकिंग कार्यपद्धतीचा अजिबात उपयोग केला जात नाही. पैशाचे सर्व व्यवहार सांकेतिक भाषेत, वैयक्तिक गुप्त संपर्क व्यवस्था आणि परस्पर विश्वास याद्वारे होत असतात. अशा व्यवहाराबाबत कोणतेही कागदोपत्री व्यवहार होत नाहीत. कोणतीही लिखापट्टी नसते.

काळा पैसा समस्येची व्याप्ती

काळा पैसा म्हणजे बेहिशेबी पैसा. ज्याचा हिशेबच ठेवला जात नाही. त्याचा केवळ अंदाजच करता येतो. प्रत्यक्षात तो किती आहे हे सांगणे कठीण आहे.

- ◆ बँक ऑफ इटलीच्या एका अहवालानुसार जागतिक स्तरावर 'कर हेव्हन्स' देशामध्ये भारताचा वाटा १५२-१८१ अब्ज डॉलर म्हणजेच रुपये १० लाख कोटी ते रुपये १५ लाख कोटी आहे.

- ◆ Global Financial Integrity या संस्थेच्या अहवालानुसार काळा पैसा निर्माण करण्यात जागतिक

स्तरावर भारत आठव्या स्थानावर आहे.

◆ केंद्रीय अन्वेषण ब्युरो CID च्या एका माजी संचालकांनी म्हटले आहे की भारतात एकूण काळा पैसा सुमारे ४०० लाख कोटी ते ५०० लाख कोटी रुपये आहे.

◆ भारतात काळा पैसा निर्माण कार्य हे अगदी स्वातंत्र्य काळापासून चालत आहे. १९८३-८४ साली प्रसिद्ध झालेल्या एका अहवालानुसार त्यावेळी एकूण रुपये ३२००० ते ३७००० हजार कोटींचे मूल्यमापन करण्यात आले होते.

◆ अमेरिकेतील Global Financial integrity ने एक अहवाल प्रसिद्ध केला होता. त्यामध्ये स्वतंत्र भारताच्या सरकार स्थापनेपासून काळ्या पैशाचे मूल्यमापन करण्यात आले होते. तो अहवाल असे दर्शवितो की, १९४८ ते २००६ या वर्षामध्ये सुमारे डॉलर ४६२ अब्ज इतकी रक्कम देशाबाहेर पाठविण्यात आली. त्याचे आजच्या भारतीय चलनातील मूल्य सुमारे रुपये ३६ हजार ९६० कोटी होते.

◆ भारतीय अर्थव्यवस्थेला 'अवैध बाजार व्यवस्थेपासून धोका' याबाबत एक अहवाल प्रसिद्ध करण्यात आला. हा अहवाल TARI (Thought Arbitrage Research Institute) ने तयार केला आणि FICCI (Federation of Indian chambers of Commerce and Industry) ने प्रसिद्ध केला. या अहवालानुसार नकली चलन, बेनामी मालमत्ता, तस्करी आणि करचोरी यामधील मालमत्तेचे किंमती मूल्य सुमारे रु. २.६० लाख कोटी आहे आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेला कर संकलनात आर्थिक वर्ष २०१९-२० सुमारे रुपये ५८०० कोटींचा तोटा झाला. या करचोरीमध्ये अवैध तंबाखू व्यवहाराचा आणि अवैध मद्य व्यवसायाचा वाटा अनुक्रमे रुपये १३३३१ कोटी आणि रुपये १५२६२ कोटी आहे. (संदर्भ TOI २३/०९/२०२२)

काळ्या पैशाचे परिणाम

काळ्या पैशाचे देशाच्या अर्थव्यवस्थेवर काही गंभीर परिणाम होतात. त्यापैकी,

१) देशाची मध्यवर्ती बँक - आपली भारतीय रिझर्व्ह बँक. अर्थव्यवस्थेत काळ्या पैशाचे चलन पुरवठा व्यवस्थेत नियंत्रण करू शकत नाही. परिणामी महागाई वाढते आणि चलन मूल्यात घसरण होते.

२) काळ्या पैशाचा राष्ट्राच्या एकूण विकासावर परिणाम होतो. कारण काळा पैसा निधीतून बेकायदेशीर

महसुलाच्या रूपात वजा केलेल्या पैशाच्या मदतीने अनेक कामासाठी अडथळा म्हणून काम करतो.

■ काळा पैसा बेहिशेबी पैसा आहे. जो देशाच्या विकासासाठी वापरता येत नाही. त्यामुळे काळ्या पैशाचे जितके संकलन अधिक तितका देशाच्या आर्थिक स्थितीवर विपरित परिणाम होईल.

■ काळ्या पैशाचा देशाच्या विश्वासाहतेवर नकारात्मक परिणाम होतो.

■ काळा पैसा बहुतेकदा बेकायदेशीर कामांसाठी वापरला जातो. जसे की, अमली पदार्थ आणि अमली पदार्थांचे व्यवहार दहशतवाद इत्यादी जो देशाच्या आर्थिक आरोग्यासाठी हानिकारक आहे.

■ काळ्या पैशामुळे सरकारचे कर संकलनात नुकसान होते.

■ काळ्या पैशामुळे देशात समांतर अर्थव्यवस्था निर्माण होते. जी पूर्णपणे भूमिगत आणि अनियंत्रित असते. त्यामुळे प्रशासनात आर्थिक आणि कायदेशीर अडचणी निर्माण होतात.

■ काळ्या पैशामुळे जमीन आणि स्थावर मालमत्ता यांच्या किमतीत बेकायदेशीर वाढ होऊन मालमत्तेचा बुडबुडा निर्माण होतो.

काळ्या पैशाच्या नियंत्रणासाठी उपाययोजना

करप्राप्त उत्पन्न लपविण्याचे अथवा करपात्र उत्पन्न कमी दाखविण्याचे एक कारण म्हणजे करपात्र उत्पन्नावर कर आकारणी करणारे उच्च दर आहे. यासाठी कर संकलन पद्धतीत सुधारणा करण्यात आली आहे. कर आकारणी दर कमी करण्यात आले आहेत आणि करमुक्त उत्पन्नाची मर्यादा वाढविण्यात आली आहे. तसेच उत्पन्नाच्या स्रोतावरच कर कपात (टीडीएस) समाविष्ट करण्याची सुधारणा करण्यात आली आहे.

काळ्या पैशाचा प्रभाव कमी करण्यासाठी प्राथमिक दृष्टिकोनातून रुपये ५०० आणि रुपये १००० रुपयांच्या चलनी नोटांवर 'नोटबंदी' करण्यात आली. काळ्या पैशाचा संग्रह सामान्यपणे 'हाय डिनाॅमिनेशन' चलनी नोटांमध्ये केला जातो. काळ्या पैशाला आळा घालण्यासाठी चलनी नोटांमध्ये व्यवहार करण्यासाठी चलनी नोटांमध्ये आर्थिक व्यवहार रोखीने करताना, व्यवहारात चलनी नोटांच्या रोख किमतीवर मर्यादा घालण्यात आली आहे. या मर्यादेचे उल्लंघन करून व्यवहार केल्याचे आढळून आल्यास त्याला

दंडात्मक कारवाईची तरतूद करण्यात आली आहे.

बऱ्याचदा काळा पैसा सार्वजनिक निवडणुकीत वापरला जातो. याला आळा घालण्यासाठी निवडणूक कायद्यात सुधारणा करण्याचा प्रस्ताव करण्यात आला आहे.

काळ्या पैशाच्या समस्येला सामोरे जाण्यासाठी खालील कायदेशीर चौकट निर्माण करण्यात आली आहे.

अ) भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा १९८८ ब) बेनामी व्यवहार प्रतिबंधक कायदा १९८८ क) मनी लॉण्डरिंग प्रतिबंधक कायदा २००२ ड) अघोषित परकीय उत्पन्न आणि मालमत्ता (कर लादणे) विधेयक २०१५ इ) लोकपाल आणि लोकयुक्त कायदा

काळ्या पैशावर नियंत्रण करणाऱ्या संस्था

काळ्या पैशावर नियंत्रण आणण्यासाठी कारवाई करणाऱ्या संस्था खालीलप्रमाणे आहेत -

- १) अंमलबजावणी संचलनालय - (ईडी)
- २) केंद्रीय प्रत्यक्ष कर मंडळ - (सीबीडीटी)
- ३) आर्थिक बुद्धिमत्ता युनिट - (ईआययू)
- ४) सेंट्रल बोर्ड ऑफ एक्ससाईज अॅण्ड कस्टम - (सीबीईसी)
- ५) महसूल गुप्तचर संचलनालय - (डीआरआय)

६) राष्ट्रीय तपास संस्था - (एनआयए)

७) सेंट्रल इकॉनॉमिक इंटेलिजन्स ब्युरो - (सीईआयबी)

८) केंद्रीय अन्वेषण ब्युरो - (सीबीआय)

९) पोलीस यंत्रणा

वरील सर्व यंत्रणा कार्यरत आहेतच, अगदी मनुष्यबळाची कमतरता असूनही. तरी पण काळ्या पैशाची व्याप्ती आणि स्रोत दिवसेंदिवस वाढतच आहे. जोपर्यंत 'राष्ट्र सर्वोतोपरी' आपले राष्ट्र आहे म्हणूनच माझे अस्तित्व आहे, राष्ट्रामुळे आम्ही जिवंत आहोत. राष्ट्राने मला काय दिले, यापेक्षा मी राष्ट्राला काय दिले? कायद्याने राष्ट्राचा कारभार होण्यासाठी, प्रत्येक कायद्यातील संपूर्ण तरतुदींचे पालन करणे म्हणजेच राष्ट्रभक्ती, देशभक्ती, ही भावना प्रत्येक नागरिकाच्या हृदयात उत्पन्न होवून, राष्ट्र भावनेने प्रत्येक नागरिक प्रेरित होवून, त्याप्रमाणे प्रामाणिकपणे वागणे सुरू करित नाही, तोपर्यंत काळ्या पैशासारख्या समस्या आटोक्यात येणे अवघड वाटते. प्रत्येक राष्ट्रभक्त नागरिकाने आपल्यापासून सुरुवात करणे आवश्यक आहे.

ॐॐॐ

विभाग ३

पैशाचे नियोजन

गुंतवणूक नियोजन

◆ डॉ. अभिजित फडणीस

गुंतवणूक ही उत्तम प्रकारे करणं, पैशाला कष्ट करायला लावणं हे अतिशय आवश्यक असतं. आजही आपली कुटुंबपद्धती उत्तम प्रकारे सुरू आहे. त्यामुळे आपली पुढची पिढी आपली काळजी घेतेच, पण आपली अशी अपेक्षा असते की आपला आर्थिक भार पुढच्या पिढीवर पडू नये. तसेच पुढच्या पिढीची जी स्वप्न आहेत, त्या स्वप्नपूर्तीसाठी सुद्धा आपला हातभार लावणं ही प्रत्येकाची इच्छा असते.

सध्याच्या काळात गुंतवणुकीचे फारच महत्त्व आहे. अगदी संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराजांनी देखील खालील अभंगातून खूप मोठा संदेश दिला आहे, गृहस्थाश्रमामध्ये कसे वागावे याबद्दल छान मार्गदर्शन केले आहे.

जोडोनिया धन उत्तम वेव्हारे ।

उदास विचारे वेच करी ॥

उत्तमचि गती तो एक पावेल ।

उत्तम भोगील जीव खाणी ॥

आपण जे धन मिळवतो ते उत्तम प्रकारेच मिळवले पाहिजे. आपल्या परंपरेमध्ये असे सांगितले आहे की, उत्तम प्रकारे मिळवलेले धनच टिकते. नाही तर ते व्यर्थ खर्च कसे होते आपल्यालाच कळत नाही. त्याच बरोबर तुकाराम महाराज पुढे सांगतात की, हे जोडलेले धन विरक्तीने खर्च करावे. या सांगण्यात अध्यात्म तर आहे, पण त्याचबरोबर बचतीचे महत्त्व देखील सांगितले आहे. बचत झाली तरच गुंतवणूक होऊ शकेल आणि म्हणून बचतीचे महत्त्व आहे. बचतीचा मार्ग हा जीवनशैलीतून जातो. जेवढी राहणी, जीवनशैली साधी तेवढी बचत अधिक होते. म्हणूनच बचत हीच गुंतवणुकीची पहिली पायरी ठरते.

गुंतवणूक म्हणजे काय ?

गुंतवणूक म्हणजे पैशाला कष्ट करायला लावणे. गुंतवणूक का महत्त्वाची? आपली मिळवत राहण्याची शक्ती, क्षमता ही कालमर्यादित असते. आज आपण पहातो, वेगवेगळी माणसं निवृत्त झाल्यानंतर समाजात सक्रिय असतात, समाजाला योगदान देतात आणि तसं करत असताना इच्छा असेल तर ज्या काळामध्ये ते उद्योग, नोकरी, व्यवसाय करत असतात, त्या काळामध्ये उत्तम प्रकारे गुंतवणूक करणं हीच निवृत्तीनंतरच्या सुखमय, आनंदमयी जीवनाची गुरुकिल्ली असते. म्हणून गुंतवणूक ही उत्तम प्रकारे करणं, पैशाला कष्ट करायला लावणं हे अतिशय आवश्यक असतं. आजही आपली कुटुंबपद्धती उत्तम प्रकारे सुरू आहे. त्यामुळे आपली पुढची पिढी आपली काळजी घेतेच, पण आपली अशी अपेक्षा असते की आपला आर्थिक भार पुढच्या पिढीवर पडू नये. तसेच पुढच्या पिढीची जी स्वप्न आहेत, त्या स्वप्नपूर्तीसाठीसुद्धा आपला हातभार लावणं ही प्रत्येकाची इच्छा असते.

गुंतवणूक कधी करावी ?

जेवढ्या लवकर आपण सुरू करू तेवढे चांगले. जगातले धनाढ्य अब्जाधीश वॉरेन बफेट हे लहानपणी घरोघरी जाऊन पेपर टाकत असत. त्या मिळालेल्या पुंजीतून त्यांनी गुंतवणुकीला सुरुवात केली. त्यांनी एके ठिकाणी म्हटले आहे, मी वयाच्या दहाव्या वर्षाच्या आधीच सुरुवात केली असती तर चांगले झाले असते. तरुणवयात तसेच निवृत्तीनंतर गुंतवणूक करताना कोणती काळजी घ्यावी? हे दोन्ही प्रश्न महत्त्वाचे आहेत. त्यातील काही समान सूत्रांचा आपण आधी विचार करूया -

- ◆ जी समजून केली जात नाही ती गुंतवणूक नव्हे तर तो सट्टा असतो. त्यामुळे गुंतवणुकीची मूलतत्त्वे समजून घ्यावीत.
- ◆ चक्रवाढ व्याज या संकल्पनेची शक्ती खूप आहे, ती समजून घ्यायला हवी. मुद्दलावर जे व्याज किंवा परतावा मिळतो तो चक्रवाढ व्याजाने वाढू शकतो, त्याचा विचार केला पाहिजे.
- ◆ पैशाला कधी रिकामा बसून देऊ नये, त्याला लवकरात लवकर कामाला लावावे, म्हणजे तो गुंतवावा. मग तो चक्रवाढ व्याजाची करामत करून दाखवतो.
- ◆ गुंतवणुकीतून पैसे लागतील तसे काढून घेता यायला हवेत. गुंतवणुकीचा हा सर्वात मोठा निकष आहे. 'गुंतवणुकीतून बाहेर पडण्याची क्षमता' हा मोठा निकष

आहे. भविष्य निर्वाह निधी यासारख्या माध्यमात गुंतवणूक जरूर केली पाहिजे. पण दूरगामी पद्धतीने आपले भविष्य सुरक्षित करण्यापलीकडे जेव्हा आपण विचार कराल, तेव्हा मला माझ्या अडचणीच्या काळात पैसे सहज काढण्याची सोय आहे का? हे जरूर तपासा. नदीकाठावरील घरांच्या जाहिरातींना बळी पडून आपण घरे घेतो, पावसाळ्यात जाणवत नाही पण उन्हाळ्यात पाणी नाही आणि नदीदेखील नाही हे नंतर समजतं. मग आपण पुन्हा घर विकण्याचा विचार करतो, तेव्हा खूप अडचणी येतात. मग अशी गुंतवणूक काय कामाची? ज्यातून आपण बाहेर पडू शकत नाही. म्हणून खूप विचार करून पावले उचलली पाहिजेत.

◆ अधिक परताव्याचे आमिष कोणी दाखवत असेल तर सावध राहावे. अधिक परतावा तिथे जोखीम आणि फसवणूक होण्याची शक्यता अधिक. शेअर बाजार व्यतिरिक्त जे अधिक परताव्याचे पर्याय, आमिष दाखवलं जातं, तिथे सावध राहण्याची आवश्यकता असते. कारण तिथे आपलं मुद्दलही बुडू शकतं.

◆ गुंतवणूक आपण कशात करावी हे कालसापेक्ष आहे. कोणतीही गुंतवणूक सदैव वॉर्ट किंवा चांगली असते असे नाही. शेअर बाजार जेव्हा तेजीत असेल तेव्हा पैसे गुंतवणे अयोग्य. पण शेअर बाजार पडलेला असताना केलेली गुंतवणूक ही फायद्याची असते. कोविडच्या काळात शेअरमध्ये गुंतवणुकीसाठी सर्वोत्तम काळ होता. काही काळ शेअरसाठी अतिशय अनुकूल, तर काही सोन्यासाठी, जमीन जुमल्यांसाठी असतो. मात्र शेअरमधील गुंतवणूक ही दीर्घकाळात सातत्याने सर्वोत्तम परतावा देणारी आहे. तिच्याकडे डोळसपणे बघण्याची आवश्यकता आहे.

◆ शेअरमधील गुंतवणूक स्व-विचारानेच करावी. जाणकारांकडून त्यातील सूत्रे जरूर शिकावीत. पण त्यांच्यावर अवलंबून राहू नये. इतरांच्या सल्ल्याने करू नये. स्वतःच्या विचारांनी करावी.

◆ जेवढी सुटसुटीत गुंतवणूक तेवढी चांगली. हे तत्त्व समजलं की अवडंबर कमी होते, गुंतवणूक सुटसुटीत होते.

◆ सर्वात शेवटचे आणि महत्त्वाचे सूत्र : 'आपला भारत देश जसा अधिकाधिक प्रगत होतो आहे तसतशी, महागाई आणि व्याजदर कमी होण्याकडे कल असणार आहे. त्यामुळे येणाऱ्या काळात 'मी व्याजावर जगेन' या भ्रमातून जेवढे आपण लवकर बाहेर पडू तेवढे चांगले. आपण वाढणाऱ्या मुद्दलातून जगणार आहोत, ही भावना

मराठी माणसाने वाढवायला हवी.

तरुणांसाठी असे सांगेन की, स्वतःमधील गुंतवणूक सर्वात आधी करा. नवनवीन कौशल्य आत्मसात करा. डोळसपणे शेअर गुंतवणुकीकडे बघा, तो सद्दा नाही. शेअर ट्रेडिंग करण्यात आपली शक्ती खर्च करू नका. मात्र गुंतवणुकीतून दीर्घकालीन पुंजी निर्माण करणे अतिशय उत्तम पर्याय आहे. ज्यामुळे आपल्याला आर्थिक स्वातंत्र्य मिळू शकतं, अशी शेअरमधील गुंतवणूक आहे, याचा जरूर विचार करावा. शेअर गुंतवणूक आणि ट्रेडिंग या वेगवेगळ्या गोष्टी आहेत. तुमचा व्यवसाय, नोकरी यात कौशल्य संपादन करा आणि त्यातून गुंतवणूक करा. यातूनच तुमचा भविष्यकाळ अधिक समृद्ध होईल.

वृद्धांसाठी मी असे सांगेन की, आपले मुद्दल जपा. काही प्रमाणात शेअर गुंतवणुकीकडे वळा, इंडेक्स फंडांच्या माध्यमातून सहज गुंतवणूक करता येते आणि आपले पैसे मोठ्या कंपन्यांतच गुंततील असे बघता येते. ज्येष्ठांना अधिक महागाई आणि अधिक व्याजदर परवडतो, मात्र कमी महागाई आणि कमी व्याजदर असा काळ कधी परवडत नाही. पण येणारा काळ कमी व्याजदराच्या दिशेचा आहे.

म्हणून सावध रहा. त्याचबरोबर मुदतठेवींबरोबर सरकारी कर्जरोख्यांमध्ये गुंतवणूक करणाऱ्या म्युच्युअल फंडांकडे देखील अवश्य बघा. उतरणाऱ्या व्याजावर तो एक रामबाण उपाय आहे.

ॐ ॐ ॐ

मूल्य
₹.125/-

उमजलेलं सांगताना

वृंदा दाभोलकर

उमलण्यातूनच एक प्रवास होतो मनाच्या संवादाचा एकदा हा संवाद घडला की मग जगणं एक सुंदर स्वप्न बनून जातं. ताण-तणाव औदासिन्य खचले. पण सार दूर जातं. उमजलेलं सांगताना या ललित लेख संग्रहाच्या प्रत्येक पानातून हे जाणवतं...

मूल्य
₹.75/-

कप्पा

कौस्तुभ सावरकर

कुठलाही कप्पा उघडावा आणि कवीने उभ्या केलेल्या विलक्षण अनुभूतीच्या साम्राज्यात आपण हरवून जावं इतकं सहज सुंदर काव्य काव्याने साकारलेला बहुरंगी समृद्ध कवितासंग्रह कप्पा....

मूल्य
₹.180/-

मधुगंध नाट्यगीतांचा

नाट्यपदांतील अर्थसौंदर्य

मधुवंती दांडेकर

मराठी रंगभूमीची जननी म्हणजे संगीत नाटक. संगीत नाटकांविषयी प्रेम असणाऱ्यांसाठी, संगीत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी तसेच जाणकारांसाठी वरदान असलेले पुस्तक म्हणजे मधुगंध...

पोस्टल सेवा मोफत

बचत आणि गुंतवणूक

◆ केदार रायकर

बचत आणि गुंतवणूक हे शब्द आपण प्रसारमाध्यमांमधून आणि आजूबाजूच्या लोकांकडून नेहमीच ऐकत असतो. पैशांची बचत करणे आणि कुठेतरी पैसे गुंतवणे महत्त्वाचे आहे हे आपल्याला माहित असते. पण योग्यप्रकारे आर्थिक नियोजन करण्यासाठी या शब्दांचा नेमका अर्थ समजावून घेणे व ते अंमलात आणणे महत्त्वाचे असते.

गुंतवणूक करणे म्हणजे जमिनीत आंब्याचे बी पेरण्यासारखे असते. बी पेरून त्याची योग्य निगराणी करावी लागते, अनेक वर्षे वाट पाहावी लागते, तेव्हा त्याचे मोठ्या वृक्षात रूपांतर होते. हा वृक्ष नेमका किती मोठा होईल व किती वर्षांनी आंबे येतील हे आधीच अचूक सांगता येत नाही.

बचत म्हणजे काय, गुंतवणूक म्हणजे काय, वेगवेगळ्या ठिकाणी गुंतवणूक करताना कुठली काळजी घ्यावी, या मार्गात कोणकोणते खाचखळगे असू शकतात व कोणती पथ्ये पाळावीत हे आपण आज पाहूया. बचत व गुंतवणूक यातील फरक काय असतो हे आपण प्रथम समजावून घेऊ.

प बचत

समजा एखादी व्यक्ती महिन्याला ५०,००० रुपये कमावते व त्यातले ३५,००० रुपये कुटुंबाचा घरखर्च व इतर दैनंदिन गरजांसाठी प्रत्येक महिन्यात खर्च होतात. याचा अर्थ त्या व्यक्तीने महिन्याला १५,००० रुपयांची बचत केली असा होतो. सोप्या भाषेत सांगायचे तर कमावलेले पैसे खर्च न करता

बाजूला काढून ठेवणे म्हणजे बचत.

दर महिन्याला बचत केलेले हे १५,००० रुपये सहसा आपण घरी न ठेवता बचत खात्यात, बँकेच्या मुदत ठेवीत (ऋऊ) अथवा अल्पकालीन गुंतवणुकीसाठी असणाऱ्या म्युच्युअल फंड योजनांमध्ये (डर्हीीं ढशीी उशरलीं ऋींपवी) ठेवतो. हे करण्यामागे प्रमुख उद्देश हा असतो की, ते पैसे सुरक्षित रहावेत व हवे तेव्हा वापरायला मिळावेत. पैशांची सुरक्षितता व हवे तेव्हा पैसे काढता येणे हे बचतीत महत्त्वाचे असते. त्यावर किती व्याज मिळते हे महत्त्वाचे असतेच, पण सर्वाधिक महत्त्व सुरक्षितता व हवे तेव्हा उपलब्ध असण्याला असते.

गुंतवणूक

जर दर महिन्याला वरीलप्रमाणे १५,००० रुपयांची बचत केली तर आपली बचत साहजिकच हळूहळू वाढत जाते. या रकमेतील काही भाग आपल्याला अचानक उद्भवणाऱ्या खर्चासाठी लागू शकतो. त्यामुळे काही रक्कम कायमच वर उल्लेख केलेल्या अल्पकालीन बचत योजनांमध्ये ठेवावी लागते. पण आपल्या सर्वच आर्थिक गरजा पुढील काही महिन्यांमध्ये किंवा १-२ वर्षांमध्ये उद्भवणाऱ्या नसतात. उदाहरणार्थ निवृत्तीची तरतूद, मुलांचे उच्च शिक्षण, लग्नखर्च या सर्व खर्चाची तरतूद करण्यासाठी वय कमी असताना अनेक वर्षांचा अवधी असतो. याचबरोबर महागाईमुळे वरील सर्व खर्चासाठी मोठी रक्कम लागते. विशेषतः मुलांचे उच्च शिक्षण व स्वतःच्या निवृत्तीची तरतूद यासाठी सतत वाढणाऱ्या महागाईमुळे खूप मोठी रक्कम जमवावी लागते. जिथे मोठी रक्कम उभारावी लागणार आहे अशा भविष्यकालीन गरजांसाठी कमी व्याज देणारी बचत पुरेशी नसते. त्यासाठी जिथे पैशाची चांगली वृद्धी होईल अशा ठिकाणी गुंतवणूक करावी लागते. नेमके सांगायचे झाले

तर महागाई ज्या वेगाने वाढते त्यापेक्षा अधिक वेगाने आपल्या गुंतवणुकीचे मूल्य वाढणे आवश्यक असते. यासाठी आपल्या बचतीतला काही भाग दीर्घकालीन गुंतवणुकीकडे वळवणे आवश्यक असते.

गुंतवणूक करणे म्हणजे जमिनीत आंब्याचे बी पेरण्यासारखे असते. बी पेरून त्याची योग्य निगराणी करावी लागते, अनेक वर्षे वाट पाहावी लागते, तेव्हा त्याचे मोठ्या वृक्षात रूपांतर होते. हा वृक्ष नेमका किती मोठा होईल व किती वर्षांनी आंबे येतील हे आधीच अचूक सांगता येत नाही. पण वाट पाहण्याची क्षमता व चिकाटी असेल तर भरपूर फळे मिळण्याची खूप शक्यता असते.

जमीन/घर (रिअल इस्टेट), शेअर बाजारात ज्यांची खरेदी/विक्री केली जाते अशा कंपन्यांचे शेयर्स व या शेअर्समध्ये पैसे गुंतवणारे म्युच्युअल फंड या गोष्टींमध्ये तज्ज्ञांच्या सल्ल्याने केलेली गुंतवणूक भविष्यात चांगला परतावा देणारी ठरू शकते.

सोने हा देखील एक चांगला गुंतवणूक पर्याय आहे. आपल्या गुंतवणुकीच्या ५ ते १० टक्के गुंतवणूक सोन्यात करायला हरकत नाही. जेव्हा जागतिक मंदीमुळे, युद्धजन्य परिस्थितीमुळे किंवा अन्य जागतिक संकटांमुळे शेअर बाजार आणि रिअल इस्टेट यांचे भाव पडत असतात, अशा वेळी सोन्यातील गुंतवणूक तारून नेते असा मागील अनेक दशकांचा अनुभव आहे.

दीर्घकालीन गुंतवणूक करताना पुढील तीन मुद्दे लक्षात ठेवावेत :

१ जमीन, घर अथवा चांगल्या कंपन्यांच्या शेयर्समध्ये केलेल्या गुंतवणुकीत दीर्घकाळात खूप चांगल्या वृद्धीची (म्हणजे महागाईच्या दरापेक्षा अधिक वेगाने भाव वाढण्याची) अपेक्षा ठेवता येते.

२ शेअर्स, म्युच्युअल फंड अथवा रिअल इस्टेटमधील गुंतवणुकीत, किती वर्षात पैशांची किती वृद्धी होईल ह्याचा निश्चित आकडा सांगता येणे कुणालाही शक्य नसते. जितका गुंतवणुकीचा अवधी अधिक, तेवढी चांगल्या परताव्याची शक्यता जास्त.

३ गुंतवणूक ही तज्ज्ञांच्या सल्ल्यानेच करावी. चांगल्या कंपन्यांचे शेअर्स अनेक पर्तींनी नफा देऊन जाऊ शकतात, तसेच खराब कंपन्यांमध्ये गुंतवलेले आपले सर्व पैसे बुडूदेखील शकतात. तज्ज्ञांचा सल्ला,

वाट बघण्याची तयारी व बाजाराच्या सतत होणाऱ्या चढ-उताराने विचलित न होणे महत्वाचे असते. इक्विटी म्युच्युअल फंडाच्या अनेक योजनांनी मागच्या २०-२५ वर्षांमध्ये गुंतवणूकदारांना उत्तम नफा मिळवून दिला आहे. अशा योजनांमध्ये आपण तज्ज्ञांच्या मदतीने पैसे गुंतवू शकतो.

गुंतवणूकदारांची दिशाभूल होण्याची कारणे -

कुठल्याही प्रकारची गुंतवणूक करताना काही महत्वाच्या गोष्टी लक्षात ठेवाव्या लागतात. अन्यथा दिशाभूल होण्याची शक्यता असते. गुंतवणूकदारांची फसवणूक झालेली अनेक उदाहरणे आपण वृत्तपत्रात सतत वाचतो. दिशाभूल होण्याची काही प्रमुख कारणे व ते कसे टाळावे हे आपण बघूया :

१. अधिक व्याजाच्या योजनांमागे धावणे : कुठलीही गुंतवणूक करताना एक गोष्ट नेहमी लक्षात ठेवावी. जेव्हा एखाद्या योजनेत अधिक व्याजदर मिळेल असे सांगितले जाते, तेव्हा तिथे त्या प्रमाणात जोखीमही अधिक असण्याची दाट शक्यता असते. उदाहरण द्यायचे तर सहकारी पतसंस्थांमध्ये मुदत ठेवींवर राष्ट्रीयकृत बँकांपेक्षा अधिक मिळत असलेला व्याजदर. याचा अर्थ असा नव्हे की, अशा ठिकाणी पैसे ठेवूच नयेत. पण आपण घेत असलेल्या जोखमीची जाणीव नक्की असावी व इथली गुंतवणूक मर्यादित ठेवावी.

२. पैसे दुप्पट करण्याचे आमिष दाखवणाऱ्या योजना : झटपट श्रीमंत होण्याच्या नादात भले भले लोक अशा योजनांच्या आहारी जातात. अशा योजनांना इंग्रजीत 'पॉन्झी स्कीम' असे म्हणतात. सध्या बाजारात जो व्याजदर प्रचलित आहे, त्यापेक्षा खूप अधिक व्याजदराचे आमिष या योजनांमध्ये दाखवले जाते. त्यात अधिक पैशाच्या हव्यासापायी लोक मोठ्या प्रमाणात पैसे गुंतवतात. सुरुवातीला काही महिने लोकांकडून आलेल्या पैशांतूनच नियमितपणे व्याज दिले जाते. त्यामुळे लोकांचा विश्वास बसतो व अधिक लोक या योजनेकडे आकर्षित होतात. अशा प्रकारे पैसे गोळा करून, एक दिवस हे भामटे गुंतवणूकदारांचे पैसे हडप करतात व पसार होतात. दुर्दैव असे आहे की, हे फसवणुकीचे प्रकार अनेक वर्षे चालू आहेत. पण काम न करता अधिक पैसे कमावण्याच्या हव्यासापोटी लाखो लोक दरवर्षी ह्याला बळी पडतात.

३. एजंटंकडून होणारी फसवणूक : विमा कंपनी, णडखझ कंपनी अथवा इतर कुठल्या कंपनीच्या एजंटनी चुकीची माहिती सांगून पॉलिसी विकण्यातून आपली फसवणूक होऊ शकते. स्वतःच्या तात्कालिक फायद्यासाठी कधी कधी लोकांची दिशाभूल केली जाते व त्या योजने/पॉलिसीबद्दल मोठी स्वप्ने दाखवली जातात. कुठल्याही योजनेत पैसे गुंतवताना त्याबद्दल संपूर्ण माहिती पैसे देण्याआधीच करून घ्यावी. त्या योजनेत आधी पैसे गुंतवलेल्या लोकांचा अनुभव माहिती करून घ्यावा. केवळ चुकीची माहिती देणेच नव्हे, तर अर्धवट माहिती देणे व गुंतवणुकीत असलेली जोखीम पूर्णपणे न सांगणे ही देखील फसवणूकच असते.

४. कागदपत्रांची पडताळणी : जमीन अथवा घर खरेदी करताना मालकी व मालमत्तेचा कर भरणा केल्याची सर्व कागदपत्रे व्यवस्थित तपासून घ्यावीत. व्यवहार होऊन गेल्यावर फसवणूक झाल्याचे लक्षात आले तर पश्चात्ताप करण्याची वेळ येते. नंतर कोर्टात गेलात तरी किती वर्षे खटला चालेल हे सांगता येत नाही.

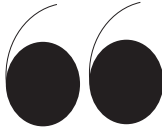
५. ऑनलाईन व्यवहार : फक्त खात्रीच्या वेबसाईटवर व स्वतःच्या मोबाइल अथवा संगणकावरूनच ऑनलाईन व्यवहार करावेत. आपला पासवर्ड व मोबाइल फोनचा पिन देखील कुणाला सांगू नये. आपले सर्व पासवर्ड नियमितपणे बदलत रहावे व ते ओळखायला सोपे नसावेत. अशा प्रकारे सावध राहून जर आपण गुंतवणुकीचे व इतर आर्थिक व्यवहार केले व दीर्घकाळासाठी गुंतवणूक केली तर आपण नक्कीच लवकर आर्थिकदृष्ट्या स्वतंत्र होऊन आयुष्याचा आनंद उपभोगू शकतो.

गुंतवणूक : भविष्यकालीन अर्थवाहिनी

◆ प्रा. सुधाकर अत्रे

डीआयसीजीसी (Deposit Insurance and Credit Guarantee Corporation) योजने अंतर्गत नोंदणी करणाऱ्या बँकांमधील ठेवीदारांना पाच लाखापर्यंतच्या ठेवींना विम्याचे संरक्षण मिळते. परंतु या योजनेत प्रायमरी सहकारी संस्थांचा समावेश नाही. बचत, चालू, रिकरिंग खाते व मुदत ठेव या सर्व प्रकारच्या ठेवींना डीआयसीजीसीचे पाच लाख रुपयांपर्यंतचे विमा कवच उपलब्ध आहे.

वर्तमानकाळात कमावलेल्या वस्तूची भविष्यासाठी बचत करणे हा फक्त मानवाचाच नाही, तर समस्त प्राणिमात्रांचा स्वभाव आहे. काँक्रीटची जंगले निर्माण होण्याआधी, आपण सर्वांनी पावसाळ्यासाठी प्रत्येकाला त्यांच्या खाद्याची साठवणूक करताना बघितले आहे. मानवी विकासासोबत त्याने हे तत्त्व आणखी विकसित केले. भाववाढीचे शास्त्र अस्तित्वात येण्याआधीच मानवाला आपली आज केलेली गुंतवणूक भविष्यात जास्त कशी मिळू शकेल हे अवगत झाले होते. शंभर वर्षाआधी, अगदी ब्रिटिश साम्राज्यात देखील, यावर्षी घेतलेले धान्य पीक निघाल्यावर सव्वा पटीने परत करण्याची पद्धत मध्य भारतातील ग्रामीण भागात अस्तित्वात होती. तेव्हा बँकिंग व्यवस्था इतकी विकसित नसल्यामुळे ह्या गरजेपेक्षा जास्त उत्पन्नाची गुंतवणूक जमीन खरेदी, सोने/चांदी इत्यादीमध्ये केली जात होती. त्यावेळी त्यावर मिळणाऱ्या परताव्यापेक्षा आपली संपत्ती कशी सुरक्षित राहिल यावर जास्त भर होता.

आधुनिक युगात आर्थिक क्षेत्रात प्रचंड विकास झाल्यानंतर सुद्धा ह्या पुरातन (जमीन, सोने, चांदी)

गुंतवणूक माध्यमांचे महत्त्व कमी झालेले नाही. दुसऱ्या महायुद्धाची तयारी करताना हिटलरने प्रचंड प्रमाणावर सोने/चांदी जमा करून ती अज्ञातस्थळी लपवून ठेवली होती. हिटलरविरुद्ध खांद्याला खांदा लावून लढणारे रशिया व अमेरिका हे महायुद्धानंतर या लपवलेल्या सोन्याच्या साठ्यावर कब्जा मिळविण्यासाठीच एकमेकांचे हाडवैरी झाले असा संशय घेतला जातो. अमेरिकेच्या आजच्या सुबत्तेमागे हा साठा त्यांच्या हाती लागला असावा असा साम्यवादी जगताचा संशय होता. आजही भारतात सोने/चांदी यामध्ये केलेली गुंतवणूक सर्वाधिक सुरक्षित मानली जाते. परंतु गरजेच्या वेळी ते विकताना योग्य किंमत मिळत नाही. याला पर्यायरूपाने आता सरकारने सोव्हेरीन गोल्ड बॉन्ड्स आणले आहेत. त्याचा अधिक प्रचार-प्रसार करण्याची गरज आहे.

गुंतवणुकीत दुसरा क्रमांक लागतो तो रियल इस्टेट क्षेत्राचा. परंतु विमुद्रीकरणानंतर यातील काळ्या पैशांवर निर्बंध आल्यामुळे या क्षेत्रावर आलेल्या मंदीचा प्रभाव अजूनही कायम आहे. सध्याच्या कोरोनामुळे या क्षेत्राची परिस्थिती आणखी बिकट झाली आहे. त्यामुळे प्लॉट किंवा फ्लॉटमध्ये केलेली गुंतवणूक भविष्यात सकारात्मक परतावा देईल का? याविषयी शंका आहे. अर्थात स्वतःच्या वापरासाठी घर घेण्यासाठी गुंतवणूक करण्याची गरज नक्कीच आहे. त्यामुळे ही गुंतवणूक नफा कमावण्यासाठी नाही तर कुटुंबाची आवश्यकता म्हणून करावी.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर गुंतवणुकीच्या माध्यमांमध्ये झपाट्याने वाढ झाली. यात शेअर बाजाराचा फार मोठा वाटा आहे. गुंतवणुकीपेक्षा झटपट श्रीमंत होण्याचे वेड त्यासाठी कारणीभूत ठरले. त्यामुळे याचा आवाका इतका वाढला की हे क्षेत्र नियंत्रणाच्या बाहेर गेले. भारतासारख्या विकसनशील देशात देखील याचा झपाट्याने प्रसार झाला. परंतु योग्य नियंत्रणा अभावी १९९२ साली हर्षद मेहता प्रकरणाने पहिला फटका बसला व लाखो मध्यमवर्गीय एका रात्रीत कफळक झालेत. त्यातून सावरल्यानंतर १५ सप्टेंबर २००८ ला लेहमन ब्रदर्सचे दिवाळे निघाल्यावर जागतिक स्तरावर आर्थिक मंदीची लाट आली. यानंतर शेअर बाजारातील गुंतवणुकीसाठी बऱ्याच कायदेशीर उपाययोजना करण्यात आल्या आणि आता शेअर बाजाराला बऱ्यापैकी पारदर्शकता आली आहे. परंतु

अजूनही शेअर बाजारात गुंतवणूक करणाऱ्यांचे आर्थिक प्रबोधन करणे गरजेचे आहे.

यासाठी सुरुवातीला तरी म्युचुअल फंडांचा पर्याय अधिक योग्य आहे. परंतु या वर्षी फ्रँक्लीन (FRANKLIN) म्युचुअल फंडाच्या प्रकरणानंतर यातील गुंतवणूकसुद्धा संपूर्णतः जोखीम मुक्त आहे असे म्हणता येणार नाही. तज्ज्ञ सल्लागारांच्या सल्ल्याने शेअर बाजारात/म्युचुअल फंडांत गुंतवणूक केल्यास मध्यमवर्गीयांसाठी हा एक उत्तम पर्याय आहे.

आता आपण सर्वात लोकप्रिय गुंतवणूक पर्यायाची अर्थात बँकांमधील ठेवीची चर्चा करूया. भारतात बँकिंगची सुरुवात ब्रिटिशांच्या आधीपासूनच झाली होती व त्याला राजमान्यता देखील होती. इंग्रज आल्यावर त्यांनी त्यांचे कायदे लागू केले एवढेच. आज माध्यमांमुळे एखादी बँक बुडाली तर देशभर चर्चा होते, परंतु तेव्हा सुद्धा बँकांचे दिवाळे निघण्याचे व पुन्हा नवीन बँका सुरू होण्याचे प्रकार सुरूच होते. परंतु सर्वसामान्य जनता मात्र ह्या बँकिंग क्षेत्रापासून फार दूर होती. भारतात १९ जुलै १९६९ च्या चौदा मोठ्या खासगी बँकांच्या राष्ट्रीयकरणानंतर खऱ्या अर्थाने क्लास बँकिंगने मास बँकिंगचे बाळसे धरले व सर्वसामान्य जनता बँकांकडे वळायला लागली. समाजात बँकेत ठेवलेल्या ठेवी संपूर्णतः सुरक्षित आहेत हा समज दृढ व्हायला लागला. परंतु १९९१ च्या आर्थिक संकटानंतर बँका बुडू पण शकतात हे जनतेला कळायला लागले व त्यातून सरकारी बँका ह्या आपली बचत ठेवण्याचे सर्वात सुरक्षित स्थान ह्या कल्पनेचा उदय झाला. पण यासोबत १९९१ च्या आर्थिक उदारीकरणानंतर बँकिंगमध्ये डिजिटलायझेशनचा प्रवेश झाला. सरकारी बँकांच्या तुलनेत सहकारी बँका व खासगी बँकानी हा बदल तत्परतेने स्वीकारला. साहजिकच नुकत्याच सुरू झालेल्या खासगीकरणाच्या वातावरणाच्या प्रभावामुळे नव्या पिढीचा कल सरकारी बँकांच्या तुलनेत सहकारी बँका व खासगी बँकांच्या लोभस व आकर्षक वातावरणाकडे झुकला. त्यावेळी बँकिंग क्षेत्रात एक विनोद फार प्रचलित होता, 'आता म्हणे राष्ट्रीयकृत बँकात फक्त म्हातारे कर्मचारी व म्हातारे ग्राहकच दिसतील.'

परंतु या सर्व प्रकारात बँकांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी सक्षम यंत्रणा निर्माण करण्याकडे दुर्लक्ष

झाले. कायदेशीर दृष्ट्या हे काम रिझर्व्ह बँकेचे असले, तरी अलीकडच्या काळातील बँकिंग घोटाळांच्याकडे बघता, देशातील बँकिंगच्या वाढत्या विस्तारासोबत वाढत्या गुंतागुंतीच्या समस्यांवर नियंत्रण ठेवण्यात रिझर्व्ह बँक सपशेल अपयशी ठरली असे म्हणणे अतिशयोक्तीचे होणार नाही. आपल्या ठेवींची सुरक्षा करण्यास रिझर्व्ह बँक समर्थ आहे ह्या आजवर असलेल्या सामान्य जनतेच्या विश्वासाला तडा गेला. त्यामुळे आता ठेवीदारांनी बँकेत ठेवी ठेवताना बँकेच्या सुदृढतेविषयी खात्री करणे गरजेचे झाले आहे. या अनुषंगाने ठेवीदाराने ठेवी ठेवताना त्या बँकेविषयी चौकशी करण्याच्या मुद्यांचा परामर्श घेण्याचा हा प्रयत्न आहे.

सध्या भारतातील सर्वच प्रकारच्या बँका (सरकारी/खासगी/सहकारी) थकीत कर्जाच्या समस्येने ग्रासल्या आहेत. कुठलीही बँक ठेवीदारांनी जमा केलेल्या रकमा कर्जरूपाने कर्जदारास देत असतात. त्या कर्जावर मिळणाऱ्या व्याजातून ठेवीदारांच्या ठेवीवरील व्याज दिले जाते. तसेच कर्जदार जेव्हा दिलेल्या मुदतीत कर्जाची परतफेड करतो तेव्हाच बँक मुदत पूर्ण झाल्यावर ठेवीदारांना त्यांची मुद्दल परत देऊ शकते. ठेवी घेणे व त्या मुदतीत परत करता येतील अशा पद्धतीने कर्जवाटप करणे ह्यातच बँकेच्या प्रबंधकांचे कौशल्य असते. खासगी व सरकारी बँकांच्या तुलनेत सहकारी बँकांमध्ये ह्या कौशल्याचा अभाव आढळतो. अर्थात काही सहकारी बँका यासाठी विशेषज्ञांच्या सेवा घेत असतात. परंतु त्यांची संख्या अपवादात्मकरित्या कमी आहे. कारण सहकारी बँकांचे संचालक मंडळ हे भागधारकांनी निवडलेले असते व कायद्याने त्यांना बँकिंग विषयाचे ज्ञान असणे आवश्यक नाही व त्यांना अशा तज्ज्ञांची मदत घेणे आपल्या कारभारात हस्तक्षेप वाटतो आणि असे केल्यास त्यांना आपले महत्त्व कमी होण्याची भीती वाटते.

सध्या सर्वच बँका आपले व्याजदर रिझर्व्ह बँकेच्या मानक दराला आधारभूत ठेवून ठरवीत असतात. रिझर्व्ह बँक ज्या दराने बँकांना कर्ज देते त्याला रेपो दर असे म्हणतात आणि रिझर्व्ह बँक ज्या दराने बँकांकडील अतिरिक्त निधी कर्जरूपाने घेते त्यास रिझर्व्ह रेपो दर असे म्हणतात. याचा अर्थ रेपो दरात कपात झाली तर बँका आपल्या कर्ज दरात कपात करू शकतात

व रिझर्व्ह रेपो दरात कपात झाली तर बँका आपल्या ठेवीवरील व्याज दरात कपात करतात. रिझर्व्ह बँकेने ६ ऑगस्ट २०२० ला घोषित केलेल्या द्वैमासिक मौद्रिक धोरणात रिझर्व्ह रेपो दर ३.३५ टक्क्यांवर आणला आहे. ऑगस्ट २००० ला हा दर १३.५० टक्क्यांच्या सर्वोच्च स्तरावर होता, तर एप्रिल २००९ मध्ये त्याने ३.२५ टक्क्यांचा नीचांक गाठला होता. ऑक्टोबर २०१८ ला हा दर ६.२५ टक्के होता. नंतर सातत्याने कमी होत तो सध्याच्या ३.३५ टक्क्यांवर पोचला आहे. बँकेने या अनुपातात ठेवींच्या व्याज दरात कपात केली नसेल, तर बँकेला आपली लाभप्रदता टिकवून ठेवण्यासाठी कर्जावरील व्याज दर देखील वाढीव ठेवावे लागतील. बाजारात कमी दराने कर्ज उपलब्ध असताना चढ्या दराने कर्ज घेणाऱ्या कर्जदारांची गुणवत्ता कशी असेल हा साधा विचार बँकेच्या ठेवीदारांना करण्याची गरज आहे.

डीआयसीजीसी (Deposit Insurance and Credit Guarantee Corporation) योजने अंतर्गत नोंदणी करणाऱ्या बँकांमधील ठेवीदारांना पाच लाखापर्यंतच्या ठेवींना विम्याचे संरक्षण मिळते. परंतु या योजनेत प्राथमरी सहकारी संस्थांचा समावेश नाही. बचत, चालू, रिकरिंग खाते व मुदत ठेव या सर्व प्रकारच्या ठेवींना डीआयसीजीसीचे पाच लाख रुपयांपर्यंतचे विमा कवच उपलब्ध आहे. यासाठी एखाद्या बँकेच्या सर्व शाखेत असलेल्या वरील प्रकारच्या ठेवींसाठी ही अधिकतम मर्यादा आहे. ठेवींची बेरीज करताना त्या ठेवी एका खातेदाराच्या नावाच्या व त्याच अधिकारातील असल्या पाहिजेत. अर्थात ठेवी वेगवेगळ्या अधिकारात ठेवल्या असतील तर त्यांना वेगवेगळे कवच प्राप्त राहिल. परंतु ठेवीदार एखाद्या फर्मचा (Proprietary Concern) मालक असेल, तर यासाठी फर्म व त्याच्या व्यक्तिगत ठेवी यांची बेरीज करून अधिकतम पाच लाखाचे विमा कवच मिळेल. मात्र ठेवी वेगवेगळ्या बँकात असतील तर प्रत्येक बँकेसाठी प्रत्येकी पाच लाखाचे विमा कवच उपलब्ध आहे. योजनेचा विमा प्रीमियम बँकेला भरावा लागता व तो भरल्यावर डीआयसीजीसी आपल्या वेबसाईटवर त्या बँकेचे नाव घोषित करीत असते. योजनेत सहभागी असलेली बँक अवसानायात (लिक्विडेशन) निघाल्यास डीआयसीजीसी वरील योजनेप्रमाणे ठेवीदारांना संरक्षण देते. दर वर्षी डीआयसीजीसी अवसानायात निघालेल्या

बँकांच्या ठेवीदारांना प्रतिपूर्ती करीत असते.

दुर्दैवाने यात मोठा भरणा नागरी सहकारी बँकांचा व त्यातल्या त्यात महाराष्ट्र व गुजरातमधील नागरी सहकारी बँकांचा आहे. २०१४ मध्ये गुजरात इंडस्ट्रीयल सहकारी बँकेच्या ठेवीदारांना या योजनेत २६५ कोटींचा मोबदला दिला गेला. कदाचित हा या दशकातील दिला गेलेला सर्वात मोठा मोबदला असावा.

ठेवीदारांनी हे लक्षात घेतले पाहिजे की ही योजना एक प्रकारचे विमा कवच आहे. त्यामुळे आपल्या ठेवी ठेवताना आपण ज्या बँकेत ठेवी ठेवतो त्या बँकेची आर्थिक क्षमता काय आहे हे ठेवीदारांनी तपासून पाहण्याची तसदी घ्यायला पाहिजे. आपण अपघात विमा काढला आहे म्हणून जसे बेजबाबदारपणे वाहन चालवीत नाही, तसेच फक्त विमा कवच आहे म्हणून कुठल्याही बँकेत ठेवी ठेवणे धोक्याचे ठरेल. भरमसाट व्याजाच्या मोहाला बळी पडून नंतर निराश होण्यापेक्षा आपली ठेव सुरक्षित कशी राहिल याकडे जास्त लक्ष द्यायला पाहिजे.

जर बँकांचे संचालक बँकांच्या ठेवींचा वापर

त्यांच्या मर्जीतील लोकांच्या लाभाखातर कर्ज देण्यासाठी करतात अशी शंका आल्यास त्या बँकांत ठेवी ठेवणे टाळले पाहिजे. सध्याच्या पारदर्शी नियमानुसार बँकांचे ताळेबंद त्यांच्या वेबसाईटवर उपलब्ध असतात. त्यामुळे हे काम फारसे कठीण नाही. कुठल्याही खासगी किंवा सहकारी बँकेत घोटाळा झाल्यास, ऊठसूट राष्ट्रीयकृत बँकांच्या घोटाळ्यांची अनावश्यक तुलना करणे टाळले पाहिजे. एक लक्षात ठेवले पाहिजे की, कायद्यात कुठलीही स्पष्ट तरतूद नसली तरी राष्ट्रीयकृत बँका ह्या केंद्र सरकारच्या मालकीच्या असल्यामुळे त्यातील ठेवीदारांना केंद्र सरकारचे अप्रत्यक्ष सार्वभौमिक कवच प्राप्त असते. यात राष्ट्रीयकृत बँकांच्या गैरव्यवहाराचे समर्थन करण्याचा कुठलाही हेतू नाही.

बदललेल्या आर्थिक वातावरणात गुंतवणूकदारांनी आपल्या गुंतवणुकीची सुरक्षा स्वतः करावयाची आहे. त्यामुळे गुंतवणूकदाराने स्वतःच्या आर्थिक साक्षरतेवर भर देण्याची अत्यंत गरज आहे. या दिवाळीत हा संकल्प करून लक्ष्मीचे स्वागत करूया.

ॐ ॐ ॐ

महिलांच्या आर्थिक स्वातंत्र्यासाठी..

◆ विजय तावडे

सक्षम होणे, सामर्थ्यवान होणे, जीवन आपल्या पद्धतीने जगण्याचे स्वातंत्र्य मिळणे, सन्मानाने जीवन जगणे या बाबींचा आर्थिक स्थैर्याशी आणि आर्थिक स्वातंत्र्याची जवळचा संबंध आहे. महिलांना जर खरोखरच सक्षम आणि सामर्थ्यवान व्हायचे असेल तर त्यांची अर्थसाक्षरता वाढवत त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

महिला सक्षमीकरणाबद्दल नेहमीच बोलले जाते, मात्र महिलांच्या अर्थ साक्षरतेबद्दल सहजा दुर्लक्षच केले जाते. महिलांना जर खरोखरच सक्षम आणि सामर्थ्यवान व्हायचे असेल तर त्यांची अर्थसाक्षरता वाढवत त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. आर्थिक स्वातंत्र्य मिळणे म्हणजे निव्वळ नोकरी करणे किंवा अर्थार्जन करणे नव्हे. ज्यातून महिलांना खरी शक्ती मिळेल अशा गुंतवणुकीच्या मुद्द्यासंदर्भात जाणून घेऊया.

महिलांसाठी गुंतवणुकीच्या खास टिप्स

थोडं पण कामाचं -

* महिलांना जर खरोखरच सक्षम आणि सामर्थ्यवान व्हायचे असेल तर त्यांची अर्थसाक्षरता वाढवत त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळणे अत्यंत महत्त्वाचे

* निव्वळ नोकरी करणे किंवा अर्थार्जन करणे म्हणजे आर्थिक स्वातंत्र्य नव्हे

* महिलांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवून देणाऱ्या गुंतवणुकीच्या काही खास टिप्स

Investment Tips for Women : महिला सक्षमीकरणाबद्दल (Women Empowerment) नेहमीच बोलले जाते, मात्र महिलांच्या अर्थ साक्षरतेबद्दल (Financial

Literacy) सहजा दुर्लक्षच केले जाते. सक्षम होणे, सामर्थ्यवान होणे, जीवन आपल्या पद्धतीने जगण्याचे स्वातंत्र्य मिळणे, सन्मानाने जीवन जगणे या बाबींचा आर्थिक स्थैर्याशी आणि आर्थिक स्वातंत्र्याची जवळचा संबंध आहे. महिलांना जर खरोखरच सक्षम आणि सामर्थ्यवान व्हायचे असेल तर त्यांची अर्थसाक्षरता वाढवत त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. आर्थिक स्वातंत्र्य (Financial Freedom for Women) मिळणे म्हणजे निव्वळ नोकरी करणे किंवा अर्थार्जन करणे नव्हे. अर्थसाक्षरतेच्या कसोटीवर जगातील बहुतांश पुरुषदेखील आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवू शकलेले नाहीत. त्यामुळेच आयुष्यभराची ससेहोलपट, तडजोटी यांना सामोरे जावे लागते.

महिलांसाठी गुंतवणुकीच्या (Investment by Women) या काही खास टिप्स ज्या त्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवून देतील. (Special investments Tips for women, understanding the importance of financial literacy)

गुंतवणुकी संदर्भातील शंका

महिलांच्या मनात हा प्रश्न अनेकदा पडतो - गुंतवणूक सुरू करण्यासाठी योग्य वेळ कधी आहे? जर तुम्ही अशी व्यक्ती असाल ज्याला गुंतवणुकीबद्दल भीती किंवा चिंता वाटते. गुंतवणुकीबद्दल अनेक शंका आहेत. एक महिला म्हणून, स्वावलंबी बनण्यासाठी आणि तुमच्या आर्थिक बाबींवर नियंत्रण मिळवण्यासाठी या काही खास टिप्स आहेत, ज्या तुम्हाला उपयुक्त ठरतील आणि संपत्ती निर्मिती, आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवण्यासाठी महत्त्वाच्या ठरतील.

महिलांनी गुंतवणूक का करावी?

महिलांनी गुंतवणूक का करावी याचे तार्किक औचित्य फक्त पुरुष करू शकतात आणि करू शकतात. परंतु स्पष्टपणे सांगण्याव्यतिरिक्त, गुंतवणूक हा महिलांसाठी त्यांचे उत्पन्न वाढवण्याचा उत्तम मार्ग आहे.

उदाहरणार्थ, एखादी स्त्री काम करत असल्यास, ती दर महिन्याला तिच्या विल्हेवाटीच्या काही उत्पन्नाचे वाटप करू शकते आणि ते बाजारात ठेवू शकते. हे तिला बऱ्याच गोष्टींसाठी बचत करण्यास मदत करू शकते: सुट्टी, पदवी, एखादे वाहन किंवा पावसाळ्याच्या दिवसासाठी अतिरिक्त पैसे देखील वाचवले आहेत.

पण बाजारात गुंतवणूक करण्यासाठी स्त्रीला काम करण्याची गरज नाही. कदाचित तुम्ही एक स्त्री आहात जी

तिच्या कुटुंबाची काळजी घेण्यासाठी घरी राहते. तुमच्या कुटुंबाच्या दीर्घकालीन उद्दिष्टांसाठी पैसे मिळवण्यासाठी मार्केटमध्ये गुंतवणूक करणे ही एक मजबूत यंत्रणा आहे: घर खरेदी करणे किंवा तुमच्या मुलाच्या शैक्षणिक शुल्कासाठी बचत करणे.

महिलांनी गुंतवणूक कधी सुरू करावी?

स्त्रीने कोणत्या वयात गुंतवणूक सुरू करावी? तुम्ही तुमची पहिली नोकरी सुरू करता तेव्हा आहे का? कदाचित तुम्ही पहिल्यांदा थोडे पैसे कमवायला सुरुवात करता तेव्हा? हे पदोन्नती नंतर असू शकते?

उत्तर, सुदैवाने, क्लिष्ट नाही आणि क्लासिक म्हणीद्वारे उत्तम प्रकारे सारांशित केले गेले आहे, झाड लावण्याची सर्वोत्तम वेळ २० वर्षापूर्वी होती. दुसरी सर्वोत्तम वेळ आता आहे. खरे सांगायचे तर, जर स्त्रियांना त्यांच्या जीवनाचे आर्थिक नियोजन करण्यासाठी प्रभावित केले असते, तर आज त्या केवळ अधिक सशक्त झाल्या नसत्या तर व्यवसायाच्या वातावरणात त्यांचे प्रतिनिधित्वही जास्त झाले असते यात शंका नाही. अनेक स्त्रिया नशीबवान आहेत की त्यांना उच्च-वाढीची गुंतवणूक साधने सापडली आहेत, तेव्हा त्या तुम्हाला सांगतील की त्यांनी ट्रिगर आधी खेचला असता तर त्या खूप पुढे होत्या.

असे म्हटल्याप्रमाणे, नवीन सुरुवात करणाऱ्या व्यक्तीसाठी सर्व प्रकारची गुंतवणूक खरोखरच योग्य नाही. जेव्हा गुंतवणुकीचा विचार केला जातो, तेव्हा काही मार्ग खूपच कमी आव्हानात्मक आणि स्पष्टपणे, इतरांपेक्षा कमी अवजड असतात. शेवटी, इतरांपेक्षा अधिक योग्य गुंतवणूक निवडून तो सहज टाळता येईल तेव्हा अनावश्यक त्रास कोणाला हवा आहे?

महिलांसाठी कोणती गुंतवणूक अधिक चांगली आहे आणि का?

जेव्हा तुम्ही पहिल्यांदा गुंतवणूक करण्यास सुरुवात करता, तेव्हा ते अशा प्रकारे करा की ज्यामुळे तुम्हाला सर्वोत्तम ROI (गुंतवणुकीवर परतावा) मिळण्यास मदत होईल आणि तुमच्या पैशाचा मोठा फायदा होईल. आपण सर्वच अपवादात्मकरीत्या व्यस्त असताना, काही वेळा महिलांवर घरातील जबाबदाऱ्यांसोबत कामाचे सह-व्यवस्थापन करण्याची अतिरिक्त जबाबदारी असते. यामुळे त्यांच्यासाठी दररोज किंवा साप्ताहिक आधारावर त्यांच्या पोर्टफोलिओचे पुनरावलोकन करणे आव्हानात्मक होऊ शकते.

दुसरीकडे, काही महिलांना असे दिसून येईल की त्यांना त्यांचा पोर्टफोलिओ अधिक सक्रियपणे व्यवस्थापित करायचा आहे. कोणतेही दोन गुंतवणुकीचे पोर्टफोलिओ सारखे नसतात आणि म्हणूनच तुम्ही किती वेळ कमिट करू शकता याची दक्षता घेणे महत्त्वाचे आहे, ज्यामुळे तुमच्या गुंतवणूक पर्यायांवर परिणाम होऊ शकतो.

महिलांसाठी योग्य ठरू शकणारे गुंतवणूक पर्याय -

गुंतवणुकीचे पर्याय सुचवताना नेहमीचे अल्पबचत योजना किंवा इतर चाकोरीतील पर्याय यांची इथे चर्चा केलेली नाही. त्या पलीकडे जाऊन महिलांनी गुंतवणुकीची कक्षा वाढवावी यासाठी या टिप्स आहेत. आजच्या डिजिटल युगात ज्या पर्यायांमध्ये गुंतवणूक करणे सोपे झाले आहे अशा पर्यायांचा इथे विचार करण्यात आला आहे.

१. म्युच्युअल फंड (Mutual Funds)

म्युच्युअल फंड हा कोणत्याही प्रकारच्या गुंतवणूकदारासाठी, नवशिक्या किंवा अनुभवी व्यक्तींसाठी चांगला पर्याय आहे. एक महिला म्हणून, तुम्हाला अशा साधनाची आवश्यकता आहे जे तुम्हाला तुमच्या उद्दिष्टांच्या आधारे तुमचा निधी कार्यक्षमतेने वाटप करू देते. तुम्ही नवीन गुंतवणूकदार असाल, तर तुम्ही फक्त सिस्टिमॅटिक इन्व्हेस्टमेंट प्लॅन (SIP) ने सुरुवात करू शकता. हे तुम्हाला दर महिन्याला काही बचतीची रक्कम गुंतवण्याची परवानगी देते, ज्यामध्ये तुमच्या खात्यातून दरमहा रक्कम स्वयं-डेबिट केली जाईल, त्यामुळे तुम्हाला तुमच्या गुंतवणूक धोरणाशी वचनबद्ध राहण्यास मदत होईल.

२. एक्सचेंज ट्रेडेड फंड (ETF)

ते दिवस गेले जेव्हा स्टॉक मार्केटमध्ये गुंतवणुकीसाठी कठोर संशोधन आवश्यक होते आणि ते सर्वसामान्य महिलांच्या आवाक्याबाहेरचे होते. ETF ही मुख्यतः सिक्युरिटीजची एक टोपली आहे जी मालमत्तेच्या विश्वाचा विचार करते - मग ती इक्विटी, कर्ज, स्टॉक, बाँड, कमोडिटी किंवा चलने असो. एखाद्या कंपनीचे शेअर्स खरेदी केल्याप्रमाणे तुम्ही त्या बास्केटचा एक हिस्सा खरेदी करू शकता. एवढेच व्यवहार स्टॉक एक्सचेंजवर केले जातात आणि म्युच्युअल फंडांच्या विविधीकरणाच्या फायद्यांसह स्टॉक ट्रेडिंगची सुलभता देतात.

३. सोव्हेरन गोल्ड बाँड (Sovereign Gold Bond)

सोव्हेरन गोल्ड बाँड हे रिझर्व्ह बँक किंवा अर्थमंत्रालयाकडून बाजारात आणले जातात. यात किमान

१ ग्रॅम सोन्यात गुंतवणूक करता येते तर कमाल ४ किलो सोन्यात गुंतवणूक करता येते. ही गुंतवणूक केल्यावर प्रत्यक्ष सोने मिळत नाही तर सर्टिफिकेटच्या रूपात ही गुंतवणूक असते. आठ वर्षांच्या कालावधीसाठी ही गुंतवणूक असते. सध्या असलेल्या बाजारभावाने तुम्ही गुंतवणूक करायची असते आणि आठ वर्षांनंतर (यात ५ वर्षांचा लॉकइन कालावधी आहे, ५ वर्षांनी तुम्ही गुंतवणूक काढून घेऊ शकता) त्यावेळेस असलेल्या सोन्याच्या भावाप्रमाणे तुमच्या गुंतवणुकीचे मूल्य तुम्हाला दिले जाते. म्हणजेच एखाद्या व्यक्तीने १० ग्रॅम सोन्याच्या मूल्याएवढी गुंतवणूक आज केली तर ८ वर्षांनी १० ग्रॅम सोन्याच्या जो काही भाव असेल तितकी रक्कम त्या गुंतवणुकदारास मिळेल. शिवाय दरवर्षी २.५ टक्के इतके व्याजदेखील सरकारकडून दिले जाते. सोन्यातील गुंतवणूक आणि तीदेखील सरकारच्या बाँडमधील त्यामुळे सोव्हेरन गोल्ड बाँड ही अत्यंत सुरक्षित गुंतवणूक समजली जाते आणि शिवाय परतावादेखील चांगला मिळतो.

४. शेअर बाजार (Share Market)

स्टॉक्स किंवा इक्विटी म्हणून देखील याला ओळखले जाते. शेअर्स कंपनीच्या अंशात्मक मालकीचे प्रतिनिधित्व करतात. जेव्हा तुम्ही एखाद्या कंपनीचा शेअर खरेदी करता तेव्हा याचा अर्थ तुम्ही त्या कंपनीचा एक छोटासा भाग घ्याल. आज काही सर्वात मोठे ब्रँड लोकांना त्यांचे स्टॉक खरेदी आणि विक्री करण्याची परवानगी देतात. हा सामान्यतः अधिक जोखमीचा मालमत्ता वर्ग मानला जातो कारण कधीकधी स्टॉकच्या कामगिरीशी संबंधित अस्थिरतेमुळे. असे का होते?

कंपनीची प्रति शेअर किंमत अनेक घटकांशी निगडित असते: कंपनीचा ताळेबंद, तिचे नेतृत्व इ. तथापि, स्टॉक्समध्ये अपवादात्मक परतावा देण्याची क्षमता देखील आहे. एका दिवसात त्यांची किंमत किती वाढू शकते या कारणास्तव, या मालमत्ता वर्गातील गुंतवणूक प्रत्येक स्त्रीसाठी योग्य असू शकत नाही. त्यांना विशेषतः अधिक दक्षता आणि सक्रिय पुनर्संतुलन आवश्यक आहे, ज्यासाठी काही वेळ लागू शकतो.

(साभार)

ॐ ॐ ॐ

विभाग ४

अभ्यास आणि दूरदृष्टी

ARYADURGA ENTERPRISE

All Types of Design & Printing

**CREATIVE
DESIGN AND
PRINTING
SOLUTION
FOR EVERY
BUSINESS**

- Book cover design
- Books and magazine
- Business card design
- Brochure design
- Flyer design
- Label & packaging design
- Poster design

- Shopping bag design
- Menu design
- T-shirt design
- All types of print design
- Calendar
- Folder
- Gift voucher

- Greeting card
- Invitation
- Leaflet
- Letterhead
- Manual design
- Postcard
- Sticker

Print all your printing needs

+91 98335 09177

Aryadurga Enterprise

Advanced Printing & Allied Services

Shop No. 4, Mansi Vhilla Apartment, Near Ayappa Mandir, Gharda Circle, Azade Pada, Dombivli (E)-421201

• subodh.patwardhan@gmail.com • atharva.art123@gmail.com

PROVIDING ONE STOP FIRE PROTECTION SOLUTIONS

(Fire Hydrant, Sprinkler, Drencher, Alarm, PA, Detection & Passive Fire System)

Govt. Approved License Agency

**Technical sales -
Prerna H
(BBA)
M.: 7039016591**

**Design
& Engineering
Apurva G
(Architect)
M : 9930471516**

**Maintenance
& Services
Chinmay S
(B.E in EXTC)
M.: 9619823712**

**Project &
Commissioning
Smita G
(B.E in EXTC)
M.: 9820223644**

● Our Distictive Qualities

- Affordable Products
- Training of usage of all equipment
- Unparalleled customer service
- On time Service

● Vision

- Excel in what we do and build a safe and secure environment for our community

● Get in Touch

A/3, Sarveshwar CHS. Ltd. Gholai Road,
Behind Raj Park Complex, Parasik, Kalwa (E)-400 605

Email : crescendoglobalgroup@gmail.com

दिवाळीच्या
हार्दिक शुभेच्छा!

श्री भवानी सहकारी पतपेढी मर्यादित

नों.क्र.टी.एन.ए./ (टी.एन.ए.)/आर.एस.आर.(सी.आर.)६८६/९३-९४

संस्थापक : धर्मवीर श्री.आनंद दिघे साहेब

भवानी चौक, टेंभी नाका, ठाणे.

आईच्या मायेनं देणार,
वडिलांच्या धाकानं वसूल करणार

विद्या विनयेन शोभते

ब्राह्मण शिक्षण मंडळाचे

इंग्लिश मिडियम स्कूल, घंटाळी, ठाणे (प.)

प्रवेश प्रक्रिया सुरु

ब्राह्मण शिक्षण मंडळाच्या घंटाळी येथील इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत नर्सरी ते दहावीपर्यंतचे प्रवेश सुरु आहेत. संपर्क साधावा.

संपर्क : चिटणीस

ब्राह्मण शिक्षण मंडळ, ठाणे.

दूरध्वनी क्र. : २५३९ ३९७२

ब्राह्मण शिक्षण मंडळाची इंग्लिश मिडियम स्कूल

क्रियाशील नवनिर्मितीचा
वसा घेतलेली
युवा प्रकाशन संस्था

सलग 99 वर्षांत
विविध पुरस्कारांचे
मानकरी

कथा, कविता, नाट्य, विज्ञान आणि सर्वकस
साहित्याने नटलेले मुलांमध्ये वाचनाची गोडी वाढीस लावणारे
सुप्रसिद्ध बालसाहित्यिकांच्या अनुभवसिद्ध लेखणीतून साकारलेले,
वर्तमानकाळातील मुलांचे भावविश्व समृद्ध करणारे
तब्बल 200 + पुस्तकांचे सर्वांगसुंदर

फक्त
रु. 4000/-

सुरु करुया

आपल्या घरात, अंगणात, बागेत, शाळेत,
मंदिरात किंवा सभागृहातदेखील...

-: संपर्क :-

व्यास क्रिएशन्स

टो/४, सामंत ब्लॉक्स, श्रीघंटाळी मंदिर रोड, नौपाठा, ठाणे (प.)

दूरध्वनी : ०२२-२५४४७०३८/९९६७८३९५१०

vyascreations@gmail.com • www.vyascreations.in

www.facebook.com/join/Vyascreations

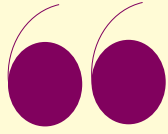

भारतीय अर्थव्यवस्था,
बँकिंग क्षेत्र, सहकारी बँकिंग क्षेत्र,
उद्योग व्यवसाय याबाबत...

रिझर्व्ह बँकेचे संचालक माननीय सतीशजी मराठे यांच्याशी साधलेला संवाद

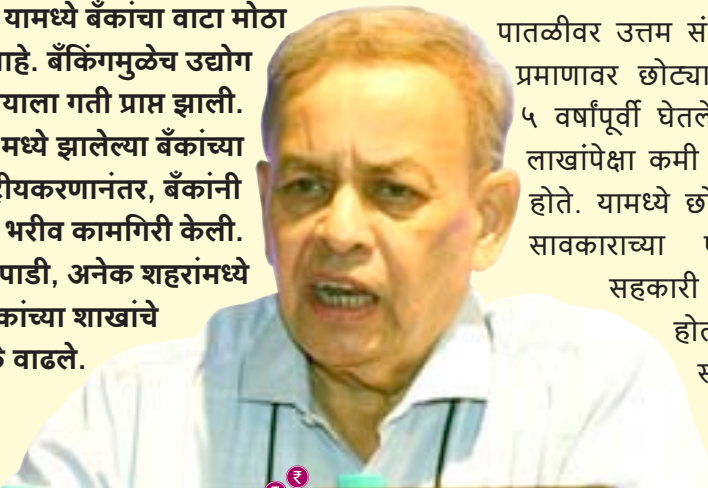
शब्दांकन - उदय पेंडसे (बँकिंग अभ्यासक व सहकार कार्यकर्ता)

भारत हा प्रामुख्याने गरिबांचा देश. युरोपीय किंवा अमेरिकन देशातील लोकांकडे ज्याप्रमाणे आर्थिक सुबत्ता असते, तशी आर्थिक सुबत्ता आपल्या देशातील नागरिकांकडे नसते. त्यामुळे, भारतातील सामान्य जनतेकडे उद्योग उभारणीसाठी पुरेसे भांडवल उपलब्ध नसते. म्हणूनच आर्थिक संस्थांकडून उद्योग व्यवसायाला कर्ज पुरवठा केला गेला. त्यामुळे उत्पन्नाचा स्तर वाढला. जनजीवन सुसह्य झाले. यामध्ये बँकांचा वाटा मोठा आहे. बँकिंगमुळेच उद्योग व्यवसायाला गती प्राप्त झाली. १९६९ मध्ये झालेल्या बँकांच्या राष्ट्रीयकरणानंतर, बँकांनी भरीव कामगिरी केली. खेडोपाडी, अनेक शहरांमध्ये बँकांच्या शाखांचे जाळे वाढले.

मध्यम, छोटे उद्योगांना (MSME) चालना मिळाली. शेती तसेच शेतीपूरक उद्योगाची स्थिती सुधारली. १९९१ साली उदारीकरणाचे, जागतिकीकरणाचे वारे वाहू लागले. त्यामुळे बँकांवरील नियंत्रण अधिक प्रभावी झाले. यानंतर सुरक्षित कर्जव्यवहारांवर भर राहिला. उद्योग-धंद्यांना, व्यवसायाला भांडवल देण्याच्या प्रमाणात वाढ झाली. तसेच, थकित कर्जासाठी NPA ची तरतूद अधिक प्रभावीपणे करणे सुरू झाले.

देशामध्ये १५०० पेक्षा अधिक सहकारी बँका कार्यरत आहेत. या बँकांमध्ये तंत्रज्ञान, अधिकारी कर्मचाऱ्यांमधील नैपुण्य, जोखीम व्यवस्थापनाचा अभाव जाणवतो. त्यामुळे अनेक सहकारी बँका तणावयुक्त वातावरणात काम करत आहेत. या सर्व सहकारी बँकांकडे रुपये ५ लाख कोटींच्या ठेवी आहेत, तर रुपये ३.५० लाख कोटींचा कर्ज व्यवहार आहे. या बँकांचा स्थानिक पातळीवर उत्तम संपर्क आहे. या बँकांनी मोठ्या प्रमाणावर छोट्या कर्जांचे वितरण केले आहे. ५ वर्षांपूर्वी घेतलेल्या एका सर्वेक्षणात रुपये ५ लाखांपेक्षा कमी रकमेच्या कर्जांचे प्रमाण ९०% होते. यामध्ये छोटे दुकानदार, व्यावसायिकांना सावकाराच्या पाशातून मुक्त करण्यामध्ये सहकारी बँकांची भूमिका महत्त्वाची होती. या सर्व सहकारी बँकांची सरासरी भांडवल पर्याप्तता (CRAR) १२% ते १४% आहे,

तर प्रोव्हिजनिंग कव्हेरज रेशिओ ६५% आहे. जवळ-जवळ सर्व सहकारी बँकांनी कोअर बँकींग प्रणालीचा अवलंब केला आहे. सहकारी बँकांतीलच नव्हे तर सर्वच बँकांमधील ठेवीदारांना रुपये ५ लाखांपर्यंतचे विमा संरक्षण मिळत आहे. यामुळे देशातील ९०% ठेवीदारांच्या ठेवी सुरक्षित आहेत तर, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर ८०% ठेवीदारांच्या ठेवी सुरक्षित होतात.

भारतीय रिझर्व्ह बँक नागरी सहकारी बँकांचे सक्तीने विलिनीकरण करणार नाही. त्याचप्रमाणे खासगीकरणाचाही आग्रह धरला जाणार नाही. १५०० सहकारी बँकांचे नियंत्रण सुलभ व्हावं या हेतूने त्यांची ४ गटात विभागणी केली आहे. ८५० बँका टायरमध्ये आहेत. ज्यांचा मिश्र व्यवसाय १०० कोटीपेक्षा कमी आहे. तर ५७५ बँका या युनिट बँका म्हणून कार्यरत आहेत. या छोट्या बँकांची भूमिकाही महत्त्वाची आहे. सहकारी बँका स्वेच्छेने विलिन होणार असतील तर, विविध सुविधा रिझर्व्ह बँकेने उपलब्ध केल्या आहे. सहकारी बँकांचा कारभार सुधारावा यासाठी दंड आकारणीचे हत्यार वापरले जाते हे लक्षात घेतले पाहिजे.

भारत देशाच्या व्याप्तीच्या प्रमाणात सहकारी बँकांची संख्या कमी आहे. अमेरिका, जपान, युरोपीय देशात मोठ्या प्रमाणावर सहकारी बँका आहेत. पश्चिम भारतात सहकारी बँकांचे प्रमाण अधिक आहे. मध्य भारत, उत्तर भारत तसेच ईशान्य भारतात सहकारी बँकांचे प्रमाण वाढणे गरजेचे आहे. सहकारी बँकांनी नवनवीन योजना, नाविन्यपूर्ण सेवा देण्याबाबत विचार करणे आवश्यक आहे.

भारत आत्मनिर्भर होण्याच्या दृष्टीने नवनवीन व्यवसाय संधी निर्माण होत आहेत. या व्यवसायांना भांडवल पुरवठा करणं हे मोठं आव्हान आहे. देशभरात छोटे आणि अति छोटे (Small Micro) ६.३० कोटी उद्योग आहेत. यापैकी शहरी भागात ३.१० कोटी तर ग्रामीण भागात ३.२० कोटी उद्योग आहेत. या छोट्या उद्योगांना आवश्यक तेवढा वेळेवर कर्ज पुरवठा केला जात नाही. संपूर्ण बँकींग क्षेत्राने या छोट्या उद्योगांना कर्ज पुरवठा करण्याला प्राथमिकता देणे आवश्यक आहे.

उद्योगांना उत्तेजन देण्याच्या धोरणामुळे मोठे

उद्योग येतील ते वाढतीलही या मोठ्या उद्योगांना साहाय्यक ठरतील, महत्त्वाची भूमिका निभावतील ते छोटे व मध्यम (SME) उद्योग. संरक्षण संबंधी (Diffence) उत्पादनही मोठ्या प्रमाणावर वाढत आहेत. उत्तर प्रदेश, तामिळनाडूमध्ये मोठे कॉरिडॉर तयार करण्याचं काम सुरू आहे. लष्करी ट्रक, लढाऊ विमाने निर्माण करून त्याची निर्यात लवकरच सुरू होणार आहे. यामध्ये छोट्या आणि मध्यम उद्योगांना (SME) मोठी व्यवसाय संधी उपलब्ध होणार आहे. त्यामुळे या क्षेत्राला पतपुरवठा करण्यासाठी नाविन्यपूर्ण योजना तयार करणे आवश्यक आहे. संपूर्ण बँकींग क्षेत्राला हे निश्चितच आव्हान असेल.

ग्रामीण भागातील उत्पन्नाचा स्तर वाढविण्यासाठी शेतमालावर, फळांवर प्रक्रिया करणारे उद्योग वाढीस लागणे ही काळाची गरज आहे. यासाठी प्रोत्साहन देण्याचे सरकारचे धोरण आहे. ग्रामीण भागात जेवढे शेतीपूरक, शेतमालावर प्रक्रिया करणारे उद्योग वाढतील, त्या प्रमाणात शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढणार आहे. यामुळे शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नाचा पॅटर्न बदलणार आहे. शेती व्यतिरिक्त शेतकऱ्यांना ६५% उत्पन्न मिळणार आहे, या छोट्या उद्योगांना कर्ज पुरवठा करण्याची आवश्यकता आहे.

महिला सशक्तीकरणकडे लक्ष देण्याचेही सरकारचे धोरण आहे. आर्थिक विकासामध्ये महिलांचंही योगदान असावं या हेतूने सेल्फ हेल्प ग्रुप म्हणजेच महिला बचत गट व जॉईंट लायबिलिटी ग्रुपचं खूप मोठे जाळं देशभर निर्माण करण्याचं उद्दिष्ट्य सरकारने ठेवलं आहे. देशभरात १ कोटी SHG व JLG निर्माण व्हावेत असे प्रयत्न केले जाणार आहेत. या समुहांना प्रशिक्षण देऊन, स्थानिक पातळीवरच वस्तूंचं उत्पादन केलं जावं आणि त्या वस्तूंना स्थानिक पातळीवरच मार्केट उपलब्ध व्हावं असा सरकारचा उद्देश आहे. यामुळे महिलांच्या उत्पन्नात निश्चितच वाढ होईल. या प्रक्रियेत बँकांनीही आपले योगदान देणे आवश्यक आहे.

आर्थिक क्षेत्रातील डिजिटलायझेशनमुळे भारतात पैशांची देवाण-घेवाण करण्यात क्रांती झाली आहे. संपूर्ण जगाला आदर्श ठरावा अशी प्रगती या क्षेत्रात आपण केली आहे. ज्या सहजतेने UPI चा वापर भारतात केला जातो तो अनेक प्रगत देशातही केला

जात नाही. सर्वदूर इंटरनेटचं जाळं आज पसरलेलं नाही, परंतू येत्या दोन वर्षांत भारत संचार नेटच्या माध्यमातून प्रत्येक गावात इंटरनेट पोहोचणार आहे. त्यामुळे सामान्य व्यक्तींना आर्थिक सेवा मिळणे सोयीचे होईल. आर्थिक समावेशकता वाढण्यास यामुळे मदत होणार आहे आणि यामध्ये बँकांची भूमिका महत्त्वाची असणार यात शंका घेण्याचं कारणच नाही. याबरोबरच एक महत्त्वाची गोष्ट लक्षात घेणे गरजेचे आहे. फिनटेक कंपन्या वाढत आहेत. बँकांनी त्या कंपन्याशी जूळवून घेऊन एकत्रित येऊन काम करण्याची आवश्यकता आहे.

भारताची अर्थव्यवस्था ही जगातील पाचवी मोठी अर्थव्यवस्था म्हणून ओळखली जात आहे., परंतु पुढच्या काही वर्षांत अमेरिका व चीन नंतरची मोठी अर्थव्यवस्था म्हणून ओळखली जाईल.

७ ते ८ वर्षांपूर्वी केलेल्या एका सर्वेक्षणानंतर काही बँकांच्या विलिनीकरणाचा निर्णय घेण्यात आला. भारतीय अर्थव्यवस्थेला आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पूरक ठरतील अशा मोठ्या बँका असाव्यात हे त्यामागचे धोरण होते. म्हणूनच आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय आणि स्थानिक पातळीवर काम करणाऱ्या बँकांची निर्मिती केली गेली. बँकांचे विलिनीकरण करून ४ मोठ्या बँका अस्तित्वात आल्या. भारतीय उद्योगपतींची विदेशात मोठ्या प्रमाणावर गुंतवणूक आहे त्यांच्या उद्योगांना विदेशात आर्थिक साहाय्य मिळावं हा देखील महत्त्वाचा उद्देश विलिनीकरणामागे होता. जगातल्या ५० बँकांमध्ये आपल्या एकातरी भारतीय बँकेचा समावेश होणे ही देखील काळाची गरज आहे, आवश्यकता आहे. राष्ट्रीय स्तरावर काम करणाऱ्या बँकांमध्ये रीकॅपिटलाइझेशन करण्यात आले आहे.

सरकारी बँकांबरोबरच १९० विभागीय बँकांचे एकत्रीकरण करून ४० विभागीय ग्रामीण बँका निर्माण केल्या गेल्या आहेत. प्रामुख्याने ग्रामीण भागात अर्थपुरवठा करण्याची जबाबदारी या बँकांवर आहे. त्यासाठी नव्याने मार्गदर्शक सूचना दिल्या गेल्या आहेत. त्याचप्रमाणे या बँकांना भांडवल उभारण्यासाठीही अनुमती दिली आहे. या ४० विभागीय ग्रामीण बँकांच्या देशभरातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये मिळून १००० शाखा आहेत. हा उद्देश लक्षात घेता विलिनीकरणाबाबत/

एकत्रीकरणाबाबत अविश्वास दाखविण्याची गरज नाही.

ग्रामीण भागात वित्तीय पुरवठा वाढविण्यासाठी सहकार मंत्रालयाद्वारे अनेक योजना आखल्या जात आहेत. देशभरात ६५००० विविध कार्यकारी सोसायट्या कार्यरत आहेत. त्यांची संख्या ३ लाखांपर्यंत वाढविण्याचा प्रस्ताव विचाराधीन आहे. बिगरशेती सहकारी पतसंस्थांना विविध २५ प्रकारच्या (Multi Purpose Activity) सेवा देण्यास अनुमती देणे प्रस्तावित आहे. आज देशात १.२० लाख प्राथमिक दूध सोसायट्या आहेत. नॅशनल डेअरी डेव्हलपमेंट बोर्ड (NDDB) च्या माध्यमातून या संस्था देखील विविध सेवा देऊ शकतील असे प्रयत्न केले जाणार आहेत. या दोन्ही प्रकारच्या संस्थांना, जिल्हा सहकारी बँकांच्या कोअर बँकिंगशी जोडणे आणि नॅशनल पेमेंट गेटवे उपलब्ध करून देणे हा महत्त्वाकांक्षी कार्यक्रम विचाराधीन आहे. हा प्रकल्प पूर्णत्वास जाणे ही निश्चितच क्रांतीकारी घटना असेल.

ग्रामीण तसेच शहरी भागात कार्यरत असलेल्या सहकारी पतसंस्थांनाही ठेव विमा संरक्षण मिळणे आवश्यक आहे. इतर राष्ट्रात त्यासाठी स्वतंत्र महामंडळ आहे, त्या धर्तीवर सहकार भारती प्रयत्नशील आहे. आवश्यक तो पाठपुरावा करत आहे.

भारत आत्मनिर्भर व्हावा, भारताची अर्थव्यवस्था ५ ट्रिलियन डॉलर व्हावी यासाठीच्या सामूहिक प्रयत्नात बँकिंग क्षेत्राची भूमिका महत्त्वाची राहणार आहे.

ॐ ॐ ॐ

‘डिजिटलायझेशनशिवाय पर्याय नाही...’

“व्यवसायवृद्धीबरोबर प्रशिक्षित, बुद्धिमान मनुष्यबळाची योजना आणि अद्ययावत तंत्रज्ञान ही दोन लक्ष्य..”

विशेष
मुलाखत

टीजेएसबी सहकारी बँकेचे नवनिर्वाचित अध्यक्ष शरद गांगल

बदलते अर्थकारण, आधुनिक बँकिंग आणि सहकार चळवळ याचे अभ्यासक अशी ओळख असलेले टीजेएसबी सहकारी बँकेचे नवनिर्वाचित अध्यक्ष शरद गांगल यांच्याशी साधलेला सुसंवाद त्यांच्या दूरदृष्टी आणि सखोल अभ्यासाची प्रचिती देतो. नुकतीच त्यांनी टीजेएसबी सहकारी बँकेच्या अध्यक्षपदाची धुरा स्वीकारली आहे. तत्पूर्वी टीजेएसबी बँकेचे उपाध्यक्ष म्हणून ते काम पहात होते. वाणिज्य कायद्याचे पदवीधारक असलेले शरद गांगल मानव संसाधन आणि व्यवस्थापन क्षेत्र यातील पदवीधार आणि तज्ज्ञ आहेत. त्यांनी भारतीय आणि बहुराष्ट्रीय उद्योग समूहात विविध उच्चपदांवर दीर्घकाळ काम केले आहे. औद्योगिक, व्यावसायिक संस्था, भारतीय आणि विदेशी विद्यापीठ येथे ते तज्ज्ञ व्याख्याते आहेत. तसेच ते सहकार भारतीचे महाराष्ट्र राज्य बँक प्रकोष्ठ प्रमुख आहेत. विविध सामाजिक कार्यात असलेले शरद गांगल विद्यार्थी विकास योजना या शैक्षणिक उपक्रमाचे संस्थापक सदस्य आहेत.

सहकारी बँका, अर्थव्यवस्था, आधुनिक तंत्रज्ञान आणि टीजेएसबी सहकारी बँकेची आगामी वाटचाल याविषयी आमच्या 'पासबुक आनंदाचे' वार्षिकांकाच्या टीमसोबत त्यांनी संवाद साधला. त्यांची प्रदीर्घ आणि अभ्यासपूर्ण मुलाखत घेण्याचे काम महेंद्र वसंत कोथळे यांनी केले आहे. श्रीयुत कोथळे यांनी टीजेएसबी बँक, सारस्वत बँक आणि डोंबिवली नागरी सहकारी बँक येथे विविध पदांवर काम केले आहे. याशिवाय सहकारी बँक कर्मचारी महासंघ आणि सहकारी बँक अधिकारी संघटना यामध्ये काही काळ पदाधिकारी होते. 'पासबुक आनंदाचे' अंकाच्या वाचकांसाठी ही विशेष भेट!

१. सर आपण कॉर्पोरेट क्षेत्रात सुमारे ४० वर्षे उच्च पदांवर काम केले आहे. सहकारी क्षेत्राबाबत आपला दृष्टिकोन काय आहे?

शरद गांगल - भारतासारख्या प्रगतशील देशात विकासाची खरी संकल्पना सहकार चळवळीच्या माध्यमातूनच जनमानसात रुजली. साम्यवादी आणि भांडवलशाही या दोन क्षेत्रांचा आर्थिक पातळीवर विशेष प्रभाव होता. साम्यवादामुळे नुकसान कमी झाले पण भांडवलशाहीचा प्रभाव एकतर्फी होता. साम्यवाद आणि भांडवलशाही या दोघांची विचारधारा प्रचंड टोकाची होती. मग अशा परिस्थितीमध्ये समतोल राखणाऱ्या सहकाराची जास्त गरज भासू लागली. साम्यवाद, समाजवाद आणि भांडवलशाही याचा सुवर्णमध्य म्हणजेच सहकार चळवळ. 'एक व्यक्ती एक मत' हे सहकार चळवळीचं वैशिष्ट्य ठरलं कारण ती लोकशाही मार्गाने जाणारी होती आणि आजही आहे. स्वातंत्र्यानंतर सहकाराचा व्याप मोठ्या प्रमाणात वाढला. सहकाराचा आयाम बँका, पतसंस्था, कृषी व ग्रामीण सहकारी संस्था, साखर कारखाने, दुग्ध व्यवसाय, विणकर संस्था, मच्छीमार संस्था, बचत गट, ग्राहक भंडार, हाउसिंग संस्था, अभिनव संस्था यांसह अनेक क्षेत्रात व्यापला गेला. सर्वसमावेशक आणि सर्वाना बरोबर घेऊन जायचं असेल तर सहकार चळवळीशिवाय पर्याय नाही.

२. भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये सहकारी बँकांचे आजचे स्थान आणि भूमिका काय आहे?

शरद गांगल - सहकारी चळवळीचा देशाच्या आर्थिक विकासात महत्त्वपूर्ण सहभाग आहे. सहकाराच्या माध्यमातून देशाला नवी दिशा मिळाली आहे. सहकार चळवळीत नागरी सहकारी बँकांचा

उल्लेख सन्मानाने केला जातो. एकेकाळी स्थानिक गरज भागविण्यासाठी स्थापन झालेल्या सहकारी बँका आज जिल्हा, राज्य या सीमा ओलांडून दुसऱ्या राज्यामध्ये सहकाराचा संदेश घेऊन पोहोचल्या आहेत. जनमानसात आपल्या वाटणाऱ्या या सहकारी बँका आधुनिक सोयीद्वारे ग्राहकांना सेवा प्रदान करत आहेत. तसेच निःस्वार्थी वृत्तीने कार्य करणाऱ्या अनेक सामाजिक संस्थांना नेहमीच भरभरून मदत करीत आहेत. त्यामुळे सहकारी बँकांची पारदर्शकता व आपुलकीची भावना सर्व समाजाला ज्ञातच आहे. याचं कारण असं सामान्य ग्राहक असो, खातेदार असो, कर्जदार असो यांना खासगी आणि राष्ट्रीयकृत बँकांपेक्षा सहकारी क्षेत्रामध्ये, मग त्या ग्रामीण भागातील सहकारी बँका असोत, पतपेढी असो, ग्रामीण बँका असो यांचाच आधार वाटतो. कारण हातावर पोट असणारी माणसं, छोटे विक्रेते, छोटे उद्योजक यांना खाजगी किंवा राष्ट्रीय बँका तेथील व्यवस्थापनामुळे परवडू शकत नाहीत. खरं तर याच सामान्य किंवा दुर्बल घटकांना आर्थिक सहकार्याची गरज असते. अशांना सहकार चळवळ हा नक्कीच आशेचा किरण ठरतो. त्यांच्या आर्थिक उन्नतीसाठी सहकार कायमच परिणामकारक ठरलेला आहे. एक गोष्ट सांगतो, १९४८ साली भारताचा आर्थिक गणनेत जगात सहावा क्रमांक होता आणि त्यावेळी दरडोई उत्पन्न जगाच्या सरासरी १८ टक्के होतं. २०२० साली भारताचा क्रमांक पाचवा आला आणि दरडोई उत्पन्न होतं सरासरी १८ टक्केच. या ७५ वर्षांत आर्थिक स्थिती तिथेच आहे, आर्थिक मॉडेल तिथेच आहे. १९८० ते ९० या काळात आपण तेराव्या स्थानी होतो. १९९० च्या काळात दरडोई उत्पन्न प्रचंड प्रमाणात घसरले होते. १९९० नंतर नवीन आर्थिक धोरणामुळे हळूहळू वेग

घ्यायला सुरुवात झाली. आर्थिक सुधारणेचा वेग हा दिवसेंदिवस वाढत आहे. त्यामुळे जागतिक पातळीवर तिसऱ्या क्रमांकावर आपला देश लवकरच पोहोचेल अशी आशा आहे. आणि यात सहकार क्षेत्राचं मोठं योगदान तळागाळातील घटकांकरिता असणार आहे.

३. पण आज मग सहकार क्षेत्राकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलतो आहे का ?

शरद गांगल - सहकारातून स्वाहाकार होण्याची काही उदाहरणे आपण पाहिली आहेत. पण त्या साखळीत संस्कारांची कडी नव्हती. म्हणून 'सहकारभारती' सारख्या सहकार क्षेत्रामध्ये काम करणाऱ्या संघटनांनी हे ब्रीद घेतले की संस्कारातून सहकाराची निर्मिती करू आणि ते करावं लागेलच. रिझर्व बँकेचे किंवा केंद्र व राज्य सहकार खात्याचे जे गव्हर्नन्स मॉडेल आहे, त्याला मजबुती आणावी लागेल आणि दुर्दैवानं होतं असं की, सहकारी बँकेमध्ये एखादा गैरव्यवहार झाला की, त्याला प्रसिद्धी खूप मिळते. गेल्या पाच-सहा वर्षात जर आपण बघितलं तर काही खासगी बँका, काही व्यापारी बँकांमध्येदेखील काही प्रमाणात गैरव्यवहार झाल्याची उदाहरणे आहेत. ज्यांचं नाव आपण अगदी आदराने घेतो, परंतु त्याच्याकडे जास्ती लक्ष दिले जात नाही. याचं एक कारण म्हणजे सहकारी संस्था या सामान्य माणसाच्या असल्यामुळे इथे गैरव्यवहार होऊच नये अशी अपेक्षा असते. आणि त्याच्याहीपेक्षा महत्त्वाचं की, Co-Operative banks are subject to social audits. परंतु अशा प्रकारचे सोशल ऑडिट इतर क्षेत्रातल्या बँकांचे होत नाही आणि मग लक्षात राहते ती सहकारी बँक.

४. १९९०-९१ नंतर जागतिकीकरणाचं वारं सुरू झालं. त्याचा परिणाम सहकारी बँकांच्या व्यवस्थापनावर आणि व्यवसायावर झाला का ?

शरद गांगल - जागतिकीकरणापेक्षा प्रायव्हेट सेक्टरला मिळालेली एन्ट्री महत्त्वाची आहे. ग्लोबलायझेशन झालं पण परदेशी बँका आपल्याकडे आल्या नाहीत. उलट होत्या त्या कमी झाल्या. कारण या स्पर्धेमध्ये आपल्या खासगी बँकांनी अधिक जलद गतीने विस्तार केला. खरं तर त्यामुळे फॉरेन बँकांना आपला गाशा गुंडाळावा लागला. मला विचाराल तर जागतिकीकरणाचा फायदा झालाय. कारण जो छोटा

कारखानदार होता, उद्योजक होता, उत्पादक होता त्याला ग्लोबलायझेशनमुळे निर्यातीच्या संधी मिळाल्या. आज भारतामध्ये 'एमएसएमई'चं जे योगदान आहे ते मोलाचं आहे. कारण त्यांचे बँकर्स कोण आहेत तर प्रामुख्याने सहकारी बँका.

त्यामुळे ग्लोबलायझेशनचा बँकिंग क्षेत्राला तोटा झालेला नाही. झाला असेल तर तो फायदाच झालेला आहे. हे भाष्य मी पूर्ण अर्थव्यवस्थेसंदर्भात करत नाहीये तर बँकांपुरतं मर्यादित करतो आहे. जो आमचा छोटा कारखानदार होता, त्याला जागतिक बाजारपेठ मिळाली. त्याची निर्यात व्हायला लागली. त्याला माल उत्पादन करण्यासाठी आयात सोयीची झाली. आणि त्यातून तो निर्यात करू लागला.

५. अलीकडच्या काळात डिजिटल बँकिंग वाढले आहे याचा सहकारी बँकांवर काय दूरगामी परिणाम जाणवतो.

शरद गांगल - आता डिजिटलायझेशनला पर्याय नाही. आज भारतामध्ये अनेक आर्थिक सुधारणा झालेल्या आहेत त्या डिजिटलायझेशनमुळेच. म्हणजे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी लोकसभेत जाहीर केलं की डिजिटलायझेशनचा हा टप्पा आम्ही गाठणार आहोत. त्यावेळी त्याकडे थोडं शंकेने बघितलं गेलं. पण ज्या प्रमाणात क्यू आर कोड आणि यूपीआयद्वारे रोज होणारे व्यवहार आपण पाहिले तर आपण फार पुढे गेलो आहोत. सध्या भारतातील ४०% आर्थिक व्यवहार हे डिजिटल व्हायला लागलेत. याबाबतीत आपला जगात क्रमांक पहिला आहे. खरंतर डिजिटलायझेशन भारतातल्या प्रत्येक नागरिकाने स्वीकारलेले आहे. सहकारी क्षेत्राबाबत सांगायचे तर मला अभिमान वाटतो की, आपली टीजेएसबी बँक यूपीआय सेवा सुरू करणारी देशातील पहिली बँक होती. त्यामुळे डिजिटलायझेशनचा सहकारी क्षेत्रावर होणारा परिणाम हा सकारात्मक असेल.

६. डिजिटलायझेशनमुळे पर्सनल टच जातो का ?

शरद गांगल - अनेक ग्राहक बँकेमध्ये जाऊन आणि स्मार्टफोन वापरून व्यवहार करतात आणि त्याला आपल्या सहकारी बँकेतील कर्मचारी मदत करतो. डिजिटलायझेशनने जरी व्यवहार झाला तरी ग्राहकांशी काही ना काही कारणाने संपर्क करणं यासाठी काही बंदी

नाही. ग्राहक मेळावे असतील ते घेता येऊ शकतात. जी त्रिसूत्री आहे 'जनधन', 'आधार' आणि 'मोबाईल', हे जर नसतील तर आर्थिक महाशक्ती होण्याचं स्वप्न आपलं कधी पूर्ण होऊ शकणार नाही. २०३० चं दहा ट्रीलियनची अर्थव्यवस्था होण्याचं देश स्वप्न पाहतोय, याला डिजिटलायझेशनशिवाय पर्याय नाही आणि बँक हा त्या साखळीतील अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे.

त्यामुळे पर्सनल टच जातोय का तर मला नाही वाटत जात आहे. कारण तुम्हाला पर्सनल टच असण्यासाठी ज्या काही तुमच्या कार्यपद्धती आहेत त्यावर कोणतीही बंदी नाही. कॉर्पोरेट क्षेत्रामध्ये असंच म्हटलं जातं की, आज तुमच्याकडे आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स आहे, वर्चुअल रियलिटि आहे, मशीन लर्निंग हे आल्यामुळे तुमच्या कर्मचाऱ्यांशी असलेला तुमचा संपर्क तुटतो की काय? आज 'वर्क फ्रॉम होम' म्हटल्यानंतर तुमचा कर्मचाऱ्यांशी संपर्क होत नाहीये असं म्हटलं जात होतं. पण कॉर्पोरेट क्षेत्र यामधून हळूहळू शिकतेय. ज्याला आपण म्हणतो रिमोट वर्क टीम आणि रिमोट engagement model हे विकसित होत आहेत. त्यामुळे बदलत्या परिस्थितीशी जमवून घेणं म्हणण्यापेक्षा आहे ती परिस्थिती आपल्यासाठी फलदायीच आहे असं म्हणून त्याच्यासाठी नवीन धोरणे कॉर्पोरेट क्षेत्राने केली आहे. वर्क फ्रॉम होममुळे अनेक कंपन्यांचे खर्च वाचत आहेत. त्यामुळे उत्पादनाची किंमत कमी होते आणि त्यामुळे त्याचा ग्राहक वाढतो. ग्राहक वाढला की पुन्हा उत्पादन वाढते. रोजगार वाढतो अशी साखळी विकसित होत जाते.

७. बँकिंग हा व्यवसाय आहे की सेवा आहे आपल्याला काय वाटतं?

शरद गांगल - मी यापूर्वी एचडीएफसी लाईफ इन्शुरन्समध्ये काम केलेलं आहे. हा प्रश्न नेहमी विचारला जायचा आणि माझं नेहमी हेच उत्तर असायचं की, विमा क्षेत्र असो किंवा बँकिंग असो हा 'सेवा देण्याचा व्यवसाय आहे'.

आज कोणतेही क्षेत्र असेल, बँकिंग, आयटी, इन्शुरन्स तिथे केंद्रबिंदू हा ग्राहकच आहे. तेच कॅपिटल आहे. तुमची कॉम्प्युटर किंवा तंत्रज्ञानाची इन्व्हेस्टमेंट किती आहे, लाखो लोक जी काम करतात ती एक सेवाच आहे.

८. सामान्य माणसाचं अर्थकारण आणि अर्थसंकल्प याची सांगड आपण कशी घालाल?

शरद गांगल - आपला अर्थसंकल्प एक फेब्रुवारीला जाहीर होतो आणि जे बदल त्यामध्ये होत असतात ते कुठलंही सरकार असलं तरीसुद्धा ते त्यांचं आर्थिक गणित अशा स्वरूपात बसवतात की ज्याच्यामुळे देशातील सामान्य माणसाची आर्थिक घडी व्यवस्थित राखली जाईल. म्हणजे जे कर असतात, त्यामधून तो आर्थिक मदत देऊ शकतो किंवा गुंतवणूक करतो. इन्फ्रास्ट्रक्चर असेल, डिफेन्स असेल, पोस्ट असेल या सेवा आहेत. या सेवा देण्यासाठी महसूल revenue निर्माण करावा लागतो आणि trickle down effect शेवटच्या माणसापर्यंत जातो. आज आपल्याला वाटतं भारतामध्ये टॅक्सेस खूप आहेत. पण जगाचा विचार केला तर भारतामधील इन्कम टॅक्स हा इतर देशांच्या तुलनेत कमी आहे. कॉर्पोरेट टॅक्स जर का बघितला तर तत्कालीन अर्थमंत्री अरुण जेटलींनी त्यावेळी जे आश्वासन दिलं होतं की आम्ही हा टॅक्स २५% वर आणू आणि तो तसा आणलाही. आज मोठ्या प्रमाणावर जीएसटी संकलन होत आहे. पण कुठेतरी गैरसमजूत आहे की जीएसटीमुळे टॅक्सेस वाढले. पण ९०% commodities म्हणजे ९०% ज्या आपण वस्तू घेतो त्यांच्यावर असणाऱ्या सेल्स टॅक्स आणि इतर टॅक्स याची जर बेरीज केली तर ती जीएसटीपेक्षा जास्त होते. आज जीएसटीच्या प्रणालीमुळे आपण आर्थिक नियंत्रण आणू शकलो आहोत. One nation one tax याच्यामुळे हे शक्य झाले. दुसरं असं की, याच्यात जी गळती होत होती ती टेक्नॉलॉजीमुळे कमी झाली. त्यामुळे सरकारी उत्पन्न वाढलंय. कोविडपासून आज ८० कोटी लोकसंख्येला पुरेल एवढं रेशन दर महिन्याला दिलं जातं. हे आपल्याला परवडलं नसतं पण आता हे या कर संकलनामुळेच शक्य होत आहे.

आपण बरेच आर्थिक बदल केले आहेत. जी करप्रणाली होती ती अतिशय मजबूत केली. जगातील एक असा मापदंड आहे की tax to GDP ratio तो भारतात खूप कमी म्हणजेच साधारण १०% आहे व काही प्रगत देशात तो ४०% च्या वर आहे. इतर देशांमध्ये सेवा चांगली मिळते कारण टॅक्स कलेक्शन जास्त आहे. तो जसा वाढत जाईल तसतसा आपला,

जो शेवटचा नागरिक आहे त्याच्यापर्यंत सरकारी फायदे जाऊ शकतील. त्याला हात देऊन मूळ प्रवाहात आणणं हे जर झालं तर तोही करप्रणालीत येईल व अधिक समृद्धी येईल. हा पल्ला आपल्याला गाठायचा आहे. आपण त्या दिशेने नक्कीच वाटचाल करतो आहोत.

९. आपल्या प्रदीर्घ व्यवस्थापकीय अनुभवाच्या जोरावर आपण पुढील दहा वर्षात टीजेएसबी बँकेकडे कशा पद्धतीने पाहत आहात ?

शरद गांगल - दहा वर्षांचा विचार नक्कीच करायला पाहिजे. आज जगामध्ये जो विचार केला जातोय तो पुढील पाच वर्षांचा आहे. कारण अनिश्चितता खूप वाढली आहे, खरं तर कोविडच्या आधीपासूनच याची सुरुवात झाली होती. कोविडनंतर निश्चितच आपण पाच वर्षांचाच विचार करणे आवश्यक आहे.

२०२५ सालापर्यंत आम्ही (टीजेएसबी सहकारी बँक) पंचवीस हजार कोटी व्यवहाराचे उद्दिष्ट ठेवले आहे. मागील वर्षी बँकेचा व्यवहार वीस हजार कोटी होता. आर्थिक क्षेत्रात काम करत असताना आपण व्यावसायिक वाढ आणि नफा याचा समतोल ठेवायला पाहिजे. आर्थिक वाढीला मर्यादा नाहीत. भारतात सर्वच उद्योगांना विविध समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे, याचं कारण प्रशिक्षित मनुष्यबळाची कमतरता. भारताला पाच ट्रिलियन आणि दहा ट्रिलियनपासून जर कोणी रोखू शकत असेल तर फक्त प्रशिक्षित मनुष्यबळाची उपलब्धता. त्यामुळे आम्ही टेक्नॉलॉजीचा वापर करून आपल्या कर्मचाऱ्यांना कसं सर्वोत्तम प्रशिक्षण देता येईल याचा विचार करत आहोत. टेक्नॉलॉजीच्या बाबतीत टीजेएसबीने पहिल्यापासूनच आघाडी घेतलेली आहे.

मला सांगायला अभिमान वाटतो, राष्ट्रीयकृत बँकांच्या सुद्धा आधी ठाप्यामध्ये पहिलं एटीएम टीजेएसबीने सुरू केलं. सध्या आपण TCS चं Core Banking solution implement करतोय. खासगी बँका ज्या ग्राहक सेवा देतात त्याच्यापेक्षा अधिक चांगली अशी सेवा आपण देऊ असा मला विश्वास आहे. नवीन core banking solution implementation द्वारे ग्राहकांना अनेक सेवा अतिशय वेगाने मिळतील. मुख्य म्हणजे ज्या पिढीने टीजेएसबी सहकारी बँकेशी व्यवहार केला ती पिढी आता हळूहळू कमी होत आहे. त्यांची दुसरी किंवा तिसरी पिढी आता पुढे आली आहे. त्यांना जुन्या पद्धतीचे बँकिंग माहितीच नाही. त्यांना टेक्नॉलॉजी असलेले बँकिंग माहिती आहे.

त्यामुळे व्यवसायवृद्धी बरोबरच प्रशिक्षित आणि बुद्धिमान मनुष्यबळाची योजना आणि टेक्नॉलॉजी ही दोन लक्ष्य सध्या डोळ्यांसमोर आहेत. याकडे जर लक्ष केंद्रित केलं तर व्यवसाय वृद्धीला नक्कीच यश येईल यावर विश्वास आहे. आपली अर्थव्यवस्था आहे ती consumption lead आहे. म्हणजे आपल्याला निर्यात पाहिजे का? तर हो, आवश्यक आहे. पण निर्यात जर कमी झाली तर आमची अर्थव्यवस्था गडबडेल का? तर इतर देशांची गडबडेल इतकी आपली गडबडणार नाही. कारण आपली लोकसंख्या. जर दरडोई उत्पन्न वाढत गेलं तर consumption वाढणारच आहे. उत्पादनाच्या वाढणाऱ्या संधी, नोकरी व्यवसाय करण्याच्या संधी हे वाढत जाणार आहे. त्यामुळे अतिशय प्रशिक्षित मनुष्यबळ आणि उच्च तंत्रज्ञान यावर आम्ही अधिक लक्ष केंद्रित केले आहे. हे करणं शक्य आहे कारण आमची बॅलन्स शीट मजबूत आहे. त्यामुळे कोणतीही गुंतवणूक करताना आम्हाला मागे बघावं लागत नाही. फक्त आमचा कटाक्ष एकच असतो तो म्हणजे येणारी नवीन टेक्नॉलॉजी खासगी बँकांपेक्षा आधी आपल्याकडे कशी येईल. सहकारी बँकेमध्ये हे नक्कीच शक्य आहे.

आपलं आर्थिक भविष्य उज्वल आहेच फक्त गरज आहे सुयोग्य नियोजनाची.. प्रशिक्षणाची आणि उच्च तंत्रज्ञानाची!!

मुलाखतकार - महेंद्र कोथळे

ॐॐॐ

powered by

project by

साजराई

गुहागर

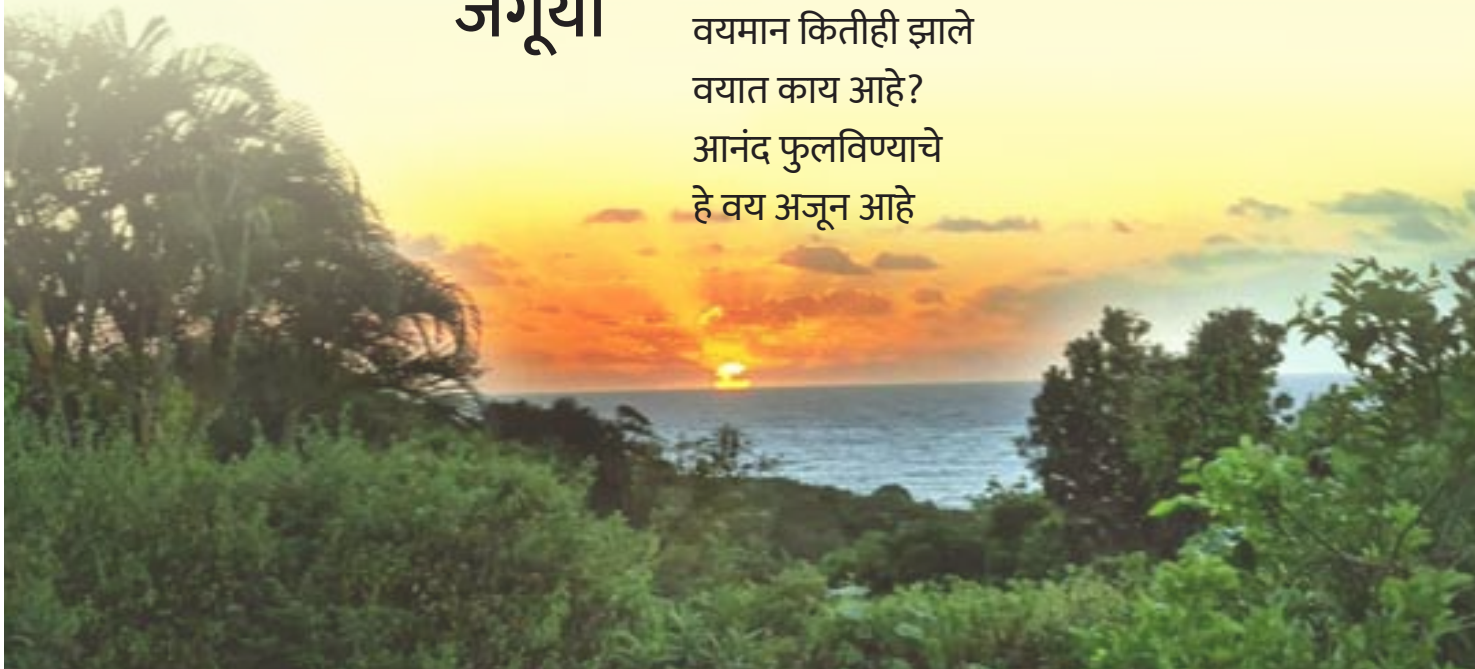
ज्येष्ठांचे
आत्मनिर्भर घर

Investment
For Future
Investment
With Sanjrai

चल
आनंदाने
जगूया

ही रात जागण्याचे
हे वय अजून आहे
बेहोश नाचण्याचे
हे वय अजून आहे
वयमान कितीही झाले
वयात काय आहे?
आनंद फुलविण्याचे
हे वय अजून आहे

4 बंगल्यांचे क्लस्टर टाईप-ए 1 प्लॉट = 4 बंगले (48 युनिट)

प्लॉट एरिया	बंगलो एरिया
4400 ते 5350 स्के.फूट	600 स्के. फूट (बिल्टअप) 1 बी.एच.के. रूफ टाईप

ट्रिवन बंगलो टाईप-बी 1 प्लॉट = 2 बंगले (10 युनिट)

प्लॉट एरिया	बंगलो एरिया
3350 ते 4000 स्के.फूट	650 स्के. फूट (बिल्टअप) 1 बी.एच.के. रूफ टाईप

सिंगल बंगलो टाईप-सी (31 युनिट)

प्लॉट एरिया	बंगलो एरिया
28000 स्के.फूट	520 स्के. फूट Mini Bungalow Society compact 1bhk

* रेराअंतर्गत नियोजित प्रकल्प

powered by

INVESTMENT

project by

स्टुडिओ अपार्टमेंट (48 युनिट) Proposed

प्लॉट एरिया	बिल्डिंग टाईप
350 स्के.फूट बिल्ट अप एरिया	2 Wings Stilt + 3 Floor with Lift

* रेराअंतर्गत नियोजित प्रकल्प

जगण्याचा वाढलेला वेग, त्यापेक्षा अधिक वेगाने होणारे बदल यामुळे साऱ्यांचं जगणं यांत्रिक होऊन बसलंय. जगण्याच्या शर्यतीत थांबला तो संपला हाच नियम झाला आहे. त्यात काही चूकही नाही. फक्त प्रश्न उरतो घरातल्या ज्येष्ठांचा. मुलांना आईवडिलांकडे मनात असूनही लक्ष द्यायला वेळ नसतो, काहींची मुलं दूर परदेशात असतात. मग या आईवडिलांनी कसा वेळ घालवायचा. साऱ्या जबाबदाऱ्या पूर्ण झालेल्या

असतात, अशावेळी ज्येष्ठांना स्वतःचे घर, स्वतःचा मोकळा वेळ, स्वतःचे आयुष्य जगावे असे वाटत असते. फक्त गरज असते उत्तम पर्यायाची... अशी एक हक्काची जागा असावी असे वाटते, जिथे शरीराबरोबर मनही जपले जाते.

अशी एक जागा आहे **गुहागर** जवळ **देवघर** या निसर्गरम्य गावात.. फक्त ज्येष्ठांसाठी उभारला आहे निसर्गाच्या कुशीत वसलेला एक गृहप्रकल्प **सांजराई...** हे ज्येष्ठांचे स्वतःचे घर असेल, वृद्धाश्रम नव्हे.

गीर
गाय

गोशाळा

नक्षत्र
वन

Organic
फळे-भाज्यांची
शेती

भारतीय संस्कृती मानवाला पूर्ण सृष्टीवर प्रेम करावयास शिकविते. गाईला तर आपण आपली माता म्हणतो. ग्रामीण भागात ती पहावयास तरी मिळते, पण शहरात तिचे दर्शन दुर्मिळच. पण सांजराईत तुमची ही गोमाता रोज दर्शन देईल. इथे आहे गोशाळा. तुम्ही प्रेमाने जा.. तिच्या सहवासात राहा . कारण आपल्याला रोज दूध, ताक, तूप, लोणी मिळणार आहे. ते याच गोशाळेतून. एकदम सात्त्विक... भेसळविरहित.

AMENITIES

INTERNAL

- सेमी फर्निश सोफा सेटसह हॉल
- सेंटर टेबलसह टीव्ही
- Split एअर कंडिशनर
- क्वीनसाईज बेडसह सुसज्ज बेडरूम
- वॉर्डरोब, साइड टेबल
- किचन सुविधा, ग्रॅनाइट ग्रीन संगमरवरी
- इन्व्हर्टर, फायर सेफ्टी, एक्झॉस्ट फॅन आणि बरेच काही...

EXTERNAL

- अंतर्गत 9 meter रोड
- प्रत्येक plot करिता Septic Tank
- ओपन जिम
- इनडोअर गेम्स
- गणेश मंदिर
- 24x7 सुरक्षा, C. C. टीव्ही
- सुपारीच्या झाडांचे सीमांकन (demarcation)
- यूव्ही वॉटर प्लांट
- व्हीलचेअर रॅम्प सुविधा
- खानपान सुविधा आणि बरेच काही...

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

● POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023

● PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255 / 9920949177

www.sanjraaivc.com

https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/

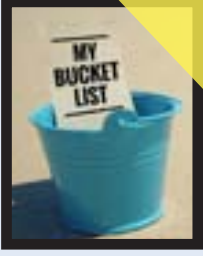
https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBjOIE8rdHgA

| Gated Community

राहून गेलेल्या

गोष्टी

पूर्णत्वास
नेणारं
घर

गंध आनंदोत्सवाचा

सण, समारंभ हे तर आपल्या आयुष्यातील आनंदाचे, उत्साहाचे क्षण. मग ते एकेकट्याने घरात साजरे करण्यापेक्षा आपल्या नवीन मित्र मैत्रिणींबरोबर साजरे केले तर. वर्षभरात दिवाळी, संक्रांत, होळी, रंगपंचमी, कोजागिरी असे विविध उत्सव आपण मिळून साजरे करणार आहोत. तुमचे वाढदिवस, लग्नाचे वाढदिवसही इथे साजरे होतील.. तेही जंगी पार्टी ठेवून..

चलो
पिकनिक
जाएंगे...

सांजराई ही आनंद मिळवून देणारी आणि ज्येष्ठांना आनंदित करण्यासाठी कटिबद्ध आहे. रोजच्या एकसुरी जगण्यातून निवांतपणा मिळावा, जवळपासची प्रेक्षणीय स्थळे पहावीत असं वाटत असेल तर याचीही काळजी आम्ही घेत आहोत. दर तीन महिन्यातून आम्ही तुमची पिकनिक आयोजित करणार आहोत. धम्माल करा.. दंगामस्तीही करा..

पुस्तकांच्या सहवासात

तुम्हाला पुस्तक वाचनाचा छंद असेल तर तुम्ही खरंच भाग्यवान आहात.. कारण आपण सांजराईत निवडक पण उत्तम पुस्तकांचं एक ग्रंथालयही उभारत आहोत. नोकरी, गृहकल्प यातून वाचनाला वेळ मिळाला नसेल तर वाचनाचा आनंद घ्या.

ये घर बहोत हसीन है

आम्ही घर फक्त बांधून देणार नाही तर आवश्यक सुखसुविधाही पुरवणार आहोत. म्हणजेच सोफा सेट, टीव्ही, टेबल, फॅन, कूलर, क्वीन साईज बेड, वॉर्डरोब, साईड टेबल, स्वयंपाक घर अशा बऱ्याच गोष्टी आम्ही पुरवणार आहोत. हे करताना तुमची सुरक्षाही कशी राखता येईल याचेही नियोजन केले आहे.

नव्या मैत्रीचा बहर

रक्ताची नाती ही जन्माने मिळतात, पण मानलेली नाती मनाने जुळतात यालाच तर मैत्री म्हणतात. तुम्ही तुमचे घर, जुने मित्र सोडून आलात तरी सांजराईत खऱ्या अर्थाने तुमच्या नव्या मैत्रीला बहर येईल. इथे नवीन मित्र मैत्रिणी मिळतील, ती तुमच्या सुख दुःखाशी एकरूप होतील.

जगण्याचं स्वातंत्र्य

सांजराईत ज्येष्ठांना स्वतंत्रपणे जगता येईल. घरभाडं, बिलं भरणं, हाऊसकिपींग, औषधं आपणच आणणं या आणि इतर कोणत्याही गोष्टींची चिंता त्या व्यक्तीला भासणार नाही. जगणं सुसह्य करण्यासाठी सांजराई सज्ज आहे..

Powered by

व्यास क्रिएशन्स

निर्गम्य
कोकणात आपलं कमावणारं
घर

मुंबई

ठाणे

दापोली

MAHARERA REGD. No. P52800017588

FAMILY KATTA

A PERFECT DESTINATION FOR INVESTMENT

A Project by
Shree Balaji
Realtors

Family Katta

ONE STEP TO
ENJOY
OF LIFE

फॅमिली
कट्टा
दापोली
आपलं कोकणातलं घर

66 Bungalows
and 3 Buildings

Magnificent project
in 10.75 acres

- ◆ Sanctioned N.A. Layout
- ◆ Individual 7/12 Extract

1 BHK

STARTS 35 LACS

585 SQ.FT. CARPET

820 SQ.FT. BUILT-UP

2500 SQ.FT. PLOT AREA (approx)*

PLOT AREA	INVESTMENT AMOUNT
2200 TO 3200 SQ.FT	Rs. 35 TO 42 LAKHS

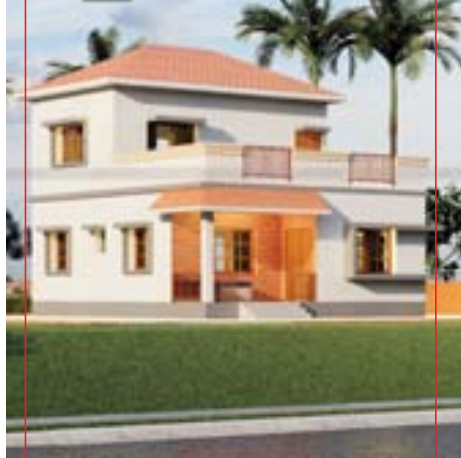
Average Return on Investment (ARI)*

RENT BACK AMOUNT (PER MONTH)	Rs. 17,000
ANNUAL INCOME	Rs. 2,04,000 * 10 PERCENT INCREMENT EVERY 2 YEARS

3500 SQ.FT. PLOT AREA (approx)*

2 BHK

STARTS 48 LACS

980 SQ.FT. CARPET

1370 SQ.FT. BUILT-UP

PLOT AREA	INVESTMENT AMOUNT
3300 TO 3800 SQ.FT	Rs. 48 TO 57 LAKHS

RENT BACK AMOUNT (PER MONTH)	Rs. 25,000
ANNUAL INCOME	Rs. 3,00,000 * 10 PERCENT INCREMENT EVERY 2 YEARS

4500 SQ.FT. PLOT AREA (approx)*

1325 SQ.FT. CARPET

1855 SQ.FT. BUILT-UP

Luxury Bungalow with Smart Amenities

3 BHK

STARTS 71 LACS

PLOT AREA	INVESTMENT AMOUNT
3800 TO 4600 SQ.FT	Rs. 71 TO 78 LAKHS

RENT BACK AMOUNT (PER MONTH)	Rs. 40,000
ANNUAL INCOME	Rs. 4,80,000 * 10 PERCENT INCREMENT EVERY 2 YEARS

ASSURED RENT BACK

ZERO MAINTENANCE

BRAMHA

ANNUAL INCOME	Rs. 78,000 * 10 PERCENT INCREMENT EVERY 2 YEARS
----------------------	--

AREA	INVESTMENT AMOUNT	RENT BACK AMOUNT (PER MONTH)
STUDIO APPT. 380 TO 430 SQ.FT BUILT UP	Rs. 12 TO 14 LAKHS	Rs. 6500

VISHNU

ANNUAL INCOME	Rs. 1,20,000 * 10 PERCENT INCREMENT EVERY 2 YEARS
----------------------	--

AREA	INVESTMENT AMOUNT	RENT BACK AMOUNT (PER MONTH)
1 BHK 560 TO 575 SQ.FT BUILT UP	Rs. 17 TO 20 LAKHS	Rs. 10,000

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255 / 9920949177

EXTERNAL AMENITIES

- ◆ Fitness Center
- ◆ Swimming Pool
- ◆ Internal service vehicle
- ◆ Restaurant
- ◆ Super Store
- ◆ CCTV Surveillance
- ◆ 24x7 Security
- ◆ Watch Tower
- ◆ Jogging Track
- ◆ Indoor Games
- ◆ Open Gym
- ◆ Children Play Area
- ◆ Common Library

INTERNAL AMENITIES

- ◆ Wardrobe, Side Table, Air Conditioner
- ◆ Semi Furnished Hall with Sofa Set, TV
- ◆ Semi Furnished Ready to Leave

**Mumbai
-Thane-
Dapoli**

5 HOURS
2 MIN.
(214.4 km)
By NH-66

**PANCHNADI, KOLTHARE,
TAL: DAPOLI, DIST: RATNAGIRI**

9967 637 255 / 9920949177

निशर्गश्च
कोकणात .
आपलं
कमावणारं
माझे घर

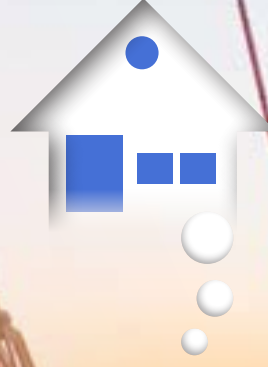
जिथून दिसतो सागर निळसर
लाटांमागून लाटा कणखर
पायवाटही अतीव सुंदर
तिथेच वसते माझे हे घर

आंबा, फणस, काजू मणभर
न्याहरी भोजन सारेच रूचकर
परशुरामाची ज्यावर पाखर
तिथेच वसते माझे घर

हिरवा निसर्ग सुंदर अंबर
सदा विहरती पक्षी सुंदर
माणुसकीचे सुगंधी अत्तर
तिथेच वसते माझे हे घर

मला भावते सदा निरंतर
कोकणभूमी सदैव मंगल
निसर्ग बहरतो ज्या भूमीवर
फॅमिली कट्टाचे कमावणारे घर

powered by

project by

📍 PANCHNADI, KOLTHARE, TAL : DAPOLI, DIST : RATNAGIRI

अधिक माहितीसाठी संपर्क **9967637255 / 9920949177**

कोकणातील
गुहागर येथे
ज्येष्ठांसाठी
आत्मनिर्भर घर...

COMMUNITY LIVING
FOR SENIOR CITIZEN

project by

ज्येष्ठांचे
Community Living
म्हणजे स्वतःचे घरकुल...
आनंदधाम

सांजवेळ वेगळी, साजिरी गोजिरी,
गुहागरात बहरली, सुखाची सांजराई...

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

◆ POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023

◆ PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क

9967637255 / 9920949177

www.sanjraaivc.com

<https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/>

<https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBJoIE8rdHgA>

powered by

ग्रेसफुल ज्येष्ठत्व

‘या जन्मावर या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे’ असं म्हणत आपला जीवनप्रवास घडावा. निसर्गनियमाप्रमाणे जीवनाच्या विविध अवस्थांमधून आपल्याला जावे लागते. बाल्यावस्था, किशोरावस्था व तारुण्यावस्था या चैतन्यदायी असतात. काहीतरी नवीन घडणारे असते. त्यामुळे हव्याहव्याशा वाटतात आणि मग असे वाटते, ‘जीवनात ही घडी अशीच राहू दे’ तरी कितीही प्रयत्न केले तरी आपण नैसर्गिकरित्या आलेले वृद्धत्व टाळू शकत नाही. पण मनाने आपण कायम ग्रेसफुल नक्कीच राहू शकतो.

आपण सुखाबरोबर दुःखाचा, लयाबरोबर हानीचा, विजयाबरोबर पराभवाचा स्वीकार करतो. तसेच आयुष्याच्या इतर अवस्थांबरोबर ज्येष्ठत्वाचा मनापासून स्वीकार केला पाहिजे. निसर्गनियमाने जरी मी ज्येष्ठ झालो तरी मी मेंदूची झीज होऊ देणार नाही. असा संकल्प करून माझे पुढील आयुष्य मला फीट ठेवून माझे छंद, आवडी निवडी जोपासत जगायचे ठरवले तर हेच **ज्येष्ठत्व आनंदाचा सोहळा** ठरेल. ज्येष्ठत्व ग्रेसफुल होईल.

वरील सर्व गोष्टीचा अंगीकार करण्यासाठी आपले राहण्याचे, वावरण्याचे ठिकाणही तसेच उत्साहवर्धक निसर्गरम्य आणि पोषक असायला हवं. असं **ग्रेसफुल ज्येष्ठत्व** जगण्याचे मनी असणाऱ्या सर्व मान्यवर ज्येष्ठांसाठी व्यास क्रिएशन्स ही कंपनी निसर्गरम्य कोकणातील गुहागर तालुक्यात देवघर येथे सांजराई हा **स्वप्नवत गृहप्रकल्प** साकारत आहे. निसर्गाच्या कुशीत, वनराईने नटलेला, फळा-फुलांनी बहरलेला, पक्ष्यांच्या मंजूळ आवाजाने मंत्रमुग्ध करणारा हा परिसर आपल्या आनंदाच्या परिसीमा पार करतो. या प्रकल्पात ज्येष्ठांच्या

सेवेसाठी मायेने सांभाळ करणारी **हॉस्पिटॅलिटी मॅनेजमेंट टीम** आहेच. सकाळच्या चहापासून रात्रीच्या दुधापर्यंत सर्व आपण सांगाल ते, सांगाल तेव्हा मिळण्याची इथे व्यवस्था आहे. आपल्या आरोग्याची काळजी घेण्यासाठी **डॉक्टर, नर्स, प्रथमोपचार पेटी, अॅम्ब्युलन्स** सर्व काही एका हाकेत हजर. आजवर आपण खूप केलंत सर्वांसाठी. आज तुमच्यासाठी आनंददायी वातावरण आणि सोयीसुविधा मिळवून देणे हे आम्ही आमचे कर्तव्य मानतो. आपल्या आयुष्यात राहून गेलेल्या **आवडीनिवडी पूर्ण करण्यासाठी इथे ज्येष्ठपीठ** निर्माण केले आहे. जे तुम्हाला नक्कीच आत्मिक समाधान देणारे असेल. **६.७५ एकरमध्ये वसलेल्या बंगलो प्रकल्पामध्ये घर घ्या.**

आपली धार्मिक, आध्यात्मिक आवड जोपासण्यासाठी देवस्थाने, जगण्याची भव्यता प्रदान करणारा समुद्र, आपल्या वसुंधरेला सजवणारी वनराई, असा प्रदूषणमुक्त परिसर असेल तर कुणीही खुश होणारच. **आयुष्याची सायंकाळ** अशा परिसरात आनंदात घालविण्यासाठी **सांजराई** आहे. आपण या सांजराईत आपले **हक्काचे घर** विकत घ्या आणि आपल्या आयुष्याची सेकंड इनिंग ग्रेसफुल आणि मजेत घालवा. आम्ही आपणास साद घालत आहोत. **व्यास क्रिएशन्स** कायम आपल्यासारख्या ज्येष्ठांबरोबर होती आणि या पुढेही राहिल याची ग्वाही देतो.

**आयुष्याच्या सायंकाळचा
व्हावा ऐसा सोहळा
सांजराईत अनुभव आनंदे
याची देही देही याची डोळा**

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

● POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023

● PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क **9967637255 / 9920949177**

www.sanjraaivc.com

<https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/>

<https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBjOIE8rdHgA>

ह्या दिवाळीत
करा
आपल्या
स्वप्नांची
पूर्तता

कार लोन

असेट बँकड क्रेडीट

टेकओव्हर लोन

एसएमई लोन

गोल्ड लोन

ईझी क्रेडीट

होम लोन

प्रोफेशनल लोन

डिजिटल (क्यु.आर. कोड, यु.पी.आय., नेट बँकिंग, डेबिट कार्ड)

आकर्षक फेस्टीव्ह ऑफर्स* साठी
तुमच्या जवळच्या टीजेएस्बी शाखेशी संपर्क साधा

*अटी लागू

सुमुहूर्त दिवाळीचा

प्रारंभ नव्या व्यवसायाचा !

पितांबरीला प्रत्येक गावात फ्रँचायसी देणे आहे.

दुकानदारीतून यश आणि समृद्धी !
दरमहा १ ते २ लाख विक्रीची संधी.

३३ वर्षांचा यशस्वी प्रवास !

ग्राहकांची पसंती लाभलेला भारतीय ब्रँड !

संपूर्ण महाराष्ट्रात अर्थात विदर्भ, मराठवाडा, मुंबई-कोकण, छान्देश, पश्चिम महाराष्ट्र क्षेत्रातील प्रत्येक जिल्ह्यात, तालुक्यात, गावात, वरतीत 'पितांबरी शांपी फ्रँचायसी' देणे आहे.

आतापर्यंत ५० पैशा जास्त ठिकाणी पितांबरी फ्रँचायसी शॉपस सुरू झाली आहेत.

श्री माट, कोरिडोरी

साहीरा एन्टरप्रायझेस, कांथिवरी

श्री सपरधरान एन्टरप्रायझेस, ठाणे

शोन्ती फेरा, कुर्ना

फोटो: टी.डी.ए.

त्वरा करा! आपणही लवकरात लवकर समृद्ध होऊ शकाल!

पितांबरी प्रॉडक्ट्स प्रा. लि.: श्री. श्वेत गुळेकर: ८०८७७७२५७३, टोल फ्री: १८००९०३९२९९. www.pitambari.com

पितांबरी नर्सरी फ्रँचायसी

अॅग्री व्यवसायाची सुवर्णसंधी!

झाडे लावा, उत्पन्न मिळवा, पृथ्वी वाचवा.

पितांबरी नर्सरीत अधिकृत मानवृक्षांपासून निर्मित विविध प्रकारची रोपे व कालमे विक्रीसाठी उपलब्ध आहेत.

फळझाडे: कोकम, चिकू, गोल्डन आवळा, वेंगुर्ला फोर कानू इत्यादी
फुलझाडे: सोंदर्या सोनचाफा, याच बरोबर तुलझ बांबू, मसाला रोपे, शोभिवंत झाडे, जंगली झाडे देखील आहेत.

चंदन

केसर आंबा

इंटरमंगला सुपारी

S1नारळ

महाराष्ट्रात प्रत्येक जिल्ह्यात पितांबरी नर्सरीकरिता एक सुपरस्टॉकिस्ट व प्रत्येक तालुक्यात एक नर्सरी फ्रँचायसी देणे आहे.

पितांबरी नर्सरी :

दापोली:- सदेश महाडिक ७७९८७२०५६७

तळवडे:- तुपार हळदवणेकर ८२७५४५४९९९

संपर्क : गुरुप्रसाद वेडे ९४२०९५४९६५, ठाणे ऑफिस : ०२२ - ६७०३५५५५ / ८७७९८५८८३५

Yeshwant Shingwekar

MBA-Marketing, CWM[®]

AMFI-Registered Mutual Fund Distributor

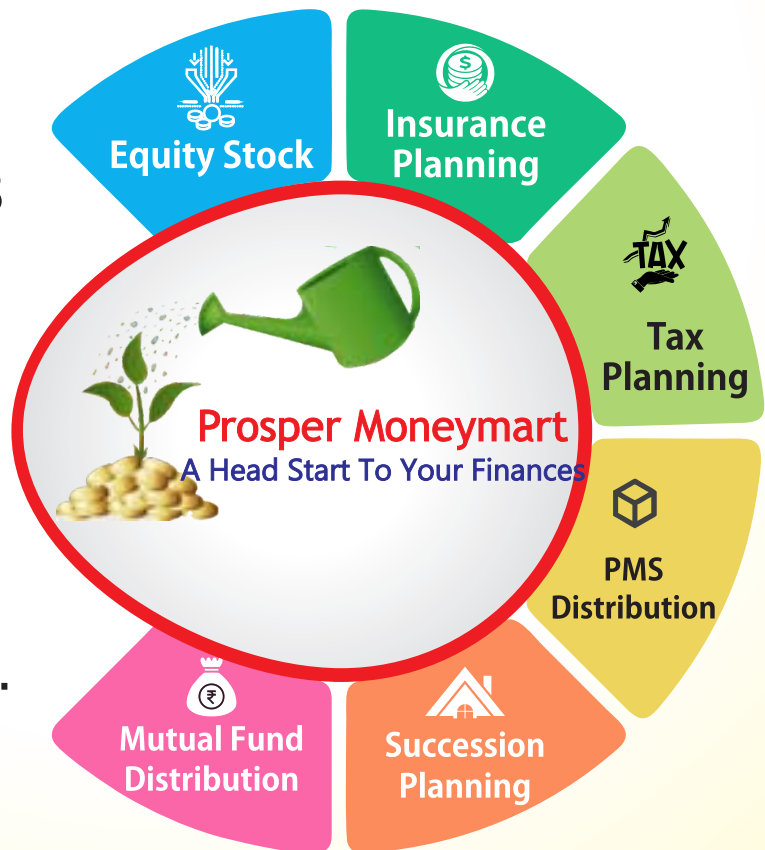
Nexgen Estate Planner

Prosper Moneymart

A Head Start To Your Finances

☎ 99200 39518

Shop No. 10,
Commerce Center,
Behind IDBI Bank,
Tandon Road,
Ramnagar,
Dombivli (E) 421 201.

✉ info@prospermoneymart.com

🌐 www.prospermoneymart.com

ARYADURGA ENTERPRISE

All Types of Design & Printing

**CREATIVE
DESIGN AND
PRINTING
SOLUTION
FOR EVERY
BUSINESS**

- Book cover design
- Books and magazine
- Business card design
- Brochure design
- Flyer design
- Label & packaging design
- Poster design

- Shopping bag design
- Menu design
- T-shirt design
- All types of print design
- Calendar
- Folder
- Gift voucher

- Greeting card
- Invitation
- Leaflet
- Letterhead
- Manual design
- Postcard
- Sticker

Print all your printing needs

+91 98335 09177

Aryadurga Enterprise

Advanced Printing & Allied Services

Shop No. 4, Mansi Vhilla Apartment, Near Ayappa Mandir, Gharda Circle, Azade Pada, Dombivli (E)-421201

• subodh.patwardhan@gmail.com • atharva.art123@gmail.com

उत्सव प्रकाशाचा पुनर्विकासातून नूतन वास्तू साकारण्याचा

THIRTEEN YEARS OF REDEVELOPMENT
DEDICATED TO YOUR LIVING

Darshani CHS

Near Gurukul Society,
Panchpakhadi, Thane (W)
MahaRERA No. P51700046843

New Vaishali CHS

Opp. Malhar Talkies, S.V. Rd.
Near Teen Haath Naka,
Naupada, Thane (W)
MahaRERA No. P51700046893

Ganesh Kutli

Maharshi Karve Road
Naupada, Thane (W)

Rajesh

Ram Manohar Road
Thane (W)

Automatic

Near Gurukul Society
Panchpakhadi, Thane (W)

Suyojit

Off Gokhale Road,
Naupada, Thane (W)

Nutan

Off W.E. Road, Near Teen of
India Building, Thane (W)

Amar Vaishali

Near Savarkar Path,
Thane (W)

Rachana

Chimball Road,
Naupada, Thane (W)

Sujata

Near Datta Mandir,
Dhobi Aki, Thane (W)

गेली १३ वर्ष पुनर्विकासात यशस्वीपणे काम करणारे जोशी बिल्डर्स आणि डेव्हलपर्स आता विस्तारत आहेत आपले क्षितिज
गतिमान पुनर्विकासासाठी

JOSHITM
Builders & Redevelopers
www.joshibuilders.in

JOSHI BUILDERS AND REDEVELOPERS LLP
आपल्या सेवेत...

- Superior Quality Vastu Compliant Smart Homes
- Green Building with 100% Power Backup in each Room & Common areas
- All Projects at Prime Locations in Thane (West) near Railway Station
- State of Art Amenities & Technical Specifications
- Customized Interior Layouts as per Customers Requirement
- Dedicated car parking for every flat holder
- Fire fighting system for building

601, Aishwarya Laxmi Apartments, Behind New English School, Opp. Namdeo
Wadi Hall, Maharshi Karve Road, Thane, Maharashtra Pin: 400602

📞 95943 79111

मूल्य
रु. 40/-

असंच का?

माधुरी बागडे- अलई

सोप्या गोष्टी सांगून समजावलं तर शिकण्यातली मजा, औरच असते. असंच का? या विज्ञान कथातून लेखिकेने मुलांच्या विचारशक्तीला चालना दिली आहे.

विज्ञानरंजन

संजय पाठक

मूल्य
रु. 150/-

साध्या सोप्या मराठी भाषेतून विज्ञान त्यातील मूलभूत आणि रंजक माहिती विद्यार्थ्यांना देणारे वैज्ञानिक संकल्पना रंजकपणे उलगडणारे पुस्तक विज्ञान रंजन...

नैसर्गिक आश्चर्ये

संजय पाठक

मूल्य
रु. 150/-

निसर्गातल्या अनेक घडामोडी आपल्याला अचंबीत करतात आजची मुले खूप जिज्ञासू आहेत अशा मुलांना नैसर्गिक आश्चर्ये वाचून खूप आनंद मिळतो...

संजय पाठक

शक्तिमान अणू

मूल्य
रु. 60/-

अणुऊर्जा ही विविध क्षेत्रात आपल्याला वरदान ठरली आहे त्यामुळे ते समजून घेणे खूप गरजेचे आहे लेखक संजय पाठक यांनी हा विषय सहज समजेल अशा सोप्या भाषेत शक्तिमान अणू या चित्रमय पुस्तकाद्वारे मांडला आहे....

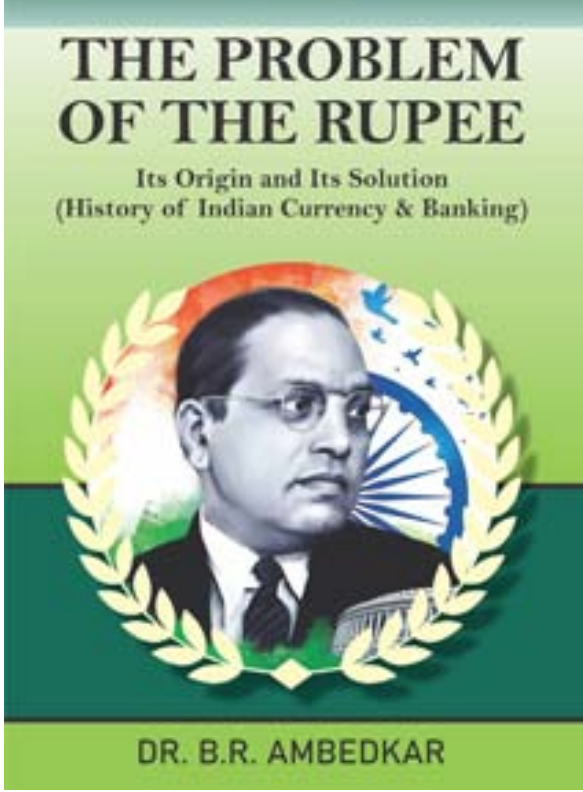

मूल्य
रु. 200/-

आनंदकुळ

डॉ. अरुंधती भालेराव

माझ्या ओंजळीत जे आहे ते खूप आहे असं म्हणत ती ओंजळ रीती करण्याचा आनंद शब्दांच्या पलीकडला असतो. हा आनंद कसा शोधायचा याचं सुरेख विवेचन डॉक्टर अरुंधती भालेराव यांच्या आनंदकुळ या पुस्तकात वाचावयास मिळते...

अर्थशास्त्रज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

◆ डॉ. सुनील दादोजी भंडगे

आपण आपल्या आवडत्या अभिनेत्याप्रमाणे आवडत्या नेत्यालाही कोणत्या ना कोणत्या साचात बंदिस्त करायला आपण व आपला समाज आतुर असतो. त्यामागचे कारण म्हणजे सर्वच पातळीवर त्याबाबतचे अज्ञान किंवा बौद्धिक आळस. एकदा का आपल्या आवडत्या साच्यात त्यांना बसवले की, त्याच्या स्वतंत्र विचारशक्तीची वा आकलनाची गरज आपल्याला वाटत नाही. खरं तर आपले डोके चालवून आकलन करून घ्यायची वेळ येऊ नये, यासाठीच तर आपला आग्रह आणि अट्टाहास असतो. अशा साचेबद्ध रचनेत सर्वात जास्त अन्याय झालेले महापुरुष म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर. त्यांनी पुकारलेला पहिला लढा चवदार तळ्याचा सत्याग्रह ते संविधान निर्मितीचे महान कार्य. एवढ्या मोठ्या आकाराच्या साच्यात बंदिस्त करताना या दृष्ट्या महामानवाच्या एका सर्वात मोठ्या आणि अत्यंत महत्त्वाच्या पैलूकडे दुर्लक्ष झाले, तो म्हणजे एक प्रशिक्षित आणि व्यासंगी अर्थशास्त्रज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर.

प्रज्ञासूर्य डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणजे एक असामान्य प्रतिभावंत होते. आपल्या ६५ वर्षांच्या

आयुष्यात डॉ. आंबेडकरानी शिक्षण, कायदा, अर्थशास्त्र, धर्मशास्त्र, उद्योग, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र, घटनाशास्त्र, मानववंशशास्त्र, जलशास्त्र, इतिहास, तत्त्वज्ञान, पत्रकारिता, साहित्य आणि समाजप्रबोधन अशा अनेकविध ज्ञानक्षेत्रातील विषयावर प्रभुत्व असणाऱ्या डॉ. आंबेडकरांच्या राष्ट्रीय व्यक्तित्वाची आपल्यावर भुरळ पडते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी दलित समाजात समाजात अस्मिता, स्वाभिमान आणि महत्त्वाकांक्षा जागवली. समाजाच्या संघटीत शक्तीच्या बळावर आणि क्रियाशील बौद्धिक नेतृत्वाच्या जोरावर दलितांमध्ये आत्मयज्ञाची तयारी निर्माण केली. स्वतःचा उद्धार स्वतःच केला पाहिजे, आपण स्वतः प्रकाशित झाले पाहिजे याची जाणीव त्यांनी करून दिली. दलितांच्या खऱ्याखऱ्या उद्दारासाठी त्यांना राजकीय आणि सामाजिक हक्क मिळाले पाहिजेत, असा आग्रह त्यांनी धरला. विविधांगी क्षेत्रात त्यांनी बहुमोल कामगिरी बजावली असली तरी मूलतः ते अर्थतज्ज्ञ होते असे म्हणावे लागेल. जगातील दोन महत्त्वाच्या विद्यापीठात त्यांनी अर्थशास्त्राचे शिक्षण घेतले, १९१५ साली अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापीठाने एम.ए. आणि १९१७ साली पीएच.डी. या पदव्या प्रदान

केल्या त्या अर्थशास्त्र विषयामध्ये. १९२१ साली 'लंडन स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्स' मधून त्यांनी 'डॉक्टर ऑफ सायन्स' ही पदवी प्राप्त केली ती अर्थशास्त्र हा विषय घेऊनच.

लंडनमध्ये असताना त्यांनी लिहिलेला आणि नंतर पुस्तकरूपाने प्रसिध्द झालेले 'द प्रॉब्लेम ऑफ द रूपी' हा प्रबंध आज ९७ वर्षांनंतरही कालबाह्य वाटत नाही, हे बाबासाहेबांच्या द्रष्ट्या बुद्धिमतेचे यश म्हणावे लागेल. भारतात परतल्यानंतर डॉ. बाबासाहेबांनी अर्थशास्त्रावर स्वतंत्र ग्रंथ जरी लिहिले नसले तरी इतर विषयांमध्ये त्यांनी जी महत्वपूर्ण ग्रंथाची निर्मिती केली त्या सर्व ग्रंथाना अर्थशास्त्राचे परिमाण असल्याचे लक्षात येते. त्यामध्ये जातीव्यवस्था, अस्पृश्यता यासारख्या सामाजिक समस्यांच्या आर्थिक परिमाणांची त्यांनी केलेली अभ्यासपूर्ण मीमासा, त्यांनी वेळोवेळी केलेली भाषणे असतील, तत्कालीन ब्रिटीश सरकारला सादर केलेली निवेदने आणि दिलेल्या साक्षी या त्यांच्या आर्थिक विचारांनी ओतप्रोत भरलेल्या दिसून येतात. मुंबई प्रांत विधीमंडळात आणि केंद्र सरकारच्या घटना समितीमध्ये त्यांनी केलेले युक्तिवाद असतील, त्यातून डॉ.आंबेडकरांमधला अर्थतज्ज्ञ कायम डोकावत रहातो. त्यांनी वेळोवेळी उभ्या केलेल्या सामाजिक, राजकीय आणि धार्मिक आंदोलनावर अर्थतज्ज्ञ म्हणून एक वेगळाच ठसा उमटलेला दिसून येतो. आपल्या समाजातील आर्थिक चेतना ही विषमतेने भरलेली आहे आणि अशा विषमतेचे समर्थन करणे हे नैतिकतेला धरून नाही. नैतिकतेशिवाय विकास मान्य होणारा नाही. सामाजिक न्याय हाच खर नैतिकतेचा मानदंड आहे. जोपर्यंत देशातील बहुसंख्य लोकांना रोजगार आणि दोनवेळचे अन्न मिळत नाही तोपर्यंत सामाजिक न्याय मिळाला असे म्हणणे अन्यायकारक होईल, असे त्यांचे मत होते.

डॉ. आंबेडकरांनी आर्थिक न्याय देताना देशाच्या विकासात सत्ता व शासनात भागीदारी देण्यासाठी अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व अन्य मागासवर्गीय समाजाची शिफारस केली आहे. जोपर्यंत शासन, प्रशासन आणि खऱ्या अर्थाने सत्तेत या वर्गांचे प्रमाण वाढेल तेव्हाच आर्थिक समानता निर्माण करणे शक्य आहे. १) अॅडमिनिस्ट्रेशन अँड फायनान्स ऑफ दि ईस्ट इंडिया कंपनी २) इव्होल्युशन ऑफ प्रोव्हिन्शियल फायनान्स इन ब्रिटीश इंडिया आणि

३) द प्रॉब्लेम ऑफ द रूपी: इट्स ओरिजिन अँड सोल्यूशन असे डॉ. आंबेडकरांनी अर्थशास्त्रावर एकूण तीन ग्रंथ लिहिले ते एम.ए., पीएच.डी. आणि डॉक्टर ऑफ सायन्स या तीन पदव्यासाठी लिहिलेले प्रबंध होते.

डॉ.आंबेडकरांना 'द प्रॉब्लेम ऑफ द रूपी : इट्स ओरिजिन अँड सोल्यूशन' हा प्रबंध लिहिताना जागतिक पातळीवर चलन आणि संबधित विषयातील तज्ज्ञ म्हणून प्रसिध्द असलेले प्रा. जॉन मेनार्ड केन्स यांच्याशी वैचारिक संघर्ष करावा लागला होता. प्रा.केन्स हे चलनाच्या मूल्यासाठी सुवर्ण विनिमय पद्धतीचा अवलंब करावा, या मताचे होते. देशाच्या चलनाच्या मूल्याची सांगड ही सोन्याच्या मूल्याशी घातली जाते, अशी सुवर्ण विनिमय पद्धती होती. या पद्धतीचा अवलंब करणारे देश आपल्या कागदी चलनाचे रूपांतर निश्चित दराने सोन्यामध्ये करून ठेवतात. तसेच या देशामध्ये सोन्याची किंमत सरकार निर्धारित करते. परंतु सुवर्ण विनिमय पद्धतीत प्रत्यक्ष चलनात काही प्रमाणात सोने वापरले जाते. पारतंत्र्यातील भारतात सुवर्ण विनिमय पद्धतीने रुपयाचे नियमन केले जावे, असे ब्रिटीश सरकार आणि प्रा. केन्स यांचे म्हणणे होते. त्यांचे मत बाबासाहेबांनी अत्यंत हिरीरीने खोडून काढले.

डॉ. बाबासाहेबांचे असे म्हणणे होते की, 'सुवर्ण विनिमय प्रमाण पद्धतीत चलन स्थैर्य येऊ शकत नाही, तर सुवर्ण विनिमय प्रमाण पद्धतीत रुपयाची किंमत आपोआपच स्थिर होऊ शकेल, असे प्रा. केन्स आणि त्यांच्या मताचा आग्रह करणाऱ्या अन्य लोकांना वाटत होते. त्यांचे हे मत बाबासाहेबांना पूर्णतः अमान्य होते. आपले मत सिद्ध करण्यासाठी बाबासाहेबांनी सन १८०० ते १८९३ अशा एकूण ९३ वर्षांच्या काळातील चलनमूल्याचा अभ्यासपूर्ण धांडोळा घेतला. तेव्हा त्यांनी आधारासह दाखवून दिले की, भारतासारख्या अविकसित देशात सुवर्ण विनिमय पद्धती अयोग्य असून या पद्धतीत चलनवाढीचाही धोका आहे. त्यांनी थेट ब्रिटीश सरकारवर आरोप केला की, सुवर्ण विनिमय पद्धतीचा अवलंब करून हे सरकार रुपयाची किंमत कृत्रिमरीत्या चढी ठेवत असून, त्यामागे ब्रिटनमधून भारतात निर्यात करणाऱ्यांना जास्तीत जास्त नफा कसा होईल हाच विचार आहे.

त्यामुळे बाबासाहेबांनी पुढे जाऊन रुपयाच्या

अवमूल्यनाची मागणी केली. हे त्यांचे धारिष्ट्य होते कारण आमच्या रुपयाची किंमत कमी करा असे म्हणताना रुपया डॉलरच्या बरोबरीला कसा येईल असा प्रश्न ते विचारतात. 'आपण रुपयाची क्रयशक्ती जोपर्यंत स्थिर करत नाही तोपर्यंत रुपयाची किंमत अन्य कोणत्याही मार्गाने स्थिर होऊ शकत नाही. विनिमय पद्धतीत चलनाच्या दुखण्याची लक्षणे कळू शकतात तिथे उपचार होऊ शकत नाही.' असे त्यांचे म्हणणे होते. बाबासाहेबांच्या या आग्रहामुळे अखेर ब्रिटीश सरकारने चलनाच्या तिढा सोडवण्यासाठी रॉयल कमिशनची स्थापना केली. त्यांचे म्हणणे होते की, १) आपला विनिमयाचा दर आपण निश्चित करावा का? २) विनिमयाचा दर निश्चित केला तर आत्ताच्या तुलनेत त्याचे गुणोत्तर काय असावे? या वादामुळे त्यांनी विनिमय दरनिश्चितीपेक्षा भाववाढ नियंत्रणास महत्व दिले. यासंदर्भात डॉ. आंबेडकरांनी जे प्रश्न उपस्थित केले जी मांडणी आणि लिखाण केले.

त्यातूनच देशाच्या अर्थव्यवस्थेत अत्यंत केंद्रस्थानी असलेल्या संस्थेची निर्मिती झाली, ती म्हणजे भारतीय रिझर्व्ह बँक. यातूनच त्यांचे द्रष्टेपण दिसते. त्यांच्या या द्रष्टेपणा आणि महानतेबद्दल एस.अबीराजन म्हणतात, It is my conviction that in reality we have had only two major personalities who could be considered the founding fathers of modern India. Vallabhbai Patel unified and organised whatever bits and pieces left of brutally partitioned geographical entity into a nation state. Dr. Ambedkar provided the cementing framework in the form of Constitution that gave the newly born State a measure of feasibility and stability. -All the remaining leaders were mere bit-players in this great story of the building of our sovereign democratic republic.

डॉ. आंबेडकरानी देशाच्या मूलभूत आणि तातडीच्या आर्थिक समस्या सोडवण्यासाठी विशिष्ट आर्थिक धोरणे आणि कार्यक्रमांची आग्रह धरला.

१) महत्त्वाचे उद्योग आहेत किंवा महत्त्वाचे म्हणून घोषित केले जातील अशा उद्योगाची मालकी राज्यसंस्थेकडे राहिल. असे उद्योग राज्यसंस्थेकडून

चालवले जातील.

२) जे कळीचे उद्योग नाहीत पण मूलभूत उद्योग आहेत त्यांची मालकी राज्यसंस्थेकडे राहिल व ते राज्यसंस्थेकडून चालवले जातील किंवा राज्याने स्थापन केलेल्या महामंडळाद्वारे चालवले जातील.

३) विमाक्षेत्रावर फक्त शासनाचा/राज्यसंस्थेचाच एकाधिकार राहिल. राज्यसंस्था प्रत्येक प्रौढ नागरिकाला, विधिमंडळाच्या सूचनेनुसार आयुर्विमा काढणे बंधनकारक ठरेल.

४) शेतीक्षेत्र राज्यसंस्थेच्या अखत्यारीतील उद्योग राहिल.

५) खासगी व्यक्तींच्या मालकीच्या वा भाडेकरू म्हणून किंवा त्यांच्याकडे गहाण ठेवलेल्या उद्योगावर, विमाक्षेत्रावर आणि शेतजमिनीवर राज्यसंस्था देखभालीचे अधिकार मिळवेल. जमिनीची, पिकाची किंमत ठरवताना आणीबाणीसदृश्यपरिस्थितीमुळे वाढलेल्या किंमती, भावी मूल्य वा अनर्जित मूल्य वा सक्तीच्या ताब्याबद्दल कोणत्याही अतिरिक्त किंमती जमेत धरल्या जाणार नाहीत.

६) कृषी उद्योग पुढील पायांवर संघटित केला जाईल.

अ) राज्यसंस्था ताब्यात असलेल्या जमिनीचे विभाजन करेल आणि त्या शेतजमिनी गावातील रहिवासी कुटुंबाना कूळ म्हणून पुढील अटींवर कसायला देईल.

१) शेतजमीन सामुदायिक तत्वावर कसली जाईल.

२) शेतजमीन शासनाच्या नियमानुसार आणि आदेशानुसार कसली जाईल.

३) ठरवून दिलेल्या पद्धतीने, शेतीवर लागू असणारे कर योग्य रीतीने भरल्यावर ठरलेले उत्पन्न कसणाऱ्यांमध्ये वाटून घेतले जाईल.

ब) गावातील रहिवासी कुटुंबाना कोणत्याही जातजमातीचा भेद न करता, जमीन अशाप्रकारे वाटून दिली जाईल की तिथे कुणीही जमीनदार, कूळ वा कुणीही भूमिहीन शेतमजूर असणार नाही.

क) या सामुदायिक शेतजमिनी कसण्याला पाणी, पशू साधने, खते, बी-बियाणे इत्यादीसाठी वित्तपुरवठा करणे ही शासनाची जबाबदारी राहिल.

ड) शेतजमिनीच्या उत्पन्नावर विविध प्रकारचे कर

आकारणे.

डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी डॉ.आंबेडकरांच्या आर्थिक विचारांचा मागोवा घेताना १९९२ मध्ये लिहिलेल्या 'डॉ.आंबेडकर : आर्थिक विचार आणि तत्वज्ञान' ग्रंथामध्ये बाबासाहेबांच्या संपूर्ण आर्थिक विचारांचे आणि तत्वज्ञानाचे सर्वकषपणे विवेचन केले आहे. ते म्हणतात, भारतीय समाजाने डॉ. आंबेडकरांच्या आर्थिक विचाराकडे दुर्लक्ष करून त्यांच्यावर तर अन्याय केला आहेच, परंतु स्वतःचेच अपरिमित नुकसान करून घेतले आहे. डॉ.आंबेडकरांचे विचार संकुचित नव्हते. ते नेहमीच संपूर्ण देशाच्या कल्याणाचा विचार करत असत. केवळ भारतीय पददलिताचे नेते म्हणून त्यांची संभावना करणे हा या थोर देशभक्ताचा अपमान आहे. भारतीय समाजाला डॉ.आंबेडकरांच्या आर्थिक विचारापासून वंचित ठेवणे यात भारताचे, एक राष्ट्र म्हणून दुर्दैव आहे. भारतीय समाजात समानता, आर्थिक समानता यावी या मताचे डॉ. बाबासाहेब होते. हलक्या जातीतील लोकांचे राहणीमान सुधारावे, त्यांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध व्हाव्यात हा त्याचा संकल्प होता. गेल्या काही दशकात भारतीय अर्थव्यवस्थेत जे परिवर्तन झालेले आहे, त्यामुळे त्याच्या इच्छाची अंशतः पूर्तता झाली आहे. आंबेडकरांचा सामाजिक न्यायाचा सिद्धांत जास्तीत जास्त क्षेत्रात पसरू लागला. जागतिक अर्थव्यवस्थेशी आम्ही अधिक निगडित होऊ लागलो. मात्र साधन समृद्ध होऊनही प्रगतीच्या घोडदौडीत आम्ही मागे पडलो आहोत.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची खऱ्या अर्थाने बांधीलकी होती ती सामाजिक लोकशाहीशी. लोकशाही ही एक जीवनपद्धती आहे, यावर त्यांची अढळ निष्ठा होती. आर्थिक समतेशिवाय केवळ राजकीय मूलभूत हक्कांना महत्व उरणार नाही, कारण तेथे सुरक्षा व संरक्षणाची हमी देणारे आर्थिक स्वातंत्र्य नसेल. संसदीय लोकशाही अबाधित ठेवून घटनात्मक कायद्याच्या आधारे राज्य समाजवादाचा पुरस्कार करावा असे सुचवताना त्यांनी त्यामध्ये आर्थिक रचना घटनेचा अंगभूत भाग असायला पाहिजे असा आग्रह धरला.

मानवी हक्कांचे कट्टर पुरस्कर्ते असलेल्या डॉ.बाबासाहेबानी जातीव्यवस्थेबरोबरच अस्पृश्यतेचा धिक्कार केला. ते म्हणतात, अस्पृश्यता ही केवळ धार्मिक रचना नसून गुलामगिरीपेक्षाही भयंकर अशी आर्थिक

रचना आहे.गुलामगिरीमध्ये मालक हा गुलामाला खाऊ-पिऊ घालून कपडेलते देऊन कमीत कमी त्याला माणूस म्हणून वागवण्याची (अन्यथा त्या गुलामाची बाजारातील किंमत कमी होणार म्हणून) जबाबदारी स्वीकारतो. याउलट अस्पृश्यता ही अशी रचना आहे की, जिच्यामध्ये मालकावर काहीही जबाबदारी न येता अव्याहतपणे अस्पृश्य समाजाची आर्थिक पिळवणूक करता येते. खाजगी उद्यमशीलतेला धक्का न लावता, जनतेची जास्तीतजास्त उत्पादकता राहिल आणि संपत्तीचे वाटप समानशील होईल, अशा पद्धतीचे आर्थिक व्यवहाराचे नियोजन करणे ही राज्यसंस्थेची जबाबदारी आहे, असे म्हणणाऱ्या डॉ.बाबासाहेबांचे अर्थविचार आणि त्यांनी वेळोवेळी केलेले युक्तिवाद याची आजही समाजाला नितांत गरज आहे. जातीव्यवस्था आणि अस्पृश्यता यांसारख्या सामाजिक समस्यांचे आर्थिक दृष्टिकोनातून मूलगामी विश्लेषण करणारे पहिलेच विचारवंत म्हणजे डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर. त्यांना शतशः वंदन!

(लेखक अर्थशास्त्र आणि सामाजिक विषयाचे अभ्यासक)

ॐॐॐ

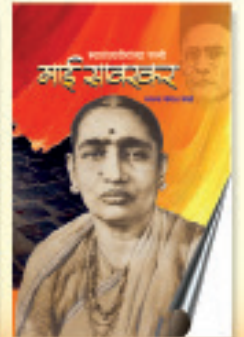
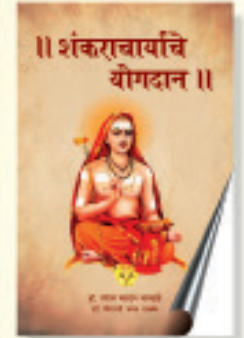
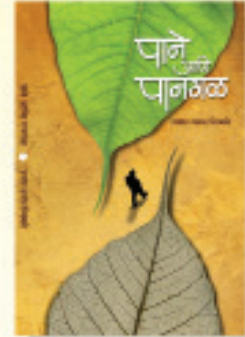
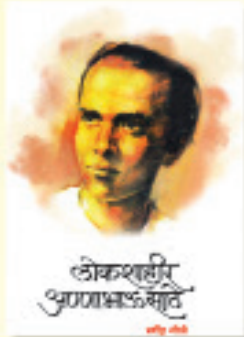

व्यास क्रिएशन्स

व्यास क्रिएशन्स ग्रुप ऑफ कंपनीज्

श्वास तोच, ध्यास नवा...

D-1, Samant Blocks, Shree Ghanatali Devi Mandir path, Naupada, Thane (W)-400 602.
Tel : 022-25447038 / 9920947177 • www.vyascreations.com • ionvyascreations.com

अर्थाने समर्थ होण्याचा स्वार्थ

◇ विद्यानंद वाचस्पती

ख्रिस्त पूर्व काळात विकसित झालेल्या सिंधू खोऱ्यातील सभ्यतेमध्ये प्रगत आणि भरभराटीची आर्थिक व्यवस्था होती. सिंधू खोऱ्यातील लोक शेती, पाळीव प्राणी, तांबे, कांस्य आणि कथील यापासून अवजारे आणि शस्त्रे बनवत तसेच मध्यपूर्वेतील काही देशांशी व्यापारही करत. वैदिक युगात शेती ही लोकांची मुख्य आर्थिक क्रिया होती, परंतु दुसऱ्या शहरीकरणामुळे उत्तर भारतात अनेक शहरी केंद्रे वाढली, त्यामुळे व्यापाराला मोठी चालना मिळाली.

प्राचीन भारतीयांचे मध्य पूर्व, रोमन साम्राज्य आणि दक्षिण पूर्व आशियासारख्या दूरच्या देशांशी व्यापारी संपर्क होते. अनेक भारतीय व्यापारी वसाहती इतर देशांमध्ये स्थायिक झाल्या. बहुतेक भारतीय लोकसंख्या खेड्यांमध्ये राहते आणि खेड्यातील अर्थव्यवस्था स्वावलंबी होती. शेती हा लोकसंख्येचा प्रमुख व्यवसाय होता आणि गावाच्या अन्नाची गरज त्यातच भागत असे. तसेच कापड, अन्न प्रक्रिया आणि हस्तकला यासारख्या उद्योगांसाठी कच्चा माल उपलब्ध करून दिला जात असे.

शेतकऱ्यांव्यतिरिक्त इतर वर्गातील लोक न्हावी,

सुतार, डॉक्टर, सोनार, विणकर इत्यादी देखील आपापला व्यवसाय करत असत. शहरे आणि शहरी केंद्रांमध्ये नाण्यांद्वारे व्यापार होत असे, परंतु खेड्यांमध्ये वस्तुविनिमय ही आर्थिक क्रियाकलापांची मुख्य व्यवस्था होती. जाती आणि पोटजातीच्या व्यवस्थेने कामगारांचे विभाजन सुनिश्चित केले आणि शिक्षकांना प्रशिक्षण प्रदान करून संघाप्रमाणे कार्य केले.

ढाक्याची मलमल, बंगालची कॅलिको, काश्मीरची शाल, कापड आणि हस्तकला, मिरपूड, दालचिनी, अफू आणि नीळ यांसारखी कृषी उत्पादने सोने आणि चांदीच्या बदल्यात युरोप, मध्य पूर्व आणि दक्षिण पूर्व आशियामध्ये निर्यात केली जात. १६व्या शतकात युरोपीय लोकांच्या आगमनाने व्यापार आणि वाणिज्य पूर्णपणे बदलले. युरोपीय लोकांनी मुख्यत्वे मसाले, हस्तकला, सुती कपडे, नीळ इत्यादींवर लक्ष केंद्रित केले. सर्व युरोपीय शक्तीपैकी ब्रिटिशांनी सर्वात मजबूत सिद्धता करून त्यांच्या प्रतिस्पर्ध्यांना भारतातून हाकलून दिले. हळुहळू ब्रिटिशांनी राजकीय वर्चस्व संपादन करून भारतावर ताबा मिळवला आणि स्वतःच्या गरजेनुसार भारतीय अर्थव्यवस्थेचा नाश केला.

ब्रिटीश राजवट भारतात स्थापन झाल्यावर भारतातून संपत्तीचा निचरा होऊ लागला.

ब्रिटिशांनी भारत सोडला तेव्हा औद्योगिक व पायाभूत सुविधा अतिशय खराब होत्या. स्वातंत्र्यानंतर भारताने नियोजित आर्थिक विकासाचा पर्याय निवडला. जड उद्योग विकसित करणे ही मुख्य गरज होती. त्यामुळे वेगाने औद्योगिकीकरण सुरू झाले. येथे, हे लक्षात घेणे महत्त्वाचे आहे की आपली आर्थिक धोरणे समाजाभिमुख होती आणि राज्य नियंत्रित होती. भारताने संमिश्र अर्थव्यवस्था पद्धतीचा अवलंब करण्यास सुरुवात केली. पण ऐंशीच्या दशकाच्या उत्तरार्धात आणि १९९०च्या दशकाच्या सुरुवातीला भारतीय धोरणकर्त्यांना हे लक्षात आले की, राज्य नियंत्रित अर्थव्यवस्था जवळपास ४५ वर्षांत अपेक्षित परिणाम देऊ शकत नाही.

तेव्हा उदारीकरण, खासगीकरण आणि जागतिकीकरणावर आधारित आर्थिक धोरण राबविण्याचे ठरले. उदारीकरण, खासगीकरण आणि जागतिकीकरणाच्या या युगात, भारताने अर्थव्यवस्थेच्या काही क्षेत्रांमध्ये वेगवान वाढ पाहिली आहे, जरी भारताने नवीन आर्थिक धोरणाचा अवलंब करण्यास सुरुवात केली, तेव्हा चांगले परिणाम अपेक्षित होते. अर्थशास्त्राचा अभ्यास का महत्त्वाचा आहे, हे समजून घेण्यासाठी प्रथम अर्थशास्त्र म्हणजे काय हे समजून घेतले पाहिजे.

सामाजिक विज्ञान मानले जाते, समाजात दुर्मिळ संसाधनांची देवाणघेवाण कशी होते हे समजून घेण्यासाठी अर्थशास्त्र वैज्ञानिक पद्धती वापरते. अर्थशास्त्रज्ञ सरकारमधील धोरणे विकसित करण्यासाठी उपयुक्त सिद्धांत आणि तंत्रांचा अभ्यास करतात कारण त्यांना आजच्या जगात कार्यक्षमता कशी निर्माण करायची याचे सखोल ज्ञान आहे. तर, अर्थशास्त्र महत्त्वाचे का आहे? कारण आणि परिणाम ह्यामधील संबंधांची ही चौकशी आर्थिक वाढीला प्रभावित करण्यासाठी महत्त्वाची आहे. संसाधनांचे वाटप कसे करावे याबद्दल सल्ला देताना अर्थशास्त्रज्ञ, नोकरी, बाजार आणि संपूर्ण समाजावरील जोखीम आणि फायदे पाहतात.

आजच्या गतिमान, आधुनिक आणि स्पर्धेच्या युगात अन्न, वस्त्र आणि निवारा ह्या किमान प्राथमिक गरजांचा विचार करून फक्त चालत नाही, तर बदलत चाललेल्या जीवनमूल्यांचा देखील स्वीकार करावा

लागतो. आज आपल्या आयुष्यातील प्रत्येक सुखात आणि दुःखात आपल्याला शारीरिकदृष्ट्या साथ-सोबत करणारं, मानसिक आधार देणारं, अंतर्मनाला धीर देणारं, आर्थिकदृष्ट्या सक्षमता देऊ करणारं, सामाजिक पत निर्माण करणारं, शैक्षणिक प्रगतीची दिशा दाखवणारं, कौटुंबिक एकोपा टिकवणारं, आपली नातीगोती जपणारं, उणिवा दूर करणारं, आपल्या जाणिवेचा जपणारं, आपल्या जाणिवेचा नेणिवेपर्यंत घेऊन जाणारं, आपल्या जीवनात अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावणारं आपलं हक्काचं साधन हे दुसरं-तिसरं कोणतंही नसून ते म्हणजे आपण पै पै जमवलेलं धन अर्थात आपला स्वतःचा पैसा असतो. आपल्या सर्वांच्या जीवनात अत्यंत महत्त्वाचा आणि जिवाळ्याचा विषय म्हणजे आपली धन-दौलत.

आपलं धन ह्या शब्दांमधूनच आपल्या स्वतःच्या पैशाविषयीच्या भाव-भावना प्रकट होत असतात. आपल्याला आपल्या स्वतःच्या धनाविषयी असलेलं प्रेम आणि त्यामुळेच निर्माण झालेलं आपल्या पैशाबरोबरचं नातं अतूट असतं. आपण शरीरानं आपल्या घरापासून दूर असतो तेव्हा देखील आपल्या मनात आपलं धन आणि आपलं घर हे घर करून राहिलेलं असतं. ही घरघर प्रत्येकाच्या जीवनाचा अविभाज्य घटक असल्याप्रमाणे अनुभवली जात असते. आपलं मन आणि धन एकाच नाण्याच्या दोन बाजू असल्यासारख्या असतात. आपल्या मनातलं धन आणि धनाढ्य मन, तसंच मनातलं घर आणि घरातलं मन ह्या दोन्हींचा मेळ आपण घालू शकलो पाहिजेत. पै पै जमवलेली जमाराशी आपल्या स्वतःसाठी अथवा घरासाठी वापरताना आणि मुख्य म्हणजे ती मिळवताना तसंच जमवताना अनुभवलेल्या प्रत्येक क्षणाची आठवण आपल्याला झाल्याशिवाय राहात नाही. आपलं प्रत्येक स्वप्न साकार होताना आपल्याला मिळणारा आनंद निश्चितच निराळा असतो. पण ही स्वप्न साकारण्यासाठी आपल्या पैशाची यथायोग्य बचत करणंही तितकंच जरूरीचं असतं.

अत्याधुनिकीकरण आणि काही प्रमाणात अंधानुकरण यामुळे एकूणच आपल्या राहणीमानात बरेच बदल होत असतात. हे होणारे बदल एका अर्थी आपला विकासच घडवत असतात. आपले केवळ नीटनेटके राहणे हे पुरेसं नसून आपण चारचौघांमध्ये वेगळे आणि आकर्षक दिसणे आवश्यक झालं आहे. मुळातच सुंदर

असणं आणि आकर्षक दिसणं ह्या दोन्ही गोष्टी जरी सौंदर्याची अनुभूती देणाऱ्या असल्या, तरीही केवळ सुंदर असणं सुद्धा पुरेसं नसून आकर्षक दिसणं आणि त्यासाठी नीटनेटकं राहणं आवश्यकच असतं. यामुळेच सुंदर असण्यापेक्षाही सुंदर दिसण्यासाठी काहीजणांचा कल असतो. त्यामुळे सुंदर आणि आकर्षक राहणीमानासाठी निश्चितच आर्थिकदृष्ट्या काही तरतूद करणं अनिवार्य असतं. ह्या राहणीमानाची नुसती सवय होऊन चालत नाही, तर असं राहणीमान टिकवून ठेवण्यासाठी थोडाफार खर्चही करावा लागणं स्वाभाविक असतं. एका दिवसाची सुंदरता ही कदाचित खिशाला परवडेल देखील, परंतु ती वर्षानुवर्षे टिकवणे निश्चितच खर्चिक ठरते. त्यासाठी अर्थकारण समजून घेऊन आपल्या उणिवा दूर करणं क्रमप्राप्त ठरतं.

एकूणच आपल्या गरजांची पूर्तता करण्यासाठी आणि प्रत्येक अनुभव सुखद असण्यासाठी आवश्यकता

असते ती आपल्या पैशाच्या योग्य वापराची, बचतीची आणि गुंतवणुकीची. प्रत्येकाच्या ज्याप्रमाणे गरजा वेगवेगळ्या असतात, त्याचप्रमाणे उत्पन्न अथवा आपल्या हाती येणारा पैसा देखील कमी-अधिक प्रमाणात आपल्या पदरी पडत असतो. खरं कसब आपल्या हाती असणाऱ्या पैशाचा योग्य वापर आणि बचत आपण कशाप्रकारे करतो त्यातच असतं. अनेकदा असा गैरसमज असतो की, जो अर्थार्जन करतो, तोच ते उत्तम प्रकारे करू शकतो. पण खरं तर असं काही नाही. केवळ सकारात्मक दृष्टिकोनातून आपल्या आयुष्यात अर्थक्रांती घडवून आणण्याचं काम आपण स्वतः करू शकतो. आपलं जीवन सार्थ करणारं अर्थ मिळवण्याचा स्वार्थ असणं जरूरीचं आहे, अन्यथा सारं काही व्यर्थ ठरणार आहे.

ॐ ॐ ॐ

डॉ. सुमन नवलकर

आपलं आपण

मूल्य
₹. 30/-

भरपूर वाचन आणि सुंदर लिखाण हेच शिक्षणाचे गमक आहे आपलं आपण या पुस्तकातले तुमचे मित्र हेच तुम्हाला गोष्टीतून सांगणार आहेत.

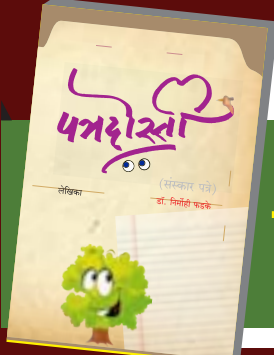

मूल्य
₹. 70/-

अज्यात मज्यात

मेघना साने

बालनाट्यातून चांगली मुल्ये प्रतीत व्हावी हे सगळे विनोदी पात्रांमधून सादर झाले तर मुले त्याचा मनमुराद आनंद घेतात अज्यात मज्यात या पुस्तकातून बालनाट्याद्वारे लेखिकेने मुलांना एक सुंदर भेट दिली आहे

मूल्य
₹. 125/-

पत्रदोस्ती

निर्मोही फडके

पत्रात व्यक्त होतो तसा आपलेपणा मेसेज मध्ये दिसत नाही. लेखिका डॉक्टर निर्मोही फडके यांनी निसर्गाची भाषा पत्र स्वरूपात रेखाटली आहे. या पत्रातून शाळेतले विषयही सोपे होतील आणि तुम्ही निसर्गाच्या अधिक सान्निध्यात याल याची खात्री आहे.

पोस्टल सेवा मोफत

अलक - पैसा

लक्ष्मीकांत रांजणे

संयम

दिनूची ठिगळ लावलेली चड्डी आणि विरलेला शर्ट असला तरी त्याची भेगाळलेली पाटी स्वच्छ असायची. खिशात पेन्सिलचा एक इंचाचा एकच तुकडा. त्याचं अक्षर इतकं छान की त्याची गरिबी या रेखीव सौंदर्याने झाकून जायची. मधल्या सुट्टीत किशोर पेन्सिलच्या पैशात अर्धी लेमनची गोळी विकत होता. तेव्हा दिनू त्याची नजर चुकवून खिशातली पेन्सिल घट्ट धरत परत वर्गात जाऊन बसला.

रुपाया

हायस्कूलच्या दारात सायकलवरून उतरताना भोळे सरांच्या खिशातून सुटे पैसे पडले. तीन नाणी सापडली पण अजून एक रुपयाचे नाणे सापडत नव्हते. प्रार्थना सुरू झाली तरी सर नाणे शोधत होते. हताश होऊन शाळेच्या कार्यालयात गेले, आजची रजा काढली. शाळा सुटली तरी अजून सर तिथेच तो रुपया शोधत होते. सहाय्या आयोगाच्या शालेय सभेत त्यांनी हा किस्सा सांगितला तेव्हा; नवा स्टाफ खो खो हसत होता.

अंध

कॉलेजला जाताना रमेशला पैसे सापडले. आई म्हणायची, 'जे आपल्या कष्टांचं नाही ते आपलं नाही.' रमेशने ते पैसे न मोजता एका अंध भिकाऱ्याच्या थाळीत ठेवले. नोटांचा आवाज अंधाने पाहिला, ऐकला नाही. त्याने डोळे उघडले आणि गर्दीत पसार झाला. जाता जाता एकाचे पाकीटही मारले. रमेश नेहमीच्या हॉटेलात चहा-नाश्ता करायला बसला तेव्हा, आपलं पाकीट गेल्याचं त्याच्या लक्षात आलं आणि समोर तो भिकारी फूल राईसप्लेट हादडत होता.

मिठी

आनंदची किडनी बदलायला सांगितल्यावर सारे कुटुंब हवालदिल झाले. कोणीच डोनर मिळेना. एक तयार झाला पण; दहा ते पंधरा लाख घेईन म्हणाला. शिवाय इतर अवाढव्य खर्च. शेवटी आनंदचा घरगडी नामदेव तयार झाला. आनंदला आनंद झाला पण; नामदेव किती पैसे मागेल? पुन्हा चिंता. ही स्मशान शांतता पाहून शेवटी नामदेव म्हणाला, 'जीवाला जीव देण्याच्या मंदी पैसा कश्याला आणताय, तिथं फुकुस्त किडनीच लागतीय खुशाल घ्या..' आणि आनंदने श्रीमंत नामदेवला मिठी मारली.

बिनचूक

गेली अनेक वर्षे दिनू बॅकेत कॅशियर म्हणून बिनचूक सेवा देतो आहे पण; आज फरक लागला ५०,००० रुपये कमी. संपूर्ण स्टाफ मदतीला आला पुनःपुन्हा कॅश मोजली. पैसे गेले कुठे? दिनूला घाम फुटला, सारे हवालदिल झाले. इतक्यात त्याचा मोबाईल वाजला स्टेट बँकेचा फोन, 'आम्हाला पत्रास हजार एक्सेस लागलेत. तुमची कॅश टॅली झाली का?' सर्वांना आनंद झाला. दिनूने सुटकेचा श्वास सोडला आणि तो आम्हाला तितकीच कॅश लेस आहे असे सांगणार इतक्यात; ५० हजाराचे पाचशेचे एक बंडल कॅश काऊंटिंग मशिनच्या मागे पडलेले दिसले. आपली कॅश जुळवून दिनू स्टेट बँकेच्या मदतीला गेला.

बेशुद्ध

महागाईला वैतागलेले वसंतराव दुकानात, मंडईत, बँकेत हुज्जत घालू लागले. आमच्यावेळी असं होतं, तसं होतं. सारखे पेन्शनचे पैसे मोजायचे. दरमहा मिळणारे व्याजही निम्मे झाले या विवंचनेत ते आजारी पडले. आता कसे होणार रे देवा ..! त्यांची शुद्ध हरपली. त्यांची मुले आली उपचार केले शुद्धीवर येताच त्यांना व्याजदर आणि पेन्शन वाढल्याची खोटी बातमी सांगितली. आपल्याला चांगले पैसे मिळणार या आनंदात वसंतराव पुन्हा बेशुद्ध झाले.

दरोडा

श्रीमंत रामलालशेठ धनाढ्य पण कवडीचुंबक माणूस. उशाला पैसे घेऊन झोपायचे. रात्री त्यांना तीन ते चार वेळा जाग यायची तेव्हा ते उशाचे पैसे पुनःपुन्हा मोजायचे. बायकोची दरवेळी झोपमोड व्हायची. एके रात्री अचानक दरोडा पडला. चोरांनी रामलालला खांबाला बांधून पैसे पळवले. दुसऱ्या दिवशी रामलालची बायको दरोडेखोरांनी परत दिलेले पैसे बरोबर आहेत का म्हणून मोजत होती.

भ्रमभंग

अहोरात्र शंकराचा धावा करणाऱ्या राघवला अखेर भगवान शंकर प्रसन्न झाले. राघवने देवाला चक्र पैशांचे झाड मागितले. तथास्तु । अंगणभर पैसेच पैसे. राघव पैसे भरायला पोते घेऊन गेला पण; अंगण मोकळे. फक्त चार-दोन नाणी सापडली. पहाटेपूर्वीच सरकारी माणूस झाडाला ईडीची नोटीस ठोकून जीएसटीची रक्कम घेऊन गेला.

ॐ ॐ ॐ

अनुभव

◆ संध्या सिनकर

पावसाळी सकाळ होती. माधवी घाईने बँकेत शिरली. कामाला भिडणार तेवढ्यात तिला साहेबांच बोलवणं आलं. शाखाधिकार्यांच्या केबिनमध्ये गेल्यावर त्यांनी नॉमिनेशन नाही अशा अकाउंटस्ची एक मोठी लिस्ट तिच्या हातात ठेवली. नॉमिनेशन नसेल तर डेथ क्लेमसाठी ग्राहकांचा वेळ व पैसे खर्च होतात. त्यामुळे सर्व डिपॉझिटस्ना नॉमिनेशन असलं पाहिजे असा फतवा रिजनल ऑफिसने काढला होता. तिने लिस्टवरून नजर फिरवली. त्यात बुद्धीसागरांचे नाव दिसले. ते शाखेच्या जवळच राहतात. माधवीने त्यांना फोन करून नॉमिनेशन करण्याविषयी सांगितले. त्यांची दोन्ही मुलं अतिशय हुशार. दहावी व बारावीला बोर्डात आली होती. आता दोघेही अमेरिकेत आहेत, पण आई-वडिलांशी फारसा संपर्क ठेवून नाहीत असे ऐकले होते. बुद्धीसागर मॅडमनी

सांगितले की, त्यांना नॉमिनेशन करायचं नाही.

माधवीने त्यांना समजावण्याचा प्रयत्न केला की मुलांची नावे वारस म्हणून घालायचे नसतील तर भाऊ-बहीण किंवा कोणी नातलग यांची नावे तुम्ही वारस म्हणून घालू शकता. पण त्यांना ते पटलं नाही. त्यांनी स्पष्टपणे सांगितलं की, त्यांना वारस नोंद करायची नाही. त्यांनी मुलांना खूप कष्ट घेऊन शिकवलं. त्यांची दोन्ही मुलं इंजिनियर होऊन मास्टर्स करायला अमेरिकेत गेली आणि तिथेच स्थिरावली. श्री व सौ. बुद्धीसागर दोघेही अतिशय चांगले होते. त्यांच्याविषयी माधवीला खूप वाईट वाटलं.

माधवी नॉमिनेशनच्या यादीवर नजर टाकत होती. डोक्यात डिपॉझिट टारगेटस्चे विचारही होते. तेवढ्यात कॅश केबीनजवळ विजयाचा जोरात बोलण्याचा आवाज

आला. तिने चीफ कॅशियर पूजारीला फोन केला. तो म्हणाला, 'मॅडम, विजयाला कॅश कमी आहे अस वाटतंय.' तिला मी थोडा वेळ काउंटर बंद करून कॅश टॅली करून घ्यायला सांगितले आहे.' माधवी म्हणाली, 'ठीक आहे.' एवढ्यात स्टार ग्रुपच्या मेहता सरांचा फोन आला. ते म्हणाले, 'बँकेतून आमच्या ऑफिसला फोन आला होता. त्यांनी विजया असं नाव सांगितलं. त्यांनी मला सांगितलं, तुम्ही आता भरलेल्या कॅशमध्ये दोन हजार रुपये कमी आहेत.'

मी त्यांना सांगितलं, 'पुन्हा एकदा कॅश चेक करा. आमच्याकडे कॅश तीन वेळा मोजली जाते. मि. हेक्टर जे कॅश भरायला येतात ते आमच्याकडे वीस वर्षे नोकरी करतात. आमचे या ऑइल डेपोशिवाय आणखीही व्यवसाय आहेत. बँकेबरोबर वीस-पंचवीस वर्षांपासून आमचे चांगले संबंध आहेत. आम्ही अनेक वेळा सकाळीच ऑइल डेपो/ पेट्रोल पंपाची २५-३० लाख रुपयांची कॅश भरतो. कॅश व स्लीप दोन्ही कॅशियरकडे देतो. तीनच्या सुमारास आमचा माणूस स्टॅम्प मारलेली स्लिप घेऊन जातो. आमचा बँकेवर पूर्ण विश्वास आहे. तसाच बँकेनेही आमच्यावर थोडा विश्वास टाकायला हरकत नाही.'

मी त्यांना सांगितलं की, 'तुम्ही पैसे परत मोजा व कमी असतील तर आम्ही भरू.' पण त्यांनी मला पैसे ताबडतोब भरायला सांगितले. त्यांच्या बोलण्याचा सूर मला आवडला नाही. 'आमचा माणूस आता पैसे घेऊन निघाला आहे.'

विजया एक नवीन मुलगी होती. जेव्हा कॅश जास्त असेल तेव्हा तिसरा कॅशियर म्हणून मदत करण्यासाठी तिला सांगितलं जायचं. विजया वीस-बावीस वर्षांची अत्यंत घायकुत्या स्वभावाची पण कष्टाळू मुलगी होती. कुठलंही काम करायला ती नेहमी तयार असे. घरची परिस्थिती अतिशय गरीब असलेल्या विजयाला वागण्याचा पोच कमी होता. मनात जे येईल ते तसेच बोलून ती मोकळी होई. हुशारीने बोलण्याची कला तिला अवगत झाली नव्हती. तिच्या फोनने मेहता चांगलेच रागावले होते.

माधवी त्यांना म्हणाली, 'विजया ही नवीन मुलगी आहे. अजून ती ग्राहकांना व्यवस्थित ओळखत नाही. तिच्या वतीने मी तुमची क्षमा मागते. स्टार ग्रुपवर बँकेचा

पूर्ण विश्वास आहे. मला खात्री आहे काहीही अडचण आली तरी आपण चर्चा करून सोडवू शकतो. मला आताच कॅशियर पुजारीने सांगितलं की, विजयाला कॅश कमी लागली आहे आणि ती आता काउंटर बंद ठेवून कॅश टॅली करतेय. मी अर्ध्या तासात तुम्हाला फोन करून काय झालं ते सांगते.'

दहा मिनिटांतच विजया कॅशबरोबर आहे, माझी मोजण्यात काहीतरी चूक झाली होती असं सांगत आली. माधवीने तिला सौम्य शब्दात समज दिली. माधवीने मेहतांनाही फोन करून त्यांची परत माफी मागून त्यांना कॅश बरोबर असल्याचं सांगितलं आणि पुन्हा तिच्या कामाकडे वळली.

निशा तिला जेवायला येण्याविषयी खूण करत होती. माधवी तिला म्हणाली, 'निशा, मला आज जेवायला उशीर होणार आहे. सगळी कामे बाकी राहिली आहेत. तुम्ही जेवून घ्या.' असं सांगून माधवीने कामे उरकायला घेतली. काम करताना तिला सहा महिन्यांपूर्वीचा लॉकरचा डेथ क्लेम आठवला.

पारशी आजी-आजोबांचा बँकेत मोठा लॉकर होता व त्यांची बरीच फिक्स डिपॉझिटही होती. दोघेही लॉकर ऑपरेट करायला येत. आजोबा गेल्यानंतर आजी एकट्याच रहात होत्या. पारसी असूनही त्या चांगलं मराठी बोलत. बोलक्या स्वभावांच्या आजी आल्यावर थोड्या गप्पा मारूनच जात. कधीकधी सगळ्यांसाठी चॉकलेटचा डबाही घेऊन येत. त्यांच्या गप्पातून माधवीला समजलं की आर्जीना मूलबाळ नव्हते. आजी-आजोबा दोघेच रहात. त्यांच्याकडे एक बाई दिवसभर काम करत असे. आठ-दहा वर्षे झाले. आता गंगाबाई त्यांच्याकडेच राहत होती. ती घराची देखभाल करे, स्वयंपाक करे. गंगाबाई अतिशय विश्वासू होती. आजी-आजोबानी, तिच्या नावावर २५ लाख रुपये ठेवले होते. त्याचे व्याज तिला पगाराव्यतिरिक्त मिळे. आजी-आजोबा नसले तरी तिला काही अडचण येऊ नये म्हणून त्यांनी वृद्धाश्रमाला देणगी देऊन गंगासाठी जागा पक्की करून ठेवली होती.

पण वर्षापूर्वी तीही वारली. आता आजी एकट्याच राहतात. त्यांच्या ड्रायव्हरचा मुलगा यश आजीकडे रात्री राहायला येई. त्याच्या शिक्षणाचा सगळा खर्च आर्जीनी केला होता. यश नुकताच नोकरीला लागला होता. ड्रायव्हरच्या कुटुंबालाही त्या भरपूर मदत करीत. पण

आजी म्हणाल्या, 'माझा यशवर फारसा विश्वास नाही. त्याला माझ्या मोठ्या फ्लॅटची आशा आहे. पण खरं म्हणजे मी रजिस्टर वील करून फ्लॅट व लॉकर दोन्ही समाजासाठी काम करणाऱ्या पारसी ट्रस्टच्या नावे केला आहे. पण मी हे त्याला सांगितलं नाही. माझा झायव्हर साधा आहे. त्याच्या नावे मी पंधरा लाखाची फिक्स डिपॉझिट रिसीट ठेवली आहे.'

माधवी म्हणाली, 'तुम्ही काळजी घ्या. वीलची एक कॉपी बँकेला देऊन ठेवा.'

आजी म्हणाल्या, 'लॉकरमध्ये माझे, माझ्या आईने व सासूबाईंनी मला दिलेले सोन्याचे व हिऱ्याचे दागिने आहेत. त्याची अंदाजे किंमत एक करोड रुपये असेल.' त्यानंतर वर्षभरातच त्या संस्थेचे ट्रस्टी आजीचा मृत्यू दाखला व मृत्युपत्र घेऊन आले. नंतर एक दिवस वेळ ठरवून रिजनल ऑफिसचे ऑफिसर, ब्रँच ऑफिसर, ट्रस्टी, दोघांचेही साक्षीदार आणि किंमत ठरवण्यासाठी सोनार यांच्यासमोर लॉकर उघडला. लॉकर मधले वेगवेगळ्या डिझाईनचे, लखलखते दागिने पाहून सगळ्यांचे डोळे दिपले. लॉकरमधल्या दागिन्यांच्या याद्या फुलस्केप पेपरवर बनवल्या. चार वाजता सुरू

झालेलं काम साडेआठपर्यंत चालू होतं. काम चालू असताना माधवीला आजी आठवत होत्या. समाजाकडून आपल्याला मिळालेलं समाजाला परत केलं पाहिजे असे त्यांचे विचारसुद्धा आठवले. चांगल्या संस्थेला काम करण्यासाठी आर्थिक पाठबळ देण्याची त्यांची वृत्ती सगळ्यांनाच खूप शिकवून गेली. बुद्धिसागर मॅडमना हा विचार सांगितला पाहिजे अस माधवीने मनाशी ठरवलं.

माधवीचं काम आटपत आलं. आणखी एक व्यस्त दिवस संपला. पंचवीस वर्षांच्या नोकरीतल्या भल्याबुऱ्या अनुभवाने तिचे आयुष्य समृद्ध झाले आहे याची माधवीला जाणीव झाली.

ॐॐॐ

AARADHYA ENTERPRISES

Delicious HOME MADE Dryfruits chocolate

प्लेन चॉकलेट, काजू चॉकलेट,
बदाम चॉकलेट, मिक्स चॉकलेट ड्रायफ्रूट्स
Dryfruits chocolate

9702603362/9920631712

उद्योजक म्हणून यशस्वी व्हायचं असेल तर खरी सहाय्यभूत ठरले, ती बँक उद्योजक आणि बँक यातील अतूट नाते व्यक्त केले आहे 'त्रिगुण दुर्स'चे प्रवीण दाखवे.

बँक आणि छोटे उद्योजक

मराठी माणूस उद्योगधंद्यात उतरत नाही असे म्हणतात. परंतु मी चांगली नोकरी सोडून व्यवसायात उतरलो कारण नोकरी करण्यापेक्षा नोकरी देणारा बनवूया असं मला वाटत होतं. मलाही घरून आर्थिक सहकार्य नव्हतं तरीही मी अनेक व्यवसाय केले व ते यशस्वी करून दाखवले आणि त्याला कारण म्हणजे वेगवेगळ्या बँकांनी मला दिलेले सहकार्य असे म्हणावे लागेल. सुरुवातीला सॉफ्टवेअर इंजिनियर असल्यामुळे बँकेमध्ये जेव्हा संगणकीकरणची लाट आली होती तेव्हा कन्सल्टंट म्हणून मी काम केलं. त्यामुळे बँकांशी माझा पहिला संबंध व्यवसायाच्या निमित्तानेच आला. सॉफ्टवेअर व्यवसाय करत असताना माझ्याकडे जवळजवळ शंभर जणांचा स्टाफ होता आणि अनेक बँकांच्या विविध शाखांमध्ये संगणकीकरण करण्याचं

काम माझ्याकडे होत. बँकांसाठी मी काम करत होतोच. पण बँकेने मला ५०,५० संगणक विकत घेण्यासाठी सुद्धा कर्ज दिले होते. त्यामुळे नंतर मी बँकेचा ग्राहकही झालो होतो. त्यानंतर मी पर्यटन व्यवसायामध्ये शिरलो. यात खरं तर खूप भांडवलाची गरज नसते. परंतु तरीही एक चांगलं प्रपोजल दिल्यामुळे मला इंटरनॅशनल बुकिंग करण्याकरिता बँकेने सीसी लोन दिलं होतं.

त्यामुळे अॅडव्हान्सेस म्हणजेच लोन, डेली काम या सर्वांचा बँकिंगमधला खूप अनुभव माझ्या गाठीशी आहे. पूर्वीसुद्धा जर आपले पेपर्स व्यवस्थित असतील किंवा आपण एखादा चांगला उद्योग करत असू, आपल्या उद्योग व्यवसायाच अकाउंटिंग आणि विश्वासाहता बाजारात योग्य असेल तर कर्ज मिळायला काहीच त्रास होत नाही असं माझं नक्की म्हणणं आहे. आज पंतप्रधान नरेंद्र मोदी

यांनी लहान-मोठ्या उद्योजकांना कर्ज मिळण्यासाठी इतक्या अनेक योजना हाती घेतल्या आहेत की, त्यांना छोट्या उद्योजकांनी खरंच धन्यवाद द्यायला हवेत. परंतु होतं असं की मराठी तरुणांना बऱ्याच वेळा या योजनांची माहितीच नसते. मराठी मुलं उद्योग व्यवसायाला भांडवल लागतं, आमच्याकडे कुठे भांडवल आहे? असं म्हणून त्यात पडत नाहीत. परंतु अनेक प्रकारची कर्ज आणि समाजातल्या तळागाळातल्या तसेच विविध लोकांना कर्जाच्या वेगवेगळ्या मुद्रा योजनेसारख्या योजना त्यांनी दिल्या आहेत. काही काही योजनातून विनातारण कर्ज मिळू शकतं. परंतु हेच बऱ्याचशा तरुणांना माहीत नसत. त्यामुळे बँकांकडे कोण जाणार? तिथे ओळखी शिवाय कुठे कर्ज मिळत? असा एक समज सर्वांमध्ये झाला आहे. परंतु आपलं प्रयोजन जर अतिशय ट्रान्सपॅरेंट, व्यवहार पारदर्शक आणि सचोटीचे असतील तर बँकेतून आपल्याला निश्चितच कर्ज मिळू शकतं असा माझ्या स्वतःचा अनुभव आहे. मी बँकेतून अनेक वेळा कर्ज घेतली आहेत आणि ती व्यवस्थित फेडली आहेत. व्यवस्थित प्रयोजन तयार केलं, आधीच ट्रॅक रेकॉर्ड नीट असेल, तर मला कर्ज मिळतं असा माझा अनुभव आहे आणि मी प्रत्येक कर्ज अतिशय प्रामाणिकपणे महिन्याच्या महिन्याला फेडतो त्यामुळे माझा रेकॉर्डही चांगला आहे. जी लोकं प्रामाणिकपणे उद्योगधंदा करतात, त्यांना बँकेतून सर्व प्रकारच्या फॅसिलिटीज मिळतात असं मला वाटतं. तरुण कधीकधी माझ्याकडे येतात, की आम्हालाही उद्योग धंदा सुरू करायचा आहे पण काय करणार? भांडवल नाही. अशा अनेकांना मी कर्ज मिळवून देण्यासाठी मदतही केली आहे. माझं तर असं स्पष्ट मत आहे की, मोदी सरकारने खरोखर तरुण नवीन लघुउद्योजकांना खूप योजना दिल्या आहेत. अक्षरशः ती एक परवणीच म्हणावी लागेल. फक्त त्या योजनांची माहिती तरुणांना पाहिजे आणि त्यांचं प्रयोजन त्यांचा प्रामाणिकपणा आणि त्यांची बाजारातील ही मात्र तरी चोख ठेवली पाहिजे असं मला वाटतं. मला सांगायला हरकत नाही, पण बऱ्याच सरकारी योजनांची कर्ज ही बुडवण्यासाठीच असतात, असा छोट्या कर्जदारांचा समज असतो. सरकार जणू काही आपल्याला भेटच देत आहे, असा त्यांनी समज करून घेतलेला असतो. परंतु तो चुकीचा आहे. तुम्ही छोटसं कर्ज असलं तरीसुद्धा

ते प्रामाणिकपणे फेडलं, तर तुम्हालाच पुढचं कर्ज मिळण्यासाठी सुद्धा तुमचा आधीचा रेकॉर्ड उपयोगी पडत असतो. त्यामुळे 'कर्ज ही आपल्यासाठी सोय असून दान नाही' हे प्रत्येकाने लक्षात ठेवलं पाहिजे आणि अशा कर्ज बुडवणाऱ्या कर्जदारांमुळेच नंतर मग बँकही कर्ज देताना खूप विचार करते. त्यामुळेच तुम्ही पैसे परतफेड करा बँक तुम्हाला पुन्हा लोन देईल, तुम्ही पैसे परतफेड करा, बँक तुम्हाला परत लोन देईल. ही साखळी सुरूच राहते. एकदा का एखाद्या बँकेची कडून आपण छोटे कर्ज घेतलं ते व्यवस्थित फेडलं तर पुढे आपल्याला घरासाठी हीच बँक कर्ज देऊ शकते, गाडी घेण्यासाठी हीच बँक आपल्याला कर्ज देऊ शकते. म्हणजेच एकदा का एखाद्या बँकेशी आपलं नातं जडलं की आपल्याला आपल्या विविध गरजा भागवण्यासाठी त्याच बँकेकडून कर्ज उपलब्ध होऊ शकतं, असा माझा विश्वास आहे. आणि अगदी खरं सांगू का, बँकिंग व्यवसाय आहे म्हणूनच तर छोटे-मोठे उद्योग आज उभे राहत आहेत. मला सांगायला अभिमान वाटतो की, दोन दिवसापूर्वीच माझ्या बँकेचे ब्रँच मॅनेजर मला रस्त्यात भेटले होते आणि मला म्हणाले की, 'साहेब तुम्हाला एखादं कर्ज हवं असेल तर जरूर माझ्याकडे शाखेमध्ये या मी तुम्हाला कर्ज द्यायचा प्रयत्न करीन. बँकांना सुद्धा खरंतर एक ठराविक टारगेट दिलेलं असतं आणि त्यांनाही कर्ज खेळणाऱ्या इतकीच कर्ज देण्याची ही गरज असते.

माझ्या पर्यटन व्यवसायामध्ये तर बँकेच्या डेबिट, क्रेडिट कार्ड अशा योजनांचा खूपच लाभ होतो. एकदा मी दुबईला ट्रिप नेली होती आणि मला अचानक पैशांची गरज लागली. त्यावेळी देखील मी दुबईतल्या भारतीय बँकेत जाऊन पैसे काढले होते. कधी कधी असं होतं की, एखाद्या हौशी पर्यटकाला भरपूर शॉपिंग करायचं असतं आणि त्याच्या हातात तेवढे पैसे नसतात. डेबिट कार्डही भारतात चालण्या पुरतच असतं. अशावेळी त्यांची फॅमिली माझ्या अकाउंटला पैसे ट्रान्सफर करते आणि आम्ही त्या पर्यटकाला ते पैसे तिथे विथ ड्रॉ करून देतो. असा मुद्रा योजनेसारख्या अनेक लहान-मोठ्या योजनांमुळे मराठी तरुणाला उद्योजक व्हायचं स्वप्न नक्की पूर्ण होऊ शकेल असं मी आवर्जून सांगू इच्छितो.

राष्ट्रीयकृत बँकाच नाही तर काही अतिशय

विश्वसनीय सहकारी बँकांमध्ये सुद्धा सुलभरीत्या कर्ज उपलब्ध होऊ शकत. माझा अनुभव बँक ऑफ इंडिया, बँक ऑफ बडोदा, स्टेट बँक अशा राष्ट्रीयकृत बँकांबद्दल खूपच चांगला आहे. आपण दररोज २४ तास, ३६५ दिवस वीज वापरतो. या विजेच बिल आपल्याला येतेच ते बिल आपण इमानदारीत दर महिन्याला भरतो. कारण विज बिल भरलं नाही तर वीज तोडली जाऊ शकते आणि ती तर आपली आता प्राथमिक गरज बनली आहे. अगदी तसंच बँकेचं कर्ज घेतल्यानंतर तीही आपली प्राथमिक गरज आहे असं समजून दर महिन्याला कर्जाचा हप्ता नियमितपणे फेडला, तर त्या व्यक्तीला आणि बँकेचा दोघांचा ही सहज सुलभ, विश्वासाह, पारदर्शक व्यवहार होऊ शकतो असं माझं स्पष्ट मत आहे. बँकेचं कर्ज

आहे ना, भरू पुढच्या महिन्यात, या महिन्यात नाही भरलं तर काय बिघडलं? असा अॅप्रोच कर्ज घेताना ठेवू नये. त्यामुळे ज्यांना वडिलोपार्जित व्यवसाय मिळालेला नाही, ज्यांना शून्यातून व्यवसाय उभा करायचा आहे, त्यांना बँकांकडून कर्ज घेण्याशिवाय पर्याय नाही. बँक म्हणजे केवळ व्यक्तिगत पैसे भरणे, काढणे किंवा फिक्स डिपॉझिट ठेवणं इतकीच उपयोगाची नसून एखाद्याचे भवितव्य घडवण्यासाठी सुद्धा मागे उभे राहते हे बँकिंग क्षेत्राचं मोठं योगदान आहे असं मला खचितच वाटत.

शब्दांकन : शिबानी जोशी

पैसा

पैशाला मोठे
आर्थिक व्यवस्थेत स्थान,
लक्ष्मी म्हणून
पैशाला मिळतो मोठा मान..

अर्थव्यवस्था आणि बाजार
पैशावरच अवलंबून असतो,
जगाच्या बाजारात
पैसा डॉलर व दिनार सोबत
टक्कर घेत बसतो..

कधी चढ कधी उतार
तेजी मंदीत तो पडतो झडतो,
पैशामुळे कधी-कधी
शेअर बाजार गडगडतो..

पैशावर सगळी
आर्थिक व्यवस्था अवलंबून असते,
दरडोई उत्पन्न,चलनवाढ
यात पैसा आपली भूमिका पार पाडतो..

एकंदरीत पैसा
सगळीकडे आपली गरज भागवतो,
जन्माला आल्यापासून ते
मृत्यु पर्यंत पैसा गरजेचाच वाटतो..

वाढविण्यासाठी
अखेरच्या घटकी
पैसाच उपयोगी पडतो,
श्वासा श्वासासाठी
पैसा तिकडे मोजावा लागतो..

वेळ गेली नाही अजून
पैशाने पैसा वाढतो,
काटकसर करून
बचत करून
कारण
पैसा सगळीकडे उपयोगी पडतो..

- नंदकुमार स. गोपाळे

विभाग ६

अर्थानुभव

ज्येष्ठविश्व

ज्येष्ठांसाठीचे एकमेव मराठी त्रैमासिक

प्रिंट

ई-कॉपी

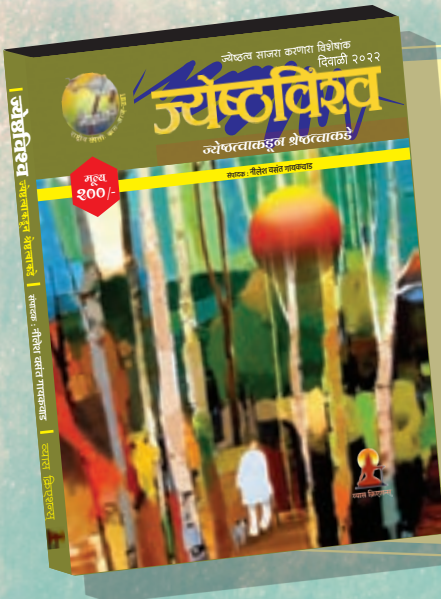
ऑडिओ

आयुष्याची सांजवेळ सुखद करणारी साहित्यकृती

'ज्येष्ठ विश्व' आहे भावनिक, मानसिक, ज्येष्ठत्व साजरी करणारी 'सोबत' हक्काची आणि प्रेमाचीही सोबत आहे. राहून गेलेल्या गोष्टी पूर्ण करण्यासाठी आवडी निवडींना नवसंजीवनी देण्यासाठी नवं तंत्रज्ञान जाणून घेण्यासाठी आध्यात्मिक अन् आत्मिक समाधानासाठी आपल्या मित्र/मैत्रिणी, नातलग, समाज अन् संघासाठी, कधी ऐकण्यासाठी, कधी ऐकविण्यासाठी कधी गोड गुपित अन् आनंद उधळण्यासाठी कधी मनमोकळं होऊन व्यक्त होण्यासाठी एक हक्काचा मित्र

'ज्येष्ठ विश्व' ज्येष्ठत्व साजरा करणारे त्रैमासिक

त्रैवार्षिक वर्गणी

रु. १०००/-

(टपाल खर्चासहित महाराष्ट्र व गोवा उपलब्ध)

पंचवार्षिक वर्गणी

रु. १५००/-

(टपाल खर्चासहित महाराष्ट्र व गोवा उपलब्ध)

अधिक माहितीसाठी संपर्क 8879 55 0060

रंजक किस्से

श्रीकांत जोशी

१.

लिपिक म्हणून काम करत असताना मला एकदा या रोखपालाच्या पिंजऱ्यात (तात्पुरते - एकदोन दिवसांसाठी) शिरावे लागले. रोखपाल म्हणून हा पहिलाच अनुभव.

त्याकाळी व्यापारी मंडळी त्यांच्याजवळील भली मोठी रक्कम बँकेत आणून भरत. रोखपालाकडे गर्दी असेल तर नोटांची पिशवी व चलन रोखपालाकडे ठेवून जात. गर्दी ओसरली की सवडीने, रोखपाल ती पिशवी उघडे आणि रोकड मोजून घेई. समोर संबधित दुकानदार नसेच! सारी काम विश्वासावर! ही नेहमीचीच प्रथा!

इथेही त्या दिवशी नेहमीचा एक व्यापारी अशीच थैली ठेवून गेला. माझ्या सवडीने मी ती उघडली व रक्कम मोजू लागलो. भरणा चलनात सांगितलेली रक्कम आणि प्रत्यक्षातील रक्कम यात अंतर होते. रु. ५००० ने रक्कम कमी होती. माझे धाबे दणाणले. (ही कथा आहे, १९७०-७१ ची!) मी तीन-तीनदा रक्कम मोजली. घाबरलो. शाखा व्यवस्थापकांना सांगितले. त्यांनीही स्वतः ती मोजली. रक्कम कमीच होती! शाखा व्यवस्थापक चतुर, सहृदयी, अनुभवी होते. ते तत्काळ संबधित व्यापाऱ्याच्या दुकानी गेले व त्याला जाब विचारला. व्यापाऱ्याने त्याचा गल्ला तपासला. तोही प्रामाणिक होता. त्याने मान्य केले; रक्कम गल्ल्यातच राहिली होती!

माझा जीव भांड्यात पडला.

शाखा व्यवस्थापक संतापलेच होते. ते व्यापाऱ्याला म्हणाले, 'तुमच्या या दुर्लक्षामुळे त्याची बिचाऱ्याची नोकरी गेली असतीना! व्यापाऱ्याने क्षमा मागितली व विषय संपला.'

२.

त्याच दिवशी आणखी एक झटका बसला. शिल्लक रोकड आणि पुस्तकी रोकड जमेना! केवळ पत्रास पैशांचा फरक येत होता. पुन्हापुन्हा मोजूनही फरक सापडेना.

पुनश्च शाखा व्यवस्थापकच सहाय्यास धावले. आता उलगाडा झाला. मी एक पत्रास पैशांचे नाणे रुपया समजत होतो!!

३.

मध्य प्रदेशातील एका छोट्याशा गावात श्रीरंगची शाखाव्यवस्थापक म्हणून नेमणूक झाली. आदिवासी विभागातले हे गाव. नव्या शाखेचा श्रीरंग हा पहिलाच शाखा व्यवस्थापक. आणि हो! श्रीरंगासाठी सुद्धा हा व्यवस्थापक पदाचा पहिलाच अनुभव! सारेच पहिलटपण!

आदिवासींनी बँक कुठली पाहिलेली? वाड्यांवस्त्यांतून जाऊन त्यांना बँकिंग समजावून सांगताना श्रीरंगच्या नाकी-नऊ यायचे.

बँकेत आल्यावर सुद्धा हे आदिवासी जिज्ञासू नजरेने इकडे-तिकडे पहात तासभर थांबायचे!

एक दिवस असाच एक आदिवासी - आपण त्याला भैरू म्हणू! - बँकेत आला. त्याला खात्यात एक हजार रुपये भरायचे होते. कर्मचाऱ्यांनी आवश्यक ते चलन भरून घेतले; रोखपालाने हजार रुपये मोजून घेतले. भैरूला पावती दिली. भैरू पुढे काय होते, हे पहात तेथेच रेंगाळला. रोखपालापुढे पुढले काम होते - दुसऱ्या कोणाचे तरी पैसे देण्याचे. तेही नेमके हजारच रुपये होते. रोखपालाने आताच हाताशी आलेले एक हजार रुपये संबधित ग्राहकास देऊन टाकले. रोखपालाच्या दृष्टीने हा अगदी सामान्य व्यवहार होता.

पण हे सर्व निरखून पाहणाऱ्या भैरूला ते काही पटले नाही.

तो तडक शाखा व्यवस्थापकांच्या खोलीत तणतणत घुसला. आणि जोरजोरत सांगू लागला, 'साहब, कॅशियर बाबू ने मेरे पैसे दुसरो को दे दिये!'

सर्व तपशील ऐकून घेतल्यावर श्रीरंगच्या ध्यानात आले, काय घोटाळा झाला आहे.

भैरूला बँकिंग, चलन व्यवस्था ... इत्यादी गोष्टी समजावून सांगण्यात अर्थ नव्हता. आणि त्याची समजूत तर काढायला हवी होती.

मग श्रीरंग भैरूला घेऊन रोखपालाच्या पिंजऱ्यामागे गेला. आतील बाजूने त्याने नोटांच्या थप्प्या भैरूस दाखवल्या. आणि म्हणाला, 'भैरू, देखो! तुम्हारे पैसे यहीं हैं! कॅशियर

बाबू ने जो पैसे दिये वे इन नोटों के बंडलों में से दिये हैं! तुम्हारे नहीं!’

आता भैरूला ते पटले; तो सुखावला; आणि समाधानाने घरी परतला.

जर श्रीरंगने अशा रीतीने त्याचा विश्वास कमावला नसता तर, भैरू हेच सर्वांना सांगत सुटला असता. आणि एकदा का बँकेवरील विश्वास उडाला असता, तर मग बँक चालवणे कठीणच बनले असते.

पण श्रीरंगने हे सर्व चातुर्याने टाळले होते.

४.

एका शाखेतील एक रोखपाल! तिरसटच! ग्राहकांशी नीट वागणे नाही. सारखी हिडीसफिडीस! ग्राहकसेवेची यत्किंचितही चिंता नाही. त्यामुळे ग्राहकही त्रासलेलेच! अशा वेळी ग्राहकही संधीची वाट पहात असतात.

एकदा एका व्यापाऱ्याने काही रक्कम ड्राफ्ट खरेदीसाठी भरली. नेहमीचा व्यापारी; रक्कम मोठी; म्हणून रोखपालाने ती बाजूला ठेवली; छोट्या छोट्या रकमांचे व्यवहार पूर्ण करून मग ती थैली मोजण्यास घेतली. आता व्यापारी समोर नव्हता. रोखपालाच्या लक्षात आले, शंभर रुपये कमी आहेत. त्याने तत्काळ शिपायास व्यापाऱ्याच्या दुकानी पाठवले. पण दुकान बंद होते. व्यापारी जेवायला गेला होता.

नेहमीचाच ग्राहक; भरेल पैसे; असा विचार करत रोखपालाने चलन बाहेर पाठवले. रीतसर ड्राफ्ट निघाला; व्यापाऱ्याचा नोकर येऊन ड्राफ्ट घेऊनही गेला.

संध्याकाळी पुनश्च रोखपालाने शिपायास व्यापाऱ्याच्या दुकानात पाठवले, व शंभर रुपये कमी असल्याचे सांगितले!

व्यापारी आला तो रागातच! आता एका त्याच्या हातात होता.

त्याने म्हटले, मी सर्व रक्कम व्यवस्थित भरली आहे; म्हणून तर मला ड्राफ्ट मिळाला! जर रक्कम कमी असती तर ड्राफ्ट दिला गेलाच नसता! या रोखपालानेच काही गडबड केली आहे; मी आता पोलिसांत तक्रार नोंदवतो!

प्रकरण चांगलेच पेटले. त्या रोखपालाची पाचावर धारण बसली. शाखा व्यवस्थापकांच्या मध्यस्थीने काही तडजोड झाली व प्रश्न सुटला.

या सर्व प्रकारास संबंधित रोखपालाची आजवरची वर्तणूक कारणीभूत होती. आज त्याचा स्फोट झाला इतकेच!

५.

एकदा मी सुरक्षा रक्षकांचा प्रशिक्षण वर्ग घेत होतो.

सुरक्षा रक्षकाने कोणकोणती आणि कशी सावधगिरी बाळगणे आवश्यक आहे, हे सांगण्यात मी व्यग्र होतो.

याच दरम्यान एक रक्षकाने आपला एक अनुभव सांगितला. तो त्याच्याच शब्दांत -

मी नेहमी रोकड वाहतूक करणाऱ्या गाडी सोबत असतो. जिल्ह्यातील सर्व शाखांना रोकड पुरवणे, त्यांच्याकडील अधिकची रोकड गोळा करणे हे आमचे काम. तसे जोखामीचे. मी बंदूक घेऊनच सज्ज असतो.

एकदा आम्ही असेच रोकड घेऊन प्रवास करीत असताना ध्यानात आले की, एक मोटर सायकल आमचा पाठलाग करते आहे. मी सावध झालो. गाडीतील अन्य सहकाऱ्यांनाही सावध केले.

... आणि अपेक्षे प्रमाणे मोटर सायकालवरील त्या दोघांनी आमचे वाहन ओलांडून ते रोखले. मी बंदुकीच्या घोड्यावर हात ठेवीतच खाली उतरलो.

त्या दोघांनी तावातावाने भांडायला आरंभ केला.

गोष्ट वेगळीच होती. आमच्याच गाडीतील एकाने तंबाखूने भरलेले तोंड खिडकीतून रिकामे केले होते. व ती घाण त्या दोघांच्या अंगावर पडल्याने ते चिडले होते. क्षमा मागून प्रश्न निकाली निघाला.

पण या सुमारास मी मात्र घामाने चिंब झालो. माझ्या हातून चुकून जरी गोळी सुटली असती, तर ... केवळ विचारानेही मी थिजलो!

‘अशावेळी मी काय करणे अपेक्षित होते?’ असे तुम्ही विचाराल.

प्रसंग खरोखरीच रोमहर्षक होता. मी उत्तरलो - प्रसंग निःसंशय बाका होता. तुमच्या हातातील बंदूक हे खेळणे नव्हे! त्याचा सुयोग्य, विवेकी वापर आवश्यकच! त्या त्या प्रसंगात जशी बुद्धी सुचेल, तसे करणे क्रमप्राप्त! सदसद्विवेक बुद्धीने काम करत असलात, तर तुम्हाला कोणी दोषी ठरवणार नाही!

ॐॐॐ

कुराण शपथ

अनंत जोशी

या गोष्टीला झाली आता बारा वर्षे. मी त्यावेळी बँकेत दादर मुंबई येथे शाखाधिकारी म्हणून कार्यरत होतो. दिवाळी जवळ आली होती. खातेदारांची पैसे काढण्याची गर्दी रोज होत असे. कामकाज चालू असताना एका रेडीमेड कपडे बनविणाऱ्या व्यापाऱ्याचा मला फोन आला. त्याचे नाव धीरजभाई. तो मला सांगू लागला की, त्याच्या अकौंटला चाळीस हजार रुपये डेबिट पडले आहेत, ते कसले?

मी त्याला सांगितले तुला अर्ध्या तासात त्याचा तपशील देतो. मी शिपायाकरवी व्हीचर्स मागवली व चाळीस हजाराची एन्ट्री शोधून त्याला फोन केला व चेक नंबर सांगितला. तर तो मला म्हणाला, 'साहेब, मी तो चेक चाळीस नव्हे, तर चार हजारांचा दिला आहे.'

मी तो चेक नीट पाहिल्यावर लक्षात आले की त्याचे लिखाणात चाळीस हजार वाटत असले तरी ते चार हजार होते. गर्दी असल्यामुळे अक्षरी रुपये बघणे कॅशियर व पार्सिंग ऑफिसर या दोघांच्या नजरेतून सुटले. असे जास्त गेलेले पैसे बहुतेकवेळा साम दाम दंड भेद हे उपाय वापरून वसूल होतात या अनुभवामुळे मी निश्चित होतो. तो व्यापारी व त्याने ज्याला पैसे दिले तो मुलगा दोघांना बँकेत बोलावून घेतले. तो मुलगा कपडे तयार करणाऱ्या एका कारागीराकडे नोकरीला होता. तो कारागीर मालक व तो मुलगा दोघेही युपीचे मुसलमान होते. कारागीर व मुलगा बँकेत आले, पण तो मुलगा कॅशियरने चारच हजार रुपये दिले असे सांगू लागला. अर्ध्या तास वादावादी होऊनही तो कबूल होईना. त्याला 'पोलिसात तक्रार करू' सांगितल्यावरही तो घाबरेना. त्याचे आपले पालुपद एकच 'मुझे कॅशियरने चार हजार रुपयाही द्या है.'

काही वेळाने ते निघून गेले. पोलीस तक्रार करण्यात फारसे हशील आहे असे वाटत नव्हते. धीरजभाई आणि मी त्या कारागिराला दिवसातून तीन वेळा फोन करीत होतो. पोलीसात तक्रार करण्याची धमकी देत होतो. पण काही उपयोग होत नव्हता. तो पोरगा उलट म्हणत होता, 'तुमचा कॅशियरच चोर आहे आणि त्यानेच छत्तीस हजार रुपये घेतले असतील.'

एकंदरीत पैसे मिळण्याची शक्यता मावळू लागली.

त्यामुळे मी कॅशियर आणि ऑफिसर या दोघांना अठरा अठरा हजार रुपये भरावे लागतील असे मी त्या दोघांना सांगितले. अन्यथा बँक नियमाप्रमाणे चौकशी होऊन कारवाई होईल जी तापदायक होऊ शकते हे सांगितले. कारण चार हजारांचे चाळीस हजार पास करणे व देणे ही त्या दोघांची चूक होतीच. मात्र एकीकडे माझे वसुलीचे प्रयत्न चालू होते.

एक दिवस त्या कारागिराने त्या मुलाला मारून खरे काढून घेण्याचा प्रयत्न केला, पण तो बधला नाही. धीरजभाई आता माझ्यामागे बँकेने छत्तीस हजार रुपये त्याला परत करावे असे सांगू लागला. कारण दिवाळी तोंडावर आल्यामुळे त्यालाही पैशाची गरज होती.

आणि दिवाळीच्या आदल्या दिवशी अकरा वाजता मला धीरजभाईचा फोन आला की तो मुलगा कबुल झाला. मी त्याला सांगितले तुम्ही सगळे बँकेत या. ते येईपर्यंत मी कुणाला काही बोललो नाही. दुपारी एक वाजता तो कारागीर आणि धीरजभाई बँकेत आले. सोबत तो मुलगा नव्हता. त्या कारागिराने छत्तीस हजार समोर ठेवले. मी ते धीरजभाईच्या स्वाधीन केले आणि चेकची रक्कम चाळीस हजार करून योग्य ठिकाणी सहा घेतल्या.

माझ्या दृष्टीने समस्या संपली होती. चहा मागवला. मनात मात्र, मार खाऊनही जो मुलगा काबुल होत नव्हता तो अचानक कबुल कसा झाला ही उत्सुकता होती. हा प्रश्न त्या कारागिराला विचारला. त्याने सांगितलेली गोष्ट खरंच थोडी अजब होती. तो म्हणाला, 'मी त्या मुलाला सांगितले की तू जर खरे बोलत असशील तर कुराणावर हात ठेऊन तसे सांग, त्याला मात्र तो मुलगा तयार होईना आणि शेवटी त्याने चाळीस हजार रुपये मिळाल्याचे कबुल केले. धर्माचा प्रभाव ऐकून मी आणि आमचा स्टाफ चकित झालो. तर अशा तऱ्हेने ती दिवाळी आम्हा सर्वांना आनंददायी ठरली.

ॐ ॐ ॐ

मोठ्या धडा

नेहा तळवेलकर

बँक म्हटले की खूप किस्से आले... त्यातल्या त्यात तुम्ही शाखेत असाल तर रोज माणसांचे नवीन नमुने मिळतात...

मी कुर्ला शाखेत असतानाचा एक किस्सा.. मी नुकतीच बँकेत लागले होते, प्रोबेशन काळात संपात सहभागी होता येत नाही...अश्याच एका संपाच्या दिवशी मी, कॅशियर आणि एक वरिष्ठ अधिकारी एवढेच लोक उपस्थित होतो. फक्त रोख रकमेचे व्यवहार चालू होते म्हणून तुरळक गर्दी होती, ह्या शाखेत एक पेट्रोल पंपाचे खाते होते. रोज २-३ खात्यात प्रत्येकी १५ ते २० लाख रक्कम जमा व्हायची...तशी त्या दिवशी पण झाली आज कॅशियर पण निवांत होता...पेट्रोल पंप सरदार कुटुंबांचा होता त्यातला एक जण माझ्या वरिष्ठ अधिकार्यांना भेटायला आला, बोलता बोलता त्यांनी खात्याचा तपशील मागितला मग त्यांच्या लक्षात आले एका खात्यात कमी रक्कम भरली गेली आहे. पहिले त्यांनी आमच्या कॅशियरला बोल लावले,

पण तो ठाम राहिला की एवढीच रक्कम आली. दोनदा-तीनदा तपासल्यावर ते त्यांच्या ऑफिसला गेले... नंतर त्या कुटुंबातले ज्येष्ठ सदस्य आले आणि आमच्या अधिकार्यांना किस्सा सांगितला. त्यांच्याकडे गेली २५ वर्षेपर्यंत काम करणारा माणूस जो रोज पैसे भरायला यायचा त्याने शर्तित पैसे लपवले होते... दरडावून विचारल्यावर त्याने गुन्हा कबूल केला. त्या कुटुंबातल्या तरूण मुलांनी खूप मारले त्याला पण मोठेमध्ये पडले आणि केवळ २५ वर्षे काम केले म्हणून पोलिसात तक्रार केली गेली नाही. त्यांनी आमची सुद्धा माफी मागितली आणि प्रकरणावर पडदा पडला. पण पैसा हा कसा कुणाला कधी भुरळ पाडेल आणि गुन्हेगारी कृत्ये करायला भाग पडेल ह्याचे जागते उदाहरण बघायला मिळाले.. तसेच मोठ्या व्यवहारांमध्ये कसा कुणावरही विश्वास ठेवू नये ह्याचा मोठाच धडा आम्हाला मिळाला...!

ॐॐॐ

टोकन...

सुधीर तळवेलकर

ही साधारण तीस वर्षांपूर्वीची युनायटेड वेस्टर्न बँक, अंबरनाथ शाखेतील (आताची आयडीबीआय बँक) घटना आहे. पहिला आठवडा व दिवाळी लगेच असल्यामुळे बँकेत गर्दी होती... बचत खात्यातील खातेदार काऊंटरवर टोकन घेऊन कॅशियर समोरील जागेत बसून आपला नंबर येण्याची वाट पहात होते.

या गर्दीत एक महिला आपल्या प्लॅस्टरमध्ये हात बांधलेल्या दहा अकरा वर्षांच्या मुलासह बसलेली होती. टोकन मुलाच्या हातात होते व तो त्याच्याशी खेळत होता. थोड्या वेळाने त्या महिलेच्या नावाचा पुकारा झाला, तेव्हा टोकन घेण्यासाठी ती मुलाजवळ आली, तर टोकन त्या प्लॅस्टरच्या आत गेले होते व बाहेर काढण्यासाठी त्या मुलाची धडपड सुरू होती.

...आता त्या आईचे ओरडणे सुरू झाले... इतका वेळ मुलाकडे लक्ष न देणाऱ्या आईची तगमग सुरू झाली, आजूबाजूच्या खातेदारांनीही प्रयत्न सुरू केले... तोपर्यंत कॅशियरने पुढच्या खातेदारांना पैसे वाटप सुरू ठेवले होते. अर्धा तास प्रयत्न करूनही टोकन निघत नव्हते... तो मुलगा रडून रडून थकला होता. त्या मुलाला शाळेत पडल्यामुळे दहा दिवसांपूर्वीच प्लॅस्टर घातले होते व आजच ते काढणार होते. दवाखान्याचे पैसे देण्यासाठीच त्या मुलाला घेऊन ती महिला बँकेतील पैसे काढायला आली होती. ही सर्व हकीकत समजल्यावर शाखाधिकार्यांनी टोकन हरवल्याचा रितसर अर्ज त्या महिलेकडून लिहून घेतला व कॅशियरला पेमेंट करण्याच्या सूचना दिल्या. त्या महिलेसह शाखेतील एक कर्मचारी व शिपाई त्वरित डॉक्टरांकडे गेले. एक तासानंतर टोकन घेऊन सर्व परत आले...

हा एक वेगळाच अविस्मरणीय अनुभव आम्ही सर्वांनी अनुभवला.

(आयडीबीआय बँकतून सेवानिवृत्त, अंबरनाथ.)

छंद नाण्यांचा...

अनिल कालेकर

आजच्या धकाधकीच्या जीवनात छंद हेच आपल्या मनाला सुख, समाधान आणि आनंद मिळवून देतात. आपल्याला जगण्याचा अर्थ अनेक प्रकारच्या छंदांमधून मिळत असतो. एक हौस किंवा विरंगुळा म्हणून आपण जे काही करतो ते छंद म्हणूनच गणले जाते. छंदांमुळेच आपल्या व्यक्तिमत्त्वाला नवीन पैलू आणि परिणाम प्राप्त होतात. ठराविक प्रकारच्या कामामुळे येणारी रूक्षता आणि मनाला येणारे मळभ हे दूर करण्यासाठी एखादा छंद जोपासणे हे महत्त्वाचे असते. त्यामुळे जीवनात आनंद मिळू शकतो. छंद हेच स्वतःचा शोध घेण्याची आणि व्यक्त करण्याची संधी देतात आणि जगण्याचे तत्त्वज्ञान शिकवितात. नवनिर्मितीतून मिळणारा आनंद हाच छंदाची वाटचाल ठरवतो.

१९७८ साली मी जेव्हा बँकिंग क्षेत्रात 'कॅश क्लार्क' म्हणून पदार्पण केले, तेव्हा अगदी पहिल्या दिवसापासूनच माझा आणि रुपये-पैशांचा प्रत्यक्ष संबंध आला. रोज रुपये आणि नाणी हाताळताना धातूच्या नाण्यांविषयी एक प्रकारची आत्मियता वाटू लागली आणि त्यातूनच वेगवेगळ्या प्रकारची मूल्ये असलेली 'नाणी जमविणे' या माझ्या छंदाची निर्मिती झाली.

मी सर्वप्रथम 'नाण्यांचा इतिहास' अभ्यासला आणि मला नाण्यांविषयी मौलिक माहिती मिळत गेली. प्राचीन भारतीय साहित्यात बृहदारण्यक, उपनिषद, अग्निपुराण, मस्यपुराण, मनुस्मृती इत्यादी प्राचीन ग्रंथात सुवर्ण, द्रम, कार्षापण, निष्क, कृष्णल, रूप्य ही नाणीवाचक नावे आढळतात. टाकसाळ प्रमुख याने रूप्यरूप आणि ताम्ररूप म्हणजे चांदीची व तांब्याची नाणी निर्माण करावीत असे कौटिलीय अर्थशास्त्रात सांगितले आहे.

नाण्यांचा अभ्यास करणारे शास्त्र म्हणजे 'नाणेशास्त्र' असे म्हटले जाते. नाणेशास्त्र हे जुनी नाणी गोळा करण्याचा छंद म्हणून मानले जाते. या शास्त्रात कोणत्याही माध्यमाचा वापर लोकांद्वारे पैसा म्हणून केल्यास त्याचा अंतर्भाव होतो आणि विनिमय करण्यासाठी वापरले जाणारे माध्यम म्हणून समाविष्ट आहे. या शास्त्राच्या आधारे एखाद्या प्रदेशाचा आर्थिक विकास आणि ऐतिहासिक समाजाचे आकलन या प्रमुख गोष्टी प्रकाशात येतात.

भारतीय नाण्यांचा जन्म इ.स. पूर्व सहाव्या शतकात झाला असे मानतात. भारतीय नाण्यांना २६००

वर्षापेक्षा अधिक जुनी परंपरा आहे. काशी, मगध, गांधार, पांचाल आणि कलिंग या राजवटींनी प्रथम नाणी पाडली आणि ती चौकोनी, गोल, षटकोनी अशा विविध आकारात बनविली जात असत. मौर्य साम्राज्य, सम्राट अशोकाचा काळ, गुप्त साम्राज्य, सातवाहन राजे यांनी सोने, चांदी आणि तांबे या धातूंचा नाण्यासाठी वापर केला.

शिवकाळात सोन्याचा 'होन', चांदीची 'लारी' व तांब्याची 'शिवराई' ही प्रमुख नाणी म्हणून उल्लेख आहे. शिवराईवर 'श्री राजा शिव' आणि दुसऱ्या बाजूला 'छत्रपति' अशी अक्षरे उमटविलेली दिसतात.

स्वातंत्र्यानंतर भारतात १९५० साली स्वतंत्र भारतीय नाण्यांची निर्मिती झाली. एक पै, एक आणि दोन आणे तर पा, अर्धा आणि एक रुपया किंमतीच्या नाण्यांचा समावेश करण्यात आला. भारतीय चललाला रुपया आणि सुट्टे रुपये म्हणजे पैसे अशा संज्ञा देण्यात आल्या. ही नावे भारतभर आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारात भारतीय चलन म्हणून वापरात येऊ लागली. भारतीय चलनाचा आंतरराष्ट्रीय कोड खड्ड असा आहे. तसेच भारतीय चलनाचा खड्ड नंबर ४२१७ असा आहे. भारतीय रुपयासाठी '₹' हे चिन्ह वापरात आहे.

एक नवा पैसा हे ब्राँझ या धातूमध्ये तयार केले गेले. त्यानंतर २, ३, ५ आणि १० नये पैशांची क्यू प्रोनिकल या मिश्र धातूमध्ये नाणी काढण्यात आली. तसेच २५ पैसे, ५० पैसे आणि १ रुपयांची नाणी निकेल धातूचा वापर करून बनविली गेली. यातील काही नाणी नंतर बाद करण्यात आली.

माझ्या नाण्यांच्या संग्रहात ५ पैशांची ८ नाणी, १० पैशांची १२ नाणी, २० पैशांची ५ नाणी, २५ पैशांची ८ नाणी, ५० पैशांची ५ नाणी, १ रुपयाची १९ नाणी, २ रुपयांची ३५ नाणी, ५ रुपयांची २३ नाणी आणि १० रुपयांची ६ नाणी अशी एकंदर १२१ नाणी आहेत. त्या नाण्यांच्या पाठच्या बाजूस मस्य उद्योग, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकाराम, इंदिरा गांधी, पंडित नेहरू, सेल्युलर जेल (अंदमान), लोकनायक जयप्रकाश नारायण, लुई ब्रेल (ब्रेल लिपीचे जनक), महाराणा प्रताप, महात्मा गांधी, दादाभाई नवरोजी, श्यामाप्रसाद मुखर्जी, स्वामी विवेकानंद, श्री माता वैष्णोदेवी, जगद्गुरू श्री नारायण गुरूदेव, छत्रपती शिवाजी महाराज, कामराज, डॉ. होमी

भाभा, संत तिरुवल्लूर, गेंड्याचे चित्र, राजीव गांधी, आंतरराष्ट्रीय परिवार दिन, राष्ट्रमंडल संसदीय संमेलन १९९१, नेताजी सुभाषचंद्र बोस, विश्व खाद्य दिवस १९९३, देशबंधू चित्तरंजन दास, श्री अरविंद, सरदार वल्लभभाई पटेल, सुप्रिम कोर्ट ऑफ इंडिया, श्रम जगत १९९४, नवम एशियाई खेल १९८२, दांडीयात्रा ७५ वर्षपूर्ती २००५, भगवान महावीर २५०० वा जन्मकल्याण दिवस २००१, संत अल्फोंसा जन्मशताब्दी वर्ष २००७, प्रथम स्वतंत्रता संग्राम १८५७, खाद्य एवं कृषी संघटन १९९५ या सर्व व्यक्ती व प्रसंग विशेष सर्वांच्या स्मृती जतन करणाऱ्या प्रतिमा आहेत.

ही सर्व नाणी अत्यंत दुर्मिळ असून मी ती जिवाभावाने व प्राणापलीकडे जपली आहेत. या सर्व नाण्यांचा स्वतंत्र अल्बम तयार केला आहे. बँकिंग क्षेत्रातील ३८ वर्षांच्या सेवेमधील कार्यकाळात तसेच सेवानिवृत्तीनंतरही माझा नाणेसंग्रहाचा छंद अजूनही कार्यरत आहे. नाण्यांचा इतिहास मोठा रंजक आहे. नाण्यांच्या शिस्तबद्ध अभ्यासाने आपला इतिहास कळू शकतो.

ज्येष्ठ कविवर्य मंगेश पाडगावकर आपल्या एका कवितेतून 'या जन्मावर या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे' असे जीवनाचे तत्त्वज्ञान सांगतात. तेव्हा आपले असे अनेक प्रकारचे छंद त्याला पूरक ठरतात.

ॐॐॐ

माणुसकी

अमिता परब

माझी बदली औरंगाबादच्या ग्रामीण शाखेत झाल्यापासून ही पारव्याची जोडी दर महिन्याला एक तारखेला पेन्शन काढण्यासाठी येईल. आजोबा ७० च्या पुढे. बऱ्यापैकी थकलेले आणि आजी ६० च्या आतल्या. अगदी तरतरीत. आजी-आजोबांचा हात धरून त्यांना बँकेत आणत. त्यांना एका बाकड्यावर टेकवून लगबगीने पैसे काढण्याचा फॉर्म भरून रांगेत उभ्या राहात आणि कॅशियरकडे त्यांचा नंबर आल्यावर 'आवो' असं जोराने ओरडून आजोबांना हात वर करायला लावत. आजोबा बसल्या जागेवरूनच हात हलवत. कॅशियर पेन्शनचे पुडके आर्जीच्या पुढे ठेवी. हसत-हसत दोघेही बाहेर पडत. कधी मध्ये १५ तारखेच्या पुढेही त्यांची एखादी चक्कर होई. नोव्हेंबर महिन्यात हयातीचा दाखला देण्यासाठीही त्या लगबग करत.

शाखेत प्रवेश केल्या केल्या वॉचमनपासून गप्पांना सुरुवात करीत. प्रत्येक कर्मचाऱ्याची तेवढ्यातल्या तेवढ्यात आपुलकीने विचारपूस करीत. इतकेच नव्हे, तर उन्हाळ्यात आजोबांना घरी उकडते म्हणून बँकेसारख्या थंड हवेच्या ठिकाणीही घेऊन येत.

हळूहळू मीही नव्या शाखेत रूळले. नेमकेच पेन्शनर असल्याने सर्वजण नावासकट लक्षात राहू लागले. आजोबांची जरा जास्तच काळजी घेण्याच्या त्यांच्या सवयीने त्या चांगल्याच मनात ठसल्या. आपण देत असलेल्या या पेन्शन सेवेचा मला अभिमान वाटे.

त्या दिवशी १ तारखेला बाई एकट्याच आल्या. लख्ख गोऱ्या देखण्या आजी. पण आज एकदम रया गेलेली. ते उघडं कपाळ, खोल गेलेले डोळे, गळ्यातली गायब झालेली काळी पोत काही वेगळंच सांगत होती. आज बाईंनी संधगतीने पैसे काढण्याचा फॉर्म भरला अन् नेहमीप्रमाणे रांगेत उभ्या राहिल्या. नंबर आला तशी वर न बघताच पैसे काढण्याचा फॉर्म बघून कॅशियर म्हणाला, 'अहो आजी आजोबांना आवाज द्या. अंगठा घ्यायचा राहिलाय या वेळेस.फ

'अहो ते वारलेनं २५ तारखेला. दोन दिवसांनी दहावा आहे. पैसे लागत होते बघा.'

'अरे बापरे. असं अचानक काय झालं? तुम्ही असं करा पेन्शन पेमेंट ऑर्डर घेऊन या. आपण फॅमिली पेन्शन क्लेम करू. आता तुम्हाला हे पैसे देता येणार नाही.'

बाई मटकन् खाली बसल्या. 'अरे देवा. आता कसं हुईल रे,' असं पुटपुटत थोड्यावेळाने त्या डोळे पुसत बाहेर पडल्या.

जेवणाच्या सुट्टीत कॅशियरने सांगितले, 'त्या सोनावणे आजी आल्या होत्या. ते आजोबा वारले म्हणत होत्या. त्यांचे पेन्शन लोनही आहे आपल्याकडे. आजोबांच्या आजारपणात त्यांनी घेतले होते. तुम्ही यायच्या आधी.'

'अहो लवकरात लवकर पेन्शन पेमेंट ऑर्डर पाहून आपण फॅमिली पेन्शनसाठी प्रयत्न करून मंजूर करून घेऊ. त्या गरजू आहेत. दुःखात आहेत. पण आपल्याला कायद्याबाहेर जाता येणार नाही.' माझ्या आवाजातला करडेपणा मलाच खटकला.

तरीही मी व माझे सहकारी एक उपचार म्हणून आर्जीच्या घरी गेलो. थोडीशी वर्गणी आम्ही सोबत नेली होती. तेवढाच आमच्याकडून खारीचा वाटा. आम्हाला पाहून आजी धाय मोकळून रडू लागल्या. इतकी काळजी घेऊनही मला एकटीला का सोडून गेलात? म्हणून हमसून हमसून रडू लागल्या. आजारपणात सुखदुःखात आम्ही एकमेकांचे सोबती होतो. बाई अगदी केविलवाण्या झाल्या होत्या. आजोबांच्या आयुष्य प्रवासाच्या साक्षीदार होत्या. पुढील एकटेपणाने त्या भोवंडून गेल्या होत्या. घरात एक भकासपणा व्यापून उरला होता.

सुमारे दीडएक महिन्याने एक तरुण व एक वृद्धा माझ्या केबिनमध्ये आले. ३५-३६ वर्षांचा तरुण पुढे येऊन मला म्हणाला, 'तुमच्याकडे सोनवणे नावाचे जे पेन्शन खाते आहे. त्या पेन्शनरचा मी मुलगा. गेल्या महिन्यात २५ तारखेला ते वारल्याचे समजले. त्यांच्या पश्चात ती पेन्शन माझ्या आईलाच मिळायला हवी. ही माझी आई. त्यांची कायदेशीर पत्नी आहे. मी त्यांचा कायदेशीर वारस आहे.' त्याने पेन्शन पेमेंट ऑर्डर व केवायसी कागदपत्रे माझ्या पुढ्यात सरकवली.

मी तातडीने पेन्शन लोनचं बाड मागवलं. त्यातली पीपीओ ऑर्डरची झेरॉक्स अस्पष्ट झाली होती. त्या तरुण आर्जीनी फॅमिली पेन्शनरच्या सहाय्या केल्या होत्या. 'नंतर आणून देते मूळ प्रत. आम्ही कुठं पळून जातोय?' असं माझ्या आधीच्या सहकाऱ्यांना अधिकारवाणीने वदवून आजोबांच्या आजारपणात पैशाची नड भागवली होती. प्रेमापायी वेळेला आजारपणात पैसा गोळा केला होता.

'मी व माझी आई मुंबईला रहातो. शिक्षणाने मी इंजिनियर आहे. तिथेच नोकरी करतो. माझ्या वडिलांच्या सारख्या बदल्या होत. शिक्षण अधिकारी होते ते. त्यांना नादही खूप होते. जिथं जातील तिथं घरोबा करण्याच्या त्यांच्या सवयीला आई कंटाळली. ते एकदम देखणे. परिणामी माझ्या आईसारख्या साधारण दिसणाऱ्या आईशी त्यांचे कधीच पटलं नाही. आईने ट्यूशन करून माझे शिक्षण पूर्ण केले. त्यांनी आमच्याकडे कायमचीच पाठ फिरवली. तुम्ही पाठवलेल्या पेन्शनच्या पेपर्समुळे मला इथला त्यांचा पत्ता लागला. आता मी कशाला त्यांचे कर्ज फेडू? कोणावर उधळायला माझा पैसा का वर आलाय?' त्याच्या डोळ्यात नुसता अंगार फुलला होता.

'म्हटलं तर एकरकमी कर्ज फेडण्याएवढी रक्कम

माझ्या खात्यावर जमा आहे. पण मला तसं करायचं नाहीये. ते माझे कोणीही नाहीत, पण तरीही पेन्शन माझ्या आईलाच मिळायला हवी.'

माझ्या मनात पेन्शन लोन रिकव्हरीचा कायदेशीर गुंता अधिकच घट्ट होत गेला. त्या वृद्धा मध्ये पडत शांतपणे आपल्या मुलाला म्हणाल्या, 'अरे देवमाणसं आहेत रे ही बँकेतली. कागदपत्रांची फारशी चौकशी न करता वेळेला पैसे दिले म्हणून तर उपचार होऊ शकले तुझ्या बाबांवर. माणसातला देव जागा आहे रे. यांच्याच मदतीने बारावंही पार पडल्याचे कळले. रम्या त्यांनी आपल्याला बघितलं नाही म्हणून काय झालं? तिने नक्कीच बघितलं. माझ्याच नशिबात सुख नव्हतं रे. अरे आतातरी या देवमाणसांसाठी पैसे भरून टाक. त्यांच्या आत्म्याला शांती लाभेल.'

तिची ही प्रतिक्रिया मला अनपेक्षित होती. मस्तक गोठवणारी होती.

रम्याने लिहिलेल्या चेककडे मी बराच वेळ पहात राहिले. एका मोठ्या होऊ घातलेल्या प्रकरणावर कायमचा पडदा पडला आणि माझ्या मनात माणुसकीचा रंग अधिक गहिरा झाला.

ॐ ॐ ॐ

Insurance Advisor

जीवनाच्या प्रत्येक टप्प्यावरील

आपला **विमा** सोबती

सर्वप्रकारच्या विमा पॉलिसी करिता संपर्क

9702603362 / 9920631712

लाखांची गोष्ट

मीना जोशी

शहरामध्ये बँकांचे आपसातील व्यवहार जेथे चालतात, त्याला समाशोधनगृह (Clearing House) म्हणतात. बँकेचे ग्राहक विविध बँकांचे चेक, डिव्हिडंड वारंट (Dividend warrant), ड्राफ्ट वगैरे त्यांच्या खात्यात जमा करावयास देतात. ते चेक, डिव्हिडंड वारंट वगैरे त्या त्या बँकेला देण्यात येतात. ती बँक ते चेक, डिव्हिडंड वारंट ज्यांचे आहेत, त्यांच्या खाते नावे टाकतात. आणि ती रक्कम ते देणाऱ्या बँकेच्या खात्यात जमा करतात. तीच रक्कम बँक पुढे ग्राहकांच्या खात्यात जमा करते, क्लिअरिंग हाऊसमध्ये सगळ्या बँकांचे प्रतिनिधी आपले चेक, डिव्हिडंड वारंट घेऊन येतात. ते त्या त्या बँकेला देतात. ते प्रतिनिधी त्यांना मिळालेले, त्यांच्या बँकेवरील सर्व चेक, डिव्हिडंड वारंट घेऊन आपल्या बँकेत जातात, तेथे ते संबंधित खात्यात नावे टाकतात. जे चेक, डिव्हिडंड वारंट खात्यात पुरेसे पैसे नाहीत वा अन्य काही तांत्रिक कारणांमुळे नावे टाकणे शक्य नाही. ते त्या त्या बँकेला परत देतात. पुढे ते चेक, डिव्हिडंड वारंट त्या त्या ग्राहकाला परत देतात. अशाप्रकारे बँकांचे प्रतिनिधी दिवसातून दोन वेळा एकत्र जमतात.

सोलापूरला क्लिअरिंग हाऊसचे काम स्टेट बँकेच्या बाळीवेस शाखेकडे होते. शाखेचे मॅनेजर क्लिअरिंग हाऊसचे पदसिद्ध अध्यक्ष असत. विविध बँकांच्या प्रतिनिधीकडून क्लिअरिंग हाऊसचे काम व्यवस्थित करून घ्यावे लागे. बरेच वेळा असेही लक्षात यायचे की, ज्या बँकेत जो त्रासदायक कर्मचारी असतो त्यालाच क्लिअरिंग हाऊसमध्ये पाठविले जाते. असो.

एक दिवस बिना मॅडम केबिनमध्ये आल्या. हातात प्रत्येकी रु. ५०,०००/- चे चार डिव्हिडंड वारंट होते. त्या म्हणाल्या की, त्यांना ह्यांच्या खरेपणाबद्दल शंका वाटते. मॅनेजरने ते चारही डिव्हिडंड वारंट घेतले. लगेच त्याची झेरोक्स काढली. झेरोक्स मॅडमकडे दिली. मूळ (खोटे) स्वतःच्या ड्रावरमध्ये ठेवून घेतले. मॅडमला सांगितले की, 'हे संबंधित बँकेला 'उद्या पुन्हा सादर करावे' म्हणून परत करा. झेरोक्स प्रती साक्षात्कृत (Attested) करून द्या. बँकेनी सादर केलेल्या मूळ प्रती आम्ही परीक्षणाकरिता

ठेवून घेतल्या आहेत, असे त्यांना सांगा. ते काही म्हणाले तर माझ्याकडे पाठवा.'

मॅनेजरने लगेच स्टेनोला बोलाविले. त्याला या डिव्हिडंड वारंटच्या झेरोक्स प्रती दिल्या व त्या मुंबई मुख्य शाखेच्या डिव्हिडंड वारंट विभागाला फॅक्स करायला सांगितले. त्याने फॅक्स केल्यावर, ते तेथील पुराणिक साहेबांशी फोनवर बोलले. ते म्हणाले की, 'आपण हे काम बाहेर (Out source) दिले आहे. त्या कंपनीच्या माणसांना मी बोलावून घेतो व उद्या सकाळी तुम्हाला नक्की काय ते सांगतो.'

दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्यांचा फॅक्स आला की, ते चारही डिव्हिडंड वारंट खोटे (Fake) आहेत. त्याचे पेमेंट करू नये.

मॅनेजरने बिना मॅडमला बोलावून फॅक्सची प्रत दिली व सांगितले, 'बँकेचे लोक आले की, त्यांना माझ्याकडे पाठवा...'

मॅनेजरने, त्या बँकेचे लोक आल्यावर त्यांना सर्व गोष्टींची कल्पना दिली. तुम्ही दिलेले डिव्हिडंड वारंट मी ठेवून घेतले आहेत. पोलिसांना प्रथम माहिती अहवाल (FIR) देताना हे पण द्यावे लागतील म्हणून सांगितले. त्यांच्या विनंतीनुसार त्यांना डिव्हिडंड वारंटची रंगीत झेरोक्स देण्यात आली.

झाल्या प्रकारची सविस्तर माहिती वरिष्ठांना दिली गेली. पुण्याहून नंदू कुलकर्णी साहेबांचा फोन आला की अशाच प्रकारच्या ३ डिव्हिडंड वारंटच्या संदर्भात आपल्या सातारा शाखेत रु. १,५०,०००/- ची फसवणूक उघडकीस आली आहे. मॅनेजरने संध्याकाळी सर्वांची एक मिटिंग बोलावून बिना मॅडमचे, त्यांनी दाखविलेल्या सतर्कतेबद्दल, अभिनंदन, कौतुक केले.

बँकेनेसुद्धा याची दखल घेतली. बिना मॅडमला मुंबईला बोलावून 'सतर्कता पुरस्कार' दिला. बँकेला होणारा धोका टळला व लाखाची गोष्ट संपली.

कॅश व्हॅन

सुनील भिडे

मी आणि माझी बायको दोघेही बँकर. म्हणजे नोकरी बँकेत होती.

बायकोची कॅशियर कम क्लर्क अशी हायब्रीड पोस्ट.

बँक ऑफ इंडिया.

२५ वर्षांपूर्वीचा अनुभव.

एखाद्या ब्रँचला थोडे दिवस रुळलो की ती शाखा तिथले कर्मचारी, तिथले काम आणि तिथले ग्राहक चांगले वाटायला लागतात.

अशावेळी बदली झाली की विनाकारण पोटात गोळा येतो. बापरेSSS

नाविन्याची मनात थोडीशी भीतीच असते. कदाचित नव्या ठिकाणचे लोक, कर्मचारी, कामाचे स्वरूप, ग्राहक, बॉस याची विनाकारण भीती वाटत असते. सर्वांना नाही.

काही कामे आम्हीच करू शकतो असा पुरुषी अहंकार पुरुष कर्मचाऱ्यांना काही वेळा असतो.

बायको ज्या शाखेत काम करत होती. ती ब्रँच करन्सी चेस्ट अशा स्वरूपातली होती. बायकोची स्टेट बँक नव्हती. त्यामुळे त्यांच्या बँकेच्या करन्सी चेस्ट कमीच. बँकेची सुमारे दोनशे किमी परिघातली ही एकच करन्सी ब्रँच. परिसरातील प्रत्येक शाखेतील स्टाफने जरूरीप्रमाणे

कॅश रॅमिटन्स घेऊन जाणे आणि आणणे यामध्ये वेळ, पैसा खर्च, कर्मचारी लागतात. हे टाळण्यासाठी बँकेने त्याकाळी चेस्ट ब्रँचला एक जाळीयुक्त व्हॅन पुरवली होती. त्या व्हॅनबरोबर एक सुरक्षा कर्मचारी, एक ड्रायव्हर दिवसभर हिंडून जरूरीप्रमाणे वेगवेगळ्या शाखेत एक कॅशियर जावून ब्रँचेसची कॅशबाबत देवाणघेवाण करत असे.

कोणत्याही कामात एक प्रकारचा धोका हा असतोच. शाखेत कॅशियरला कॅशचे काम करताना सुरक्षेसाठी जाळीयुक्त स्वतंत्र केबिन असे. त्यामुळे जोखमीचे काम असले तरी खूप भीती वाटत नसते.

पण हेच काम करण्यासाठी बंदिस्त खोलीबाहेर जाणे म्हणजे फारच मोठा धोका. त्यात हजारो नाही तरी काहीवेळा करोडोची कॅश घेवून हिंडायचे म्हणजे किती मोठा धोका. ही फार मोठी कॅशियरची जबाबदारी. तोच त्या रकमेसाठी उत्तरदायी.

बापरे बापरे बापरेSSS

हे काम त्या शाखेतील पुरुष कॅशियर करत होते. हे भीमकाय काम तेच करू शकतात. बायका कॅशियर करूच शकणार नाही. असा थोडासा अहंम भाव तिथल्या पुरुष कर्मचाऱ्यांमध्ये असावा.

हे काम प्रत्येक कॅशियरचे आहे. आम्हीच का

नेहमी जायचे असे आखडत ते स्त्री कॅशियरवर रुबाब झाडत असायचे.

एक दिवस बायकोला आदेश मिळाला या शाखेत काम करायचे असेल तर, जरी तुम्ही स्त्री असला तरी, जर हे व्हॅन कॅशियरचे भीमकाय कार्य करत असाल तर तुम्ही इथे कार्यरत राहू शकाल, अन्यथा तुमची इथून ताबडतोब बदली केली जाईल आणि बदल्यात पुरुष कॅशियरची इकडे बदली करून घेवू.

ब्रॅच घराच्या जवळ होती. कामात जम बसला होता. तेव्हा बदली हा बॉम्बगोळा पर्समध्ये घेवून हिरमुसलेली बायको घरी आली.

मी, माझी बायको आणि छोटी मुलगी असे घरी तिघेच.

व्हॅनबरोबर जिल्हाभर हिंडायचे म्हणजे घरी यायला खूप उशीर होणार. रात्र होणार. मुलीचे हाल होणार. रोज रोज उशीर होणार तर घरातल्या कामाचे काय कसे होणार. त्यात गार्ड ड्रायव्हर लोक अशिक्षित दारुडे असण्याची शक्यता. काही विचित्र प्रसंग आला तर. अंधारात रात्री व्हॅन लुटली तर.

अशी बरीच वेशणे (पैकींग) बायकोने घरी येता येता त्या बॉम्बगोळ्याला लावली होती.

सगळे शांतपणे ऐकून घेतले तासभर.

घाबरलेले मन माणसाला पंगू बनवते.

तो ड्रायव्हर आणि तो सुरक्षा कर्मचारी पुरुष असले, तरी तुझ्या रोजच्या बघण्यातला आहेत.

हजारों रूपयांची देवाण-घेवाण, सतत अपरिचित अनेक ग्राहकांशी तू रोज बोलतेस. त्यापेक्षा १०-२० लाखाची देवाण-घेवाण दिवसभरात फार तर १०/१२ वेळा शाखांमध्ये अधिक जागृतपणे सुरळीतपणे करशील.

व्हॅनला जाळी आहे कुलूप आहे.

तू एकटी नाही तर तुम्ही तिघे असणार.

रोज पाळीपाळीने स्टाफ वेगळा वेगळा असणार.

तू नोकरी करतेस तशी त्या पुरुष लोकांनाही नोकरी करायची आहे.

ते पुरुष असले तरी माणसे आहेत. त्यांचेही कुटुंब असणार. तीव्र स्वरूपातली राक्षसी प्रवृत्ती लपून राहात नाही.

जाताना डबा, पाणी घेऊन जा. वेळ पडली तर वाटेत जेवण कर. रोजच पिकनिक वाटेल.

दरोडा पडलाच तर कॅश वाचवू नका, स्वतःचा जीव वाचवा. कॅशचा विमा केलेला असतो. ती जबाबदारी तुझी नाही. अशा बँकेच्या सूचना असतात. उशीर अगदी रोज होणार नाही.

घर आणि मुलगी मी सांभाळतो जर उशीर झाला तर.

याशिवाय तुला प्रवास भत्याची दक्षिणा मिळेल. त्या दक्षिणेतून ड्रायव्हर गार्डचे चाहा-नास्ता करत जा. कॅशची बरोबर तुझी काळजी करतील.

तेव्हा हे धाडस तुला वाटत असले तरी ते धाडस कर. काल्पनिक भीतीने घाबरू नकोस. मी आहे तुझ्या पाठीशी. तेव्हा ही जबाबदारी स्वीकार कर. जावून तर बघा महिनाभर. नाहीच वाटले, तर पुढे सांगता येईल की मला काही हे जमत नाही. त्यावेळी बघू काय होईल त्याप्रमाणे आणि आमच्या बाईसाहेब त्या कामाला जावू लागल्या.

रोज नवीन ब्रॅच. नवीन लोक भेटायचे. ज्या शाखेत जायची तिथे महिला कर्मचारी अशा कामाला आल्याचे बघून त्यांना आश्चर्य वाटायचे. तिचे चाहापाण्याने स्वागत होत असे.

तिच्या ओळखी वाढल्या. कधी कधी जाणे-येणे असा २००-३०० किमीचा प्रवास. तिला कानमंत्र दिला होता, तू एक गृहिणी आहेस तेव्हा डब्यात इतरांसाठी जरा जास्तीचा डबा घेऊन जात जा. त्यांच्याबरोबर पिकनिक कर. कॅश नसेल तर ढाब्यावर नास्तापाणी.

बायकोचा या कामात चांगलाच जम बसला. ड्रायव्हर गार्ड म्हणायचे मॅडम तुम्हीच येत जा रोज गाडीवर.

रोज प्रवासात बायकोला ७-८ तास मिळायचे. तिची वाचनाची हौस पुरी होत होती. अमूक महिलेने विमान उडवले. अमूक महिला ट्रक चालवते. अशीच जिल्हाभर आमच्या बायकोची त्याकाळी ख्याती पसरली होती. व्हॅनबरोबर हिंडणारी महिला कर्मचारी.

आतातर असे कोणते क्षेत्रच नाही जिथे महिला नाहीत. बघण्याचा दृष्टिकोन बदलला की सगळे सोपे सहज वाटते.

ॐॐॐ

फोटो झिंको

प्रदीप जोशी

शनिवार होता, दुपारचे चार वाजले होते. मी माझ्या केबिनमध्ये बसलो होतो. त्यावेळी शनिवारी बँकेचे कामकाज दुपारी एक वाजेपर्यंत चालत असे. सोमवारी सुट्टी होती म्हणून बाहेर गावची मंडळी त्यांच्या गाडीच्या वेळेनुसार, काम संपवून किंवा उरलेले काम आपल्या सहकाऱ्यांवर सोपवून निघून गेली होती. इतक्यात एक क्लार्क केबिनमध्ये आला, त्याने विचारले की, साहेब तुम्ही किती वाजेपर्यंत थांबणार आहात? माझी सहा वाजताची गाडी आहे, तेव्हा लॉकर रेंटच्या सूचना काढून जाइन म्हणतो. बरेच दिवसांपासून पेंडिंग आहेत. तासभर तरी लागेल. मी हो म्हटल्यावर तो निघून गेला.

केबिन मध्ये काम करीत असतांना वाँचमान आला आणि म्हणाला बाहेर आपल्याला भेटायला बाहेर एक जण आले आहेत. त्यांना पाठवू कां? मी म्हणालो, पाठवून दे.

एक चाळीशीचे गृहस्थ, प्रवासाची धावपळ करून आल्याचे जाणवत होते, एका बाजूला विजारीत खोचलेला शर्ट, तर दुसरीकडून निघालेला, आंत आले. त्याच्या चेहऱ्यावरून ओळखू येत होते कि मला भेटण्याकरिता ते बराच आटापिटा करून आले होते. मी त्यांना खुर्चीवर बसण्याची खुण केली तसे ते बसले, आणि त्यांनी निश्वास टाकल्याचे मला जाणवले. ते म्हणाले, मी भोर येथे नौकरी करतो. रजा टाकायला नको म्हणून मी जरा लवकरच निघालो. पण बस वेळेवर मिळाली नाही, रस्त्यावरील गर्दी, यामुळे उशीरच झाला. मनांत विचार करीत होतो, आज तरी भेट होईल कि नाही. तुम्ही भेटला, फार आनंद झाला. मी त्यांना काय काम म्हणून विचारले तर ते म्हणाले, मला येथे एक फ्लॅट घ्यावयाचा आहे, तुमचा सल्ला आणि मार्गदर्शन हवे होते. दहा मिनिटे वेळ देणार का साहेब? मी हो म्हटल्यावर, तो म्हणाला, हि माझी फाईल, मला कर्ज किती आणि केव्हा मिळेल? फाईल पाहून मी त्याला मिळणाऱ्या कर्जाचा आंकडा सांगितला. ते खुश झाले, म्हणाले मला तेव्हाच हवे होते. त्याच्या बडबड्या स्वभावामुळे जरा जास्तीच गप्पागोष्टी झाल्या. दरम्यान कळले कि ते माझ्याच गावाकडील होते. इतक्यात क्लार्क

आंत येऊन म्हणाला माझे काम झाले. मी म्हणालो की, चला आपण सर्व चहा घेऊ व नंतर तू पुढे जा.

साधारणपणे चहा, आम्ही लगतच्याच टपरीवर घेतो. बाहेर आलो तर कळले की, क्लार्क आज त्याची कार घेऊन आला होता. तो म्हणाला आपण थोडे पुढे जाऊन हॉटेल मध्ये बसून चहा घेऊ. गाडीत बसल्यावर मी क्लार्क ला विचारले की, आज गाडी कशी आणली, तर तो म्हणाला, साहेब गाडी आपल्या स्टेशन जवळील मुख्य शाखेत ठेवून पुढे रेल्वे स्टेशनवर जाईन, परत येतांना कामी येईल. गाडी असल्यामुळे मंगळवारी ऑफिसमध्ये यायला जास्त उशीर होणार नाही. कारण गाडी सकाळी दहा वाजतां येते. आम्ही चहा घेऊन बाहेर आलो तर ते गृहस्थ म्हणाले, साहेब आपण इथपर्यंत आलोच आहे. येथून फक्त दोन मिनिटांच्या अंतरावर, मी जो घेणार आहे तो फ्लॅट आहे. आपण जरा बघून घेता कां? मी प्रथम हो म्हणालो, इमारती पर्यंत गेलो आणि माझा विचार बदलला. मी विचारले इथे कोठे? तो म्हणाला दुसऱ्या मजल्यावर आठ नंबरचा. देशमुख साहेबांचा आहे. आम्ही खाली सर्व सभासदांची यादी पहिली. मी म्हणालो फ्लॅट प्रत्यक्ष पाहण्याची गरज नाही. लोकेशन व इमारतीवरून तुम्ही सांगता ती किंमत मला योग्य वाटते. शिवाय क्लार्क ला स्टेशनवर जाऊन गाडी पकडायची होती.

८-१० दिवसांनी सकाळी मी घाईत असतांना भोर हून फोन आला, साहेब माझी फाईल तयार झाली आहे. मी त्यांना सांगितले कि हे काम आमचे फिल्ड ऑफिसर बघतात, त्यांचा फोन नंबर हा आहे, उद्या तुम्ही त्यांच्याशी बोला, आज मी त्यांना तशी कल्पना देतो. दुपारी डब्बा खातांना मी फिल्ड ऑफिसरला सगळी कहाणी सांगितली आणि त्याचा फोन आल्यास त्याला मदत करा म्हणून सांगितले. फिल्ड ऑफिसर म्हणाला, साहेब तो फ्लॅट देशमुखांचा नाही, ते तिथे भाड्याने राहतात. तो फ्लॅट चारी साहेबांचा आहे. मी त्याला विचारले की, तुला कसे काय माहित? तो म्हणाला मला माझ्या आधीच्या फिल्ड ऑफिसरने सांगितले होते. श्री चारी हे एक अतिशय

सज्जन गृहस्थ आहेत, त्यांना आपण हा फ्लॅट घेण्यासाठी कर्ज दिले आहे. त्यांचे खाते एकदम नियमित असते. आधीच्या फिल्ड ऑफिसरला तर त्यांनी कर्ज घेऊन अडीच वर्षे झाली असता, आठवणीने रीवायवल लेटर आणून दिले होते. नियमितपणे बँलन्स कन्फर्मेशन आणून देणारे ते एकमेव कर्जदार आहेत. सध्या ते मुंबईला मुलाकडे असतात आणि जाण्यापूर्वी ते आधीच्या फिल्ड ऑफिसर ला सांगून गेले होते कि फ्लॅट देशमुखांना भाड्याने दिला आहे. शिवाय त्यांचा फोन नंबर सुध्दा ते त्यांच्याकडे देऊन गेले, कांही अडचण आली तर असावा म्हणून. मी त्याला म्हणालो, म्हणजे तुम्हाला सर्व माहित आहे, मग त्या माणसाचे बघून घ्या.

नेहमीपणे मी कामाला लागलो. मध्येच विचार आला की, त्या इमारतीत आपण स्वतः देशमुखांचे नांव, त्या फ्लॅट नंबर समोर पाहिले. फिल्ड ऑफिसरला बोलावले व सांगितले की, तुम्ही चारी साहेबांची फाईल घेऊन या. तो आला आणि म्हणाला, साहेब तुम्ही उगीच काळजी करतां, आपले कर्ज सुरक्षित आहे. मुळीच काळजी करू नका. तरी मी त्याला सांगितले कि उद्या सकाळी मला एका कागदावर चारींचे पूर्ण नांव, पत्ता, फोन, कर्ज केव्हा व किती दिले, आजची स्थिती, सोसायटीच्या पदाधिकार्यांची नावे, त्यांचे फोन नंबर लिहून द्या. तो हो म्हणाला आणि निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी बँकेत आलो तर माहितीचा कागद टेबलावर हजर होता. माहिती वाचली. सोसायटी मध्ये फोन लावला, कोणीच उचलला नाही. नंतर दुसरा नंबर लावला, बँदे साहेबांनी उचलला. त्यांना माझी ओळख सांगितली आणि विचारले कि सोसायटीचे सचिव कोण आहेत? त्यांनी श्री. शेलोकारांचे नांव सांगितले व त्यांचा फोन नंबर पण दिला.

शेलोकारांना फोन केला, त्यांना माझी ओळख सांगून, दोन मिनिटे कांही विचारू कां? म्हणून रीतसर परवानगी घेतली. त्यांच्या संमतीनंतर, मी विचारले, आपल्या सोसायटी मध्ये दुसऱ्या मजल्यावरील आठ नंबर चा फ्लॅट कोणाचा आहे? ते म्हणाले, देशमुखांचा. पुढे तेंच सांगू लागले की, ते फ्लॅट विकणार आहेत. त्यांची ना हरकत प्रमाणपत्राची मागणी आली आहे. पुढील आठवड्यांत सोसायटीची सभा होईल, त्यांत निर्णय झाल्यावर प्रमाणपत्र देण्यांत येईल.

मी, धन्यवाद, म्हणालो. पुढे मी विचारले की, ते कधीपासून सोसायटीचे सभासद आहेत? ते म्हणाले, सुमारे साडे चार वर्षांपासून. तत्पूर्वी हा फ्लॅट कोणाचा होता. ते म्हणाले, श्री चारी साहेबांचा. तुम्ही केव्हापासून सोसायटीचे सचिव आहात? ते म्हणाले, सहा वर्षे झाली. सध्या चारी साहेब कुठे असतात? ते म्हणाले माहिती नाही.

मी शेलोकारांना सांगितले की, मी तुम्हाला एक गंभीर बाब सांगतो. श्री चारी साहेबांना बँकेने कर्ज दिले आहे. ते त्यांनी न फेडता, फ्लॅट विकला आहे. बँकेने त्यांच्या आणि सोसायटी विरुद्ध पोलिसात तक्रार करावयास सांगितले आहे. मी विचार केला कि आधी दोघांचे काय म्हणणे आहे ते ऐकून घेऊ, नंतर तक्रार करू. तुम्ही बँकेत येऊ शकाल काय? शक्य झाल्यास श्री देशमुखांना त्यांच्या फ्लॅट च्या सर्व कागदपत्रांसह घेऊन या, म्हणजे जास्त सोयीचे होईल. ते म्हणाले आज गुरुवार आहे, देशमुखांना सुट्टीच असते, त्यांना घेऊन आम्ही पांच वाजेपर्यंत बँकेत येतो.

फिल्ड ऑफिसर ला बोलावून झाला प्रकार सांगितला, त्याला मोठा धक्काच बसला. त्याचा विश्वासच बसेना. ते आले की चारींची फाईल घेऊन या, म्हणून त्यांना सांगितले.

संध्याकाळी सर्व मंडळी आलीत. श्री. व सौ. देशमुख दोघेही फार काळजीत होते. त्यांनी त्यांची फाईलसमोर केली आणि दोघेही बोलू लागले, आम्ही मोठा फ्लॅट बुक केला आहे, त्यामुळे हा विकायला काढला, आता हा विकल्या गेला नाही तर आमची फारच पंचाईत होईल. नुकतेच एक जण येऊन गेले, त्यांना आमचा फ्लॅट पसंद पडला आहे. आम्हाला कसही करून मदत करा साहेब. मी त्यांना शांत केले व फाईल बघायला सुरुवात केली. फाईल मध्ये सगळी आवश्यक कागदपत्रे होती, सोसायटीच्या ना हरकत प्रमाणपत्रावर चारींची सही होती. मी शेलोकारांना विचारले, चारी कधी सोसायटीचे सचिव होते कां? ते म्हणाले कधीच नाही. मग एकदम आठवून, ते म्हणाले की, सुमारे पांच वर्षांपूर्वी, मी अमेरिकेला मुलाकडे गेलो होतो, तेव्हा दोन महिन्यांपुरता ते कारभार पाहत होते. त्यांना अधिकार कांहीच नव्हते. त्या दरम्यान बहुदा त्यांनी हे उद्योग केले असतील.

त्यावेळी फोटो झिको हा एक प्रकार होता. मूळ

कागदपत्रे लगेच मिळत नसत, पण कर्जदार ती उपलब्ध झाल्यावर बँकेला आपण देत. श्री चारींनी मिळालेली मूळ कागदपत्रे वापरून हा उद्योग केलेला दिसतो. शिवाय देशमुखांनी गावाकडील घर विकून आलेल्या पैशातून हा व्यवहार केला होता. कोणत्याही बँकेचे कर्ज घेतले नव्हते.

बैठकीत असे ठरले की, पहिले चारींचा पत्ता शोधून त्यांचे कर्जाचे खाते बंद करून घेणे. गेल्या पांच वर्षांपासून खाते असुरक्षित आहे, त्यामुळे त्यांच्या कर्जाला क्लीन अँडव्हांस चा व्याजदर लागून रकम वाढेल. श्री. चारींचे खाते रीतसर बंद झाल्याशिवाय, श्री देशमुखांना फ्लॉट विकता येणार नाही.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच एक फोन आला, साहेबांशी बोलायचे आहे, मी म्हणालो बोला. तिकडून आवाज आला, मी चारी बोलतो आहे. बँकेनी आणि तुम्ही माझी काय बदनामी चालविली आहे. माझे खाते एकदम नियमित आहे, फ्लॉट फक्त तुमच्याकडेच गहाण ठेवला आहे. दुसऱ्या कोणाकडेही तो गहाण ठेवलेला नाही. माझे खाते पूर्णपणे सुरक्षित आहे, तेव्हा हे उद्योग बंद करा, नाहीतर मला बँकेविरुद्ध आणि तुमच्या विरुद्ध अब्रूनकसानीची केस दाखल करावी लागेल. आणि फोन बंद झाला.

काँलर आयडी असल्यामुळे मी त्या नंबरवर लगेच फोन लावला. तो एका पिसिओ मध्ये लागला. मी त्या माणसाला विचारले की, आता जे या फोनवरून बोलत होते ते तिथे आहेत काय? तो म्हणाला, नाही ते निघून गेले. मी त्याला विचारले की, हा पिसिओ कोठे आहे? तो म्हणाला अंधेरीत. आता ज्यांनी फोन केला त्यांना तुम्ही ओळखता कां? तो म्हणाला नाही, पण ते समोरच्या इमारतीत राहतात, कधी कधी कांही कारणाने दुकानांत येत असतात. मी त्याला विचारले, तुमचा अजून काय व्यवसाय आहे? तो म्हणाला माझे जनरल स्टोअर आहे, सोबत झेरॉक्स, लॅमीनेशन, स्पायरल बँडिंग ची कामे करतो. मी त्याच्या दुकानाचा सविस्तर पत्ता विचारून घेतला, समोरच्या इमारतीचे नांव विचारून घेतले. इतरहि शक्य तेवढी माहिती जाणून घेतली आणि त्याला धन्यवाद दिलेत.

अंधेरी शाखेच्या एजीम (-ऋह्) ना फोन केला. त्यांना सविस्तर प्रकरण समजावून सांगितले आणि मदत करण्याची विनंती केली. ते म्हणाले, कांही काळजी करू

नका, उद्या सकाळी मी तुम्हाला फोन करतो.

दुपारी सौ. देशमुख केबिन मध्ये आल्या, चारी साहेबांचा फोन येऊन गेला काय म्हणून विचारू लागल्या. मी त्यांच्या प्रश्नाला बगल देऊन सांगितले की, तुम्ही कांही काळजी करू नका. येत्या आठवड्यांत सगळे स्पष्ट होईल. जाण्यापूर्वी त्यांनी पुन्हा एकदा चारींच्या फोन विषयी विचारले. मी सुध्दा उत्तर टाळले आणि त्यांची बोळवण केली.

दुसऱ्या दिवशी दुपारी अंधेरी शाखेच्या -ऋह् साहेबांचा फोन आला. ते म्हणाले, येत्या आठ दिवसांत कर्ज खाते बंद होईल. दरम्यान कांही विशेष घडले तर मला जरूर कळवा.

दरम्यान श्री देशमुख, शेलोकारांचे फोन येऊन गेलेत. प्रत्येक वेळी मी त्यांना कांही प्रगती झाली काय? म्हणून विचारीत असे. आणि कांही कळल्यास जरूर कळवा म्हणून विनंती करीत असे.

सुमारे वीस दिवसांनी श्री चारी स्वतः बँकेत येऊन खाते रीतसर बंद करून गेलेत. आणि एकाच फ्लॉट वर बँकेच्या एकाच शाखेनी दोनदा कर्ज देण्याचा प्रसंग टळला.

ॐॐॐ

अविस्मरणीय क्षण

माधवी मसुरकर

आयुष्यात अशा काही घटना घडून गेलेल्या असतात, ज्यांची पुन्हापुन्हा उजळणी करावीशी वाटते. काही हक्काची ठिकाणे असतात मनाला उभारी देणारी, जगण्याची नवी उमेद देणारी... ज्यांच्या आठवणीत आपण रमून जातो, कधी अभिमानाने उर भरून येतो.. प्रसंगी हळवेही होतो. माझ्यासाठी माझी बँक ही त्यापैकीच एक.

वयाच्या १९ व्या वर्षी बँकेत कॅशियर म्हणून मी रुजू झाले. माझा बँकेतील पहिला दिवस. स्टाफ कमी होता म्हणून पहिल्याच दिवशी मी नवखी असून सुद्धा थेट कॅश काउंटरलाच बसावे लागले. मालवण ब्रँच म्हणजे ट्रेझरी ब्रँच.. भरपूर कॅश व्यवहार.. प्लास्टिक मनी तेव्हा नव्हताच.. पॉकेट मनीसुद्धा कधी न पाहिलेली मी. प्रचंड दडपण आणि ताण आला होता माझ्यावर... माझे एक सीनिअर सहकारी काम समजविण्यासाठी १५ मिनिटे माझ्या शेजारी उभे राहिले. पण नंतर सर्व मी एकटीनेच सांभाळायचे होते. मी फक्त पत्ते पिसावेत तसे १ ते १०० मोजत होते. झॉवर भरून वाहत होते. सेंटर टेबलचा स्फाफ ती कॅश घेऊन मागे बंडल बनवीत होता. एकदाचे ३ वाजले. काउंटर बंद झाले आणि आनंदाची गोष्ट म्हणजे एकाही पैशाचा फरक न लागता २० लाखांची कॅश बॅलन्स झाली होती. सर्वांनी एकच जल्लोष केला. सर्वांनी खूप कौतुक केले माझे. माझ्या कॅश ऑफिसरने तर सर्व स्टाफला बटाटे वडा आणि चहाची पार्टी दिली.. माझा आत्मविश्वास पहिल्याच दिवशी दुणावला. खूप उभारी आली.

बँकेची नोकरी म्हणजे सतत जनसंपर्क. उत्तम ग्राहक सेवा हा मूलमंत्र. लोकांच्या अपेक्षा न संपणाऱ्या.

ग्राहक सेवा हा माझ्या जिव्हाळ्याचा विषय बनला.

अनेक आठवणी आहेत, पण एक अविस्मरणीय आठवण सांगावीशी वाटते.

मी कॅश काउंटरला होते. रांगेच्या बाहेर एक तरुण मुलगा खूप टेन्शनमध्ये उभा असलेला दिसला मला.. खूप अस्वस्थ वाटत होता तो.. इकडून तिकडे फेऱ्या मारत होता. त्याला मला काहीतरी सांगायचे होते बहुतेक.. मी त्याला पुढे बोलावून घेतले आणि विचारले, 'काय काम आहे? बराच वेळ तुम्ही उभे आहात.'

तर म्हणाला, 'मॅडम, माझ्या बाबांचे तुमच्या शाखेत खाते आहे, पण ते एकट्याच्या नावावर. बाबा खूप आजारी आहेत आणि ते सही देऊ शकत नाहीत. त्यांच्या उपचारासाठी पैशाची खूप गरज आहे.'

मी म्हटलं, 'आमच्या साहेबाना भेटा. डॉक्टरनी बाबांचा अंगठा प्रमाणित केला तर तुमचे काम होईल. टेन्शन नका घेऊ.'

त्यावर तो उत्तरला, 'मी साहेबाना भेटलो. पण ते तयार नाहीत. काहीतरी अडचण आहे.'

मला याचा उलगाडा होईना. मी साहेबांना जाऊन भेटले.

ते म्हणाले, 'मॅडम, डॉक्टर सर्टिफिकेट देतील. पण रक्कम मोठी आहे. ५ लाख. त्याचे बाबा अतिदक्षता विभागात आहेत आणि बेशुद्ध आहेत. अशा परिस्थितीत त्यांचा अंगठा घेणे रिस्क वाटते.'

साहेबांच्या बोलण्यात तथ्य होते. मी थोडावेळ विचार केला आणि म्हटले, 'सर, मी एक सुचवू का. मी या मुलाबरोबर हॉस्पिटल मध्ये जाते. डॉक्टरांना भेटून त्यांच्या उपचारासाठी खरंच ५ लाखांची गरज

आहे का, याची खातरजमा करते आणि असेल तर तसे डॉक्टरांकडून सर्टिफिकेट घेते. मी स्वतः बाबांची ओळख (identity) पटवून घेते आणि अंगठा ही डॉक्टर समोर घेते. मग तर काही हरकत नाही ना. एवढे आयुष्यभर कमावलेले पैसे त्यांच्याच गरजेच्या वेळी उपयोगी नाही आले तर काय उपयोग.. आपण मदत करू शकतो.'

साहेबांनी यावर संमती दिली.

तुम्ही स्वतः जात असाल तर काहीच प्रॉब्लेम नाही म्हणाले.

मी लगेच हॉस्पिटल गाठलं. डॉक्टरांशी बोलून घेतलं... बाबांचा अंगठ्याचा ठसा घेऊन मी तो स्वतः प्रमाणित केला.. डॉक्टरांचे सर्टिफिकेट घेतले आणि बाबांच्या उपचारासाठी त्यांचे पैसे त्यांच्या मुलाच्या स्वाधीन केले..

तो मुलगा एवढा भारावून गेला की मला थॅक्यू म्हणताना त्याच्या डोळ्यातून अश्रूंची धार लागली.

मी म्हटलं, 'अहो, हा आमच्या कामाचाच एक भाग आहे. फार काही विशेष केले नाही मी. बाबांचे पैसे बाबांना मिळवून दिले.. बाबांची काळजी करू नका हा.. ते नक्की बरे होतील.. आणखी काही मदत लागली तर नक्की सांगा.'

एक दिवस पुन्हा तो आमच्या ब्रँचला आला. हातात मिठाईचा पुडा आणि सोबत बाबांना घेवून.

'मॅडम, ओळखलंत का? बाबा बरे झालेत.. त्यांनाच घेऊन तुम्हाला भेटायला आलो आहे. तुम्ही माणुसकीच्या नात्यातून जे आमच्यासाठी केलंत ते आम्ही कधीही विसरणार नाही.'

बाबांनी थरथरत्या हातांनी माझा हात हातात घेतला. डोळ्यावरचा चष्मा हळूच नाकावर घेतला. त्यांच्या डोळ्यातील अश्रू आणि हाताचा स्पर्श बरंच काही सांगून गेला.

'पोरी, आयुष्यात सुखी रहा.. एवढंच म्हणेन...'

माझेही डोळे नकळत पाणावले.

मी नॉमिनेशन फॉर्म आणि संयुक्त खाते फॉर्म त्यांच्यासमोर ठेवला आणि म्हणाले, 'बाबा हे फॉर्म भरून द्या आणि तुमचे खाते संयुक्त खाते बनवा. पुन्हा

ही वेळ तुमच्यावर येणार नाही.. आणि हो ..तुम्ही सुशिक्षित आहात.. इंटरनेट बँकिंग फॅसिलिटी पण करून घ्या तुमच्या खात्यासाठी.. म्हणजे वारंवार बँकेत यायची गरज नाही.. तुमचे बँकिंग व्यवहार तुम्ही घरबसल्या करू शकता.'

त्यांनी लगेच फॉर्म भरून दिले आणि त्यासोबत इतर बँकांमध्ये असलेल्या त्यांच्या ठेवी आमच्या बँकेत ट्रान्स्फर करण्यासाठी विनंती अर्ज सुद्धा.

एका चांगल्या ग्राहक सेवेमुळे आमच्या बँकेचा सुद्धा फायदा झाला.

असे अनेक छोटे मोठे आनंदाचे क्षण खूप अनुभवता आले. अनेक प्रेमळ माणसे मनात घर करून राहिली. सहकाऱ्यांच्या रूपाने अनेक मित्र-मैत्रिणी मिळाल्या.

तत्पर आणि आपुलकी, जिव्हाळा असलेली ग्राहक सेवा देऊन जो आनंद मिळविता आला त्याला तोड नाही. शेवटी आनंद हा मनात असतो आणि मनाची श्रीमंती हीच सर्वात मोठी श्रीमंती, नाही का?

आणि म्हणूनच बँकेची नोकरी करून मी खऱ्या अर्थाने श्रीमंत आहे.

ॐॐॐ

एक आठवण

शशी जाधव

२००३ च्या १९ नोव्हेंबरला माझी पदोन्नती होऊन मी महाराष्ट्र बँक श्रीवर्धन शाखेत लिपीक म्हणून जॉईन झालो.

खरं तर श्रीवर्धन हे एक रम्य ठिकाण आहे.

निव्व्याशार समुद्रकिनारा व दांडा ते जिवना बंदरपर्यंत पसरलेला वाळूचा किनारा!

बाजूला नारळी, पोफळीच्या बागा व केवड्याचे बन.

डिसेंबर महिना संपत आला व थंडीची गार हवा शांत झोप लागते. मी बँकेच्या समोरच्या यादव यांच्या घरात भाड्याने रहात होतो. शेजारी गावित म्हणुन पंचायत समितीचे अकाउन्ट सहपरिवार रहात होते. हळूहळू ओळखी वाढून मी नव्या जागेत रुळत होतो.

शाखा प्रबंधक अग्नीश्वरन, उपशाखाप्रबंधक प्रमोद सुळे, दसरी, चंद्रकांत राऊत, संतोष वाणी, दिपा हेन्द्रे, अनंता नाकती इत्यादी सर्व स्टाफ खेळीमेळीने काम करीत होते.

दर गुरुवार-शुक्रवार बागमांडला व बोर्ली शाखेतून अतिरिक्त कॅशचा भरणा स्टेट बँकेत भरायला तेथील स्टाफ यायचा, पण सगळ्यात जास्त कॅश बोर्लीपंचतन शाखेतून येई.

त्या दिवशी अगोदर सांगूनही बोर्लीची कॅश घेऊन स्टाफ उशिराने आला व स्टेट बँकेची कामकाजाची वेळ संपत आली, तरी सुध्दा कॅश स्टेट बँकेत जमा करून फक्त व्हाउचरवर श्रीवर्धन बँकेत नोंद करण्यात येऊन सगळेजण आपापल्या घरी गेले. त्या दिवशी अग्नीश्वरन

ठाण्याला मिंटीगसाठी गेले होते. जागेचे मालक जुगराज जैन आपल्या कामासाठी बाहेरगावी गेले होते.

श्रीवर्धन शहरात रात्री गस्त घालणारा गुरखाही नव्हता. पहाटे पाचच्या सुमारास बँकेचा सायरन जोरजोरात वाजू लागला व सगळे श्रीवर्धनचे नागरिक बँकेच्या बाहेर जमा झाले. मी बँकेच्या समोरच रहात असल्यामुळे काहीजण माझ्या दरवाजाची कडी वाजवून मला सांगू लागले, 'साहेब काहीतरी गडबड झाली आहे. जोरजोरात सायरन वाजतो आहे चला लवकर.' मी तसाच उठलो व बँकेकडे धावत गेलो. काल रात्री बँक बंद करताना सर्व नीट तपासूनच आम्ही बँक बंद केली.

मी, सुळे व संतोष वाणीला निरोप पाठवायला माणूस शोधतोय. तोपर्यंत सुळे व संतोष सायकलवरून आले. हेन्द्रे मॅडम, राऊत आपल्या दुचाकीवरून आले. सर्वानुमते पोलीस स्टेशनला तक्रार करण्यासाठी सुळे व संतोष यांना जवळ असलेल्या पोलीस स्टेशनला पाठवून पोलीस अधिकाऱ्यांना सोबत घेऊन ते आले. पोलीस अधिकारी यांच्यासमोरच बँक उघडून आम्ही आत प्रवेश केला. पोलीस अधिकारी व पोलिसांसमोर बँक उघडून आम्ही बँकेत प्रवेश केला...

दरवाजा उघडताच सगळी लेजर (त्या वेळी शाखा संगणकीकृत झालेली नव्हती.) (नोडल सेंटरला दररोज शाखेत झालेला व्यवहार सप्लीमेंटरीच्या मार्फत नोडल सेंटरला ठाणे येथे पाठविला जाई.) सगळीकडे व्हाउचर व इतर कागदपत्र विखुरली होती. क्षीण आवाजात सायरन वाजून आपले काम करण्याचा आटोकाठ प्रयत्न

करीत होता.

संतोषने पहिल्यांदा तो बंद करून विजेची बटने चालू करायचा प्रयत्न केला पण विजेचा फ्युज काढून टाकलेला होता. फोनची वायर ओढून काढून फोन बंद केला होता. मी व संतोष कॅश कॅबिनकडे गेलो, तर त्या मागच्या खिडकीच्या ग्रीलचे दोन गज कापून त्या खिडकी वर काळा कपडा बांधून ती झाकलेली दिसली.

पोलीस अधिकारी यांनी ती बघितली व या खिडकीतून चोरटे आत शिरले असावेत व त्यांनी आपल्या हालचाली कोणाला कळू नयेत म्हणून काळा कपडा बांधला असावा. बघ्यांची गर्दी जमली व लोक नाना तर्क वितर्क काढून हैराण करीत होते.

सकाळचे साडेनऊ वाजले. पोलीस पंचनामा व जाबजबाब घेतले. मी बाहेर येऊन रायगड क्षेत्रीय कार्यालयाला फोन केला. परंतु तो लागेना, मी मुंबईतील नरीमन पॉईन्ट शाखेला फोन केला. सुरज दणाईत यानी फोन उचलताच मी त्यांना श्रीवर्धन शाखेत चोरटे घुसले. परंतु काही नुकसान झाले नसून शाखाप्रबंधक अग्नीश्वरन हे रायगड ऑफिसला मिंटींगला गेल्याचे सांगून त्यांना ही बातमी व क्षेत्रीय प्रबंधक आर. के. गुप्ता साहेबांना ही बातमी कळविण्यास सांगून यादव यांच्या फोन नंबरवर संपर्क साधण्यास सांगितले. कारण बँकेचा फोन चोरट्यांनी कट केला होता.

दणाईत सरांनी मला पुन्हा सगळी हकीगत सांगायला सांगून मी आर. के. गुप्ता यांना ही बातमी सांगतो म्हणून धीर दिला. मी दहा वाजता पोलीस तपास पूर्ण होताच बँक बारा वाजता पुन्हा सुरू होईल व बँकेचे फार नुकसान झालेले नसून रोकड सुरक्षित आहे. अफवा पसरवू नका असे आवाहन करून बोर्ड लिहून ठेवला.

या वेळेपर्यंत अज्ञात लोकांना फक्त श्रीवर्धनला जास्त कॅश असावी असे वाटून ते बँकेच्या मागच्या शेतजमीनीत मोकळ्या होत्या तेथे रात्र होण्याची व संधीची वाट बघत राहिले. टेहळणी करताना कॅशियरच्या मागे असलेली खिडकी त्यांनी बँकेत प्रवेश करायला निवडली.

श्रीवर्धनला अलिबागहून येणारी एसटी रात्री दहा ते अकरापर्यंत येते. त्यानंतर मुंबई सेंट्रलहून रात्री अकराला सुटणारी श्रीवर्धन एसटी पहाटे साडेचारपर्यंत येते व गावात फिरते.

यानंतर अलिबाग-महाड-मुंबई कोलमांडला वगैरे गाड्याची रहदारी सुरू होती. रात्री तीनच्या सुमारास चोरट्यांनी खिडकीच्या ग्रीलचे गज कापून बँकेत प्रवेश केला व त्यांनी तिजोरीपर्यंत जाऊन उघडायचा प्रयत्न करताच अलार्म वाजायला लागला व त्यांना तिजोरीची रूम उघडता आली नाही.

त्यांनी अलार्म बंद करता येत नाही म्हणून कागदत्र व लेजर फेकून ते पुन्हा बाहेर पडून पळाले. अलार्मचा आवाज ऐकून लोक जागे झाले व पहाटे एसटीची रहदारी सुरू झाली.

सकाळी पोलीस केस झाली. नंतर तपासही झाला. पण चोरट्यांचा शोध लागला नाही. धोक्याची घंटा वाजल्यामुळे चोरट्यांना रकम चोरता आली नाही.

ठाण्यात रायगड क्षेत्रीय कार्यालयात अग्नीश्वरन सरांना ही बातमी समजली व त्यांना धक्का बसला. पण रोकड सुखरूप राहिली हे समजल्यावर त्यांना हायसे वाटले. या प्रसंगी गुरखा कुठे होता? हे कळायला मार्ग नव्हता. तसा तो बँकेचा नोकरही नव्हता. पण त्याला देखरेखीसाठी जे अल्प मानधन दिले जात असे ते देण्याचे बंद केले.

आम्हा नित्य दिवाळी

स्मिता जोगळेकर

बँकरसाठी रोजच दिवाळी असते. माणसांची, स्वभावांची, अनुभवांची नात्यांची.

जगण्याच्या तन्हा अनुभवायच्या असतील तर लोकसंपर्काच्या जागी असण्यासारखे दुसरे भाग्य नाही. वयाप्रमाणे, मानसिकतेप्रमाणे, सोशल-स्टेटसप्रमाणे, आर्थिक स्थितीप्रमाणे बदलत जाणारा ग्राहक आणि प्रत्येक दिवशी नवे जगणे सांगून जाणारा नवीनतम दिवस.

अशिक्षित ग्राहकाला 'सिस्टम बंध है', 'कनेक्टीव्हिटी नही है', 'अकाऊंट इनऑपरेटीव्ह हो गया', एखादी गोष्ट ऍक्टिव्हेट करून घे असे सांगण्यापेक्षा 'थोडी देर के लिये मशीन बंद है, बहोत दिनसे इस्तेमाल नही किया इसलिये खाता अभी रुका हुआ है' वगैरे 'त्यांच्या' भाषेत सांगितल्या तर त्या सोप्या वाटतात. बँकेचे नियम कार्यपद्धती युक्तीने मांडाव्या लागतात.

एक वयस्कर ग्राहक माउली आली. खात्यात किती पैसे आहेत, व्याज किती मिळाले या चौकशा केल्या. खात्यात साठ और चार चौसठ रुपये आहेत असं सोपं करून सांगितलं. ती म्हणाली, 'या पैशाचं काय करू?' मग तिच्या गरजा काय वगैरे विचारून थोडे पैसे फिक्स्डमध्ये टाकण्याचा सल्ला दिला. आधीची तिची सव्वा लाखाची रिसीप्ट मला स्क्रीनवर दिसत होती. कुठेच नॉमिनेशन नाही. तिला सांगायाचे तर होते, परंतु माउलीचे वय सेन्सिटिव्ह. मुळात नॉमिनेशन म्हणजे 'तुम्ही गेल्यानंतर तुमचे पैसे कोणाला मिळतील' हे सांगणे. ऐकायला सोपे वाटते. परंतु त्यांचा शारीरिक, मानसिक अवस्थेचा विचार करता ते त्यांच्या गळी उतरवणे अवघड. आपण गेल्यानंतर काय, हा विचार खरं तर प्रत्येकाच्या मनात असतो, पण जणू तो बोलून दाखवल्याने 'तो' नकोसा क्षण लगेचच येऊन उभा ठाकेल, अशी भीती दबा धरून बसलेली असते. काही विचारी लोक वगळता 'काय घाई आहे' म्हणणारेच अधिक. मी नेहमीप्रमाणे स्वतःचे उदाहरण देत, माझे पैसे कुछ घरवालेके नाम, कुछ बच्चोके नाम कसे ठेवते ते गप्पांचा नादात तिला सांगितले. तिच्या दृष्टीने मी तरुणच होते. म्हणजेच जर ही बँकवाली बाई या वयात ते 'मेरे बाद क्या'वालं लिहून ठेवू शकते तर आपण सांगायला

काहीच हरकत नाही. आणि तिने चटकन मुलीच्या नावाच्या नॉमिनेशन फॉर्मवर सहा केल्या. वर म्हणाली, 'हां ना बेटा, इन्सान का क्या भरोसा. आज है कल कुछ भी हो सकता है।' चला माझा निशाणा बरोबर लागला होता. मग थोड्या घरगुती चौकशा करून तिला रिलॅक्स केलं. हेच जर 'आप मरने के बाद आपका पैसा किसको देना है' विचारले असते तर आजीबाई सैरभैर झाली असती.

असेच एक रिटायर्ड आजोबा. काही पैसे मुलांना वाटून टाकले; येणारे काही पैसे पण देऊन टाकणार असं म्हणाले. पुन्हा एकदा थेट सल्ला न देता माझे स्वतःचे उदाहरण देत म्हटलं, 'आमच्या आईचे आलेले पैसे ती आम्हा भावंडांना देत होती, पण आम्हीच म्हटलं हे पैसे तुझ्यासाठी ठेव. हवं तर आमच्या नावाने नॉमिनेशन कर कारण या रिसीप्टचा आधार काय असतो हे ती रिसीप्ट लांब गेल्यावर कळते.'

आजोबांनी माझी मुलं अशी नाहीतच मुळी असे काहीसे भाव दर्शवले, मात्र पुढच्या महिन्यात येऊन चक्र नॉमिनेशन करून गेले. भरभरून दुवा देऊन गेले. अशा बऱ्याच आजी-आजोबांच्या प्रेमळ दुवा आजवर मिळाल्या आहेत.

छोटीछोटी काम करणारे कामगार/कारागीर अगदी छोट्या रकमा जमा करतात. ते शंभर, पाचशे रुपये किती मोठे आहेत ते बँकरने त्यांना जाणवून द्यायचं असतं. करोडोच्या गिन्हाईकांपाठी धावायला मोठी फौज असते, पण छोट्या ग्राहकांसाठी कोणी नसतं. यांच्या पैशाची क्रयशक्ती बाजारात फार नसली तरी जगण्यासाठी लागणारी पॉवर त्यात ठासून भरलेली असते.

मानवीमनाचा नातेसंबंधांचा विचार करत पगाराच्या पलीकडे जात बँकिंग करायचे असते. ग्राहक पैशाचे व्यवहार करण्यासाठी बँकेत येत असला तरीही त्या प्रत्येक पै सोबत जोडलेले भावनिक व्यवहार समजून घेणे, ग्राहकाच्या मानसिकतेचा विचार करणे प्रत्येक बँकरचे कर्तव्य आहे. आणि हे केले तर प्रत्येक दिवस दिवाळीदसरा होऊन येतो.

ॐ ॐ ॐ

ये रे ये रे पैसा

प्रीती बक्षी

भारतीय स्टेट बँकेत ३३ वर्ष नोकरी करताना त्यातील २५ पेक्षा जास्त वर्ष मी वेगवेगळ्या ब्रँचेसमध्ये होते आणि कॅशियर-कम-क्लार्क असल्याने प्रत्येक ठिकाणी कॅशमध्ये काम केलंच. इतक्या प्रकारची माणसं भेटली आणि इतके अनुभव मिळाले, काही विचारूच नका!

मला का कोण जाणे कॅश डिपार्टमेंटमध्ये विशेषतः पेमेंट काउंटरवर काम करायला फार आवडायचं, असं वाटायचं की आपणच लोकांना मोठमोठ्या रकमा वाटतोय. ठाण्याच्या कलेक्टर ऑफिस शाखेत असताना दर १ तारखेला पेन्शन वाटप असायचं. त्या दिवशी अकराऐवजी आम्ही साडेनऊला काउंटर सुरू करायचो आणि पहिल्या मजल्यावरच्या काउंटरपासून पार तळमजल्याच्या बाहेरपर्यंत रांग असायची. मी आपण होऊन जायची पेमेंट करायला, खूप दमछाक व्हायची, पण खूप छान वाटायचं, सगळे पेन्शनर्स ओळखायचे, दुवा घायचे, एखादी आजी कानशिलावरून बोटं मोडून अलाबला घायची आणि म्हणायची, 'पुढच्या १ तारखेला पण तूच ये गो बाय!' तेव्हा अगदी धन्यता वाटायची, सगळे कष्ट विसरायला व्हायचे. तशीच गंमत गव्हर्नमेंट पेमेंट्सची. पोलीस खातं (त्यांच्या पेट्यांना कुलुपाऐवजी हातकडी असायची!), पाटबंधारे, टाउन प्लॅनिंग, मॅटल हॉस्पिटल इत्यादींच्या पगाराच्या मोठमोठ्या रकमा असायच्या, घाईत कधी चूकही व्हायची, एकदा मीच चेक्सची बेरीज चुकवून १ लाख रुपये जादा दिले होते, शोधाशोध केल्यावर कुणाला दिले ते समजलं, पण तोवर त्या टाउन प्लॅनिंगच्या लोकांनी परत आणूनही दिले.

एका ब्रँचला एक पेन्शनर आजोबांचा एवढा विश्वास की, एकदा मी रजेवर होते, तर FD करायला आणलेली एक लाख वीस हजाराची रक्कम परत घरी घेऊन गेले, दुसऱ्या दिवशी मी म्हणाले, 'काका पैसे नेण्याआणण्याची इतकी जोखीम का घेतली.' तर म्हणाले, 'तू नव्हतीस ना, मग मी आपला परत गेलो.' एकदा एक काका म्हणाले, 'अग तू डाव्या हाताने पैसे मोजतेस, उजव्या हाताने लिहितेस आणि परत डाव्या हाताने स्टॅम्प मारतेस, दोन्ही हातांनी काम करतेस, म्हणून तुझी रांग लवकर सरकते.' रांगेत समोर असणारे आपल्याला किती बारकाईने ऑबझर्व्ह करतात हे

जाणवलं त्यावेळी.

एका शाखेत करन्सी चेस्टची मी मुख्य अधिकारी होते. कॅश डिपॉझिट मशीनवर पैसे भरायला फार गर्दी असायची. एक दिवस एक पोलीस अधिकारी आले, 'मॅडम काल रात्री मी तुमच्या मशीनमध्ये दहा हजार भरले. पण खात्यात नऊ हजारच जमा झाले, कसलं मशीन तुमचं! वगैरे.' शांतपणे त्यांना सांगितलं की, 'बरोबर आहे तुमचं, पण त्यातील एक हजाराची नोट नकली होती, म्हणून ती खात्यात आली नाही तुमच्या.' मग शांत झाले, म्हणाले, 'अंधार होता हो, मला लक्षात नाही आलं.' एकदा एका माथाडी कामगाराने पैसे जमा केले, त्यात ५०० ची नोट नकली असल्याने आम्ही ती जप्त केली, त्याने इतकी गयावया केली, त्याला पगारात त्या नोटा मिळाल्या होत्या, फार वाईट वाटले. त्याला समजावलं की, ती नोट रिझर्व्ह बँकेत पाठवावी लागते असं. तासाभराने परत आला पड्या आणि मला हळूच सांगतो की, 'मॅडम वाटल्यास हे शंभर रुपये घ्या, पण ती नोट परत द्या.' कसाबसा त्याला वाटेला लावला.

मनाला अतिशय चटका लावणारी एक आठवण आमच्या एका साहेबांकडून ऐकलेली, पंचवीसएक वर्षांपूर्वी पेन्शन वाटप करताना एका व्यक्तीने सुट्टे मागितले म्हणून १० रुपयांच्या नोटात ५०० रुपये दिले त्यांनी. संध्याकाळी हिशेब करताना १० रुपये जास्त आले, तसं त्यांना आठवलं की, फक्त एकाच पेन्शनरांना त्यांनी १० च्या नोटा दिल्या होत्या. पुढल्या महिन्यात जेव्हा ते काका पेन्शन काढायला आले, तेव्हा आठवणीने साहेबानी त्यांचे १० रुपये परत केले आणि क्षमा मागितली, त्यावर ते काका उन्मळून रडू लागले, चौकशीअंती समजलं ते असं की, आदल्या महिन्यात पैसे घरी नेल्यावर जेव्हा त्यात १० रुपये कमी भरले, तेव्हा काकांच्या सुनेने त्यांना नाशता घायचं नाकारलं, का तर १० रुपयाचं परस्पर बाहेर हादडून आले असतील म्हणून! हे ऐकून अक्षरशः काटा आला अंगावर.

तर अशी ही पैशांची महती, पैशाभोवती दुनिया फिरते म्हणतात ते काही खोटं नाही.

ॐॐॐ

जोशी काकांची छत्री

सुजाता तांडेल

बँकेने मला नुकतीच बदली दिली होती. बँक व्यवसाय म्हणजे थेट जनसंपर्क, रोज विविध लोकांशी इंटरअॅक्शन. त्यात मला बँकेने प्रबंधकाची धुरा सांभाळायला दिली होती, काटेरी खुर्ची. मी ज्या शाखेत प्रबंधक म्हणून काम करीत होते. तेथील वस्ती मध्यम, उच्च मध्यम लोकांची होती. जास्त प्रमाणात सारस्वत लोकांची कॉलनी. माझ्या केबिनमध्ये विविध प्रकारच्या ग्राहकांची ये-जा असे. आता थोडी पार्श्वभूमी. त्यावेळी तिथे दोन जोरदार चालणाऱ्या सहकारी बँका बंद पडल्या होत्या. लोकांचे बऱ्यापैकी पैसे अडकलेले. आमची शाखा अत्याधुनिक तंत्रज्ञानासह उघडण्यात आली होती. सरकारी बँक असल्यामुळे आमची शाखा जोरदार व्यवसाय करीत होती.

असेच पावसाळ्याचे दिवस होते. शाखा स्वच्छ राहावी म्हणून आणि ग्राहकांची सोय व्हावी, म्हणून आम्ही छत्री ठेवण्यासाठी दोन तीन बादल्या ठेवल्या होत्या. एके दिवशी एक साधारण सत्तरीचे गृहस्थ काठी टेकत टेकत दुसऱ्या हाताने चष्मा सावरत माझ्या केबिनमध्ये आले.

त्यांना बसायला सांगून पाणी दिले. 'माझं नांव जोशी, मी तुमचा सगळ्यात जुना ग्राहक आहे. माझा तुमच्या बँकेवर जबरदस्त विश्वास आहे. पण आज तरी तो विश्वास डळमळताना दिसतोय.' हे त्यांचे खडे बोल ऐकून मी जरा चरकलेच. कितीही केलं तरी आमच्याकडूनही चुका होतच असतात. दीर्घ सुस्कारा टाकीत ते बोलू लागले,

'माझी काल घेतलेली नवीन कोरी काळी छत्री हरवली.'

मी, 'अहो काय करायचं? आम्हीतरी कुठे कुठे लक्ष देणार? होतं असं कधी कधी.'

'अहो तुम्ही असं बोलूच कसे शकता. ज्या बँकेवर मी एवढ्या विश्वासाने आयुष्याची पुंजी ठेवली. त्या बँकेत माझी नवीन, कोरी, कालच घेतलेली काळी छत्री हरवली?'

'अहो काका आम्ही शोधून ठेवतो, नाहीतर ज्याने नेलीय तो ती आणून देतो का बघू.' मी आपलं त्यांना कटवायला बोलले.

'अहो पण माझी नवीन छत्री चोरताना त्या गृहस्थाला

काहीच कसं वाटलं नाही. असो मी उद्या परत येतो, तोपर्यंत माझी छत्री शोधून ठेवा.'

कामाच्या रगाड्यात घडलेला प्रसंग मी साफ विसरून गेले. दुसऱ्या दिवशी तशीच व्यस्त होते. दुपारच्या सुमाराला परत केबीनच्या दारावर ठुक ठुक. कालचेच काका आत आले.

'माझी काल हरवलेली नवी कोरी छत्री मिळाली का हो?'

'काका, नाही मिळाली. काळजी करू नका मी तुम्हाला दुसरी देते.' बेल वाजवून शिपायाला बोलवले.

बॅचमध्ये रोज चारदोन छत्र्या हरवायच्या आणि चार दोन छत्र्या लोक विसरून जात. संध्याकाळी त्या सगळ्या छत्र्यांची रवानगी गोडाऊनमध्ये केली जात असे.

कधीमधी पावसाळ्यात, आम्ही छत्री आणायची विसरलो, तर त्यातलीच एखादी छत्री उचलायची आणि घरी नेऊन दुसऱ्या दिवशी परत आणायची. लोकांच्या विसरलेल्या छत्र्यांचा आम्ही पुरेपूर सदुपयोग करून घेत असू आमचा बाळा शिपाई तर छत्री कधी विकत आणायचाच नाही. अख्खा पावसाळा तो विविध प्रकारच्या विसरलेल्या छत्र्यांचा स्वैर वापर करीत असे. असो. मुद्दा असा की, बेल ऐकून शिपाई आला. मी ऐटीत फर्मावलं, 'अरे लक्ष्मण काकांना गोडाऊनमध्ये घेऊन जा. एखादी छत्री, त्यातल्यात्यात नवीन छत्री काकांना दे बरं.' प्रॉब्लेम सॉल्विंग मेथडमध्ये निष्णात असल्यासारखी मी बोलले.

माझं वाक्य ऐकताच काका जोरात ओरडले, 'अहो हे काय करताय? १०० रुपयाची छत्री मी विकत घेऊ शकत नाही काय? तुम्ही माझा अपमान करताय. कोणीतरी अनवधानाने विसरलेली छत्री, तुम्ही परस्पर माझ्या हातात देताय? मी आलोय माझी, तुमच्या बँकेत विसरलेली, छत्री न्यायला. मला माझी स्वतःची नवीन कोरी कालच विकत घेतलेली काळी छत्री पाहिजे.'

'अहो काका, कशाला परत १०० रुपये खर्च करताय? ज्याने ती छत्री चोरली, त्याला ती त्याला द्यावीशी नाही वाटत. जो ही छत्री विसरून गेला, त्याला इथे येऊन ती शोधाविशी नाही वाटत. काही हरकत नाही, तुम्ही न्या एखादी छत्री.'

जोशीकाकांच्या चेहऱ्यावरचे भाव पटापट बदलत होते,

'मॅडम, तुम्ही जे सांगत आहात, ते माझ्या

सदसद्विवेकबुद्धीला मुळीच पटत नाही. अहो, माझा या परिसरात मान आहे. मला लोक ओळखतात. आय एम अ रिस्पेक्टेबल पर्सन इन धीस एरिया, डू यू अंडरस्टँड?'

मला तर हा प्रॉब्लेम कसा सोडवायचा कळेंनासं झालं.

काकांनी दीर्घ श्वास घेतला व ते बोलू लागले, 'अहो मला प्लीज समजून घ्या, माझ्या सदसद्विवेकबुद्धीला खरंच पटत नाही. बरे चला, तुम्ही म्हणताय तसं, मी एक छत्री घेऊन गेलो. ती उघडून रस्त्यावर चालू लागलो आणि अचानक, ज्या माणसाची ती छत्री आहे त्याने मला हटकलं तर? अहो काय तोंड दाखवू मी जगाला? एवढ्या वर्षाची माझी इज्जत, माझा मानमरातब धुळीलाच मिळणार ना?'

त्यांचा कसनुसा चेहरा पाहून हसावं का रडावं कळेचना. आता मात्र पावसाळ्यात आपण छत्री आणायला विसरलो म्हणून बॅचमध्ये विसरलेल्या छत्र्या नेताना काकांचा चेहरा डोळ्यापुढे उभा राहतो. शेवटी एका छत्रीने माझा जगाकडे पहाण्याचा दृष्टिकोन मात्र खरंच बदलला होता.

ऑनलाईन लूट

अतिश म्हात्रे

ही घटना आहे कोरोना काळातील. त्यावेळी अत्यावश्यक सेवा म्हणून बँका नेहमीप्रमाणे पूर्णवेळ नसून काही तास म्हणजेच दुपारी २ वाजेपर्यंत चालू असायच्या. दुपारी साधारण पावणेदोन वाजता ३० ते ३५ वयाची एक महिला बँकेत आली. त्यांच्या प्रश्नांवरून त्यांना बँकेच्या व्यवहाराबद्दल तशी जास्त माहिती असलेली दिसत नव्हती. त्या महिलेला त्यांच्या बहिणीला अर्जट रु. ५०००/- पाठवायचे होते असे त्यांच्या सांगण्यावरून समजलं. बँकेतील अधिकाऱ्यांनी योग्य ती मदत केली. कोरोनाचे दिवस होते, कदाचित त्यांची बहीण किंवा नातेवाईक आजारी असावेत, म्हणून ह्या पैसे पाठवत असतील अशी माझी समज होती.

दुसऱ्या दिवशी त्याच वेळेला पुन्हा एकदा गडबडीत त्या बँकेत आल्या. मला पुन्हा एकदा माझ्या बहिणीला रु. ४५,०००/- पाठवायचे आहेत, असं सांगून फॉर्म भरायला सुरुवात केली. का कुणास ठाऊक, मला थोडी शंका आली म्हणून त्यांना मी केबिनमध्ये बोलावून ह्या संपूर्ण व्यवहारासंदर्भात चर्चा केली. कारण त्या महिलेला मी यापूर्वी कधीच बँकेत पाहिलेले नव्हते.

सुरुवातीला त्या काहीही व्यवस्थित सांगायला तयार नव्हत्या. त्यांच्या बोलण्यातून काहीतरी माहिती लपवत असल्याचा संशय येत होता. माझ्या बहिणीने मला लंडनवरून कुरिअर केले आहे, त्यात खूप महत्त्वाच्या आणि किंमती वस्तू आहेत. एअरपोर्टवरून ते कुरिअर सोडत नाहीत म्हणून मला हे पैसे भरायला सांगितले आहेत. काल मी जे पैसे भरले तेसुद्धा ह्याच कारणासाठी होते. कृपया तुम्ही मला हे पैसे लवकरात लवकर पाठवण्यासाठी मदत करा अशी त्यांनी मला विनंती केली.

मला जी ऑनलाईन फ्रॉडची शंका होती ती खरी ठरत होती. मी त्यांना समजावण्याचा प्रयत्न केला. परंतु लोभापोटी त्या काही खरं सांगायला तयार नव्हत्या. एवढेच नाही तर त्या माझ्यावर चिडल्या, वैतागल्या. तुम्ही फ्रॉड कसं काय बोलता? माझे पैसे मी कुठेही पाठवीन तुम्हाला काय करायचं आहे, अशा प्रकारची भाषा वापरली. मी त्यांना समजावण्याचा प्रयत्न केला व विचारले, 'ठीक

आहे... आपण पैसे पाठवूया परंतु, तुम्ही फक्त माझ्या एका प्रश्नाचं उत्तर द्या. सगळ्या देशभरात गेल्या महिन्यापासून संचारबंदी आहे, विमान, कुरिअर सेवा, पोस्टलसेवा सगळं काही बंद असताना तुम्हाला कुरिअर कसं आणि कुठून येऊ शकेल???'

हे ऐकल्यावर त्या थोड्या शांत झाल्या. आपली फसवणूक होत आहे असा थोडासा संशय त्यांनासुद्धा आला. तेव्हा हळू हळू त्यांनी खरी माहिती मला सांगायला सुरुवात केली. 'काल सकाळी मला एक कॉल आला व माझ्या नावाने कोणीतरी कुरिअर पाठवले आहे त्यात काही लाखांचा ऐवज आहे असं सांगण्यात आलं. परंतु कुरिअर पाठवताना त्यांनी फॉर्मलिटी पूर्ण न करता तुमच्या नावाने ते पाठवले आहे. त्यासाठी तुम्हाला रु. ५०००/- दिलेल्या अकाऊंट नंबरवर अर्जट पाठवून द्यावे लागतील, नाहीतर तुमचं कुरिअर परत जाईल. म्हणून काल मी लगेच पैसे पाठवून दिले. आज सकाळी ते कुरिअर एअरपोर्टवर अडवण्यात आले आहे तिथून सोडवण्यासाठी रु. ४५,०००/- भरावे लागतील असं सांगण्यात आलं. मी माझ्या आईकडून खोटं बोलून हे पैसे आणले होते.'

सगळी खरी माहिती समोर आल्यावर, त्या महिलेला ज्या माणसाने पैसे पाठवायला सांगितले होते, त्यांना ह्या महिलेच्या मोबाईलवरून कॉल केला. तो कोणीतरी इंग्लिश बोलणारा होता. मी त्यांच्याकडून कुरिअरचे डिटेल्स घेण्याचा प्रयत्न केला, काही उलट सुलट प्रश्न विचारले. जेव्हा समोरच्या माणसाला तो करत असलेली चोरी आमच्या लक्षात आली असं कळलं तेव्हा त्याने गलिच्छ भाषा वापरून रागाने फोन ठेवून दिला. नंतर फोन स्विच ऑफ लागत होता.

आपली पाच हजारची आर्थिक फसवणूक झाली आहे, हे त्या महिलेच्या लक्षात आलं, परंतु रुपये ४५,०००/- वाचले ह्यासाठी मनोमन आशीर्वाद देऊन त्या निघून गेल्या.

ॐ ॐ ॐ

सतर्क ग्राहक

रामदास कामत

मी मुंबईत वांद्रे येथे एक सरकारी बँकेत शाखा व्यवस्थापक म्हणून काम करत होतो तेव्हाची गोष्ट आहे. या शाखेचे बहुतांश ग्राहक अनिवासी भारतीय असल्याने ते लाखात कमी आणि कोटींमध्ये जास्त व्यवहार करायचे. त्यामुळे या शाखेत फसवणुकीचे (फ्रॉड) प्रकार नेहमी होत असत. कधी दिल्ली पोलिस माझ्या केबिनमध्ये तर कधी बंगलोर पोलिस. माझा बराच वेळ ह्या केसेसचा तपास हाताळण्यातच गेला.

एके दिवशी सकाळी एक व्यक्ती माझ्या केबिनमध्ये येऊन म्हणाली, माझे नाव विरेन शहा. मी तुमचा खूप जुना ग्राहक आहे. माझे अल्को मार्केटमध्ये कपड्यांचे मोठे दुकान आहे. परवा संध्याकाळी पोस्टमन चेकबुक घेऊन माझ्या दुकानात आला. दुकानाचा पत्ता बरोबर होता पण दुकानाचे नाव वेगळे होते. त्यामुळे माझ्या कर्मचार्याने ते न स्वीकारता परत केले. काल संध्याकाळी पोस्टमन पुन्हा एटीएम कार्ड असलेले पाकीट घेऊन आला. पत्ता माझ्याच दुकानाचा होता पण परत नाव तेच होते जे काल परत केलेल्या पाकीटावर होते. तेव्हा मला जरा संशय आला. मी पोस्टमनला भेटलो. पोस्टमनने मला जे काही सांगितले ते ऐकून मला धक्काच बसला. लगेचच तुम्हाला भेटायला आलो. त्या पोस्टमनने सांगितले की काल संध्याकाळी दोन मुले त्याच्याकडे आली होती. त्यांनी ते चेकबुक आणि एटीएम कार्ड असलेली पाकिटे मागितली. त्या बदल्यात ते प्रति पॅकेट ५०० रुपये देण्यास तयार होते. पण आमचा पोस्टमन खूप प्रामाणिक आहे. त्याने स्पष्ट नकार दिला आणि ती दोन्ही पाकिटे बँकेत परत गेली आहेत, असे सांगून त्या मुलांना टाळले.

विरेन शहाचे म्हणणे पूर्ण झाल्यावर मी नवीन खाती उघडण्याचे काम पाहणाऱ्या अमृताला त्या खात्याचा फॉर्म घेऊन यायला सांगितले. त्या फॉर्मसोबत जोडलेली कागदपत्रे मी पाहू लागलो. विरेन शहांचे लक्ष दुकानाच्या परवान्यावर (लायसेंस) गेले. त्यांनी ती फोटोकॉपी बनावट असल्याचे सांगितले. त्यांनी दुकानातून

परवान्याची मूळ प्रत मागवली. दोन्ही परवान्यांची तुलना केली असता नाव वगळता उर्वरित सर्व मजकूर अगदी समान होता. दुकानाचे लाईसेन्स बनावट लावल्याचे आढळून आले. पत्याबद्दलही तेच. त्यासोबत जे वीज बिल जोडण्यात आले तेही बनावट होते. मी, विरेन शहा आणि अमृता यावर चर्चा करत असताना अमृताने सीसीटीव्हीवर त्या दोन मुलांना शाखेत येताना पाहिले. मी ताबडतोब अमृताला तिच्या जागेवर परत जाण्यास सांगितले आणि दोन्ही मुलांना काहीतरी सबब सांगून काही काळ गुंतवून ठेवण्यास सांगितले. मी तात्काळ पोलिस स्टेशनला फोन करून पोलिसांना माहिती दिली. वॉचमनलाही त्या दोन मुलांवर बारीक लक्ष ठेवण्यास सांगितले. मी स्वतः बँकिंग हॉलमध्ये उभा होतो. हे सर्व इतके शांततेत घडले की ग्राहकांनी खचाखच भरलेल्या शाखेतील कोणालाही याची जाणीवही झाली नाही. काही क्षणातच पोलिस व्हॅन शाखेसमोर आली. त्यातून ४ हवालदार आणि २ पोलिस निरीक्षक उतरले. पोलिसांना येताना बघून त्या मुलांनी पळ काढण्याचा प्रयत्न केला. पण हवालदारांनी त्यांच्यावर झडप घालून त्यांना पकडले आणि माझ्या केबिनमध्ये घेऊन आले. पोलिसांनी त्या दोघांना यथेच्छ बदडायला सुरुवात केली पण दोघेही इतके निगरगट्ट होते की तोंड उघडण्याचे नाव घेत नव्हते. शेवटी दोघांनाही व्हॅनमध्ये घालून घेऊन गेले आणि आम्हाला पोलिस स्टेशनला यायला सांगितले. आम्ही म्हणजे मी, अमृता आणि विरेन शहा तिघे पोलिस स्टेशनला पोहोचलो. हा सगळा प्रकार पाहून शाखेत उपस्थित असलेले इतर कर्मचारी व ग्राहक हादरून गेले. काय होतंय ते त्यांना कळतही नव्हतं.

आम्ही पोलीस ठाण्यात पोहोचलो. त्या दोघांना गुन्हे अन्वेषण कक्षात नेण्यात आले होते आणि अगदी पोलिसी खाक्याने त्यांची चौकशी सुरू असल्याचे दिसले. त्या मुलांच्या झिंज्या धरून त्यांचे डोके भिंतीवर आपटले जात होते. त्यांचे कपडे काढून त्यांना कमरेच्या पड्याने असे मारले जात होते की आम्हाला ते बघवत

नव्हते. त्यांच्या खिशात क्रेडिट कार्ड आणि ४-५ बँकांचे धनादेश सापडल्याचे पोलिसांनी सांगितले. त्याच्याकडून जप्त केलेल्या २-४ पॅनकार्डवरील फोटो त्यांचे होते पण नाव प्रत्येक कार्डवर वेगळे हे पाहून मला आश्चर्य वाटले. मुख्य पोलीस अधिकारी अहमद खान यांच्या केबिनमध्ये आम्ही गेलो. तिथे आमचीही जवळपास ३-४ तास चौकशी झाली, जबानी घेण्यात आली. रात्री उशिरा आमची पोलीस स्टेशनमधून सुटका झाली.

दोन-तीन दिवसांनी मला अहमद खान यांचा फोन आला. मी तिथे पोहोचताच त्यांनी माझे अभिनंदन केले आणि म्हणाले, तुमच्या सतर्कतेमुळे आम्ही एक मोठे रॅकेट पकडू शकलो. आतापर्यंत या टोळीने ४-५ कोटी रुपयांची फसवणूक केली आहे. त्या दोन मुलांनी जो कबुली जवाब दिला तो असा होता. आम्हाला वांद्रे पूर्व येथील अंबर हॉटेलमध्ये नोकरी देण्याच्या निमित्ताने बोलावण्यात आले. बँकेत खाते उघडण्यासाठी लागणारी सर्व बनावट पॅनकार्ड, वीजबिल आदी आमच्या हाती दिले. आम्हाला अकरा हजार रुपये देण्यात आले. एक

हजार रुपये कोणत्याही बँकेत खाते उघडण्यासाठी भरावयाची रक्कम आणि दहा हजार रुपये आमचे बक्षीस. बँकेत खाते उघडणे आणि त्या खात्याचे चेकबुक आणि एटीएम कार्ड त्यांच्यापर्यंत पोहोचवणे एवढेच आमचे काम होते. आम्ही त्यांना ओळखत नाही.

हा प्रकार कळताच पोलिसांनी त्या मुलांमार्फत चेकबुक देण्याच्या बहाण्याने त्यांना बोलावून घेत हॉटेलभोवती सापळा रचला. काही पोलीस ग्राहक म्हणून हॉटेलमध्ये वेगवेगळ्या टेबलवर बसले. ते येताच पोलिसांनी त्यांना तात्काळ ताब्यात घेतले. अधिक तपासात आठ बँका या टोळीचे बळी ठरल्याचे समोर आले.

या घटनेची माहिती मी तात्काळ हेड ऑफिसला दिली. माझा सत्कार झाला. पण प्रत्यक्षात तो सन्मान त्या सतर्क ग्राहकाचा म्हणजे विरेन शहा आणि प्रामाणिक पोस्टमनचा होता.

ॐॐॐ

व्यास क्रिएशन्स

An imagination

प्रतिभा

दिवाळी अंक 2022

मूल्य
रु. ४००/-

पोस्टल
चार्जेस
फ्री

project by

Vyasa Info

कोकण

समृद्धी ते स्वयंसिद्धता

संपादक : नीलेश वसंत गायकवाड

कोकण प्रदेशाचे नवे रूप, घडत असलेला सकारात्मक बदल सर्वांना माहिती असणे गरजेचे आहे. नावीन्याला साथ देणारी कोकणभूमी विकास पथावर चालत आहे. तिची सोबत करणे, सहकार्य करणे ही आपली जबाबदारी आहे. मात्र, काळानुरूप कायापालट होताना मूळरूपाला जपणे हे आद्य कर्तव्य आहे. शाश्वत विकास ही काळाची गरज आहे. असे हे कोकण - अज्ञात आणि ज्ञात ही सर्व माहिती घेऊन व्यास क्रिएशन्स यंदा **कोकण - समृद्धी ते स्वयंसिद्धता** हा दीपावली विशेषांक प्रकाशित करणार आहे.

अधिक माहितीसाठी संपर्क | **9967637255-9920949177**

आठवणी... पैशांच्या

विष्णु यादव

मी रिझर्व्ह बँकेत रुजू झालो टायपिस्ट म्हणून व निवृत्त झालो अधिकारी म्हणून. पूर्ण कारकिर्दीत पगाराच्या पाकिटातून आलेल्या नोटा सोडल्या तर मला ऑफिसमध्ये कधीही नोटा हाताळल्या लागलेल्या नाहीत; असं मी सांगितलं तर जसा इतरांचा विश्वास बसत नाही त्याप्रमाणे तुमचाही बसणार नाही. पण ही वस्तुस्थिती आहे, एवढं मात्र खरं.

कॅश काऊंटरवर काम न करावं लागल्यामुळे जनतेशी संपर्क आला नाही. त्यामुळे कॅश काऊंटरशी संबंधित अनुभव, आठवणी, किस्से कसे लिहिणार ना! पण नाणी, नोटा या संदर्भात काही वैयक्तिक अनुभव, किस्से जरूर आहेत, ते मी सांगू शकतो.

रिझर्व्ह बँकेतही त्या काळी पगार पाकिटातूनच मिळत असे. बँकेत आल्यावर नवीन करकरीत नोटांचा एक आगळावेगळा वास कळला. एक गंमत तिथेच कळली, ती म्हणजे ७८६ नंबरची. हा नंबर असलेली नोट जर कोणाच्या पगारात आली, तर तो स्वतःला फार भाग्यवान समजत असे. ७८६ नंबरच्या नोटा जमवण्याचा काहीना तर छंदच होता (१९७५ मध्ये प्रदर्शित झालेला अमिताभचा 'दीवार' तर कारणीभूत नसेल!)

आरबीआयमध्ये माझा पैशांशी प्रत्यक्ष संबंध येत नसला, तरीही परिचित यावर विश्वास न ठेवता विविध मागण्या करीत असत. त्यातील महत्त्वाचा म्हणजे सुट्या पैशांच्या टंचाईच्या काळात सुटे पैसे आणून देण्याचा आग्रह; तसेच लग्नसराईत पाच-दहा रुपयांच्या नव्या कोऱ्या नोटांच्या गड्ड्यांचा आग्रह, विशेषतः राजस्थानी आणि उत्तर प्रदेशी मंडळींकडून. अर्थात या मागण्या पूर्ण करणे माझ्यासारख्याला तरी शक्य नव्हते. त्यामुळे मी भाव खातो, असा गैरसमज पसरला होता चाळीत व परिचितांमध्ये. हरकत नाही, पैसे खातो यापेक्षा भाव खातो हे कितीतरी पटीने चांगलं नाही का! तुम्हाला काय वाटतं!

असंच एक धर्मसंकट माझ्यासमोर उभं ठाकलं होतं डोंबिवलीत रहात असताना. एके दिवशी, एरवी माझ्याकडे

कधीही न येणारा, सोसायटीतील एक तरुण माझ्याकडे आला. तो लहानमोठे व्यवसाय करणारा उद्योगी तरुण होता. लांबण न लावता म्हणाला, 'काका, तुम्ही बँकेत ऑफिसर आहात. मला दहा, वीस रुपयांच्या नोटांची गरज आहे. तुम्ही व्यवस्था करू शकाल का?' मी किती हवेत विचारताच ताबडतोब म्हणाला जास्त नाही, 'रोज पंधरा-वीस हजार मिळाले तरी चालतील. तुमचं जे काही असेल ते मी देईन.' हे ऐकताच हे मला जमणारं नाही असं स्पष्ट सांगितलं आणि त्याचाही राग ओढवून घेतला.

पण काहीना मात्र व्यवस्थित कायदेशीर मदत करता आली. एकच उदाहरण सांगतो. ठाण्यात रहात असताना शासकीय चतुर्थ श्रेणी कर्मचारी असलेले आमचे शेजारी मला भेटायला घरी आले.

आपल्या पगाराचं पाकिट दर महिन्याच्या शिरस्त्याप्रमाणे त्यांनी देवापुढं ठेवलं आणि कसं झालं त्यांनाही माहीत नाही, पण कळेपर्यंत पाकीट एका कडेने पेटत होतं. जाळ विझवेपर्यंत बऱ्याचशा नोटा एका बाजूने जळल्या होत्या; काही निम्म्याहून जास्त तर काहींचे एका बाजूचे नंबर गेले होते. अशा नोटा बदलून देण्याची बँकेची एक पद्धत होती. बँकेने खास बनवलेल्या छापील पाकिटावर नोटांच्या डिटेल्स, नाव पत्ता लिहून, बंद करून बँकेत ठेवलेल्या एका खास पेटीमध्ये टाकावे लागे. त्यानंतर त्यावर निर्णय होऊन संबंधित व्यक्तीच्या पत्त्यावर मंजूर झालेल्या रकमेची पंधराएक दिवसात पे ऑर्डर जात असे. मी त्यांना तसे सांगितले, मिळतील ते तुमचे असेही सांगितले. त्यांनी 'हो' म्हणताच दुसऱ्या दिवशीच ऑफिसमध्ये गेल्यावर पाकीट भरून पेटीत टाकले.

कमाल म्हणजे पंधरा दिवसांपेवजी आठव्या दिवशीच त्यांना जवळपास ८० टक्के रकमेची पे ऑर्डर मिळाली.

त्यांच्या चेहऱ्यावरचा आनंद पैशात मोजता येणारा नक्कीच नव्हता.....!

ॐ ॐ ॐ

चाणाक्षपणा

श्रीनिवास डोंगरे

साधारण ५० वर्षापूर्वी बँक ऑफ बडोदाच्या झवेरी बाजार शाखेत कृष्णादवाला म्हणून प्रमुख प्रबंधक होते. बँकिंग लॉपेक्षा प्रॅक्टीसमध्ये हुशार होते. क्लार्क वर्गात त्यांचा दरारा बरोबर आदरही होता. कोण कामसू, कोण कामचोर ते बरोबर हेरायचे. बँकेतील प्रत्येक विभागाचे त्यांना पूर्ण ज्ञान होते. बुक बॅलसिंगमध्ये त्यांचा हातखंडा होता.

रोख (कॅश) विभागातसुद्धा त्यांचे लक्ष असे. रोज संध्याकाळी शाखा बंद झाल्यावर ते जातीने कॅश (नोटांची बंडले) तपासत. कृष्णादवाला यांची कॅश तपासण्याची वेगळीच पद्धत होती. तेव्हा हजाराच्या तपकिरी मोठ्या नोटा होत्या. प्रथम त्या मोजत नंतर शंभराच्या नोटांच्या रिंग (१० चे बंडल) तपासत असताना एकदम एक बंडल उचलत त्यातल्या त्यांच्या मनातील थोड्या नोटा दुमडून ठेवत व उरलेल्या नोटा कॅशियरला मोजायला सांगत. त्यांनी दुमडलेल्या नोटा व कॅशियरने मोजलेल्या नोटा १०० झाल्यावर बाजूला ठेवत. अशारीतीने कुठचीही दोनचार बंडले मोजत व नंतर टाळेबंद कॅश जुळवून कॅशियरबरोबर सेफडिपॉझिट व्हॉल्टमध्ये कॅश ट्रंक ठेवत असत.

असेच दुसरे उदाहरण मला आठवते. एकदा कॅश क्लार्कला दिवसअखेर कॅश मोजताना २००/- रुपये (त्या काळात मोठी रक्कम) कमी आले. संध्याकाळी स्वतः कृष्णादवाला रोख विभागात कॅश चेक करायला आले. त्यांना ही गोष्ट कळली, लगेच कॅश लेजर अक्षरशः वरून खाली नजर मारत २ मिनिटात बेरीज पाहिली व नंतर सगळे कॅशचेक उलटेसुलटे करून पाहिले व त्या नवीन कॅशियरला ओरडले, चेकच्या मागे किती नोटा दिल्या त्या लिहिल्या का नाही? सगळी कॅश चेक करताना २२०००/- हजाराचा एक चेक दिसला व विचारले, 'ह्या चेकचे पेमेंट तू कसे केलेस का सांग.' तो कॅशियर म्हणाला, '१०० ची दोन बंडले दिली व २० सुट्या १०० च्या दिल्या.' कृष्णादवाला यांना संशय आला. त्यांनी खातेदाराला फोन केला. खातेदाराचे बरेच

वर्षे बँकेत खाते होते. त्याला विचारले, 'हसमुखभाई, तू आज २२०००/- हजार कॅश काढले ते बरोबर होते का?' तो म्हणाला, 'मी पैसे आणल्यावर तसेच ठेवले आहेत बघतो.' कृष्णादवाला म्हणाले, 'तू फक्त सुट्या नोटा किती आहेत ते मोजून सांग.' खातेदाराने पैसे मोजल्यावर त्या १०० च्या २२ नोटा होत्या. मॅनेजर म्हणाले, 'ठीक आहे. त्यात १०० च्या दोन नोटा जास्त दिल्या गेल्या आहेत. त्या पाठवून दे.' कृष्णादवाला यांनी आपल्याकडील २००/- रुपये भरले, बाकीची कॅश मोजून ठेवून दिली. याला म्हणतात चाणाक्षपणा. २२०००/- म्हटल्यावर वरच्या २० नोटा ऐवजी २२ नोटा दिल्या असणार, हे बरोबर ताडले. कृष्णादवाला जेव्हा निवृत्त झाले तेव्हा त्यांचा मोठा सत्कार स्टाफने केला. तेव्हा ते भाषणात म्हणाले, 'बँकेत काम करताना चूक झाली, तर ती सुधारता येते, माफ होते, पण चूक जर जाणूनबुजून हलगर्जीपणे स्वतःच्या फायद्या करता आढळली, तर त्याला माफी नसते, तो घोटाळा ठरतो.'

ॐॐॐ

ऋणानुबंध

अलका साठे

१९७५-१९७६ मध्ये बँकेत सहजासहजी नोकरी मिळत असे त्या काळातील गोष्ट. नोव्हेंबर १९७६ मध्ये एका राष्ट्रीयकृत बँकेत नोकरीला लागलो. त्यावेळेस माझे वय अवघे १९ वर्षे पूर्ण. पहिलीच नोकरी. आधी कुठे नोकरीचा अनुभव नाही. मी ज्या दिवशी बँकेत नोकरीला रूजू झाले. त्या दिवसापासूनच एकेक काही मजेशीर, तर काही गंभीर, तर काही दुःखद असे किस्से अनुभवास आले. मी १९७६ ते १९९४ या कालावधीत आमच्या बँकेच्या मुंबई मेन ऑफिसमध्ये मी कार्यरत होते. तोपर्यंत माझा ग्राहकांशी समोरासमोर संबंध आला नाही. आजकालच्या भाषेत बोलायचे झाले, तर त्यावेळी मी बँक ऑफिसला होते. ग्राहकांशी संबंध आला तो १९९४ पासून विविध शाखांमध्ये बदली झाली तेव्हा.

त्यावेळची परिस्थिती अशी होती की, ग्राहक व बँक कर्मचारी यांचे आपुलकीचे, जिव्हाव्याचे संबंध असत. मी आमच्या मुलुंड शाखेत १९९४ ला आले, तेव्हा एक अशिक्षित बाई माझ्याकडे आल्या व मला म्हणाल्या, 'मला खाते उघडायचे आहे, तर त्याचा फारम देस व लिवून भी तूच देस. मला लिवता येत नाही.' मला हे सर्व नवीनच होते. त्यामुळे मला कळेना की मी आता नक्की काय करू. पण माझ्या एका सहकाऱ्याने मला सांगितले, 'तुम्ही फॉर्म भरून द्या. तोपर्यंत मी तुमचा काउंटर सांभाळतो.' मी त्या बाईना फॉर्म भरून दिला. त्यांचा योग्य जागी (सही करायची तिथे सगळीकडे) अंगठा घेतला व आमच्या ऑफिसरकडे दिला. त्या बाईचे सर्व काम झाल्यावर त्या परत माझ्याकडे आल्या व माझ्या हातात २० रुपये देत म्हणाल्या, 'बाय माझी माझा काम केलास ना म्हणून हे तुला चायपान्याला, देव तुझा भला करील.' माझ्या डोळ्यातून पाणी यायचे बाकी राहिले होते. तशांतच मी त्यांना म्हटले, 'असे इथे कुणी पैसे घेत नाही व तुम्ही द्यायचेही नाहीत.' त्यानंतर त्यांनी दिलेले उत्तर ऐकून आम्ही सर्वचजण चाट पडलो. त्यांनी सांगितले, 'आम्ही निरक्षर मानसं. त्यामुळं आमामास्नी गावाकडं असं कामासाठी पैकं द्यावेच लागतात. नाही

तर आमची कामं कुनीबी करत न्हाय.'

हा किस्सा झाला अशिक्षितांसंबंधी. आता सुशिक्षितांचा किस्सा -

मी ठाणे शाखेत फिक्स डिपॉझिटचे काम करत होते. त्यावेळी एक बाई आल्या. रुपये तीन लाखाचा चेक हातात घेतलेला आणि मला म्हणाल्या, 'मला हे पैसे फिक्समध्ये ठेवायचे आहेत, तर व्याज दरानुसार मी किती मुदतीसाठी हे पैसे ठेवून द्यायचे. जेणे करून माझा जास्तीत जास्त फायदा होईल.' मी त्यांना त्यांना आमच्या ज्या काय स्कीम होत्या. त्यातील जास्त फायदेशीर कोणती ते सांगून त्याचा फॉर्म भरायला दिला.

फॉर्म भरताना त्यांनी त्यांच्या एकटीचेच नाव घातले, तर मी त्यांना म्हटले, 'अहो तुमच्या मिस्टरांचे पण नाव घाला ना. सुरक्षिततेच्या दृष्टीने ते केव्हाही चांगलेच.' झालं, त्या बाई मला एकदम खवळून म्हणाल्या, 'मी का त्यांच नाव घालू? हे पैसे मी केलेल्या नोकरीतले. माझे आहेत. मी नाही मिस्टरांचे नाव घालत.' मी त्यांना शांत केले व सांगितले, 'ठीक आहे दुसरे नाव नाही घालत तर त्यांच किंवा तुमच्या मुलाबाळांचं नाव 'नॉमिनेशन' म्हणून लिहा.' बाई पुन्हा नाराज झाल्या, पण आता मात्र हसत हसत म्हणाल्या, 'ते दोघे (म्हणजे त्यांचे मुलगा व मुलगी) बसलेत तिकडे गार हवा खात अमेरिकेत. त्यांचं पण नाव घालणार नाही.' त्या नेहमी येणाऱ्या असल्याने आमचे चांगले जिव्हाव्याचे संबंध होते. मी त्यांना गंमतीत विचारले, 'मग माझं नाव 'नॉमिनी' म्हणून टाकता का मावशी?' तर त्या म्हणाल्या, 'खुशाल लिहिते तुझं नाव.'

म्हणजेच यावरून आपल्याला कळते की, अशिक्षित/सुशिक्षित असा काही संबंध नसतो. जेव्हा नात्यांत पैसा, त्याचा हिशेब येतो तेव्हा पैसा हा वाईट ठरतो व माणसाची मने दुरावतात. कलुषित होतात. अजून भरपूर किस्से आहेत, पण शब्दमर्यादिमुळे तूर्तास एवढेच पुरे.

ॐॐॐ

आनंदाचे ठसे

अरविंद लिमये

माझ्या बँकिंग करिअरमध्ये मी अनुभवलेल्या अशाच एका क्षणाची ही अनुभव-कथा! मी युनियन बँकेच्या सोलापूर (कॅम्प) ब्रँचचा मॅनेजर म्हणून नुकताच चार्ज घेतला होता.

कर्ज वितरण आणि ठेवी संकलन या दोन्ही आघाड्यांवर यश मिळवणे ब्रँच मॅनेजर म्हणून माझ्यासाठी खूप अवघड आणि आव्हानात्मक होते. मी चार्ज घेऊन चार-सहा दिवसच झाले असतील आणि एक वेगळंच नाट्य आकार घेऊ लागलं!

त्या नाट्यातला मीही एक महत्त्वाचा भाग असणार होतो आणि माझी कसोटी पहायला निमित्त होणार होते ते माझेच स्टाफ-मॅम्बर्स आणि ग्राहक याची मला त्यावेळी कल्पनाही नव्हती.

नेमकं सांगायचं तर एका अलिखित नाटकाचं आमच्याकरवी ते जणू काही नकळत घडणारं उत्स्फूर्त सादरीकरण असणार होतं जसं काही!

ब्रँचमध्ये स्टाफ तसा पुरेसा होता. जवळजवळ सगळेच अनुभवी. अपवाद फक्त रिसिडिंग कॅश काऊंटरवरची सुजाता बोबडे. नुकतीच जॉईन झालेली. त्यामुळे कामाची फारशी माहिती नाही आणि त्यामुळे आत्मविश्वासाचाही अभाव. अर्थात हेडकॅशियर श्री सुहास गर्दे नियमांवर बोट ठेवून काम न करता तिला स्वतःचे काम सांभाळून मदत करायचे म्हणून रोजचं रुटीन व्यवस्थित सुरू होतं एवढंच. एरवी सुजाताच्या वर्क-कॉलिटी बद्दल मी फारसा समाधानी नव्हतो. खरं तर कुठल्याच व्यक्तीबद्दलचे पूर्वग्रह मी जाणीवपूर्वक नेहमीच तपासून पहात असे. गप्पांच्या ओघात मला मिळालेली माहिती सुदैवाने माझे तिच्याबद्दलचे पूर्वग्रह बदलणारी ठरली होती. रिझर्व्हड् कॅटेगरीतून निवड होऊन एक वर्षापूर्वी ती ब्रँचला जॉईन झाली होती. लगेचच नात्यातल्या एका मुलाशी तिचं लग्नही ठरलं होतं. तो एमबीबीएस करत होता. त्याचं शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत लग्न करायला त्याच्या घरचे तयार नव्हते आणि तोवर थांबायला हिच्या घरचे. यातून मध्यममार्ग निघतच नाहीये असं पाहून त्या दोघांनीही एक धाडस केलं. घरच्या विरोधाला न जुमानता लग्न करायचं ठरवलं. त्याच्या घरच्यांना हे अर्थातच

मान्य नव्हतं. खूप विचार करून त्यांनी मग परस्पर रजिस्टर लग्न केलं. त्याच्या शिक्षणाची आणि घरखर्चाची सगळी जबाबदारी सुजाताने स्वीकारली आणि वेगळं बिन्हाड केलं. नवऱ्याचं शिक्षण आणि तिची तारेवरची कसरत सुरू झाली. नवऱ्याचं एमबीबीएसचं शेवटचं वर्ष होतं. मी जॉईन झालो त्याच दिवशी तिचा मॅटर्निटी-लिव्हचा अर्ज माझ्या टेबलवर आला होता! मी ज्या नाट्यपूर्ण प्रसंगाची आठवण सांगणार आहे त्यामध्ये हीच सुजाता बोबडे अतिशय महत्त्वाची भूमिका बजावणार होती हे मात्र तेव्हा मला माहिती नव्हतं!

ब्रँचचा चार्ज घेऊन झाल्यावर मी महत्त्वपूर्ण ग्राहकांना भेटून त्यांच्याशी संवाद साधायला सुरुवात केली. माझ्या घरापासून ब्रँचपर्यंतच्या रस्त्यावरच असणाऱ्या 'लिटिल फ्लॉवर कॉन्व्हेंट स्कूल'चा नंबर मी मनोमन तयार केलेल्या महत्त्वपूर्ण ग्राहकांच्या यादीत सर्वात वरचा होता. या संस्थेच्या बचत खात्यात बरीच मोठी रक्कम शिल्लक असे. शिवाय आठवड्यातून दोनतीनदा तरी थोड्याफार रकमांचा भरणा त्यात नियमितपणे होत असायचा.

आमच्या लहान ब्रँचसाठी तर अशा ग्राहकांना सांभाळणे गरजेचेच होते. त्या दिवशी सकाळी थोडं लवकर निघून मी मिस डिंसोझांना भेटण्यासाठी प्रथमच त्या संस्थेत गेलो. मिस डिंसोझा या तेथील प्रिन्सिपल कम् व्यवस्थापक. अतिशय शांत आणि हसतमुख. प्रसन्न चेहरा आणि आदबशीर वागणं. कॉन्व्हेंटमधील स्टाफ नन्सची कार्यतत्पर लगबग आणि लक्षात यावी, रहावी अशी काटेकोर शिस्त मी प्रथमच अनुभवत होतो. प्रकर्षाने जाणवणारी प्रसन्न शांतता आणि मेणबत्तीच्या प्रकाशात अधिकच तेजोमय भासणारी येशूची मूर्ती माझ्या मनावर गारुड करतेय असं मला वाटू लागलं!

मी स्वतःची ओळख करून दिली. मिस डिंसोझांनी माझं हसतमुखाने स्वागत केलं. गप्पांच्या ओघात मी चांगल्या सहकार्य आणि सेवेबद्दल...

ॐ ॐ ॐ

संगणकाची सवारी

सतीश वैद्य

आता प्रत्येक बँकरच्या तोंडी एक वाक्य कायम असतं म्यँन्यूअल बँकिंगची मजाच वेगळी होती, कुणावर अवलंबून रहावे लागत नव्हते, कनेक्टिव्हिटी, रेंज, सॉफ्टवेअर अपडेशन, लॉग इन, असे कुठलेच प्रॉब्लेम नव्हते. पूर्वीचे टेलर तर घरापासूनच काम सुरू करायचे, येता येता त्यांना कुणीतरी खात्यात पैसे भरायला द्यायचं, कुणी विझॉल द्यायचं, त्याला लगेच पैसे मिळायचे, बँकेत जाता जाता लोक सरकारी चलन भरायला द्यायचे, अशी कितीतरी कामं सुरळीत पार पडायची. तेव्हा बँकेत कॅश ऑफिसर आणि टेलर ह्या दोन्ही व्यक्ती खूप महत्वाच्या असायच्या. किल्ली गळ्यात पडणे, किल्ल्या टाकणे असे अनेक वाक्प्रचार प्रचलित होते. कॅश डिपार्टमेंटला तर, सेंट्रल डेप्युटीची किल्ली गळ्यात पडू नये म्हणून, आज जातानाच उद्या कोण कोण रजेवर आहे? आपला नंबर लागतोय का? ह्या सगळ्या गोष्टींची तपासणी व्हायची.

बऱ्याच लोकांना हे माहीत नसेल बँकेतल्या कॅश काउंटर वर काम करणाऱ्यांना टेलर म्हणतात (मागे एकदा अशाच टेलर काउंटर वरून शंभर ची तीन पाकिटे, गर्दीचा फायदा घेऊन एका चोराने पळवली, रीतसर पोलीस तक्रार झाली, पोलीस चौकशीला आले, नेहमीप्रमाणे मॉबमध्ये चोरी झाल्यावर, पहिला संशयित ज्याच्या ताब्यातली कॅश गेलीय तोच असतो. त्याप्रमाणे चौकशी झाली. नेमका चौकशीला आलेला हवालदार माझा वर्गमित्र निघाला, संध्याकाळी भेटल्यावर सहज बोलताना तो म्हणाला, 'अशा केसेसमध्ये हे भुरटे चोर सापडत नसतात, म्हणून आम्ही कर्मचाऱ्यालाच दम देत असतो, पण नेमका तुमचा बँकेतला माणूस टेलर निघाला, बिचाऱ्याला बँकेतले कपडे शिवून असे किती पैसे मिळणार ? म्हणून आम्ही जास्त त्रास दिला नाही.' अर्थात मी पण गप्प बसलो. त्याला टेलर म्हणजे बँकेतला कॅशियर असतो, हे कळू दिले नाही. नंतर बँकेत बँक मास्टर हे सॉफ्टवेअर घुसलं आणि लोक थोडे घाबरले, कारण बेरजा वजाबाक्या ही किरकोळ कामं कमी झाली, पण त्याच्यावर अवलंबून राहावं लागलं आणि थोड्याच दिवसात सीबीएस सिस्टीम सुरू झाली आणि

लोकांनी, प्राचीन युगात जशी पतीचं निधन झाल्यावर बायका जोहार जायच्या, तसे गड्यानी लोकांनी व्हॉलेंटरी रिटायरमेंट घेतल्या. त्यानंतर बँकेतला एकमेकाच्या बदल असलेला ओलावा संपलाच. जो तो आपल्या खिडकीत तोंड घालून बसायला लागला, कुणी कुणाशी बोलेना, एक तर इन्फ्रास्ट्रक्चर तितकं चांगलं नव्हतं आणि कॉम्प्युटर सगळ्यांनाच कोरोनासारखा नवीन होता. त्यामुळे एका मुठीत जीव आणि एका मुठीत नोकरी, कारण चूक झाली की लगेच तुमचा आयडी सापडायचा.

अर्थात जे सोडून गेले ते काम करणारे होते, ज्यांना काम करायचं नव्हतं, ते काही लोक शेवटपर्यंत झुंजले (त्यांच्याकडून काम करवून घेणारे झुंजले असं म्हणलं तर जास्त समर्पक होईल, अर्थात नर्मदमध्ये काही नुसतं पाणी नसतं, दगड गोटे असायचेच)

थोड्या वयाने जास्त (केवळ वयाने जास्त म्हणून त्यांना सिनियर म्हणावं लागायचं, नाहीतर अगदी शेवटच्या दिवशी सुद्धा एका कॅशियरला शंभर रुपयांचा फरक लागला आणि तो हजार, पाचशेची पाकिटे दोनदोनदा मोजत होता) असलेल्या सिनियर लोकांना थोडा त्रास झाला, एकतर कॉम्प्युटरची भीती खूप होती, त्यात कनेक्टिव्हिटी हा मोठा प्रॉब्लेम होता. एकदा एक सिनियर बाई खूप घाबरली, माऊस हलवला तरी समोर स्क्रीनवर कर्सर हलत नाहीये, तिला चांगलाच घाम फुटला होता. मी बघायला गेलो , तर समोरचा छोटा स्टॅम्प पॅड घट्ट धरून हलवत होती . मी त्यांना म्हणलं, 'मॅडम ते स्टॅम्प पॅड हलवलं तर कर्सर कसा हलेल?' तेव्हा तिने खाली बघितलं आणि अतिशय खजील झाली बिचारी .

अशा इतक्या गमती जमती व्हायच्या. आमच्याकडे एक ऑफिसर होते, कॉम्प्युटरमध्ये किंवा सॉफ्टवेअरमध्ये काही बिघाड झाला किंवा एखादी एन्ट्री रिव्हर्स करायची असेल तर, झोनल ऑफिसला सपोर्टला फोन करावा लागायचा. सपोर्टवाले लोक थोडे 'वासरात लंगडी गाय शहाणी' असे असायचे , तर त्या ऑफिसर ने झोनल ऑफिस ला फोन लावला (पूर्वी काही बिचारे

असे ऑफिसर होते, एजीएमचा फोन म्हणलं को खुर्चीत उठून उभे राहून, 'हॅलो सर' असं म्हणायचे).

त्या सपोर्टमधल्या बाईने सूचना द्यायला सुरुवात केली, 'ते एमच्या खालचं बटन दाबा, आता कंट्रोल अल्ट डिलीट अशी तिन्ही बटणं दाबा, ठीक आहे आता. बाहेर पडा, असं ती म्हणली (त्या विंडोतून बाहेर पडा असं ती म्हणाली) साहेब लगेच बँकेच्या दारातून बाहेर पडले, जाता जाता त्यांना कुणीतरी विचारलं, 'कुठं चाललात?'

ते काय आता त्या सपोर्टवाल्या बाईनी सांगितलंय, 'बाहेर पडा म्हणून.'

संगणकाची दोस्ती जुन्या लोकांना खूप अवघड गेली, असेच एक ऑफिसर ज्यांच्याकडे EOD करायचं काम होतं, पूर्वी हे काम करायला दोन तीन तास लागायचे, पिंपरी शाखेत असताना एक मेसेंजर होता, तो ते सगळं बघून बघून शिकला होता, एकदा अशी वेळ आली होती, EOD करणारे ऑफिसर आजारी पडले आणि त्या मेसेंजरच्या घरी, सत्यनाराणाची पूजा होती म्हणून तो पण आला नव्हता, EOD करणारे ऑफिसर मुंबईहून अप-डाऊन करायचे, बाकी कुठल्याच ऑफिसरला ते काम येत नव्हतं, शेवटी त्या मेसेंजरला बँकेची गाडी पाठवून, सोवळं नेसलेल्या अवस्थेत बँकेत आणून SOD करावा लागला होता. छोट्या ब्रांचेसमध्ये खूप प्रॉब्लेम या सिस्टीममुळे यायचे. नंतर सुरळीत झालं. पण कधी काय होईल याची कुणालाही गॅरेंटी नसायची. कनेक्टिव्हिटीबद्दल तर सगळा कारभार बे भरोसा होता. अर्थात बॅलंसिंग वगैरे कामात या संगणकाचा भरपूर उपयोग पण झाला. पण माणसं दुरावली, भ्रमिष्ट झाली आणि सगळा राग गिन्हाईकांवर निघायला लागला.

हळूहळू स्टेट बँकेबद्दल आपलेपणा असलेली पिढी पण संपली आणि त्यांची बँकेबद्दलची आस्था देखील संपली.

ॐॐॐ

४२ नंबरचे लेजर

विजय वैद्य

स्टेट बँकेत १९८४ साली नगर जिल्ह्याचा श्रीरामपूर शाखेत कॅश ऑफिसर म्हणून माझी बदली झाली. शाखा बऱ्यापैकी मोठी, जवळपास सहा-सात साखर कारखाने असलेली ही शाखा. अर्थातच कॅशचे व्यवहार मुबलक प्रमाणात व्हायचे. त्यातून त्या वेळेस चिल्लरची (अगदी १०-२० पैशापासून १ रुपयापर्यंत) कमतरता खूप जाणवायची. एकदा बऱ्याच मोठ्या रकमेची चिल्लर आम्हाला आरबीआय मिनिकडून आली. लगेचच त्याचे वाटप सुरू झाले. शहरातील बऱ्याच व्यापाऱ्यांना त्यामुळे हायसे वाटले. शाखेतील स्थानिक मंडळींना पण त्याच्या संबंधित व्यापाऱ्यांना देण्यासाठी कॉईनच्या पिशव्या (बॅग) दिल्या गेल्या. परंतु त्या काही प्रमाणात कमी पडल्यामुळे ज्यांना त्या मिळाल्या नाहीत ती मंडळी साहजिकच नाराज झाली आणि तसे सूर उमटू लागले. दोन-तीन दिवस त्याचीच चर्चा शाखेत रंगत होती. सेव्हिंग बँक काउंटरवर काम करणाऱ्या एका सहकाऱ्याच्या जेव्हा हे लक्षात आले त्या वेळेस तो जरा मोठ्या आवाजातच बोलला (ओरडलाच म्हणा ना), 'अरे, काय कॉईन-कॉईन करत बसलात. ४२ नंबरचे लेजर झटका त्यातून बरेच कॉईन बाहेर पडतील.' ४२ नंबरचे लेजर स्टाफ अकौंटचे होते आणि बऱ्याच (मोठ्या प्रमाणात म्हणा ना) खात्यांमध्ये पैशांमध्ये शिल्लक असायची. त्याच्या या समय सूचक विनोदामुळे गंभीर वातावरण क्षणात बदलून हास्याची वातावरण निर्मिती झाली. त्याच्या विनोदाला सर्वांनी मनापासून दाद दिली व पुढे कधी कॉईन न मिळाल्याची तक्रारीचा सूर उमटला नाही. आज या घटनेला ३८ वर्ष होऊन गेलीत, पण आठवण अजूनही ताजी आहे. तो सहकारी मधून मधून भेटतो. त्यावेळेस त्या प्रसंगाची त्याला आठवण करून दिल्याशिवाय मला चैन पडत नाही.

ॐॐॐ

हिण्णॉटिझम

सीमा हरकरे

मी दी सांगली बँक लि. अंधेरी शाखेत टेलर ह्या पदावर कार्यरत होते. टेलरला पाच हजार रुपयेपर्यंतच ग्राहकाला पैसे देण्याची परवानगी होती. आमच्या बँकेत आणि प्रथम अंधेरी शाखेतच ही टेलर पद्धत सुरू झाली होती. मीही टेलरच्या पदावर नवीनच होते. त्यामुळे प्रिकॉशन म्हणून विझॉलचे, चेकचे आधी लेजर पोस्टिंग करून माझ्याकडे पेमेंटला येत असे. मी सही बघायची विझॉल किंवा चेकबरोबर लिहिला की नाही बघून पेमेंट करीत होते. त्यामुळे कुठल्या अकौंटला ओव्हरड्राफ्ट वगैरे कधी झाला नाही. पण... एकदा चांगलीच पाचावर धारण बसली माझी.

एक ग्राहक महिला पैसे काढायला आल्या. त्या निवृत्त मुख्याध्यापिका होत्या. त्यांची माझी बऱ्यापैकी ओळख झाली होती. आम्ही दोघी एकमेकींची विचारपूस करायचो. त्या बाईंनी विझॉल पोस्टिंग करून माझ्याकडे पैसे घ्यायला आल्या. त्यांची विझॉल चार हजार रुपयांची होती. मी त्यांना चार हजार दिले, त्यांनी घेतले व समोरच्या खुर्चित बसल्या. बहुतेक पैसे मोजायलाच बसल्या असतील. मला फक्त त्यांचे डोकेच दिसत होते. अशा एका साइडला होत्या.

साधारण अर्ध्या तासाने त्या माझ्याकडे आल्या आणि म्हणाल्या, 'मॅडम तुम्ही मला कमी पैसे दिलेत.' मी एकदम घाबरले. मी तर ह्या बाईंना बरोबर चार हजार दिले. विझॉल बघितली. मागे नोटांचा तपशील बघितला. तोही बरोबर. त्या म्हणाल्या, 'मॅडम मी चाळीस हजार रूपये काढले आणि मला तुम्ही हे एवढेसेच पैसे दिलेत.' त्यांच्या हातात चार हजार पण दिसत नव्हते. साधारण दोन हजारांच त्यांच्या हातात दिसत होते. मी त्यांना म्हणाले, 'मी पाच हजारांच्यावर पेमेंट करूच शकत नाही; चाळीस हजार असते तर तुम्हाला कौंटरला टोकन दिले असते आणि तुम्हाला कॅशियरनी पेमेंट केले असते.' पण त्या ऐकण्याच्या मनःस्थितीतच नव्हत्या. मी केबीन बंद करून बाहेर आले. बरं तर बरं, तोपर्यंत कॅश अवर्स बंद झाले होते. मी त्यांना विचारले, 'पैसे खाली पडले नाही ना? पर्समध्ये बघा नीट.' पण कसलं काय नी कसलं काय. त्या बाई रडायलाच लागल्या, 'आता मी घरी तोंड कसं दाखवू? माझं घरी हसं होईल, माझी छी थुं होईल

वगैरे वगैरे' आणि खूप रडायला लागल्या. त्यांचं रडणं ऐकून सर्व स्टाफ, मॅनेजर सर्वजण बाहेर आले. प्रत्येक जण त्यांची समजूत काढतोय पण त्यांचं रडणं काही थांबेना. शेवटी त्यांना त्यांच्या घरी सुखरूप सोडून यायचं असं ठरलं. मी माझे एक सहकारी रिक्षाने त्यांना घेऊन निघालो. थोडं अंतर गेल्यावर त्यांना एकदम आठवलं आणि म्हणाल्या, 'मॅडम मॅडम मी पैसे मोजत असताना माझ्या बाजूच्या खुर्चीवर एक लंबू माणूस बसला होता तो मला म्हणाला आणा मी मोजून देतो पैसे, मी पण त्या माणसाच्या हातात पैसे दिले हो, त्याने तर नसेल लांबवले?' हे ऐकलं आणि माझा आणि माझ्या सहकाऱ्याचा जीव भांड्यात पडला. ह्या बाईंना हिण्णॉटिझम केले हे लक्षात आले.

आम्ही त्यांच्या घरी पोहोचलो त्यांच्या यजमानांनी दार उघडले तेही बँकेत येत असल्याने माझी त्यांची पण चांगली ओळख होती. त्यांना आम्हाला पाहून आनंद झाला. म्हणाले, 'अरे व्वा, आज आमच्या घरी आमच्या सौ. घेऊन आल्या वाटतं तुम्हाला.' आम्ही फक्त हसलो. त्यांनी आम्हाला बसायला सांगितलं पाणी वगैरे प्यायलो. आणि येण्याचे प्रयोजन सांगितले.

बँकेत घडलेला प्रसंग सांगितला. त्या बाईंना खूप ओशाळल्यासारखे झाले. त्यांच्या यजमानांनी त्यांची छान समजूत काढली. त्या म्हणाल्या, 'अहो मला तुम्ही चाळीस हजार काढायला सांगितले होते ते मी पार विसरूनच गेले आणि ह्या मॅडमना उगाचच दुखवले.' मी म्हणाले, 'अहो तुम्ही मुद्दाम नाही केलंत. मला बिलकुल वाईट वाटले नाही. उलट थोडेच पैसे त्या भामट्याने लांबवले.' त्यावर त्यांचे यजमान म्हणाले, 'बरं झालं तू चाळीस हजार काढायचं विसरलीस नाहीतर त्या भामट्यानी वीस हजार नेले असते. जे होतं ते चांगल्यासाठीच होतं हे नेहमी लक्षात ठेव. जा ह्या बँकेतल्या लोकांसाठी चहा कर.' मॅडमनी चहा बरोबर लाडू चिवडा पण दिला.

आम्हाला हायसे वाटले देवा जवळ मी प्रार्थना केली देवा अशी वेळ कुणावरही आणू नकोस.

ॐ ॐ ॐ

ताकद पैशाची

प्रकाश जोशी

पैशात मोठी शक्ती असते, ताकद असते. विविध वाकप्रचारांतून पैशाच्या संदर्भातलं ढळढळीत सत्य ठळकपणे अधोरेखित होतं. अठराव्या शतकापर्यंत पैसा हा प्रकार वापरात नव्हता. पैशाचा वापर न करता नगाला नग, मालाच्या बदलात माल, सेवेच्या बदल्यात सेवा, मालमत्तेच्या बदल्यात मालमत्ता अशा प्रकारची वस्तुविनिमय ही पध्दत बार्टर या नावाने प्रचलीत होती. विनिमयाच्या बार्टर पध्दतीला खूपच मर्यादा होत्या. याच कारणाने इ.स. पूर्वीच्या काळात वेगवेगळ्या स्वरूपातलं चलन पैसा हे माध्यम म्हणून वापरात आलं. तर शिस्तबद्ध रितीनं नियमानुसार कामकाज करणाऱ्या बँकांचं अस्तित्व अठराव्या शतकातलं आहे.

चलनातला जास्तीत जास्त पैसा बँकाच्या माध्यमातून सतत फिरता रहाणं अर्थव्यवस्थेच्या सुदृढतेचं लक्षण मानलं जातं. बँकांवरच्या विश्वासाहतेमुळे ग्राहक ठेवीच्या रूपात पैसा जमा करतात. ठेवी रूपात बँकांमध्ये जमा होणारा हाच पैसा लहान मोठे उद्योगधंदे, व्यवसाय, कंपन्या, कारखाने यांच्या उभारणीबरोबरच त्यांच्या वृद्धीसाठी आवश्यक असतो. असा वित्तपुरवठा करून देशाची समृद्धी व उत्कर्ष होतो, देशाची अर्थव्यवस्था मजबूत होते. यासाठी बँकांच्या व्यवहारात पारदर्शकता हवीच शिवाय त्याला विश्वासाहतेची जोडही हवी.

आपल्याकडच्या बँकामधले पैशांचे रोखीचे व्यवहार बँकांच्या कॅश काउंटरवर तर इतर लहान मोठे असंख्य व्यवहार चेक स्वरूपात होत असत. मात्र १९८० साली बँकांच्या व्यवहारात क्रेडीट कार्डाचा सुरु झालेला वापर म्हणजे बँकिंग क्षेत्रातलं एक मोठे स्थित्यंतर म्हणायला हवं. क्रेडीट कार्डाच्या वापरामुळे पैशाचे लहानसहान व्यवहार काही प्रमाणात बँकांच्या बाहेरही होऊ लागले. कार्डधारकाच्या बँक खात्यात पैसे नसतांनाही एखादी खरेदी ताबडतोबीनं करता येणं शक्य होऊ लागलं. कारण क्रेडीटकार्डाद्वारे कार्डधारकाला छोट्याप्रमाणावर कर्ज स्वरूपात पैसा उपलब्ध होऊ लागला आणि लहान मोठी खरेदी, हॉटेलींग इत्यादीसाठी खर्च करता येणं शक्य झालं, ते देखील खिशात रोकड पैसे नसतांना. क्रेडीटकार्ड

हरवण्यासारख्या घटनांमुळे त्या काळात क्रेडीटकार्डाच्या वापरावर मर्यादा मात्र निश्चितच येऊ लागल्या.

खातेदारांना बँकांच्या बाहेर कॅश देऊ शकणारं असं पहिलं एटीएम सेंटर १९८७ च्या सुमारास मुंबईत सुरु झालं. कॅशिअर नसलेलं, पण पैसे अदा करणारं असं हे अत्याधुनिक मशीन होतं. मुंबईतलं पहिलं एटीएमसेंटर विलेपार्ल्याला एचएसबीसी (Hongkong Shanghai Banking Corporation) बँकेच्या बाहेर उघडण्यात आल्याचं मला स्मरतय.

नंतरच्या काळात आलेल्या डेबीट कार्डाचा वापर कॅश काढण्यासाठीही करता येऊ लागला. या डेबीटकार्डाची खासियत ही होती की ते बँकेतल्या तुमच्या खात्याला थेट जोडलेलं होतं. खात्यात पैसे असले तरच रक्कम एटीएम सेंटरमधून मिळवता यायची, अर्थात बँकेच्या आत न जाता! एटीएमचा 'एनी टाइम मनी' असा फुलफॉर्म असलेल्या शब्दाचा 'असेल तर मिळेल' असाही फुलफॉर्म होऊ शकतो हे आमच्या बँकेचं हेड ऑफिस असलेल्या साताऱ्याने आम्हाला शिकवलं. नंतरच्या काळात डेबीट कार्डाचा प्रवास इंटरनॅशनल झाला!

गेल्या दशकात बँक व्यवहार झटपट होण्याच्या प्रकारात फार मोठी उत्क्रांती घडून आली. स्मार्ट मोबाईल फोन आणि त्यामधला क्यूआरकोडच्या स्कॅनरचा वापर हा या उत्क्रांतीचा गाभा होता. त्यासाठी अनेक कंपन्यांचे अॅप्स तयार करण्यात आले. विक्रेत्यांना देण्यात आलेला क्यूआरकोड स्मार्टफोनद्वारे स्कॅन करून एका क्षणात किरकोळ विक्रेत्याचं बिल बिनबोभाट चुकतं करता येऊ लागलं. बँकिंग हमारे मुठीमे करण्याची आणि तसं म्हणण्याची किमया खऱ्या अर्थाने हाताच्या तळव्यात मावणाऱ्या छोट्याशा मोबाईल रूपी कॉम्प्युटरमुळे प्रत्यक्षात घडवून आणली आहे. आपल्या देशातल्या बँका आधुनिक तंत्रज्ञानाचे बोट घट्ट धरून पुढची वाटचाल दमदारपणे करणार आहे असंच म्हणावस वाटतं.

ॐ ॐ ॐ

पैसा महात्म्य

नंदकुमार वडेर

‘गिरिजाकाकू! शरदची बिल्कुल चिंता करू नका! धन, कनक, सुलक्षणी कांता नि अखंड लक्ष्मी भरभरून वाहणारी शुभयोगाची पत्रिका आहे त्याची...’ भविष्यवेत्ते दामले गुरूजी आईला सांगत होते...

‘अहो गुरूजी! पुढचं काय सांगताय? दोन दोन अर्थशास्त्रातल्या पदव्या घेऊनसुद्धा तो अजून बेकार बसलाय घरात... तांबडा पैसा मिळवून घरी आणेल तर शप्पथ... हातपाय हलवल्याशिवाय का चार पैसे मिळणार आहेत? का पैश्याचं झाड लावून पैसे उगवतात! नोकरी कधी लागेल ते सांगा आधी?’

‘अहो गिरिजाकाकू! सोन्यारूप्याच्या मोहरांचा वर्षाव करणार आहे शरद तुमच्यावर... तुमच्या पंचाहत्तरीला आहात कुठे?’

‘आधी चार दिडक्या नीट मिळू दे! मस्त लंकेत सोन्याच्या विटा असतील, पण त्या इथे कशा येतील कामाला! नाही ना? मुलगा हा असा आणि नवरा तो तसा... कंजुष... धंद्यात खोऱ्यांनं पैका मिळवतो पण घरात आणा पैच्या हिशेबानुसार खर्च पाहील... वरकड खर्चाला म्हणून कधी चवली, पावली नि अधेलीच्यावर कर्ण उदार झाला नाही... रोख पैसे नाहीतर नाही निदान अडीनडीला, वेळप्रसंगाला लागले पैसे तर एखादं एटीएम कार्ड तरी घरात ठेवायला काय हरकत आहे? मोबाईलवर एसएमएस येतोय की प्रत्येक व्यवहाराचा. मग वेगळा हिशेबठिसेब सांगायची गरजच नाही... तरी तेसुध्दा हातून सुटलं नाहीच..’ गिरिजाकाकू फणफणत म्हणाल्या...

दामले गुरूजींचा आणि आपल्या आईचा संवाद शरद ऐकत असताना त्याच्या मनात अर्थशास्त्रातले विचारवलय फिरू लागले... तांबडा पैसा, सोन्यारूप्याच्या मोहरा, दिडक्या, आणा-पै, चवली, पावली नि अधेली... आणि एटीएम कार्ड... व्यवहारातल्या चलनाचा प्रवास कसा सुरू होत गेला असेल...

...त्याला आठवलं पैसा हे एक जगण्याचं साधन आहे हे खरं. तरी पैसा चलन एक व्यवहारी नाण उदयाला येण्यापूर्वी देखील लोकांत व्यवहार तर होत होतेच की. पण

त्यावेळेला वस्तूला वस्तू वा सेवेला वस्तू अदलाबदल होत असे. (BARTER SYSTEM) अशी प्रमाणपद्धत अमलात होती. त्यावेळी बारा बलुतेदारीची ग्राम व्यवस्था असल्याने वर्षासनाच्या घेतलेल्या कामाचा मोबदला हा शेतातल्या उगवणाऱ्या पिकाच्या सुगीत केला जात असे... अर्थात याला आधारभूत असे मोजमाप नसल्याने कधी कमी जास्त देणे-घेणे होत असे, तर कधी बेभरवशाच्या शेतीचे उत्पन्न जास्त झाले किंवा घटले (ओला/सुका दुष्काळ) तर व्यवहारसुद्धा तंगी/तेजी होत असे... सोनं, चांदी, जड जवाहिरे, पशुधन, गोधन मौल्यवान किंमती वस्तू यांची उलाढाल अशीच होत असे वतनदार, जमीनदार, राजदरबारी लोकांची पतप्रतिष्ठादेखील जमिनीच्या मालकी हक्कावरून, बारा/सोळा मनसबदारीच्या मानपत्रावरून ठरविली जात होती. घोडे, रथ, पालख्या वाहतुकीच्या अपुऱ्या साधनांमुळे स्व-देशापुरता व्यवहाराला मर्यादा पडत होत्या...

राज्यविस्तार नि धर्मविस्ताराच्या लालसेने परकीय टोळ्यांनी रयतेवर विविध कर लादून धनधान्याच्या रूपातील शेतसाराबरोबर सोनं, चांदी, जड जवाहिरे, पशुधन गोधन मौल्यवान किंमती वस्तू लुटून नेल्या जात... तेव्हाही याला आधारभूत असे मोजमाप नसल्याने कधी कमी जास्त देणे-घेणे होत असे.. कोवळं, निवळं, चिपटं, मापटं, शेर, अडीचसरीपायली ही प्रमाणभूत मापं धान्य मोजणीला एकीकडे होती. त्याचवेळेला व्यवहाराला दुसरं प्रमाणभूत चलन मापं तसं अस्तित्वात नव्हतं..

...मग काही राज्यकर्त्यांनी आपली राजमुद्रा मोहरा चलन म्हणून व्यवहारात आणण्यास सुरुवात केली... त्यास होन हे प्रमाणभूत मोजमापन पद्धत वापरू लागले... सोन्या, चांदी, तांब्याच्या मोहरा चलनात आल्या आणि इथून पुढे पैसा चलनाचा उगम सुरू झाला..

इंग्रजांच्या राजवटीपासून संबध देशभर चालणारे सर्वमान्य आणि राजमान्य असे चलन सुरू झाले असे म्हणता येईल... सुटी नाणी, कागदी नोटांचा उदय झाला... सुरुवातीच्या काळात राजा पंचम जॉर्ज आणि राणी एलिझाबेथ यांच्या छापाची सगळी नाणी नि नोटा बाजारात

आणल्या गेल्या..

सन १९३५ पासून आरबीआय (RESERVE BANK OF INDIA) पूर्वीची सेंट्रल बँकने पैसा चलनावर नियंत्रण ठेवणे सुरू केले. नवीन रुपये छपाई, वितरण, रद्द करणे याबरोबर त्याला किमतीचा मूलाधार सोनं रूपात संचय करून ठेवत गेली. धातूच्या नाण्याचा आकार, वजन. धातूची शुद्धता इत्यादी इत्यादी बाबी काटेकोरपणे तपासू लागली. तसेच कागदी नोटांच्याबाबतीत आकार, रंग, खास उच्चप्रतीचा अंतरभूत लवचिक तारेचा कागद वगैरे वगैरे बाबीचा विचार करण्यात आला... पण प्रत्यक्षात असा अनुभव येत गेला की, बहुसंख्य लोकांच्या पैसा हाताळणीच्या विविध सवयीने कागदी नोटा लवकर बाद होत गेल्या, जसे नोटांना घड्या घालणे, स्टॅम्परपिना मारणे, नोटेवर काहीबाही लिहिणे इत्यादी इत्यादी. जी गोष्ट लोकांची तीच सवय बँकेत कॅश काऊंटरवरच्या कशियरची... देशाचं चलन खराब करणे म्हणजे पर्यायाने त्या देशाचा, त्या नोटेवरील असलेल्या राष्ट्रपित्याचा अवमान करण्यासारखे आहे, ही साधी गोष्ट सुज्ञ नागरिकांच्या लक्षात आली नाही. नोटांच्या बेमालूम नकला करणे, खोटी नाणी, रुपये तयार करून बाजारात आणणे या सारखेही प्रकार करणारे देशद्रोही इथे निघू लागले... तर कुठे वाममार्गाने मिळवलेली बेहिशोबी रोकड रक्कमेचा साठा होऊ लागला...त्याचा फटका आर्थिक चलनवलनाला बसून फसवी तुट भासू लागली...सरकारने वेळोवेळी ठोस योजनेद्वारे आळा घालण्याचे प्रयत्न केले. पण ते बहुतांश अयशस्वी ठरल्याने अर्थमंत्रालयाने आरबीआयला नोटबंदीचा आदेश देऊन काही नोटा रद्द केल्या तर काही नव्याने बाजारात आणल्या.. त्यातील दहा हजार, पाच हजार, हजार रूपायांच्या नोटा आजवर रद्द झाल्या आहेत. तर कागदाची बचत, छपाईचा वाढता भरमसाठ खर्च, खराब नोटाचे वाढते प्रमाण लक्षात घेऊन त्याच्याऐवजी नाणी बाजारात आणली. एक रुपया, दोन रुपये, पाच रुपये, दहा रुपये इत्यादी.

तसेच अर्थशास्त्रीय सिद्धांतानुसार या पैसा चलनावर देश विदेशातले बाजाराचे सतत अनुकूल प्रतिकूल संवेदनशील झालेले परिणाम पाहायला मिळतात... मागणी पुरवठ्याचे तत्त्व आणि चलनफुगवट्याचा तात्पुरता इलाज, आक्रसलेली गंगाजळी, विदेश विनिमयातले चढउतार ही सर्व प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या पैसा या चलनाला तारक/मारक ठरू लागली... विसकसित देश अविकसित आणि विकसनशील

देशांचे आयात-निर्यातीतून आर्थिक शोषण करू लागले... अशा देशातील चलनवलनाचे (रुपयाचे) अवमूल्यन होत गेले... ऋणको देशांची संख्या झपाट्याने वाढत गेली... आणि IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND), UNO सारख्या परकीय बलाढ्य आर्थिक संस्थांची भरमसाठ नफेखोरी वाढली... कर्जाच्या जाचक अटी नि शर्ती दुर्बल अविकसित नि विकसन देशाला प्रगतीस अवरोध ठरल्या... पर्यायाने महागाईच्या भस्मासुराने देशाला विळखा घातला...

...बँकेच्या कामकाजाच्या दिन/वेळे व्यतिरिक्त रोकड काढणे/ठेवणे, रोकड एका ठिकाणाहून दुसरीकडे घेऊन जाणे जोखीमीचे झाले,यावर बँकेत संगणकाचा शिरकाव झाल्याबरोबर डिजिटल बँकिंग प्रणाली सुरू झाली त्यात मुखत्वेकरून ATM (AUTOMATED TELLER MACHINE) ची सुविधा उपलब्ध झाल्याने Any Time Money लोकांना मिळू लागले... डेबिट/क्रेडिट कार्डद्वारा जगात कुठेही, कधीही आपल्या खात्यावरचे पैसे रोखीने काढता येऊ लागले तसेच बाजारात देखील मनी ट्रान्सफरद्वारे व्यवहार करणे सोयीचे ठरले...रोकड वागविण्याची काळजी मिटली.. रजिस्टर मोबाइल नंबरवर एसएमएस आल्याने निश्चितता मिळाली. कार्डाची योग्य अशी काळजी घेणे मात्र क्रमप्राप्त ठरले...

अलीकडच्या काळात तर UPI या डिजिटल प्रणालीने सगळ्या प्रकारची बिल, रिजर्व्हेशन, गुगल पे, फोन पेद्वारे प्रत्यक्ष कॅशचा वापर न करता भुगतान करता येतात... तात्काळ बिलं भरली जातात, वेळेवर पावती प्रदान होते. शिवाय लोकांचा वेळ आणि श्रमाची बचतही होते. अशी ही सुविधा आता पैसा या चलन संकल्पनेला दुसरा पर्याय उभा झाला आहे... म्हणजे नाणी, नोटांबरोबर आता प्लॅस्टिक मनीचा सर्रास वापर होऊ लागला आहे... या प्लॅस्टिक कार्डाची जागा अॅण्ड्रोइड मोबाईल फोनने घेतली आहे... काही पेमेंट्स अॅप्स हे व्यवहार सुलभपणे करू लागल्याने कार्डदेखील मागे पडले आहे... अर्थात यामागे लोकांनी तितकीच जागरूकपणे काळजी घेणेही तितकेच महत्त्वाचे आहे. अन्यथा संभाव्य धोके हानी पोहोचविल्याशिवाय राहणार नाहीत. आता पावसाला 'ये रे ये रे पावसा तुला देतो पैसा' असं न म्हणता तुला गुगल/फोन पेने देतो पैसा असं निदान आजतरी म्हणता येईल...उद्याचा पैसा कोणत्या स्वरूपात समोर येईल काहीही सांगता येत नाही...

कसोटी रकम हाताळणीची

अनंत बोरसे

बँकांमधील सर्व कार्यपद्धतीचा अनुभव घेण्याचे भाग्य मला लाभले ते १९८४ साली जेव्हा मला पंजाब नॅशनल बँकेत नोकरी मिळाली तेव्हा. त्याकाळी क्लार्क-कम-टायपिस्ट आणि क्लर्क-कम-कॅशियर अशी वेगवेगळी पदे भरली जायची. कॅशियरचे काम करतांना विशेष भक्ता दिला जातो. मी टायपिस्टचे काम करत असताना रोखपालाचे काम करण्याची वेळ फारशी आली नाही, मात्र कल्याण शाखेत पहिल्यांदाच रोखपालाचे काम करण्याची जबाबदारी आली, मुळात करोडो रुपये हाताळणी करायची कशी याची मनात घालमेल सुरू झाली, इतरांनी धीर दिला आणि ती जबाबदारी, तो दिवस सुरळीत पार पडला, मग अनेकदा रोखपालाचे काम उल्हासनगर, कल्याण या शाखेत पार पाडले. २०११ मध्ये अधिकारी म्हणून जळगाव जिल्ह्यातील सावदा शाखेत रूजू होऊन जेमतेम आठ-दहा दिवस झाले असतील, प्रबंधक हे काही कारणास्तव शाखेत नव्हते, अधिकारी म्हणून शाखा चालविण्याची जबाबदारी माझ्यावर पडली, सावदा शाखेत दररोज किमान दोन ते तीन कोटींची देवाणघेवाण होते.

कॅशियर हा सब स्टाफ म्हणून नुकताच कॅशियर झालेला, तरी देखील दिवसभराचे काम आटोपले, रकमेचा हिशेब करताना कॅशियर अस्वस्थ झाला, त्याने एक लाख रुपये कमी असल्याचे सांगितले, बँकांमध्ये असे प्रसंग नेहमीच येतात, मात्र रकम मोठी असल्याने सगळेच अस्वस्थ, वारंवार रकम मोजूनही एक लाख रुपये कमीच भरत होते, रात्रीचे आठ वाजले, काय करावे सुचत नव्हते, मात्र त्या शाखेत अनिल खाडे हे तेथील स्थानिक कर्मचारी काम करित होते, शाखेच्या कामकाजात त्यांचे कायमच महत्त्वाचे योगदान असते, त्यांना आम्ही सर्वजण भिष्मपितामह म्हणायचो.

रकम तर हिशेबात दाखविणे गरजेचे होते, त्यांनी स्वतः पन्नास हजार आणि मी स्वतः पन्नास हजार रुपयांची पुर्तता करून त्या दिवसाचे व्यवहार रात्री दहा वाजता पूर्ण केले. मात्र खाडे यांनी त्यादिवशी व्यवहार झालेल्यांना संपर्क करून कोणाला जास्त पैसे गेल्याची माहिती मिळविली आणि रकम परत मिळविली. सावदा शाखेत दररोज दोन ते

पाच कोटी रुपयांची देवाणघेवाण होते एवढी रकम दररोज कूठून उपलब्ध करायची याचे मोठे आव्हान होते, बँकेची रकम वितरण व्यवस्था नागपूर येथे तेथे जाऊन दररोज व्यवस्था करणे शक्य नव्हते. मग कधी भुसावळ, खामगाव, जळगाव, धुळे, अमळनेर येथे सकाळी लवकर जाऊन रकम आणायची आणि ग्राहकांना वितरण करण्याचे दिव्य पार पाडावे लागायचे. त्याच बरोबर सिल्वासा येथे प्रबंधक म्हणून काम करत असतांना रोख रकमेचे व्यवस्थापन करणे हे मोठेच जिकिरीचे काम ठरायचे. तेथे देना बँकेकडून कधीकधी रकमेची व्यवस्था व्हायची. रोख रकमेची वाहतूक करतांना कॅश व्हॅन, बंदुकधारी रखवालदार, किती रकम आणायची, बँकेची सुरक्षा नसेल तर स्थानिक पोलिसांशी संपर्क साधून सुरक्षा मिळविणे आदि बँकेच्या गाईडलाईन असल्यातरी वेळेवर त्याचे काटेकोरपणे पालन करणे शक्य नसते मग, आपल्याच जबाबदारी वर हे दिव्य पार पाडावे लागते. रकमेचे स्थलांतर होत असतांना, किंवा शाखेतील रकमेचा वीमा उतरवलेला असतोच मात्र कधी काही अनुचित घडले तर त्याला सामोरे जाणे हे बँकेत काम करणाऱ्यांसाठी फारच मनस्ताप देणारे आणि नुकसानकारक ठरते.

सिल्वासा शाखेत कार्यरत असतांनाच पंजाब नॅशनल बँकेत ३२ वर्षे सेवा केल्यानंतर २०१६ साली स्वेच्छानिवृत्ती घेतली मात्र बत्तीस वर्षांच्या काळातील अनेक बरे वाईट अनुभव, प्रसंग आजही आठवतात, बँकिंग व्यवस्थेतील बदल याचा साक्षीदार होण्याचे भाग्य लाभले.

ॐ ॐ ॐ

हास्यथंका

बँकेतील गंमती-जमती अंजली कोनकर

मी एकदा ठाणे पश्चिम शाखेच्या एका राष्ट्रीयकृत बँकेत असताना एक विनोदी प्रसंग घडलेला आज ही आठवतो. तेव्हा टोकन नंबर दर्शवणारा बोर्ड बँकेत नव्हता. बहुदा कॅशियर टोकनचा किंवा नावाचा पुकारा करीत. तेव्हा आमच्याकडे डेक्कन लॉजचे खाते होते. बहुतेक ते लोक एक दिवसाआड पैसे काढायला येत. त्या वेळी एक अगदी नवा कॅशियर पैसे द्यायला बसला होता. टोकन पुकारून कोणीच न आल्याने त्याने नावाने हाक मारायला सुरुवात केली. खरे तर चेकवर नाव स्टॅम्प/छापलेले असते.

पण नेमके त्या चेकवर स्टॅम्प नसल्याने त्याने हातानेच इंग्रजीत Deccan lodge असे लिहिले होते. कॅशियरने हाक मारली... डेक्कन लोडगे! डेक्कन लोडगे!! लोडगे कशाला येईल? नंतर, कोणालातरी घोळ लक्षात आल्यावर हे लोडगे नाही, लॉज आहे हे सांगितल्यावर सगळेच हसू लागले. गंमत म्हणजे तेव्हापासून त्यांचे नाव लोडगे पडले ते पडलेच!

-----*****-----

आपल्याला आठवत असेल की काही वर्षांपूर्वी फेक किंवा खोट्या नोटा चलनात यायला लागल्या होत्या. रोखपालांसाठी तो एक वाईट काळ होता. कारण त्या इतक्या हुबेहूब असत की चालू खाते असणारे व रोजच रोखीचे व्यवहार करणारे पण कधी कधी फसून अशा नोटा भरायला बँकेत येत. बँकेच्या नियमाप्रमाणे खोटी नोट लगेच फाडून टाकल्याने नाराज होत. एकदा असाच एकजण गर्दीत बँकेत आला व जवळच्या नोटांची थप्पी बँकेत भरायची आहे असे म्हणू लागला. रोखपालाने त्याला स्लीप भरायला सांगितल्यावर म्हणाला की, 'मला खऱ्या-खोट्या नोटा समजत नाहीत. त्यामुळे तुम्ही आधी चेक करून घ्या.' गर्दी ओसरल्यावर वेळ संपता संपता तो रोखपालासमोर उभा राहिला. रोखपालाने नोटा घेऊन शांतपणे चेक केल्या. खरोखरच एक मोठी

नोट खोटी असल्याने व हा माणूस नवा वाटल्याने त्याने खाते नंबर विचारला व ती नोट फाडून स्टॅम्प मारून त्याला दिली. त्यावर तो जे म्हणाला ते ऐकून हसावे की रडावे हेच आम्हाला कळेना!

'साहेब, माझे खाते इथे नाही. माझा ट्रान्सपोर्टचा धंदा आहे. परवा पण शंभराची नोट खोटी निघाली तर बँकवाले ओरडले. तुमची बँक जवळ आहे म्हणून चेक करायला आलो.' थोडक्यात फुकट काम करवून तो गेला.

-----*****-----

मी एका मोठ्या राष्ट्रीयकृत बँकेत नोकरीला असताना रोजच्या व्यवहारात कधी कधी अतिशय गंमतीचे प्रसंग यायचे आणि त्यामुळे साहजिकच बँकतले तणावाचे वातावरण निवळे आणि सर्वांच्या चेहऱ्यावर हसू पसरते. एकदा एक नवीन लग्न झालेली नवतरुणी बँकेत आली. आम्ही सगळे तिला ओळखत होते. लग्न झाल्याने ती त्या वेळेच्या रिवाजाप्रमाणे सुंदर साडी नेसून, नवे कोरे मंगळसूत्र घालून नटून थटून आली होती. पैसे काढण्यासाठी तिने पासबुक काढून, स्लीप भरली आणि खाली सौ. XXXX अशी नव्या नावाने झोकदार सही केली. ऑफीसरने तिला बोलावून सांगितले, 'तू ही सही आता करू शकत नाहीस. त्यासाठी सर्व औपचारिकता पूर्ण करून नाव बदलावे लागेल. तोपर्यंत तुला पूर्वीची कु. XXXX अशीच सही करावी लागेल.' तिने ते मान्य केले. मात्र कु. लिहिताना ती नाराज झाली आणि तिने ते बोलून दाखवल्याने, ती गेल्यावर सगळे हसू लागले. खूप स्त्रिया जरूरी नसताना सही बरोबर, सौ.कु. अशी सुरुवात करतात आणि ते बदलताना त्यांचे मन धजत नाही. त्याकाळी सौ. लिहिणारी एक स्त्री अशीच पती निधनानंतर बँकेत आली ते सही बदलण्यासाठी. ती आठवण पण हृद होती.

हसू आणल आसू - सूर्यकान्त भोसले

१९७ॢ साल, बँकेच्या काऊंटरवर एक नेहमी येणारा खातेदार येऊन उभा राहिला. त्यावेळी भारत-पाकिस्तान कसोटी मालिका सुरू होती. काऊंटरवरील क्लार्क ट्रांझिस्टरवर कॉमेंट्री ऐकत होता. खातेदाराला त्याच्या खात्यात किती शिल्लक आहे हे कळण्यासाठी त्यांनी त्या क्लार्कला विचारले, 'आजची काय पोझिशन आहे?' क्लार्क म्हणाला, 'फार वार्ईट आहे. फक्त १५०. खातेदाराला ऐकून चक्कर आली. त्याने रु. २०,००० ची अपेक्षा केली होती. तो धडक आत साहेबांच्या केबिनमध्ये गेला व सांगितले, 'माझ्या खात्यातून कुणीतरी पैसे काढले आहेत.' साहेब लगेच बाहेर आले व त्या क्लार्कला लेजर तपासायला सांगितले. शिल्लक रु. २०,००० होते. 'मग तू १५० का सांगितलेस,' असे विचारल्यावर क्लार्क माफी मागून म्हणाला, 'सर, मला वाटले ते भारताची धावसंख्या किती झाली हे विचारत आहेत.' मग सर्वच हसू लागले.

----*~*~*~*----

मी स्टेट बँकेच्या कल्याण शाखेत वैयक्तिक बँकिंग विभाग प्रमुख असताना एक वृद्ध महिला बचत ठेवीचे नूतनीकरण करण्यासाठी आली. तिला या वयात पैशाची निकड असते म्हणून मी म्हटले, 'तुम्हाला मासिक व्याज हवे आहे का?'

आजी म्हणाली, 'नको, मी मुलाकडे राहते व जेवण मिळते.'

मी आनंदाने म्हणालो, 'आजी तुम्ही भाग्यवान आहात. तुमचा मुलगा तुम्हाला सांभाळतो.'

आजी रडायला लागली. मला म्हणाली, 'माझे हात पाय अजून मजबूत आहेत. मी घरचे सगळे काम, धुणीभांडी करते म्हणून जेवण मिळते. माझे हातपाय थकले की नंतर मला मासिक व्याजाची गरज पडेल?'

त्या माऊलीचे उत्तर ऐकून माझ्या डोळ्यात पाणी आले. नंतर माझी बदली झाली. आजही तो प्रसंग आठवला की आर्जीचा रडवेला चेहरा डोळ्यासमोर येतो.

बँकिंग विनोद

(संकलन: गुरुप्रसाद पणदूरकर)

■ 'जर पैसे झाडाला लागत नाहीत तर बँकांच्या 'शाखा' का असतात??

■ बँकर्स कधीच कंटाळत नाहीत, त्यांचा फक्त इंटरेस्ट कमी होतो,

■ नोटाबंदीचा एक फायदा झाला की आपल्याला विभागातील सर्व **ATM** चा व त्या निमित्ताने आजूबाजूच्या परिसराचा ठावठिकाणा मुखोद्गत झाला

■ जेव्हा एखाद्या व्यक्तीवर बँकेचं 'दहा लाख रुपये कर्ज' असते तेव्हा त्याची परतफेड हा त्या व्यक्तीचा प्रॉब्लेम असतो, पण जेव्हा ते कर्ज दहा हजार कोटी रुपयांचे असते तेव्हा तो बँकेचा प्रॉब्लेम असतो.

■ गोलरक्षकाचा (**goalkeepers**) बँक बॅलन्स उत्तम का असतो? ५. कारण त्यांना चांगल्या सेव्हिंग (**saving**) या भरपूर सराव असतो.

■ बँक दरोडा टाकून पळून जाण्याच्या बेतात असणाऱ्या दरोडेखोराच्या म्होरक्याला इतर कर्मचारी घाबरून शाल असताना कॅशियर मात्र बांधलेले हात पाय झाडत आणि तोंडात बोळा असतानाही जीवाच्या आकांताने काहीतरी सांगण्याचा प्रयत्न करत असलेला दिसला. तेव्हा दया येऊन म्होरक्याने तोडालला

बोळा काढला असता कॅशियर विनवणी करू लागला भाऊ, तुम्ही येण्याआधी गेला एक तास माझी कॅश पोझिशन टेलि होत नव्हती आणि दहा हजारा डिफरन्स मिळत नव्हता. जाताना जरा माझे हे कॅश बुक सुद्धा घेऊन जाता का, म्हणजे माझ्या डोक्याची भुणभूण तरी थांबेला

■ बँकेत कश काढायच्या रांगेत उभ्या असलेल्या एका महिलेला अचानक उचक्या सुरू झाल्या. १५ मिनिटानंतर जेव्हा ती कश काऊंटरवर पोहोचली तेव्हा तिच्या उचक्या खूपच वाढल्याने ती पार हैराण होऊन गेली होती तिने चेक कॅशियर कडे दिल्यावर त्याने काही काळ संगणकात बघून तिला चेक परत दिला आणि सांगितले की तिला कॅश मिळू शकत नाही. यावर महिलेने कारण विचारले असता कॅशियरने सांगितले की तिच्या खात्यात पुरेशी रक्कम जमा नाही किंबहुना रु.५०० डेबिट बॅलन्स असल्याने तिलाच खात्यात पैसे भरावे लागतील. या उतराने भडका उडून काही काळ कॅशियरवर शाब्दिक भडिमार केल्यावर तिचे शेवटचे वाक्य होते तुला इथे मस्करी म्हणून ठेवले आहे वाटते यावर तो कॅशियर शांतपणे स्मितहास्य करत म्हणाला होय मॅडम, मी तुमची मस्करीच केली. पण गेल्या पाच मिनिटात तुम्हाला एकही उचकी आली नाही हे तुमच्या लक्षात आहे की नाही.

स्टार नंथरच्या नोटा!

मकरंद करंदीकर

रोख व्यवहार करताना बहुतेकवेळा आपण खूप घाईत असतो. नोटेची किंमत, नोट फाटकी किंवा रंग लागलेली नाही ना आणि ती खोटी नाही ना एवढे आपण पाहतो. त्याही पलीकडे या नोटांमध्ये अनेक गोष्टी दडलेल्या असतात. ओरिगामी कलेत शोभाव्या अशा विविध घड्या, प्रेमविह्वल शब्द, अमूर्त शैलीतील चित्रकला, वॉटरमार्कच्या पांढऱ्या जागी लिहिलेले विविध आकडे, संदेश इत्यादी दृश्य गोष्टी आणि मासळी ते उंची अंतरापर्यंत विविध वास नोटांमध्ये आढळतात. काळा पैसा किंवा पांढरा पैसा असे अदृश्य प्रकारही नोटांमध्ये असतात पण आताच्या युगात जगातील कुठलीही वस्तू, व्यक्ती, शक्ती, व्यवस्था विकत घेण्याची पैशांची अमर्याद ताकत मात्र चकित करणारी आहे.

भारतीय नोटांना रिझर्व्ह बँकेकडून क्रमांक दिले जातात. नोटेवर मालिका आणि क्रमांक छापले जातात. त्यामुळे बँकेला प्रत्येक नोटेचा हिशेब ठेवता येतो. नोटेवर नोट धारकाला तेवढे पैसे देण्याचे अभिवचन छापलेले असते. एक रुपयाच्या नोटेवर अर्थ सचिवांची तर इतर सर्व नोटांवर रिझर्व्ह बँकेच्या गव्हर्नरची सही असते.

कधीकधी एखाद्या नोटेवर मालिका क्रमांकांनंतर एक चांदणी आढळते. अशीच नोट नेमकी दुर्मिळ आणि म्हणून मौल्यवान ठरते. प्रत्येक नोटेवर क्रमाने क्रमांक छापले जातात. नंतर त्यांची काटेकोर तपासणी होते. या

तपासणीत एखादी नोट सदोष आढळल्यास ती काढून टाकून त्या बंडलात अन्य नोट घातली जाते. साहजिकच त्या नोटेचा क्रमांक हा मूळ क्रमांशी विसंगत असतो. पण अशी नंतर घातलेली नोट अधिकृत आणि पूर्णपणे कायदेशीर नोटच असते. मात्र अशा तऱ्हेने नंतर घातल्या जाणाऱ्या नोटेच्या क्रमांकाआधी चांदणी (STAR) छापली जाते. बंडलाच्या वेष्टनावर, या बंडलामध्ये अशी चांदणीयुक्त नोट असल्याचा उल्लेख केला जातो.

एखादी वस्तू ही विजोड, दोषयुक्त, चुकीची, विद्रूप असेल तर त्याची किंमत जवळजवळ शून्य असते. पण टपाल तिकिटे आणि टपाल सामग्री, नाणी, नोटा अशा गोष्टीत जर काही फरक किंवा चूक असेल तर त्या गोष्टीची किंमत खूपच वाढते. अशा चांदणीयुक्त नोटांना, नोटा-संग्राहकांकडून खूपच मागणी असते. साहजिकच ते अशा नोटा दर्शनी किंमतीपेक्षा कितीतरी अधिक रक्कम देऊन विकत घेतात. ebay या साईटवर आपण जर अशा नोटांची किंमत पहिली तर तोंडात बोट घालायची वेळ येते. अशा चांदणीयुक्त नोटांची पद्धत जगात अनेक देशांमध्ये रूढ आहे.

तुमच्याकडे कधी आली होती का अशी किस्मत का सितारा चमकावणारी चांदणीयुक्त नोट? यापुढे नोटांवरील या चांदणीचा शोध नक्की घ्या!

ॐॐॐ

मी बँकेमुळे घडलो

विजय कदम

ज्येष्ठ अभिनेते आणि रंगकर्मी

मी ८० च्या दशकामध्ये बँकेची परीक्षा दिली. ७८ साली कला शाखेची पदवी उत्तीर्ण झालो आणि लगेचच दोन-तीन वर्षांच्या कालावधीमध्ये बँकेची परीक्षा द्यायचं ठरवलं. तेव्हा सर्वसामान्य व्यक्तीपुढे जे करिअरचे थोडेसे पर्याय उपलब्ध होते, त्यापैकी एकतर डॉक्टर किंवा इंजिनियर किंवा एखादी सरकारी नोकरी! तशी माझी शिक्षणातील गती ही एव्हरेज असल्यामुळे मी आणि माझ्या काही मित्रांनी बँकेची परीक्षा देताना मुंबई केंद्र न निवडता लांबचं नाशिक केंद्र निवडलं. नाशिक केंद्र निवडल्याने आम्ही सगळेजणही निवडले गेलो. पण नाशिकमध्ये परीक्षा दिली असल्याकारणामुळे मुंबई-पुण्यात किंवा इतर शहरांत कुठेही नोकरी न मिळता प्रादेशिक केंद्रावर अलिबाग मधील रोह्याजवळ 'धाताव' या गावात मला 'बँक ऑफ इंडिया'त नोकरी मिळाली. तेव्हा बँकेची परीक्षा दिल्यानंतर कुठली बँक निवडायची हे योगायोगाने आपल्या हातात असल्यामुळे; तेव्हा माझ्या माहितीप्रमाणे अनेक कलाकार बँक ऑफ इंडियामध्ये होते, म्हणून मी बँक ऑफ इंडियाची निवड केली होती. आता धातावला गेल्यानंतर तिथे नाटक बंद, सिनेमा बंद, टीव्हीवरील कार्यक्रम बंद असं असल्यामुळे मला काही फार चैन पडेना, पण तरीही त्या वर्षात आपण नोकरीच करावी आणि टिकून राहावं असं वाटल्यामुळे मी तिथे धातावला जाऊन स्थिर झालो. आई-वडिलांना सुद्धा खूप आनंद झाला, आपला मुलगा नोकरी करतोय म्हटल्यानंतर. दिनांक होती ३१ जुलै जेव्हा मी रुजू झालो. तारीख लक्षात राहण्याचं अजून एक कारण म्हणजे नेमकी त्याच वेळेस मला काही दूरदर्शनचे कार्यक्रम विचारले गेले होते. तेव्हा प्रायव्हेट वाहिन्या अशा कुठल्या

नसल्यामुळे फक्त दूरदर्शन; त्यामुळे ते कार्यक्रम करावे की नोकरी करावी असा संभ्रम माझ्यापुढे निर्माण झाला. तरीही काही महिने आपण नोकरी करू असं ठरल्यामुळे मी ही नोकरी तिथं स्वीकारली. तिथे एक केमिकल इंडस्ट्रियल एरिया होता ज्या एरियामध्ये फक्त त्या लोकांसाठी म्हणूनच बँकेची शाखा होती. तिथे ही माझी नोकरी सुरू झाली. तो विभाग असा होता की त्या विभागामध्ये एखाद्याला जीवे मारलं तरी सुद्धा दहा दिवसानंतर कळेल; अशा पद्धतीच्या एक खूप आतल्या भागात ती नोकरी मी स्वीकारली. मी राहायला रोह्यामध्ये होतो आणि रोह्यातून एसटी पकडून धातावला जाऊन नोकरी करत होतो. रोह्यातील भाटे वाचनालय जे होतं त्या वाचनालयाने माझं तिथलं जगणं सुसह्य केलं असं मला नक्कीच म्हणता येईल.

एक दिवस बँकेच्याच कामाच्या निमित्ताने स्टेशनरीच्या काही ने-आणीसाठी मी मुंबईला आलो होतो. तेव्हा आर. पी. वैद्य म्हणून मुंबईच्या मुख्य शाखेत एक मोठे पदाधिकारी होते, नेमकी तेव्हा दिवाळीचे दिवस सुरू होते आणि म्हणून मी त्यांना शुभेच्छा द्यायला म्हणून फक्त आत गेलो आणि तेव्हा ते म्हणाले की, 'सहसा फारसं कोणी फक्त शुभेच्छा द्यायला येत नाही. तुम्ही एवढ्या लांबून येऊनही मला आवर्जून शुभेच्छा द्यायला आलात, तर काय तुमच्यासाठी करू शकतो मी?' तर त्यावर मी त्यांना म्हटलं की मी मूळचा मुंबईकर आहे रोह्यात आपल्या बँकेच्या शाखेत नोकरी करतो. पण नाटक सिनेमाची आवड असल्यामुळे मला तिथे फारसं काही करता येत नाही. त्यावर ते म्हणाले, 'अच्छा, एवढच?' तेव्हा खाली प्रभू म्हणून एक जण होते त्यांना त्यांनी भेटायला सांगितलं आणि आश्चर्य म्हणजे सहा महिन्याचा माझा प्रोबेशन पिरियड संपायच्या आतच आमच्या हेड ऑफिस मधून रिजनल ऑफिसला पत्र आलं - विजय कदम नावाचे आपल्याकडे जे कर्मचारी काम करतात त्यांची बदली करायची आहे आणि योगायोग म्हणजे जी मुख्य शाखा बँक ऑफ इंडियाची होती, तिथेच माझी बदली करण्यात आली ती सेफ डिपॉझिट वॉल्टच्या तळघराच्या कक्षामध्ये! तिथे जवळजवळ ६,००० लॉकर्स. ज्याला आपण म्हणतो की सुखं सगळ्या बाजूंनी येतात ती अशी की, ललिता बापट ज्या मराठी नाटकांच्या इंग्रजी वृत्तपत्रांमध्ये खूप

चांगली समीक्षणं लिहायच्या त्या माझ्या नशिबाने माझ्या मुख्य अधिकारी! त्यावेळी नेमकं मला पुरुषोत्तम बेर्डे यांनी टुरटुर नाटकासाठी विचारलं होतं आणि तालमी होऊन त्याचे प्रयोगही सुरू झाले होते. त्यावेळी बाई स्वतःहून मला म्हणायच्या की, 'अरे तुझा दीनानाथला ४ चा प्रयोग आहे ना? तर २:३० वाजता निघ आणि तुझी जी काही टर्म असेल ती दोन वेळा कर म्हणजे इतर कुणावरती भार पडणार नाही.' आणि असं फक्त सही करून मी दीनानाथच्या प्रयोगाला २.३० वाजता निघायचो, ठाण्याच्या प्रयोगाला २ वाजता निघायचो. तुम्हाला विश्वास बसणार नाही की, मी सकाळी तेव्हा ११ वाजता बँकेत यायचो सही करून सगळी कामं आटोपून पटकन दुपारच्या प्रयोगाला निघायचं आणि रात्री परस्पर घरी जायचं; तर कधी कधी दुपारच्या ट्रेनने पुण्याला जावं लागायचं - संध्याकाळच्या प्रयोगासाठी! जेव्हा दौरा असायचा तेव्हा मी कॅज्युअल लिव्ह घ्यायचो. मेडिकल लिव्ह जी आम्हाला वर्षातून १५ दिवस तेव्हा मिळायची, ती मी अर्धी वापरायचो, म्हणजे ३० दिवस ती मला मिळू शकायची. इतर जर अजून जास्तीचे काही प्रयोग असतील तर मग सुट्ट्या! आणि हे थोडी थोडकी नव्हे तर जवळजवळ १२ वर्ष असं सगळं सुरू होतं आणि ज्या डॉक्टरांकडून मी मेडिकल लिव्हसाठी सर्टिफिकेट घ्यायचो, ते डॉक्टर शेवटी कंटाळले मला म्हणाले, 'कदम, सगळे रोग तुम्हाला होऊन गेले. बाळंतपणाचं कारण फक्त राहिलंय आता. तुम्ही बाई असता तर तेही दिलं असतं लिहून!'

ॐॐॐ

स्टेट बँक माझी सरखी

आनंद म्हसवेकर

ज्येष्ठ लेखक आणि नाट्य दिग्दर्शक

स्टेट बँकेत नोकरीला लागण्याआधी मी, सात वर्ष अनेक प्राईव्हेट नोकऱ्या केल्या. पण या काळातच आपण स्टेट बँकेतच नोकरीला लागायचे हे माझे ठरलेले होते. याला दोन कारणे होती एकतर माझा एस.के. नावाचा एक चुलत भाऊ स्टेट बँकेच्या मुंबई मुख्य शाखेत नोकरीला होता, मी अनेकवेळा त्याला भेटायला स्टेट बँकेत जायचो आणि ही स्टेट बँक मला तेंव्हापासूनच आवडली होती. तरूणपणी एखादी मुलगी आपल्या मनात भरते आपण तिच्याशीच लग्न करायचे ठरवतो अगदी तसेच काहीतरी माझे झाले. स्टेट बँक आवडण्याचे आणखी एक महत्त्वाचे कारण होते, त्या काळात मी प्रायोगिक रंगभूमीवर एकांकिका करत होतो, नाटकाचे वेड होते आणि 'इंटर बँक' एकांकिका स्पर्धेत मी रमेश पवार आणि अशोक सराफ यांची 'म्हॅSS' नावाची एकांकिका पाहिली होती आणि मला हे कळले होते की, स्टेट बँकेतील लोक नोकरी करून नाटकेही करतात, म्हणजे आपण जर या बँकेत नोकरीला लागलो तर आपल्यालाही इथून नाटके करता येतील असा विचार मनात आला.

१९७९ मी एका प्राईव्हेट लिमिटेड कंपनीत असिस्टंट अकाउंटंट या पदावर नोकरी करत होतो, पण तिथे नोकरी करून नाटकाला वेळ देणे कठीण होते, शिवाय आयुष्यात स्थैर्य मिळण्यासाठी सरकारी नोकरी हवी, हे माझ्या लक्षात यायला लागले होते आणि मग मी मुंबई महानगर पालिका, मुंबई पोर्ट ट्रस्ट आणि भारतीय स्टेट बँक अशा तीन ठिकाणी एकाच वेळी लेखी परीक्षा पास झालो. नंतर मुलाखतीतही तिन्ही ठिकाणी पास झालो. पण अपॉईटमेंट लेटर आली तेव्हा मी अर्थातच मी माझ्या आवडत्या स्टेट बँकेला निवडले. मी प्राईव्हेट

लिमिटेड कंपनीतील असिस्टंट अंकाऊंटंटची नोकरी सोडून स्टेट बँकेत साध्या क्लर्क या पदावर नोकरीला लागलो. त्यावेळी मला प्राईव्हेटमध्ये पगार होता एक हजार रूपये आणि मी स्टेट बँकेत नोकरीला लागलो तेंव्हा पहिला पगार होता रूपये सहाशे पंचेचाळीस फक्त. पगार कमी असला तरी मला इथे नाटक करायला मिळणार होते ही माझ्यासाठी मोठी गोष्ट होती आणि आज मी अभिमानाने सांगतो की, मी रंगभूमीवर किंवा कलेच्या क्षेत्रात जे काही करू शकलो ते केवळ स्टेट बँकेत नोकरीला होतो म्हणून करू शकलो.

या सगळ्याची सुरुवात माझ्या अपॉईटमेंट लेटरपासून झाली. अपॉईटमेंट लेटर घ्यायला स्टेट बँकेत नरीमन पॉईटला, एकवीस मजल्याच्या इमारतीत गेलो. जाताना अर्थातच माझा स्टेट बँकेतला चुलत भाऊ आणि त्याचा एक नाटकवाला मित्र सोबत होते. त्यांच्या ओळखीचे अनेक मित्र तिथे होते. मग त्यांनी ओळख काढून, मी नाटके लिहितो आणि नाटके करतो, थोडक्यात मी नाटकवाला आहे हे त्यांना सांगितले. माझ्या सुदैवाने स्टाफ डिपार्टमेंटला गुजराथी रंगभूमीवरचे एक नावाजलेले कलाकार जयंत व्यास हे होते. माझ्यासाठी तयार केलेले, एका ब्रँचचे अपॉईटमेंट लेटर त्यांनी कॅन्सल केले, कारण मी ब्रँचला गेलो असतो तर तिथे खूप काम करावे लागले असते आणि नाटके वगैरे करणे अवघड होऊन बसले असते, मग त्यांनी मला त्याच इमारतीत सेंट्रल ऑफिसच्या एका डिपार्टमेंटला पाठवले, जेणे करून मी नाटकांसाठी भरपूर वेळ देऊ शकेन.

स्टेट बँकेत नोकरीला लागल्यामुळे, रमेश पवार या मोठ्या नाटककाराची ओळख झाली. माझे भाग्य हे की, मी त्यांच्या जवळच अगदी समोर बसायचो. त्याकाळी रमेश पवार म्हणजे एकांकिकेचे बादशहा होते. कोणतीही एकांकिका स्पर्धा असली तरी त्या स्पर्धेत कमीत कमी चार-पाच एकांकिका रमेश पवारांच्या असायच्या. त्यांच्या सहवासात मला खूप शिकायला मिळाले. काही एकांकिकांना त्यांच्याबरोबर सहाय्यक दिग्दर्शन करण्याची संधी मिळाली. खऱ्या अर्थाने ते माझे, एकांकिका लेखनाचे गुरू आहेत. बँकेत लागल्याच्या पहिल्या दिवसापासून जयंत व्यास या मोठ्या नटाची ओळख झालेली होतीच, पुढे तिचे रूपांतर मैत्रीत झाले आणि जयंतभाईंनी मला गुजराथी रंगभूमीवर नेले. मी गुजराथी नाटकांची प्रकाश योजना करू लागलो. मराठीत जेव्हा प्रकाश योजनेची रुपये २५ नाइट होती तेव्हा मला गुजराथी नाटकात प्रत्येक प्रयोगाचे १०० रूपये मिळायचे. माझे बरेच अर्थिक प्रश्न गुजराथी रंगभूमीमुळे सुटले. माझी एकूण बारा नाटके लेखक म्हणून गुजराथी भाषेत व्यावसायिक रंगभूमीवर झाली. मराठीपेक्षा तिप्पट

मानधन होते. सगळी जयंतभाईंची कृपा. मी स्टेट बँकेतून एकांकिका करायला लागलो आणि मला इथेच नारायण जाधव हा गुणी नट मिळाला. माझ्या सुरुवातीच्या काळातील सगळ्या एकांकिकांचा तो नायक होता आणि सगळीकडे त्याला उत्कृष्ट अभिनयाचे बक्षिस मिळायचे. स्टेट बँकेतच मला मनोहर सोमणसारखा कलाकार मिळाला ज्यांने माझ्या 'जोडी जमली तुझी माझी' या पहिल्या व्यावसायिक नाटकात महत्त्वाची भूमिका केली, दिलीप कोल्हटकरांसारखे दिग्दर्शक बँकेमुळे मित्र झाले.

स्टेट बँकेने मला सर्व काही दिले. मला जेव्हा महाराष्ट्र राज्य नाट्य स्पर्धेसाठी परिक्षक म्हणून बोलावले. पंधरा दिवस चिपळूणला जायचे होते, एवढी रजा शिल्लक नव्हती. मी माझा प्रॉब्लेम आमचे स्टेट बँकेचे कल्चरल सेक्रेटरी अरुण संझगिरी यांना सांगितली. त्यांनी मला मदत करण्याचे कबूल केले. कारण तेही एक कलाकार होते. 'दिवा जळूदे सारी रात' किंवा 'अपराध मीच केला' अशा मोठ्या नाटकातून भूमिका केल्या होत्या. त्यांनी बँकेला कल्चरल कमिटीतर्फे एक लेटर लिहिले आणि सांगितले आपल्या बँकेतल्या एका कलाकारांला महाराष्ट्र शासनाने परीक्षक म्हणून आमंत्रित केले आहे. हा आपल्या बँकेचा बहुमान आहे. तर आनंद म्हसवेकरांची सुट्टी बँकेने मंजूर करावी. आणि खरोखर मला बँकेने पंधरा दिवसाची भरपगारी रजा दिली. पुढे जवळ जवळ बारा वर्षे मी महाराष्ट्र राज्य नाट्य महोत्सवात, बँकेची भरपगारी रजा घेऊन जात राहिलो. कसे आभार मानायचे बँकेचे?

२००१ साली बँकेतील वीस वर्ष सव्हिस पूर्ण झाली आणि मी बँकेतून स्वेच्छानिवृत्ती घेतली. आता मला बँकेत न जाता दर महिन्याला निवृत्ती वेतन मिळणार होते. दोन वर्षांपूर्वी कोरोनाची महामारीची साथ आली. नाटके वगैरे सगळी बंद झाली होती, पण मी आणि माझ्या पत्नीचे बँकेच्या पेन्शनवर भागत होते. या काळात मी रोज सकाळी मॉर्निंग वॉकला गेलो की डॉबिवलीतील स्टेट बँकेच्या एखाद्या शाखेला जाऊन, अगदी शाखेत नाही जाता आले तरी स्टेट बँकेच्या एटीएमला तरी नमस्कार केलेला आहे. स्टेट बँकेने मला सर्वकाही दिले, पैसे दिले, नाव दिले आणि माझे जगणे अर्थपूर्ण केले तिला खरच दंडवत.

गलेलठु नोटांच्या गड्यांनो

गलेलठु नोटांच्या गड्यांनो
आणि खणखणीत आवाज उमटवणाऱ्या
तालेवार, चमकदार नाण्यांनो...
डॉलर, पौंड, युरो, दिनार, रुपये ही तुझी
दिमाखदार, लोभस, राजस रूपे
विविध रंगांनी, ढंगांनी नटलेली, सजलेली.
डिजिटल क्रांतीत गोठलेली, मात्र २४X७ टक्के जागी,
सदैव तत्पर असलेली आणि...
माणसाचं अवघं आयुष्य प्राणपणाला लावणाऱ्या,
त्याला थकवणाऱ्या, आणि सतत पळायला लावणाऱ्या
क्रिप्टोकरन्सी नामक आभासी चलनांनो...

तुमचे चाल-चलन आता आम्हाला चांगलेच
उमजू लागले आहे!

जेव्हा त्याचा तेजस्वी हात पडतो
एखाद्या सामान्य, दिनवाण्या डोळ्याच्या माणसाच्या
टाळूवर.
तेव्हा तो उजळून निघतो एका क्षणात
होतो निर्भय, ताकदवान आणि राज्य करतो साऱ्यांवर!
तो कवेत घेतो जुन्या वास्तूंना, नापीक जमिनींना
हळूहळू खेड्यांना, गावांना, महानगरांना. मग...
माणसांनाही!
मजले चढू लागतात दरवर्षी एकावर एक
अपुरी पडू लागतात महाकाय कप्पे गड्यांना ठेवण्यासाठी
तो होतो सर्वशक्तिमान
पुराणकथेतल्या सार्वभौम राजासारखा!

मात्र.. मात्र तोच तेजस्वी हात जेव्हा पडतो निसटून
एखाद्या राजाच्या टाळूवरून
तेव्हा तो उठतो भर बाजारातून
उतरतो लोकांच्या नजरेतून
इन्व्हेस्टमेन्टच्या भांड्याला पडते भलंमोठं भोक
आणि गळू लागतो अहंकार, माज, मस्ती
गोड्यातेलाच्या चिकट धारेसारखा!
गुंतून जातो भूतकाळात

अचानक आठवतात बालपणीचे दिवस, सगेसोयरे, मित्र.
तरीही तो टाळू लागतो प्रत्येकाला
आणि जाऊन बसतो एकटाच
अरण्यात, तपश्चर्येला!

आठवतोय ना तो दिवस... नोटबंदीचा,
होत्याचं नव्हतं झालं क्षणात
रद्दीच्या भावात गड्यांनो तुम्ही विकला गेलात
लोकं टाळू लागली तुम्हाला
तुमचा स्पर्शही नकोसा झाला.
तेव्हा नोटांनो, उतू नका, मातू नका. घेतला वसा टाकू
नका.

किमान तो दिवस तरी विसरू नका!

नोटांच्या गड्यांनो आणि वाजणाऱ्या नाण्यांनो
तुमचा जन्मही झाला नव्हता तेव्हाची गोष्ट...
आम्ही सारेच सुखनैव नांदत होतो, बार्टर सिस्टीममध्ये !
तिथं नव्हती ईर्ष्या, हुकूमत आणि जीवघेणी स्पर्धा
होती केवळ देवाणघेवाण
निष्कपट, पारदर्शी, निखळ मैत्रीची, नात्यांची
आणि शुद्ध माणुसकीची!

इतकं असूनही तुम्ही आम्हाला हवे आहात
असं म्हणतात, 'तुमच्या येण्यानं सगळे प्रॉब्लेम सॉल्व्ह
होतात'
मग.. आकाशातलं थंडगार चांदणं,
शुभ्र लाटांची गाज, रानगंध आणि कौलारू घराच्या
पडवीत
ऐटीत विसावलेली समाधानाची आरामखुर्ची
विकत घेता येईल ?

गलेलठु नोटांच्या गड्यांनो, नाण्यांनो
नक्की विचार कराच!

– रामदास खरे, ठाणे.
सेवानिवृत्त बँक मॅनेजर.

powered by

रिटायरमेंटनंतरचं बेस्ट डेस्टिनेशन

कोकणातली सांजराई

पक्षांची किलबिल ऐकत, सर्व सुविधांचा लाभ घेत
सुरक्षित आयुष्य आनंदाने जगण्यासाठी
कोकणातील गुहागर येथे रिटायरमेंटनंतरचं
परफेक्ट आणि बेस्ट डेस्टिनेशन 'सांजराई'

रिटायर्ड

झाल्यावर मला

कोकणात सेटल
व्हायचंय,
पण कोकणात तर
माझं घर
नाही?

काळजी करू नका,
आम्ही आहोत ना!

आम्ही तुमचं स्पष्ट

सत्यात उतरवण्यास
तुम्हाला मदत करू.

मग ज्येष्ठ मित्रांनो, यंदाच्या दिवाळीत करा

रिटायरमेंटची प्लानिंग,
व्यास क्रिएशन्सकृत 'सांजराई' सह...

project by

6.75 एकरचा गृहप्रकल्प (ज्येष्ठांकरिता वसलेली पहिली वहिली बंगले वसाहत)

● POSSESSION STARTS FROM MARCH 2023

● PROJECT COMPLETION AS ON NOV-DEC 2023

अधिक माहितीसाठी संपर्क **9967637255 / 9920949177**

www.sanjraaivc.com

<https://www.facebook.com/SanjraaiVyasCreations/>

<https://www.youtube.com/channel/UC9Ls01muxxtVBj0IE8rdHgA>

powered by

व्यास क्रिश्णस्

निशर्गदम्य कोकणात आपलं

कमावणारं घर

project by

एक घर सुखावणारं
क्षणाक्षणाला बहरणारं
एक घर कमावणारं
तनामनाला सावरणारं

POSSESSION
STARTS FROM
MARCH
2023

10.75

एकरमध्ये
भव्य प्रोजेक्ट

A Project by
Shree Balaji
Realtors

66 बंगले
आणि
3 इमारती

आपल्या
बजेटमधला
बंगला

दरमहा
मेंटनन्स
फ्री

दरमहा
शाश्वत
उत्पन्न

पंचनदी दापोली येथील अद्ययावत सोयी-सुविधांनी सज्ज
एक अनोखा गृहप्रकल्प

अधिक
माहितीसाठी
संपर्क

9967637255
9920949177

Nilesh Gaikwad Regd. No. A51700023669